

magma

30 RÖSTER OM NORDEN

red. Nils Erik Forsgård

30 RÖSTER OM NORDEN

30 RÖSTER OM NORDEN

red. Nils Erik Forsgård

30 röster om Norden

Utgivare: Tankesmedjan Magma
www.magma.fi

Magma 2022

Layout och omslag: Oy Nord Print Ab
Pärmbild: iStock

ISBN: 978-952-7328-26-2 (print)
ISBN: 978-952-7328-27-9 (online)

© Författarna & Magma

Innehållet fritt tillgängligt med vissa förbehåll:
Det är tillåtet att kopiera, citera och återge avsnitt ur denna publikation förutsatt att källan anges samt att innehållet inte förändras eller förvrängs.

Innehållsförteckning

FÖRORD	17

Nordisk höst – och vår	23
<i>Nils Erik Forsgård</i>	

I

Norden har 'besejret' Østersøregionen	121
<i>Hans Mouritzen</i>	

Förändringar i Rysslands utrikes- och säkerhetspolitik i förhållande till norra Europa	127
<i>Sinikukka Saari & Jyri Lavikainen</i>	

Informationsöverfall och hybridhot mot våra nordiska samhällen	138
<i>Patrik Oksanen</i>	

5 frågor om nordisk krisberedskap till Jan-Erik Enestam	144
<i>Nils Erik Forsgård</i>	

II

Estland – mellan de nordiska länderna och sitt sovjetiska förflutna	151
<i>Erkki Bahovski</i>	

At forstå – og ikke forstå – Rusland	157
<i>Daria Krivonos</i>	
Norden sett fra Skottland	163
<i>Atle L. Wold</i>	

III

Økonomiska perspektiv	173
<i>Pasi Kuoppamäki</i>	

IV

Fra nasjonalstatens strupetak til globalismens ubønnhørlige trender	179
<i>Aili Keskitalo</i>	
EU i Arktis. Framtida utmaningar och möjligheter	187
<i>Alexandra Middleton</i>	
Åländska utvecklingslinjer	195
<i>Janne Holmén</i>	

V

Nordens gull: Den nordiske modellens inkluderende, dynamiske og polysentriske styrke	205
<i>Lars Peder Nordbakken</i>	

Nordisk lycka. De inre hoten <i>Bo Rothstein</i>	214
Verdensmestre i likestilling <i>Eirinn Larsen</i>	223
Den ständigt närvarande populismen i Norden <i>Ann-Cathrine Jungar</i>	234

VI

Norden som världens mest integrerade region 2030 – ett realistiskt mål eller en utopi? <i>Kimmo Sasi</i>	249
Politik och språk som nordiska utmaningar <i>Gunnar Wetterberg</i>	255
De nordiska ländernas integration saknar drivkrafter <i>Hanna Ojanen</i>	259

VII

Norden behøver kraftigere samarbeidsstrukturer <i>Espen Stedje</i>	267
En appell för det nordiska vardagssamarbetet <i>Johan Strang</i>	273
Betydningen av nordisk forskningssamarbeid <i>Arne Flåøyen</i>	280

VIII

Nordic Noir – dess uppgång och fall?	291
<i>Ulf Bjereld</i>	
Kultursamarbetet – en nordisk paradgren	297
<i>Ola Kellgren</i>	
Kulturen som utgångspunkt för nordiskt samarbete	307
<i>Sabina Westerholm</i>	

IX

Norden – ett projekt i ständig förändring	315
<i>Claes Arvidsson</i>	
I den hyperboreiska dimman.	
Norden ur ett sydligt perspektiv	322
<i>Bernd Henningsen</i>	
Norden och Tyskland. En asymmetrisk berättelse	333
<i>Thomas Steinfeld</i>	
Nordisk arena	338
<i>Anders Björnsson</i>	

MEDVERKANDE

Claes Arvidsson är mångårig ledarskribent i Svenska Dagbladet och författare. Han har skrivit böcker om Olof Palme och det långa röda sjuttioåret men också om de borgerliga regeringsåren med Alliansen. Senast utgiven bok är *Söta bror – På spaning etter det svenske Oslo*.

Erkki Bahovski är debattredaktör vid dagstidningen Postimees i Tallinn. Han har tidigare verkat som chefredaktör för Estlands utrikespolitiska månadsskrift Diplomaatia och som medierådgivare för den estländska representationen vid Europeiska kommissionen. Han är värd för European Podcast och för det varje vecka återkommande utrikespolitiska programmet Välismääraja vid Kuku radio. Han bor i Tallinn.

Ulf Bjereld är professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Hans forskning har bland annat behandlat nordisk utrikes- och säkerhetspolitik samt digitaliseringens betydelse för makt och demokrati. Vid sidan av sin forskning skriver han också kriminalromaner och utkommer våren 2022 tillsammans med Marie Demker med "Tiggarens gåva" (Hjalmarson & Högberg).

Anders Björnsson är historiker och publicist, tidigare verksam som vetenskaplig medarbetare i Sveriges Radio och Svenska Dagbladet. Han grundade år 2008 den internationella kvartalstidskriften *Baltic Worlds* och var dess första chefredaktör. Har översatt bland annat Theodor Fontanes *Der Stechlin* och Werner Bergengruens *Der Tod von Reval* till svenska.

Arne Flåøyen er veterinær og direktør i NordForsk som er Nordisk ministerråds institusjon for nordisk forskningssamarbeid. Han har lang erfaring som forsker og leder ved Veterinærinstituttet i Norge. Han har også vært nasjonal ekspert i DG Research i EU-kommisjonen og har omfattende erfaring innen internasjonalt forskningssamarbeid og -ledelse.

Nils Erik Forsgård är chef för tankesmedjan Magma i Helsingfors. Han är docent i idéhistoria vid Helsingfors universitet och han har publicerat och redigerat ett tjugotal böcker i olika ämnen. Hans senast redigerade skrift handlar om Demokratins öde (2015) och hans senaste monografi heter Dödsmasker (2020). Forsgård är sedan 2016 kolumnist i samhällsmagasinet Fokus i Stockholm.

Bernd Henningsen är emeritusprofessor i ämnet Kultur och politik (Kulturwissenschaft) i norra Europa vid Nordeuropa-institutet vid Humboldt-universitetet i Berlin, samt gästprofessor i Minneapolis/USA, Köpenhamn, Århus, Örebro och Södertörn/Stockholm. Han har gett ut åtskilliga publikationer om nordeuropeisk kultur och politik, nu senast: "Die Welt des Nordens. Zwischen Ragnarök und Wohlfahrtsutopie. Eine kulturhistorische Dekonstruktion", Berlin 2021.

Janne Holmén är lektor i utbildningshistoria vid Uppsala universitet och forskare vid Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola. Han är född och uppvuxen på Åland.

Ann-Cathrine Jungar är lektor och docent i statsvetenskap vid Södertörns högskola i Stockholm. Hon forskar om populistiskt högerradikala partier i Norden och Europa. För närvarande deltar hon i projekt om politiska partiers ungdomsförbund och demokratis självförsvar.

Ola Kellgren är sedan 2016 direktör för Nordisk kulturkontakt i Helsingfors. Han är kulturhistoriker och har arbetat på flera lokala och regionala museer i Sverige samt som redaktör för tidskriften *Hemslöjden* och encyklopedin *Norrländsk uppslagsbok* (1992–1996). Åren innan han flyttade till Helsingfors arbetade han som regionkulturchef i Västerbottens län.

Aili Keskitalo er tidligere samepolitiker og har representert Norske Samers Riksforbund (NSR) på Sametinget på norsk side i en årrekke. Hun var den første kvinnelige sametingspresidenten. Aili Keskitalo bor i Guovdageaidnu/Kautokeino med sin familie. Hun har en Master of Public Administration (MPA).

Daria Krivonos er administrerende direktør i Instituttet for Fremtidssforskning i København. Daria har arbejdet bredt med økonomien i global handel, energimarkeder og strategisk, operationel og projektorienteret risikostyring. Hun har også støttet Mærsk-ledelsen i deres deltagelse på World Economic Forums årlige topmøde i Davos. Hun har medfattet en række rapporter om emner som geopolitik, fremtidens globale handel, transformation af tillid og har arbejdet med emnerne bæredygtighed og klimaforandringer.

Pasi Kuoppamäki är chefsekonom vid Danske Bank i Finland. Han har varit anställd vid banken sedan år 2000 och sysslat med frågor rörande allmän ekonomi, investerarkommunikation och riskhantering. Kuoppamäki är EM från Helsingin kauppakorkeakoulu. Under sin karriär har Kuoppamäki också arbetat vid Etlä och Finlands bank.

Eirinn Larsen er professor i historie ved Universitetet i Oslo (UiO). Hun leder forskningsprosjektet Nordic Branding finansiert av UiO:Norden, og forskergruppen Demokrati, frihet og grenser ved Institutt for arkeologi, konservering og historie, UiO. Hennes siste publikasjoner er *Gender Equality and Nation Branding in the Nordic Region* (Routledge, 2021) og “Gender-Equality Pioneering, Or how Three Nordic States Celebrated 100 Years of Female Suffrage”, *Journal of Scandinavian History* (2022).

Jyri Lavikanen är forskare vid Finlands utrikespolitiska institut (FIIA). Han har i sin forskning fokuserat på Rysslands utrikes- och säkerhetspolitik samt på Rysslands politiska strategier.

Alexandra Middleton är forskare och PhD i ekonomi och Business Administration vid universitetet i Uleåborg. Hennes forskning har fokuserat på blant annet frågor om hållbarhet och företagsutveckling i Arktis. Middleton har publicerat artiklar om blant annet klimaförändringar och ansvar i Arktis, demografi, innovationer och kommunikationslösningar i Arktis. Hon är aktivt involverad i vetenskaplig diplomati för att väcka medvetande om de økonomiske, sociale og miljømæssige utmaningarna i Arktis.

Hans Mouritzen er Dr. Scient pol og seniorforsker ved 'Dansk Institut for Internationale Studier', hvor han redigerer den udenrigspolitiske årbog ('Danish Foreign Policy Review'). Han har udviklet teori om internationale organisationer, småstatspolitik, hvordan ydre fare påvirker et samfunds sammenhold, og hvordan historisk erindring indvirker på nutidens udenrigspolitiske beslutninger ('fortidens skygge').

Lars Peder Nordbakken er økonom i den norske liberale tankemien Civita. Han er forfatter av bøkene «Liberale tenkere for vår tid» (2017), og “Muligheter for alle – dynamisk vekst i en liberal markedsøkonomi” (2006), samt en rekke artikler og notater om politisk og ideologisk tenkning, liberale institusjoner, globalisering, markedsøkonomi, innovasjon og økonomisk politikk.

Hanna Ojanen är forskningsdirektör i statsvetenskaper vid Tammerfors universitet. Hon fokuserar på europeisk utrikes-, säkerhets- och försvarspolitik samt på internationella organisationer. Hennes doktorsavhandling handlade om nordiskt samarbete.

Patrik Oksanen har en bakgrund som journalist och säkerhetspolitisk debattör. Han är ledamot av Kungliga Krigsvetenskapsakademien och Kungliga Örlogsmannasällskapet. Han är idag verksam som Senior Fellow på tankesmedjan Frivärld, som strategisk rådgivare på CTSS vid Försvarshögskolan, som strategisk rådgivare på tankesmedjan Fores, samt som kolumnist, föreläsare och författare

Bo Rothstein är professor emeritus vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet där han 2004 grundade ”The Quality of Government Institute”. Han var 2017–2018 professor i statsvetenskap och offentlig politik vid Oxford University. Han har varit gästforskare vid bland annat Australian National University, Cornell University, Harvard University, Stanford University och University of Washington. Han har publicerat sin forskning på bland annat Cambridge University Press, Oxford University Press och University of Chicago Press.

Sinikukka Saari är ledande forskare vid Finlands utrikespolitiska institut (FIIA). Hon håller en PhD i internationella relationer vid The London School of Economics and Political Sciences. Hon har i sin forskning särskilt fokuserat på Rysslands utrikespolitik, på EU:s och Finlands Rysslandpolitik samt på konflikter på det forna Sovjetunionens område.

Kimmo Sasi är tidigare Europa- och trafikminister och också tidigare minister för utrikeshandel och för kommunikation i Finland. Han har varit med i nordiskt samarbete sedan 1987. Han var Nordiska Rådets president år 2012. Han är jurist och ekonom.

Espen Stedje er generalsekretær i Foreningen Norden i Norge og har flere tillitsverv, blant annet styreleder i Norsk-finsk kulturfond. Stedje har jobbet med nordisk samarbeid i over 25 år.

Thomas Steinfeld är författare och professor i kulturvetenskap i Luzern/Schweiz. Han har varit kulturchef für Süddeutsche Zeitung i München och tidningens kulturkorrespondent för sydeuropa. Han är författare till ett 20-tal böcker, bland annat om Karl Marx och Italiens kulturgeografi. Han är bosatt i södra Sverige.

Johan Strang är biträdande professor vid Centrum för Nordenstudier, Helsingfors universitet. Hans forskning berör de nordiska ländernas intellektuella och politiska historia under 1900-talet. Bland annat har han redigerat volymen *Nordic Cooperation: a European Region in Transition* (Routledge 2016).

Sabina Westerholm är sedan 2019 direktör för Nordens hus i Reykjavik. Hon är konsthistoriker och har också verkat som direktör för konststiftelsen Pro Artibus i Finland

Gunnar Wetterberg är historiker och diplomat. Han har arbetat i Finansdepartementet, Svenska Kommunförbundet och Saco. Sedan 2014 är han verksam som författare och föreläsare på heltid. År 2010 skrev han Nordiska Rådets och Ministerrådets årsbok *Förbundsstaten Norden*. Han har skrivit biografier över Axel Oxenstierna och Arvid Horn, Riksbankens och släkten Wallenbergs historia, och nu senast *Träd* om den svenska skogen och *Ingenjörer* om ingenjörskonstens betydelse. Han är ledamot av Kungl. Vetenskapsakademien och Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien

Atle L. Wold er Førstemanuensis i britiske studier, Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk, Universitetet i Oslo

FÖRORD

För ganska exakt två år sen nåddes Europa av de första rapporterna om ett nytt virus som spred sig i Kina. Viruset fick ett logiskt namn. Betraktat under ett mikroskop ser det ut som solens corona.

När detta skrivs har drygt 6 miljoner människor dött av coronaviruset. Det finns uppgifter om att siffran kan vara tre gånger så hög. 500 miljoner har smittats. De nordiska länderna har klarat pandemin förhållandevis bra. Snabbt framtagna vaccin verkar ha lindrat svåra sjukdomsförlopp och förhindrat dödsfall. Åtminstone hittills.

Coronapandemin kan bäst beskrivas som en global hälsokris med ekonomiska, kulturella och socioekonomiska följder. Den har, bland mycket annat, lett till ökade inkomstskillnader. Den har visat på digitala klyftor och på stora skillnader i nationell krisberedskap. Fattiga har drabbats hårdare än rika. Auktoritära diktaturer har klarat pandemin ungefär lika bra eller lika dåligt som liberala demokratier. Stora protester mot vaccintvång och nedstängningar har förekommit, men inga riktiga politiska explosioner. I Norden har pandemin blottat socioekonomiska klyftor och indikerat betydande skillnader mellan städer och regioner. De yngsta och de äldsta har drabbats hårdast, bland annat av arbetslöshet, liksom immigranter i låginkomstyrken inom servicesektorn.

Enligt rapporten *State of the Nordic Region 2022* minskade de nordiska ländernas sammanräknade BNP med tre procentenheter under det första pandemiåret 2020. Detta kan jämföras med en nedgång på nästan sex procent för EU-27. De enskilda nordiska länderna har drabbats olika hårt. Islands BNP föll med över 7 pro-

cent, beroende kanske mest på en kollaps inom turismnäringen. Den norska ekonomin klarade pandemin närmast opåverkad. I alla de nordiska länderna, med undantag för Sverige, har den förväntade livslängden ökat. Mobiliteten inom och mellan länderna minskade mycket kraftigt. Den arbetskraftsrelaterade mobiliteten föll med i snitt 23 procent under åren 2020 och 2021.

Coronapandemin kan också beskrivas som den tredje globala chocken under 2000-talet. Först kom terrorattentaten mot USA år 2001. Sen kom finanskrisen 2008 och coronaviruset 2020. I februari 2022 följde så en fjärde global chock – Rysslands angrepp på Ukraina. I tidskriften *The Atlantic* skrev journalisten och författaren Anne Applebaum för ett tag sen att president Vladimir Putin tillhör en ny typ av autokrater. Hans likar finns i Peking, i Teheran och i Caracas. Det handlar om politiska ledare som inte är intresserade av dokument och avtal. Det enda som intresserar är hård och aggressiv maktutövning. Kommer 2020-talet att färgas av denna typ av politik?

Stora globala chocker tenderar få stora globala följder, om än med viss eftersläpning. Första världskriget och spanska sjukan 1918 skakade det globala finanssystemet i dess grundvalar. Tio år senare, 1929, följde kraschen på Wall Street. Det brittiska pundet förlorade sin ställning som ledande världsvaluta. Tecknen just nu tyder på fortsatt dollardominans. Men konkurrensen om platsen som nummer ett är på alla plan mycket hård. Kina verkar ha som målsättning att skapa en egen och renminbidominerad handelsstruktur. Mellan Kina och Ryssland finns redan nu ett avtal om handel i respektive lands egen valuta. Trängd av tunga sanktioner har Vladimir Putin krävt ersättning i rubel för gasleveranser till väst. Och så vidare.

Leder coronapandemin och krigshändelserna till en förstärkt nationalism? Kanske. Växer främlingsfientligheten? Möjligtvis. Blir följden en skärpt nationell kontroll över kritiska teknologier och industrier? Det kan inte uteslutas. Vem kunde förresten år 2008 ha föreställt sig att fastighetskollapsen i USA skulle leda till en finan-

siell kris i Grekland år 2010 med ett enormt antal grekiska självmord som följd, ett slags *deaths of despair*? Eller för den delen att en börskrasch i USA år 1929 skulle föda fram otaliga fascistiska diktaturer, framför allt i Europa.

Allt är dock inte explosion och revolution. Mycket av det som redan nu påverkar vår framtid sker lite grann i skymundan, åtminstone bortom det akuta medieflödet. I Indiens färskna nationella strategi för Arktis skriver man att det finns en koppling mellan smältande nordhavsisar och olika monsunmönster. Sen självständigheten 1991 har Ukrainas befolkning minskat med nästan tio miljoner, mestadels beroende på utvandring västerut. Under samma tid har Spaniens befolkning ökat från 39 till 47 miljoner, mestadels beroende på invandring från Sydamerika. I World Economic Forums så kallade *Global Risk Report* år 2007 talades om oljepriset och om en avstannande kinesisk ekonomi. Det sades ingenting om en hotande finansiell kollaps. I rapporten i januari 2016 fanns inget om risken för en Brexit.

Modefenomen och samhällstrender avlöser varandra i snabb takt. För bara något fåtal år sedan stod den våldsbejakande islamismen i fokus för världens samlade uppmärksamhet. Sen kom Metoo-rörelsen. Den växte sig stark framför allt i de nordiska länderna och i USA. Sen följde frågor kopplade till artificiell intelligens. Idag handlar det nästan uteslutande om klimat och om krigsrelaterade frågor. I krigets skugga har coronapandemin fått ge vika för intensiv krigsrapportering. Ungefär en tredjedel av de flyende från Ukraina har vaccinerats mot viruset. Risken för nya smittvågor och nya mutationer är stor.

Följderna av kriget i Ukraina kan just nu inte bedömas på något rimligt sätt. På kort sikt leder kriget till en kraftigt förhöjd inflation som primärt drivs av skenande energipriser. Stigande räntor och hög inflation kan få konsekvenser för den stora medelklassens konsumtionsmönster och kanske för demografiska mönster. På medellång sikt kommer de västerländska sanktionerna mot Ryssland att effektivt stöpa om traditionella handelsrutter och po-

litiska allianser. En massiv upprustning kommer ske av försvar och säkerhetspolitik, också i Norden.

På lång sikt är vi, för att citera ekonomen John Maynard Keynes klassiska utsaga, alla döda.

***

I din hand håller du en antologi om Norden. Den ska läsas som en del av projektet *Nordenscenarier 2030*. Det initierades på sensommaren 2020. Målet då var att teckna konturerna av Norden *efter* coronapandemin. Vi hoppades väl så, ja, men utgångspunkten visade sig svår, rentav prematur. Och så kom då Rysslands angrepp på Ukraina.

I projektet har fem nordiska tankesmedjor medverkat, på olika sätt. Det handlar om Civita i Oslo, Instituttet for Fremtidsforskning i Köpenhamn, Fores i Stockholm och det utrikespolitiska institutet i Reykjavik. I Helsingfors har tankesmedjan Magma och Nordic West Office hållit i de administrativa scenarietrådarna.

Slutresultatet är *Nordic Market Scenarios*, finansierat huvudsakligen av Danske Bank och av Föreningen Konstsamfundet i Helsingfors. *Nordic Market Scenarios* har författats på engelska av konsulten Jennifer Paavola. Hennes arbete bygger till väsentliga delar på tankesmedjornas diskussioner och framtidsskisser under år 2021. Scenarierna finns utlagda för nedladdning på tankesmedjan Magmas hemsida (magma.fi). En kortfattad sammanfattning av scenariernas innehåll följer också i slutet av min egen essä i denna bok. *30 röster om Norden* kan läsas som ett fördjupande komplement till marknadsscenarierna.

I år har det förflutit 70 år sedan grundandet av Nordiska rådet och 60 år sedan Helsingforsavtalet år 1962. I avtalet förbinder sig de nordiska länderna till att kontinuerligt stärka och utveckla samarbetet på olika samhällsområden. Högst på den samnordiska

agendan just nu finns olika gränshinderfrågor. Men vilka frågor kommer att dominera våra samhällen på våren 2023? Eller på våren 2030? Det enda vi vet är att historien inte känner något slut.

Helsingfors, 9.4.2022

Nils Erik Forsgård

Chef, tankesmedjan Magma, Helsingfors

NILS ERIK FORSGÅRD

NORDISK HÖST – OCH VÅR

Kristiansand, september 2021

Jag flög till Kristiansand via Oslo, från Helsingfors. Det var i september 2021. Jag skulle delta i en festival som hade Norden som ett ledande tema.

Kristiansand visade sig vara en fin och civiliserad stad. På den centrala gågatan Markens gate räknade jag till tre rätt välförsedda boklådor. Framför den folktomma domkyrkan vid Rådhusplatsen stod en regnbågsfärgad båge i trä. Strax bortom regnbågen stod ett tält för covidtester. Personalen var nogsamt inplastad. Under hotellfrukosten serverades två dagstidningar, *Dagens näringsliv* och *Fædrelandsvennen*. Någon sade till mig att Kristiansand är företagsamhet och ekonomiskt tänkande parat med pietistiska trosföreställningar.

Det är sånt man gärna tenderar glömma bort i de nordiska huvudstädernas samtidsbubblor.

Det finns också annat man gärna glömmet i det övriga Norden. På en liten sidogata såg jag ett tankställe som hette Esso. I Sverige och i Danmark omvandlades Esso till norskägda Statoil redan på 1980-talet. I Finland blev Esso mestadels kedjorna ST1 och ABC. Men i Norge lever namnet Esso alltså kvar. *Nationwide*, som amerikanen skulle säga. Den blå-vit-röda Essotrikoloren i Kristiansand kändes nästan som en hälsning från det förflutna. Som en hälsning från det fossila förflutna.

På kvällarna åt vi skaldjur och fisk nere vid den fina lilla fiskehamnen. Det var modernt och flott och det var rätt dyrt och

portionerna var små och det luktade salt och tång i solnedgång. Kring borden talades mycket om Senterpartiets opinionsframgångar inför Stortingsvalet. Jag blev aldrig riktigt klok på om den centerpartistiske partiledaren ansågs vara som norrmän är mest eller kanske som norrmän är minst. Det spelar nu ingen roll för alla viktiga diskussioner handlade om klimatet och om oljefonden. Mina norska samtalsparter skruvade på sig. För ett miljömedvetet folk som gärna går på tur och som kör Tesla är oljan och oljefonden en intellektuell utmaning, kanske också en emotionell. Det sades alltså ja och nej till oljan och till fonden, allt på en och samma gång, rentav i samma andetag. Det lät lite märkligt. Lite senare skulle det visa sig att också den socialdemokratiska statsministern Jens Gahr Støre talar på exakt samma sätt - han säger ja och nej till olja och till naturgas på en och samma gång.

Det politiska resonemanget i ärendet går i Norge ungefär så här: världen och Europa behöver en grön omställning, ja, absolut, men den kostsamma omställningen ska finansieras med fortsatt utvinning av gas och olja. Situationen är lätt schizofren. På klimatmötet COP26 i Glasgow senare i november ledde detta till att Norge av miljöaktivister tilldelades priset "Fossil of the Day". Norges hållning strider rent principiellt mot *International Energy Agents* så kallade *roadmap* som säger att nollutsläpp kräver ett slut på utvinning av olja och naturgas. Den strider också mot EU-kommissionens krav på utvinningsstopp av kolväten (gas, olja, kol) i Arktis där Norge har stora intressen. Fast å andra sidan. Utanför Elfenbenskusten lokaliserades nyligen enorma oljefyndigheter. Ingen orkar väl tro att den ivorianska regeringen och andra myndigheter kommer att låta den oljan vila i frid under 2020-talet. Varför skulle då Norge?

Bara en sak är klar. Norge vill fortsätta borra efter olja och Norge vill fortsätta utvinna naturgas också på 2020-talet. Och säkert långt bortom detta decennium. Samtidigt plöjer Norge ner flera miljarder kronor i grön omställning, också i många projekt utanför landets gränser. Det norska målet är nollutsläpp år 2050.

Redan 2025 ska alla nysålda bilar drivas av batterier. Statsminister Støre talar så tillvida med folkets röst. Det finns ingen folklig majoritet mot fossil bränsleutvinning. I bakgrunden spökar förstås också geopolitiska realiteter. I Europa är Norge den näst största leverantören av naturgas efter Ryssland som just nu står för över 40 procent av leveranserna till EU. Varje dag betalar Tyskland mer än 200 miljoner euro för rysk gas. På EU-nivå är summan uppe i över 600 miljoner per dag, lite beroende på prisfluktuationer. Det pågår febrila tyska försök att hitta alternativa energikällor i andra länder. Ett sånt land har visat sig vara Qatar, ett annat Australien som erbjuder grön vätgas. På bara sex veckor efter krigsutbrottet hade Tyskland minskat sin ryska gasimport med 15 procent. I en europeisk berättelse är särskilt Italien och Holland svårt beroende av gasimport. Som första EU-land gjorde sig Litauen i början av april helt oberoende av rysk gas. Andra kommer följa.

I berättelsen om dagens Europa har gasledningsprojektet Nord Stream 2 från Ryssland till Tyskland blivit själva symbolen för Europas beroende av rysk gas. Bygget avancerade på villkor att läget i Ukraina inte skulle förvärras. Nu har Nord Stream 2 stoppats, åtminstone temporärt, kanske för alltid. Från Tyskland kommer signaler om att man redan till sommaren 2022 ska ha blivit kvitt mer än hälften av det ryska oljeberoendet. Med gasen är det svårare. Tysklands beroende av rysk gas följer av landets beslut att stänga alla sina kärnkraftverk fram till slutet av år 2022. Det faller i sin tur tillbaka på kärnkraftshaveriet i Tjernobyl 1986 och på haveriet i japanska Fukushima år 2011. Många europeiska länder har valt en helt annan väg. Frankrike planerar massiv utbyggnad av kärnkraften. Belgien har nyligen fattat beslut om att förlänga livslängden på sina kärnkraftverk med åtminstone tio år. I en nordisk kontext bör man tala om österbottniska Pyhäjoki på den finska västkusten. Där byggs ett helt nytt kärnkraftverk som till över en tredjedel ägs av ryska Rosatom som också ska leverera själva reaktorn. Kärnkraftverket ska enligt den nuvarande planen tas i drift redan år 2023. Byggarbeten pågår för fullt. Många fin-

ska företag, elbolag och städer har investerat betydande belopp i Pyhäjoki. Nu görs nedskrivningar och avskrivningar på löpande band. Ett principbeslut om bygget fattades bara några månader efter den ryska invasionen av Krim år 2014. Olika tillståndprocesser har dragit ut på tiden. Ursprungligen stod tyska Eon som ägare, men Tysklands beslut att köra ner kärnkraften ledde till tysk reträtt. Nu majoritetsägs projektet av finska Fennovoima. I skuggan av Ukrainakrisen genomför Finland en nödvändig ”helhetsbedömning av samhällsnyttan”. I översättning betyder det att frågan inte bara har en strålsäkerhetsdimension utan att den återigen har fått en säkerhetspolitisk dimension. Många politiker och bedömare kräver ett åtminstone temporärt stopp för kraftverksbygget.

I Norge bubblar kärnkraftsfrågan under den fossila ytan. Høyre ska enligt ett beslut på partiets landsmöte i april *”utrede hvilke forutsetninger og behov Norge har for kjernekraft”*. Frågan delar partiet, men förespråkarna ser kärnkraft som en förutsägbar energikälla under övergången till gröna energiformer. Kärnkraften är för Norge åtminstone inte en kostnadsfråga. Landet har sin svällande oljefond. Sedan starten 1998 har fonden levererat en nettoavkastning på i snitt 4,6 procent (efter avgifter för förvaltning och inflation). Den norska centralbankschefen är styrelseordförande för fonden. Ny chef för banken blir om något år Natos generalsekreterare Jens Stoltenberg. Utnämningen har väckt en del missnöje i det antielitistiskt sinnade Norge. Tillgångarna i oljefonden ligger på över 1200 miljarder euro. Intäkterna från olje- och gasexporten slog nya rekord under 2021 och väntas slå ytterligare nya rekord under 2022. På intäktssidan noterades år 2021 cirka 178 miljarder norska kronor. En färsk prognos i spåren av skenande oljepriser under år 2022 talar om mångfalt högre intäkter. De norska olje- och gasreserverna beräknas uppgå till 18 000 miljarder kronor. Oljefonden är numera den största statliga investeringsfonden i världen. Fonden äger aktier i över 9000 börsnoterade bolag. Bara i Finland fanns fonden i slutet av år 2020 registrerad som ägare i 48 börsbolag.

Utmaningar för socialdemokratien (och folkpartierna)

Dagen efter det norska stortingsvalet den 13 september skrev Arbeiderpartiets Jens Gahr Støre ett inlägg på Facebook. Han skrev och tackade för stödet. Han lade till att nu börjar jobbet med att bygga en regering på ”fellesskap och rettferdighet”.

På våren 2022 lider Støres regering av svaga opinionssiffror. Det är lite märkligt med tanke på situationen i grannlandet Sverige. Där har stödet för socialdemokraterna skjutit i höjden i takt med krigshändelserna i Ukraina. För Arbeiderpartiets del handlar det om ett tapp på över tio procentenheter sen september. Opinionssiffrorna stärks väl heller inte av att den senterpartisriske försvarsministern agerat sexuell mentor åt en 18-åring i början av 2000-talet och därför nu i april 2022 tvingats avgå. Arbeiderpartiet har förlorat ställningen som största parti till Høyre som nu kan göra anspråk på över en fjärdedel av alla norska väljare.

Detta förändrar dock inte den övergripande politiska bilden i Norden. För första gången sedan 1959 har alla nordiska länder på en och samma gång nu regeringar med vänsterförtecken. Till denna berättelse kan fogas flera andra länder som exempelvis Tyskland, Spanien och Portugal. Det känns som en lite märklig vändning efter den europeiska socialdemokratins kräftgång under 2010-talet. Går vi nu in i ett socialdemokratiskt decennium?

Arbeiderpartiets valslogan i september fokuserade på vanligt folk – nu är det deras tur, som det så vackert hette. Under den norska socialdemokratiska ytan pyrt en form av antielitism som i princip handlar om en återgång till ett samhälle som en gång var. Samma sak kan väl sägas om den svenska socialdemokratien. I sitt installationstal som statsminister lovade Magdalena Andersson att ”vi ska ta tillbaka kontrollen”. Samma mening återkom i hennes första regeringsförklaring. Tanken bakom detta är uppenbar. Det

allmänna ska ta kontroll över kriminaliteten, över klimatförändringarna och över välfärden i största allmänhet.

Frågan är bara hur mycket löftena på sikt kommer vara värda. De socialdemokratiska segrarna i de senaste nordiska parlamentsvalen har rent generellt varit mycket knappa. Senterpartiet som enda koalitionsparti utövar stort inflytande på Arbeiderpartiets regeringspolitik. I Finland delar fem partier på regeringsmakten, i Danmark är de två. Socialdemokraternas röstetal i riksdagsvalet i Finland 2019 kom med det nästlägsta väljarunderlaget någonsin. Stefan Löfvens seger i Sverige 2018 kom med det lägsta understödet någonsin. Samma trend gäller också för socialdemokraterna i Tyskland. Kanslern Olaf Scholz kom till makten med en kampanj som fokuserade på sociala frågor och på social rättvisa, på slagordet ”Respekt”. Detta räckte för att ge socialdemokraterna röster både från de konservativa och från yttervänstern.

Hur kommer då den socialdemokratiska programpolitiken i Norden och i Tyskland att se ut under 2020-talet? Hur långt kommer de egalitära försöken att bära? De socialdemokratiska partierna har under de senaste decennierna förlorat röster till ytterhögern. Det är ändå bara kanske 15 procent av den traditionella arbetarklassen som i Europa röstar nationalkonservativt eller högerpopulistiskt. Många röstar inte alls. De tyska socialdemokraternas tidigare ordförande Sigmar Gabriel satte redan 2016 fingret på problematiken när han sade att den som förlorar arbetarröster i det amerikanska rostbältet inte kommer att vinna röster bland hipstrarna i Kalifornien. Strateger på den politiska mitten-vänsterskalan menar att en återupplivad socialdemokrati framför allt kräver avståndstagande från den så kallade identitetspolitiken. I den identitetspolitiska berättelsen har den gamla arbetarklassen förvandlats till en minoritetsgrupp bland andra.

Grundproblematiken finns dock någon annanstans. Den traditionella vita och manliga stålarbetaren förkroppsligar inte längre socialdemokratin. Merparten av de anställda i tjänstesektorn idag är kvinnor. Många lever på projektjobb eller på snuttjobb. Socialdemokratiska regeringspartier följer hellre regeringsprogram

än partiprogram. Socialdemokraterna och de gamla europeiska folkpartierna har också ett gemensamt framtidsproblem. Medelåldern bland de partitrogna väljarna är mycket hög. De unga och de yngre röstar på gröna eller på liberalt urbana partier. I Storbritannien har Labour förlorat fyra parlamentsval i följd. I sin bok *The Dignity of Labour* varnar parlamentsledamoten Jon Cruddas för en utveckling där partiet domineras av den meritokratiska eliten till förmån för arbetarna på verkstadsgolvet. Labours kärnväljare formas idag till största delen av unga universitetsexaminerade som bor urbant i storstäder i Wales och i England. Samma varningar hörs i alla de nordiska länderna, inte bara i riktning socialdemokratien utan också i riktning de gröna och urbana miljöpartierna. Den relativt nyvalde Labourledaren Keir Starmer använder idag en mycket företagsvänlig och patriotisk retorik som kryddas med löften om hårda nedslag mot olika former av kriminalitet. Målet med retoriken som starkt påminner om Tony Blairs New Labour-löften på 1990-talet är att inför nästa val (senast 2024) vinna tillbaka så kallade *blue collar*-arbetare. Det handlar om arbetarna på verkstadsgolven och i fabriker, om hårfrisörerna och byggnadsarbetarna. Starmer vänder sig mot höga skatter och mot låg tillväxt, något som man kanske normalt skulle höra från representanter för Torypartiet.

På ett mera övergripande plan har de stora folkpartierna i Europa, trots stora väljarförluster, blivit modernare, kvinnligare och mer diversifierade. Under resan mot detta tillstånd har man tenderat tappa den ursprungliga väljarbasen. I större och liberalt sinnade städer fokuserar medelklassväinstern på miljöfrågor och på identitets- och diskrimineringsfrågor. För den stora befolkningen på landsbygden är denna typ av frågor ointressanta eller irrelevanta. Är då den nordiska socialdemokratien (för att lätt parafrasera Sigmar Gabriel) betjänt av små framgångar i universitetsstäder och av stora motgångar i tidigare så stabila industriområden?

***

I de södra delarna av Europa syns vissa andra trender. Detta gäller framför allt i det mest inflytelserika landet Frankrike. Det franska politiska fältet har under det senaste decenniet stabiliserats på mitten-högerflanken. Presidentvalet och parlamentsvalet lite senare på sommaren 2022 kommer inte att förändra läget. Européer har inte för vana att byta ut sina ledare i kristider. Marine Le Pen har städat upp i sitt parti, bytt namn på Front National till Rassemblement National, slutit ett slags borgfred med EU och backat lite grann från det otidsenliga kravet på dödsstraff. Högerflanken i Frankrike är dock splittrad. Le Pen har förlorat röster till polemikern Eric Zemmour som representerar anti-islamism och en uttalad anti-invandringsslinje. Zemmours polemiska extremism får Le Pen att framstå som ett hyfsat moderat val. Tillsammans samlar Le Pen och Zemmour närmare 30 procent av väljarna i opinionsmätningar. Det är en mycket hög siffra för Frankrike. Frankrike, och stora delar av det övriga Europa, söker fortfarande febrilt efter den borgerliga mitten.

Den franska vänstern befinner sig i något av ett upplösningstillstånd.

Olika försök att ena vänsterpartierna har varit resultatlösa. Det råder brist på socialistiskt ledarskap och visioner. Den ledande vänsterprofilen heter Jean-Luc Mélenchon. Han har länge försvarat Vladimir Putin och ockupationen av Krim. Rysslands bombningar av Syrien har han beskrivit som "västpropaganda". Den politiska agendan i Frankrike behärskas av frågor som rör invandring, kriminalitet och nationell identitet. Marine Le Pen stjälar många arbetarröster. På många sätt delar Frankrike frågeställningar med Sverige. Också i valet i Sverige på hösten 2022 kan maktbalansen vridas högerut. I jämförelse med Frankrike har dock Sverige ett slags motsatt problem. Hur kan partierna på högerkanten samlas till enad front mot socialdemokraterna och dess stödpartier på framför allt vänsterflanken?

En brittisk Labourpolitiker definierade en gång socialism som allt det som en Labourregering gör. Utspelet var ironiskt menat. Han hade tröttnat på de upprepade avstegen från ideologin. Hur

ska man i skenet av detta definiera europeisk populism, eller kanske snarare europeisk nationalkonservatism? Som allt det en socialdemokratisk regering *inte* gör? Nej, verkligheten är en annan. Kompromisser måste sökas överallt, hela tiden, inte minst i frågor som rör nationell beslutanderätt och nationell överhöghet. Det pågår, på olika nivåer, en ständig kamp mellan nationella och internationella intressen. Olika försök att attrahera de argaste väljarna har i längden visat sig dömda att misslyckas, inte bara i Europa. Högljutt understöd idag kan resultera i bittert motstånd och fiendskap imorgon. Själv tror jag, delvis som en följd av kriget i Ukraina, på den politiska mittens återkomst. Också i Norden.

Skandinavien och Norden

Kjevik utanför Kristiansand är en liten regionalflygplats. Det handlar om snabbt in och snabbt ut. Det är som det borde vara med flygplatser.

Till Kjevik flög jag med Scandinavian Airlines System. SAS ägs i majoritet av Sverige och Danmark. Den norska oljefonden är en av de små minoritetsägarna. Finland har ett eget statligt flygbolag, liksom Island sitt privatägda Icelandair. Det finns inget Nordic Airlines System.

Kan man tala om Skandinavien och Norden i samma andetag?

Alla som någonsin har rest eller levt i USA vet att *Scandinavia* där är en synonym för alla de nordiska länderna sammanblandade. Ibland tycks *Scandinavia* duga för så gott som hela Europa. I USA förväxlas Schweiz gärna med Sverige och Finland med Grönland, men det är en lite annan historia.

Nationalmuseum i Stockholm öppnade i oktober 2021 en utställning som hette *Scandinavian Design & USA*. På utställningen visades verk och influenser av arkitekter och designers som Lilian

Holm, Hans J Wegner och Märta Måås Fjetterström. Men också av Alvar Aalto och Eliel Saarinen. Paradoxen noterades av konstkritikern Clemens Poellinger i *Svenska Dagbladet*. I slutet av oktober skrev han:

“Men vänta, Finland ligger väl rent geografiskt inte på den skandinaviska halvön? Nej, just det, Scandinavian Design är en konstruktion, ett begrepp som uppstår när de nordiska länderna efter andra världskriget presenterar en estetik med många gemensamma nämnare som naturmaterial och högt hantverkskunnande. En amerikansk publik kan inte skilja länderna åt och “Scandinavian” har en ‘catchy’ klang”.

Skandinavien är flott och lätt att identifiera medan Norden är småtråkigt och lite svårt att lokalisera. Ska vi se det så? Alla världens länder har en given nord och en given syd. Vad betyder Norden då? Eller, för den delen, Skandinavien?

I februari 2020 laddade SAS upp en kort reklamfilm på Youtube. Där ställdes en fråga. Frågan löd: *vad är skandinaviskt?* Svaret var: *ingenting*. För allt är kopierat och allt är hämtat utifrån. Midsommarstången är tysk, lakritsen från Kina, föräldraleligheten har hämtats från Schweiz och de danska rågröden från Turkiet. I slutet av reklamfilmen konstaterades att Skandinavien ”fördes hit, bit för bit, av vanliga människor som hittade det bästa av vårt hem på andra platser”.

De upprörda reaktionerna lät inte vänta på sig. Det talades om skandinavienhat och om självförnekelse. SAS döptes snabbt om till Ingenting Airlines. Sverigedemokraternas partisekreterare Richard Jomshof talade om “ett djävla nonsens och självhat”. Högerpopulistiska nätverk spred SAS-negativa videon via olika aktivistkanaler. I Göteborgs-Posten publicerades en lång insändare av en juridikstuderande där Skandinavien definierades på detta lätt poetiska sätt:

"Saker som man inte kan sätta fingret på men som ändå är där. Som en trygghet. Som ett hem som doftar av nybakta kanelbullar när man kommer hem från skolan. Det är dofterna av nykläckta björklöv och knallgula rapsfält som möter upp en tidig morgon i början av maj när man cyklar till jobbet, det är en sänkt Volvo 745 som bränner gummi på en parkeringsplats sent på kvällen eller en skördetröska i motljus en sensommarafton i augusti. Det är Stena-Lines rödblåvita fartyg under Älvsborgsbron en vindpinad höstdag, ostmackor och O'boy i skidbacken över påsklovet, fem veckors industrisemester, tyska husbilar i kö på E6:an mellan Göteborg och Oslo eller ljudet av utombordare på en klippa utanför Lysekil. Eller bara villaägare som klipper gräsmattan samtidigt och ljuder av barn som leker i vattenspridaren en av årets 14 varma dagar. Det är våra dialekter, vår arkitektur, vår ironiska humor, vårt reserverade sätt, vår tilltro till auktoriteter, vår arbetsmoral och vårt språk".

Om detta är en västsvensk och skandinavisk syn på Skandinavien - hur skulle då en östfinländsk eller östisländsk syn på Norden och det gemensamma nordiska formuleras? Man kan leka med tanken utan att komma särskilt mycket längre. I debatten kring reklamvideon blandades Skandinavien i alla fall samman både med Norden och med Nordeuropa. Idéhistorikern Sverker Sörlin noterade i diskussionens upphetsade vågor att en viktig del av *den nordiska modellen* är "vår förmåga att vara kreativa när det gäller att influeras av andra och skapa något som blir unikt för oss".

Också i Finland smyckar man sig gärna med det skandinaviska. I Vaalimaa i östra Finland har det rätt nyligen öppnats ett köpcenter med namnet *Scandinavian Shopping Center*. Och när man landar på flygplatsen i Uleåborg möts man av en välkomnande skylt som säger:

“Welcome to Oulu. The Capital of Northern Scandinavia”.

Skandinavien och Norden formar en gedigen begreppsförvirring. Formar det också något annat? Skandinavien innehåller både dolda och öppna mentala, språkliga, kulturella och politiska hierarkier. I den första nationsligan spelar Sverige, Danmark och Norge. Detta är Skandinavien. I den andra ligan finns Island och Finland. De kan inte fångas under något kollektivt begrepp. De är sig själva nog men de rättfärdigar också begreppet Norden. I den tredje ligan, lite svårdefinierbar på alla sätt, finns Färöarna och Grönland. Spelar allt detta en roll? Kanske, på symbolplanet. Norden som begrepp är generöst och inkluderande medan Skandinavien är exkluderande. Klarar fem små europeiska länder i den geografiska periferin av att hantera så många olika tankenivåer på en och samma gång, så mycket exklusivitet? Kanske. Kanske inte.

Å andra sidan kunde man förstås också säga att föreställningen om något slags enhetligt och friktionsfritt Norden är rätt fåfång, delvis omöjlig. Banden mellan länderna knyts på många olika sätt, kanske närmast bilateralt. Finland och Sverige förenas av historia, språk och av snarlika förvaltningstraditioner. Det urgamla bandet mellan de två länderna förvaltas av fonder och stiftelser och av institutioner som det finsk-svenska kulturcentret Hanaholmen strax utanför Helsingfors. Norge, Island, Färöarna och Grönland har sina egna bilaterala eller trilaterala samarbetsformer och förenas dessutom av en atlantisk och anglosaxisk inriktning. I debatten om Norge och oljan har sittande statsminister Støre talat om Norge som ett kustland, från syd till nord. Danmark har en kontinentaleuropeisk prägel som saknas i de övriga länderna. Fast, å andra sidan. Den europeiska kontinenten finns på ett mentalt plan sedan länge djupt inbäddad i alla de nordiska länderna, inte minst i form av lutherdom och (ut)bildningstraditioner. Detta gemensamma kristna eller protestantiska lärdomsarb förenar automatiskt de nordiska länderna med de norra delarna av Tyskland.

Frågan om ett eventuellt knytande av de baltiska staterna närmare Norden har, helt enligt samma logik, en distinkt geopolitisk dimension.

Finland och Sverige ligger nära Baltikum och kan tänkas ha ett mycket starkt ekonomiskt, politiskt, kulturellt och säkerhetspolitiskt intresse av ett nära samarbete med de baltiska staterna. Island och Norge däremot ligger rätt långt borta från Baltikum och har per automatik ett svalare intresse, bortsett då kanske från en form av hypotetisk småstatssolidaritet. Finland och Estland förenas av snarlika majoritetsspråk och av en geografisk närhet som inte finns mellan Finland och Danmark. Danmark inledde strax efter murens fall ett nära bilateralt samarbete med Litauen, mestadels av säkerhetspolitiska orsaker. Ryssland sågs som ett gemensamt hot och Litauen som en portvakt österut, vid Östersjön. Sedan falnade Danmarks intresse. I Litauen frågar man sig fortfarande vad som hände. Nu är Ryssland återigen ett gemensamt hot. Vad händer nu?

Berättelser om Norden

Jag hade kommit till Kristiansand för att diskutera Nordenfrågor. Taxichauffören in till centrum från Kjevik var född i Serbien. Han sade nästan genast att läkemedelsbolaget Pfizer står bakom spridningen av coronaviruset från ett laboratorium i kinesiska Wuhan.

- Det handlar alltid bara om pengar, du vet. Många äldre har dött i Sverige under pandemin, du vet, bara för att deras barn ville komma åt arvet och de gamlas pengar. Du vet.

Vilket jag inte visste, men chauffören bjöd mig generöst lite konspiratoriskt krut till Nordendiskussionen. Och lite krut behövs ab-

solut för den mest sprittande diskussionen om Norden tycks idag föras utanför våra gränser. Den förs i Skottland, i Estland och i Tyskland, mera indirekt också i Frankrike, delvis i USA.

De Gröna i Berlin, exempelvis, vill förvandla de centrala delarna av den tyska huvudstaden till en grön "Bullerbü". Det är kanske inte ett tecken på en vital diskussion, eller ens på en nordisk diskussion, men det är nog en diskussion som berör Norden. I Tyskland bär långt över 200 skolor Astrid Lindgrens namn. Man kan också påminna sig att Lindgrens sagor systematiskt användes i det tyska undervisningssystemet under decennierna efter det senaste världskriget. På så sätt skulle barnen, folket, avnazifieras.

I Skottland är berättelsen en annan. Där går många omkring och är bittra på århundraden av imperium och underlägsenhet. De blickar därför hitåt. De tar historien till hjälp och säger att det var skottar som förde den industriella revolutionen till Finland, att det var skottar som i olika skeden befolkade den svenska armén, att skotska jakobiter flydde till Norge efter slaget vid Culloden och att det inte minst bland de första inbyggarna på Island fanns många skottar. Till allt detta kan man förstås lägga den geografiska närheten. En flygresa från Skottland till Norge tar en bara marginellt längre tid än en flygresa från Skottland till England.

I Frankrike har Emmanuel Macron och hans parti gjort olika försök att etablera skandinaviska samhällsmönster. Det har dock visat sig lättare sagt än gjort. Det är svårt att, exempelvis, påverka en traditionellt vertikal arbetsmarknad i horisontell riktning. Macron lånade begreppet *flexicurity* av danskarna i ett försök att reformera arbetsmarknaden (mera stöd till de arbetslösa och mera flexibilitet i anställningsförhållanden). Där finns också franska trafiksäkerhetsplaner som ska sänka antalet trafikdöda till svenska nivåer.

I USA riktas blickarna allt oftare mot Europa. Och då mot detta lite diffusa *Scandinavia*. Det pågår en ständig diskussion om hur det nordamerikanska samhället ska reformeras och i vilken riktning och med vilka förtecken. Republikanska politiker söker skrämja väljarna med tal om europeisk socialism. I den berättelsen är soci-

alism alltid identisk med kommunism, med en form av kalla kriget-kommunism. På en helt annan nivå påminner sammanblandningen av socialism med kommunism också lite grann om den begreppsliga förvirringen kring Skandinavien och Norden. *Det är allt lite samma sak*, så att säga. Men sju av tio amerikanska väljare födda på 2000-talet säger sig i en opinionsmätning ändå kunna rösta på en "socialist". Med socialist menas väl då närmast det som vi i Norden menar med en socialdemokrat.

Diskussionen om Norden i Kristiansand kom att mestadels handla om språkgemenskapen. Halva panelen hade stora problem att förstå den danska som talades av en kvinna. Det berodde delvis på ilande rundgång i högtalarna. Som svenskspråkig finländare kan man i en kontext som denna rentav göra anspråk på en skandinavisk identitet. Men vad med islänningarna och med de finskspråkiga? Eller för den delen med färingar, samer och grönlänningar?

Frågan om språken känns evighetsgammal, men den håller återigen på att lyftas fram som en kärnfråga i det nordiska samarbetet. Den nordiska språkgemenskapen, eller då skandinaviskan som nordiskt arbetsspråk, står på en vacklande botten. Från Ungdomens Nordiska Råd kommer starka signaler om att skandinaviska inte längre, *eller snarare inte längre alls*, funkar som gemensamt arbetsspråk. Som ölspråk, ja, kanske, men inte som arbetsspråk. En snar övergång till engelska som arbetsspråk påbjuds. För om man kan tala engelska också i arbetsgrupper och kommittéer inom EU - varför då inte också inom nordiskt samarbete?

Enligt tjänstemän på Nordiska rådet kan det handla om bara något år innan skandinaviskan måste ge efter för engelskan också bland de unga och de aktiva. Men vilken engelska sen? Den engelska som talas av politiker som tror sig tala engelska? Tjänstemännen suckar och skakar på huvudet och säger att översättningskostnaderna kommer att explodera och samarbetet ofrånkomligen att byråkratiseras. Allt tyder ändå på att det nordiska samarbetet också i framtiden och i språkfrågan kommer att färgas av en sedan länge etablerad konsensuspolitik. Den indikerar att den som vill minst i

Norden får styra mest. Eller, kanske tvärtom. Den som styr mest i Norden är den som vill minst.

Köpenhamn, oktober 2021

Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet finns inrymda i Nordens hus i centrala Köpenhamn, inte långt från Strøget.

Läget är utomordentligt och centralt. Adressen är Ved Stranden 19. Huset är ett gammalt vitmålat flervåningshus. Arbetsrummen känns små, korridorerna lätt labyrintiska. Passerkort krävs. Jag frapperas av de närmast obefintliga säkerhetsåtgärderna. Besökaren tas emot av en ensam receptionist bakom ett glasfönster bakom en disk. Mottagandet är vänligt men lite ointresserat. Desinfektionsmedel för händerna och mot osynliga virus finns nogsamt framställda, men inte en säkerhetsvakt så långt ögat kan nå. På min fråga svarar en tjänsteman att saken nyligen har diskuterats internt, men att inga beslut har fattats. Är detta att betrakta som en form av nordisk öppenhet? Eller är det en form av nordisk blåögdhet? Möjligen är det väl också så att det är just detta som menas med det viktiga ordet *tillit* som sägs karakterisera just de nordiska samhällena. *Tillit* i kombination med en eftersträvad *inre sammanhållning*.

Bara ett litet stenkast bortom Nordens hus finns anrika Café Norden. Det ligger vid Strøget, vid Amagertorv. Läget är bra, sensationellt bra. Cafét har stora fönster åt tre håll, inte bara mot Amagertorv, utan också mot Østergade. Caféet är i princip det första man ser när man längs Strøget kommer gående från Rådhuspladsen. Under några varma oktoberdagar är caféet fullt av folk, köerna långa, sittplatserna få. På Café Norden kan man äta danskt smørrebrød i olika smakversioner och betala 120 DKK för ett bröd, 200 för två och 280 för tre. Det är danskt och det är gemytligt och det är mycket gott. Ingen rätt på menyn stöder dock föreställningen om Norden som just ett Café Norden. Caféets favoriter är pasta, vegetarisk tartar och tomatsoppa.

Snett mittemot Café Norden, på andra sidan Amagertorv, finns Café Europa. Med det viktiga tillägget: Anno 1989. Mellan de två betydelsefulla kaféerna finns sedan ytterligare ett tredje café som tillhör kafékedjan Espresso House. Det är en del av en svensk kedja där filialerna under coronapandemins dagar har skjutit upp som svampar ur jorden i många nordeuropeiska städer. Jag nämner bara Helsingfors och Berlin. I filialerna i Berlin kan man köpa nygräddade traditionella svenska kanelbullar. Goda och söta, kanske som ett slags motvikt till Ikea:s globala och salta köttbullar

Café Europa skiljer sig på ett grundläggande sätt från Café Norden. På Café Europa kan man för 105 DKK äta "Eggs Benedict Europa 1989". De serveras alternativt med skinka, bacon, rökt lax eller med svamp och spenat. Det är en smaklig anrättning. Man känner sig lätt europeisk. Frågan uppstår: Varför serverar Café Norden danskt smørrebrød men inte exempelvis en "nordisk frukost" eller, ja, Eggs Benedict Norden? Eller ens Eggs Benedict Scandinavia? Ska detta ses som en del av Nordenproblematiken?

Sånt kan man gå omkring och tänka på när den sena oktober-solen manar fram 20 grader på termometern och coronapandemin överallt känns avlägsen och förbi. Någon vecka tidigare hade jag varit i Berlin och sett människor bära ansiktsmask både ute och inne, ja, överallt och hela tiden. Ungefär samma sak i Helsingfors. Men i Köpenhamn fanns inga begränsningar och inga masker. Ingen kontrollerade vaccinnivå eller andra intyg. Det fanns uppmaningar att hålla avstånd, men avstånd hölls mycket selektivt. Några veckor senare exploderade den danska smittoincidensen, i all synnerhet i de invandrartäta förorterna, och vid nyår var Danmark det hårdast virusdrabbade landet i Europa.

Några veckor efter mitt besök i Köpenhamn läste jag en artikel i *New York Times* som handlade om den danska hanteringen av coronapandemin. Eller, mera specifikt, kanske om den danska *tilliten*. Artikeln var skriven av tre forskare inom det danska HOPE-projektet. Projektet analyserar hur olika demokratier hanterat covidpandemin.

Enligt forskarna kan Danmarks hantering av pandemin beskrivas med hjälp av ord som öppenhet, transparens, tillit (*trust*) och samhällsanda (*community spirit*). Danskarna uppvisar enligt forskarna en hög social och institutionell tillit (90 procent säger sig ha hög eller medelhög tilltro till landets hälsovårdsmyndigheter) och de har dessutom visat sig ha hög vaccinationsbenägenhet. Danmark har enligt artikeln en låg samhällspolarisering och låga nivåer av desinformation. För det tredje, och som det kanske allra viktigaste, pekar forskarna på den särskilda *samfundssind* eller samhällsanda som danskarna omfattar och hyllar. Med hjälp av detta *samfundssind* jobbar Danmark på att inkludera hela befolkningen, också de nyinvandrade, i kampen mot viruset. Slutresultatet var att Danmark i november 2021 inte bara hade en cirka fem gånger lägre smittnivå än USA, utan att landet också kan beskrivas som tillitsfullt och genomsyrat av en kommunitaristisk etik.

Artikeln i New York Times hade ett lätt självgratulerande tonfall. Den danska tilliten till regering och myndigheter sägs ha vacklat endast en gång under pandemin. Det var i samband med den så kallade "Minkgate" när den danska regeringen i november 2020 av rädsla för smitta beslöt avliva landets alla farmminkar. Notan för det projektet uppgår till över 3 miljarder dollar i kompensation och ersättningar. Minkgate utvecklades enligt forskarna till ett veritabelt tillitssänke:

"Minkgate showed that just because governments are sometimes given wide latitude by their electorate to act aggressively, it does not mean they should take that permission for granted".

Och inte bara Minkgate. I januari 2022 arresterades en handfull danska underrättelsetjänstemän runtom i Danmark, inklusive chefen för den danska militära säkerhetstjänsten och en tidigare försvarsminister. I fokus stod det hemliga danska underrättelsesamarbetet med amerikanska NSA. Samarbetet har resulterat i spionin-

satser mot bland annat Tyskland och grannländerna Norge, Sverige och Finland. Det visade sig i ett skede att amerikanerna också spionerade på danskarna själva med hjälp av fiberoptiska kabelsystem. När uppgifterna om allt detta började läcka ut i offentligheten klämdes snaran åt. Problemet var inte själva spioneriet utan att den militära underrättelsetjänsten låtit så kallade statshemligheter läcka ut i medierna. Den potentiella åtalsskriften mot försvarsministern lyder landsförräderi.

Tillit, var ordet.

Norden – ett geopolitiskt vaccinintyg?

I Finland brukar man ofta säga och tänka att det mer djupgående nordiska samarbetet var en produkt av det kalla kriget och att Finlands nordiska engagemang var en form av mental och säkerhetspolitisk strategi. *Norden blev ett slags geopolitiskt vaccinintyg*. Enligt samma logik förlorade det nordiska samarbetet sin omedelbara attraktivitet i samband med det finska medlemskapet i EU i mitten av 1990-talet. I EU ersattes skandinaviskan av engelskan. För Finlands del handlade alltså det mentala och geopolitiska 1990-talet, både symboliskt och rent konkret, om ett språng tvärs över torget från Café Norden till Café Europa.

Man måste förstås också teckna en större eller djupare bild av det nordiska samarbetet.

Den bilden säger, bland mycket annat, att små nationer i den europeiska periferin ska hålla samman, att nationer med betydande språksläktskap och en mycket likartad samhällsordning enkelt kan eller bör samarbeta. Slutligen, och för det tredje, säger den också att länder med en gemensam historia på ett självklart sätt hör samman, binds samman, knyts samman. Dessa tre pelare präglar ännu idag,

medvetet eller omedvetet, det nordiska samarbetsprojektet. Och detta projekt har på många sätt varit väldigt framgångsrikt.

Fast allt kan relativiseras.

Utan ihärdiga och medvetna studier förblir finskan och isländskan otillgängliga språk för den som talar svenska, danska eller norska som modersmål. Och hur står det till med småstatssolidariteten? Pandemin satte den på ett nästan chockartat svårt prov. Gränsövergångar stängdes. Nordbor spärrades in i sina egna nationer. Plötsligt, efter en över sextio år lång paus, lyftes frågor om medborgarskap högst upp på dagordningen. ID-handlingar och vaccinationsintyg ersatte tillit och förtroende.

Ur ett lite större Östersjöperspektiv kan frågan om småstatssolidaritet utsträckas också till de baltiska länderna. Vilket stöd har Litauen att vänta från de nordiska länderna i den pågående, ja, kampen mot Kina? Litauen är sedan länge känt som ett land som kraftigt har kritiserat Ryssland. Nu gäller striden också Kina. Litauens beslut att öppna ett diplomatiskt representationskontor för ”Taiwan” (en de facto ambassad) fick Kina att inleda en våldsam påtryckningskampanj. Kina kallade hem sin ambassadör och nedgraderade Litauens ambassad i Peking till en charge d’affaires. Idag finns det bara 14 länder som upprätthåller diplomatiska relationer med Taiwan. De andra har av olika orsaker tvingats ge efter för Kinas påtryckningar. Taiwan är utestängt från alla internationella organisationer.

Kinas massiva påtryckningar mot Litauen sedan hösten 2021 har bland annat omfattat en tullbojkott mot litauiska produkter och handelspolitiska bojkotter mot europeiska länder och företag med underleverantörer eller verksamhet i Litauen. Taiwan har svarat med löften om massiva miljardinvesteringar i Litauen. USA har svarat med stora exportkrediter åt Litauen. Också EU har av givna skäl involverats i den infekterade kampen. Den enklaste utvägen för de nordiska länderna i detta ärende är förstås att ta skydd bakom EU och säga att denna typ av handels- eller utrikesfrågor hanteras kollektivt av EU. Det är betydligt svårare att, diplomatiskt, politiskt och ekonomiskt sett, stå upp för småstatlig moral och

anständighet. Problemet i sammanhanget är förstås den delikata balansgången mellan europeiskt försvar av den inre marknaden och många europeiska företags stora beroende av Kina.

Kinas angrepp på Litauen kan lätt eskalera och få en spridningseffekt. Kina har signalerat stor irritation också med Tjeckien och dess Taiwanvänliga politik. Tjeckien är en viktig europeisk komponentproducent. En kinesisk bojkott kunde få stor betydelse för produktionslinjerna i hela Europa. Tjeckien är idag ett nästan lika viktigt handelsland för Tyskland som Storbritannien. Också för de nordiska länderna är Kina av stor betydelse, både för exporten och för importen. Kina svarar för ungefär en fjärdedel av Finlands export och för en femtedel av importen. EU planerar nu ny lagstiftning som kunde medföra exempelvis handelstariffer mot aktörer som Kina. Som ett av världens tre största handelsblock har EU kraft och inflytande i just handelsfrågor. I grund och botten är handelsfrågan dock upp till WTO att lösa. Och där ligger ärendet just nu. EU:s protest mot Kina kommer sannolikt att delas av USA, Australien, Japan, Storbritannien, Kanada – och Taiwan.

Ett antivästligt Kina

Kina har under 2020-talet utvecklats till en antivästligt sinnad nation. Eller kanske, mera rättvisande, till ett land som är fokuserat på att utveckla *den kinesiska modellen*. Det handlar om en framtidsinriktad modell med enpartistyre, reglerad marknadsekonomi och inskränkt yttrandefrihet. Det handlar om en modell där man inom loppet av ett par decennier har gått från ett industriellt lågkostnadsland till högteknologisk expansion och trendsättare. Det handlar om ett land där kontantbetalningar nästan helt har ersatts av betalningar över mobiltelefon och där de stora amerikanska teknologiföretagen Google och Facebook har blockerats genom en

”eldmur”. Under 2020-talet utlovar Kina en mängd nya tekniska innovationer, bland annat relaterat till artificiell intelligens och grön teknologi. Nyckeldatumet i hela detta sammanhang är den elfte december 2001.

Det var exakt på dagen tre månader efter terrorangreppen mot USA. I december 2001 anslöts Kina som medlem i *World Trade Organisation*. Implikationerna har varit enorma. I början av seklet svarade USA, EU och Japan (med cirka 30 procent av världens befolkning) för ungefär 80 procent av all global ekonomisk aktivitet. Vid samma tidpunkt svarade Kina med 20 procent av världens befolkning för ungefär 3 procent av den ekonomiska aktiviteten. Idag är situationen en annan. Den kinesiska andelen av global BNP ligger på över 18 procent och befolkningsandelen på ungefär samma procentuella nivå. I likhet med många andra länder har Kina ett betydande demografiskt problem, men ekonomin växer ändå snabbt. Kinas BNP är ungefär sex gånger större än Rysslands. Det västerländska målet med Kinas medlemskap i WTO var att sätta spärren på kommunismen, att lyfta fram frågor om mänskliga rättigheter och att i Kina skapa ett öppet samhälle med en västerländskt sinnad konsumtionskultur.

Och var står vi idag?

Rikedomarna har stärkt kommunistpartiet. Kina har utvecklats till ett auktoritärt övervakningssamhälle. Yttrandefrihet i västerländsk form existerar inte. Bara Israel kan jämföras med Kina vad gäller utveckling av *software* för övervakning. Under säkerhetskonferensen i München i mitten av februari pekade EU-kommissionens ordförande Ursula von der Leyen ut Kina och Ryssland som nationer som försöker förändra de internationella spelreglerna. I denna sin målsättning utnyttjar de olika former av skrämseltaktik. EU har i ett senare sammanhang också varnat Kina för (de ekonomiska) konsekvenserna av ett ställningstagande för Ryssland. Men frågan är om denna varning ens behövs. Det råder redan nu stor oro för sanktioner på de kinesiska finansmarknaderna. Som en följd av Kinas vacklande hållning mellan västvärlden

och Ryssland har kapitalflykten ut ur landet accelererat mycket kraftigt. Utländska investerare har plockat ut likvida tillgångar och sålt av kinesiska statsobligationer. Bara under den tredje veckan i mars fördes tre miljarder dollar ut ur Kina, enligt analysfirman *Emerging Portfolio Fund Research*. Men den riktiga utmaningen för västvärlden är kanske en helt annan. Ryssland och Kina står nämligen inte ensamma. Under FN:s generalförsamling röstade fem av de 193 medlemsstaterna för ett fördömande av kriget i Ukraina, medan 35 länder lade ner sin röst. Det låter kanske inte mycket men de 40 länderna motsvarar hälften av jordens befolkning.

Organisationen *Reportrar utan gränser* sammanställer varje år ett "pressfrihetsindex". Det mäter möjligheten att bedriva journalistik i olika länder. I 2021 års sammanställning hamnade Kina på 177:e plats av totalt 180 länder. Men vad spelar det för roll? IMF förutspår att Kina fram till år 2026 kommer att svara för cirka en femtedel av världens totala BNP-tillväxt. De är ett scenario som världen rimligtvis bör hoppas på. Ett ekonomiskt haltande Kina i ett inflationspräglad västerländskt högräntelandskap kan försätta världsekonomin i en gungning som får finanskrisen år 2008 att framstå som en bagatell.

Tillväxten i Kina mattades under år 2021, i skuggan av växande företagsskulder och massiva konkurshot i byggbranschen. På årsbasis ligger den ändå nära 6 procent, dock med givna förbehåll för en kris i spåren av kriget i Ukraina. USA uppskattar att Kina fram till år 2030 kommer att fyrdubbla sin militära arsenal. Pentagon har uttryckt särskild oro för nya hypersoniska missiler som kan flyga fem gånger snabbare än ljudets hastighet. De hypersoniska missilerna har inte bara kapacitet att flyga snabbt. De kan också flyga över Sydpolen och därmed undvika det amerikanska missilförsvaret som idag huvudsakligen fokuserar på Nordpolen. Den uppenbara följderna av Kinas upprustning och Rysslands militära aggression är global militär upptrappning under 2002-talet – också i Norden.

Det handlar dock inte bara om missiler.

Kinas geopolitiska strategi fokuserar numera på landmassan västerut, inte på havsområdena österut. Det handlar om ett försök att skapa en östlig och eurasiatisk motpol till västerlandets euro-atlantiska fokusering. Det handlar om en ny sidenväg som enligt president Xi Jinpings vision från 2013 ska förena de sydöstra delarna av Europa med Kina. Kina går in där andra gått ut eller aldrig ens gått in som handelspartner, inte minst på västra Balkan. I Montenegro anläggs just nu landets första motorväg av kinesiska företag. Som ekonomisk säkerhet för sin andel i projektet har Natolandet Montenegro lämnat framtida kontroll över hamnen i Bar vid Adriatiska havet. Följden av misslyckade återbetalningar kan vara svårsmärkbara. I Budapest öppnas enligt planerna det första kinesiska universitetet år 2024. I Serbien bygger kinesiska intressen en snabbjärnväg mellan Belgrad och Budapest, plus nya motorvägar. Rent generellt har de serbiska myndigheterna öppnat dörren till Europa för Kina. Serbien är också en av Rysslands mest pålitliga allierade i Europa.

Det handlar inte bara om de sydöstra delarna av Europa. Kina är redan nu Tysklands största handelspartner. Från Kina finns tågförbindelser till ett tjugotal europeiska städer. Gasleveranserna mellan Ryssland och Kina har en klar antivästlig udd. Samtidigt tolererar Kina, åtminstone tillsvidare, att Ryssland också beväpnar länder som Indien och Vietnam. Det beror inte minst på att energibehovet i Kina är stort. Det finns uppskattningar som visar att cirka 70 procent av all olja och 40 procent av all gas som konsumeras i Kina är importerad. Stigande energipriser i spåren av kriget i Ukraina kan rimligtvis inte tilltala makt-havarna i Peking. Den sittande amerikanska administrationen har ett uttalat ekonomiskt och militärt fokus på Kina. Frankrikes nationalförsamling däremot beskriver Kinas behandling av den muslimska Uigurminoriteten som ett folkmord. Kina har på kort tid tagit flera offensiva steg framåt, bland annat genom en aggressiv så kallad jägarvargdiplomati som struntar i normala diplomatiska finesser och aggressivt försvarar Kinas intressen, i alla sammanhang. I Sverige tog den ki-

nesiske ambassadören Gui Congyou för några år sen häftig och offentlig strid i så många frågor att svenska UD under ett par års tid tvingades kalla upp honom ett fyrtiotal gånger. I ett av dessa utspel liknade ambassadören Sverige vid en lättviktsboxare på 46 kilogram och Kina vid en tungviktsboxare på 86 kilogram. I konflikten kring Taiwan utgår den kinesiska partiledningen från att önska återförenas med fastlandet. I Hongkong kvästes proteströrelsen utan större omsvep. På det ekonomiska området har Kina inte bara gått till angrepp på Litauen utan också på betydligt större länder som Kanada och Australien.

Blir 2020-talet ett kinesiskt decennium? Frågan är fel ställd för svaret lyder: 2020-talet är ett kinesiskt decennium. Hur kommer 2030-talet att se ut?

Norden - världens mest integrerade region?

Nordiska ministerrådets målsättning är att Norden fram till år 2030 ska vara världens mest hållbara och integrerade region. Visionen härstammar från augusti 2019. Ur ett globalt perspektiv är tankegången fullkomligt rimlig och relevant. I förenad form står de nordiska länderna mycket starka och bildar ett av de tio eller tolv starkaste ekonomiska blocken i hela världen. Men. Det visar sig ändå helt omöjligt att i Nordens hus i Köpenhamn i oktober 2021 få någon som helst klarhet i målsättningar och definitioner. Med vilka regioner jämförs Norden? Vilka är de kvantitativa och kvalitativa måttstockarna? Och, ja, inte minst: *varför* ska Norden bli världens mest integrerade region?

Kanske handlar det mest om dålig extern kommunikation, men man anar en tjänstemannaprodukt, ett försök till *branding*. Nästan all ekonomisk litteratur indikerar att djupare eller tätare integration bara kan uppnås med hjälp av en gemensam budget

och någon form av gemensamt skuldinstrument. En sådan integrerande unionsdiskussion förs idag inte mellan de nordiska länderna. Man har kanske fullt upp med att värja sig för den lågoktaniga europeiska diskussionen i samma ärende. En mindre kritisk hållning i hela detta ärende säger förstås att talet om världens mest integrerade region avspeglar en gemensam nordisk vilja till nystart och till förbättring, i sviterna av en kostsam pandemi. Det givna alternativet vore att acceptera slumpens roll i vårt liv och för våra samhällsbyggen. Utan en klar politisk agenda kan man genast glömma allt vad nordiskt samarbete heter. Och det vill nog ingen.

Så låt oss nu då anta att Norden faktiskt på något sätt är eller blir världens mest hållbara och integrerade region år 2030. Vad kommer sen? Talet om världens mest integrerade region låter lite som en slutpunkt när det i själva verket borde vara en startpunkt för någonting nytt.

Nordiska rådets session 2021 hölls i början av november i Köpenhamn. En gång i tiden var detta ett viktigt politiskt och massmedialt evenemang. Nu påminner medieuppslutningen (nyhetsbyråer med viss spridning till regional- och lokalpress) om den rikssvenska mediebevakningen i Helsingfors. Det finns idag bara en stationär svensk Finlandskorrespondent i Helsingfors. Förutom Finland bevakar denna också Polen och Baltikum. För fyrtio år sen var de svenska korrespondenterna i Helsingfors kanske så många som tio. Vad hände, förutom att Bryssel blev intressantare än Helsingfors?

Debatten inför rådssessionen i november handlade mestadels om Ministerrådets budgetförslag. Där skulle klimatlösningar lyftas på bekostnad av kultur, forskning och utbildning. Vissa av de föreslagna sparbetingen var radikala och låg på över 20 procent. Det hade betytt drastiska institutionella nedskärningar och nedläggningar. En petition till förmån för fortsatta kulturella satsningar tecknades på av över 1000 nordiska kulturarbetare. Nordiska rådet motsatte sig nedskärningsförslagen. Man anar en underliggande konflikt mellan ministerrådet och rådet, eller kanske framför allt mellan de två rådssekretariaten. Det för tankarna till jäsande kon-

flikter mellan Kommissionen och EU-parlamentet. Det är sedan tidigare väl känt att det inom Nordiska rådet finns kritik mot NMR och långsamheten i olika processer.

Sessionen i Köpenhamn i november fattade beslut om att stärka den gemensamma krisberedskapen inför kommande pandemier och krissituationer. I ett gemensamt uttalande sade de nordiska statsministrarna att det behövs en stärkt beredskap för alla typer av nödsituationer. Det handlar om rent vatten i kranarna, om tillgång till mat och om tillgång till medicinsk utrustning och mediciner. Det handlar också om att säkra digitala funktioner och den finansiella infrastrukturen. Nedskärningarna på kulturområdet uteblev, åtminstone momentant, men debatten gav prov på kommande stridslinjer i våra nordiska och europeiska samhällen. Kostnaden för nordiskt samarbete är idag cirka 5 euro per nordbo, på årsbasis. Kommer den stora nordiska medelklassen att under 2020-talet vilja skära i det traditionella nordiska samarbetet till förmån för olika klimatåtgärder? Jag tror det inte.

Forcerade klimatåtgärder kan få svåra ekonomiska konsekvenser, inte minst för den stora nordiska och europeiska medelklassen. I Storbritannien har den tidigare populistledaren Nigel Farage redan dammat av sina vapen och gått till attack mot klimatomställningen och den ekonomiska kostnaden för vanliga briter. I Finland är Sannfinländarna inne på samma linje. Farage tror att hans parti Reform UK kommer att kunna vinna röster i de Labourområden som senast valde Torypartiet och Boris Johnson.

Och inte bara Farage. Från olika håll i hela världen kommer varningar för den forcerade energipolitiken. I bakgrunden spökar också EU:s så kallade taxonomi. Den skapar riktlinjer för vilka investeringar som under en övergångsperiod kan anses vara miljövänliga och vilka som inte kan anses vara det. Kommissionens förslag har varit att inkludera naturgas och kärnkraft i taxonomin. Kritiken har varit massiv. I bakgrunden har Frankrike och Finland agerat för att inkludera kärnkraften. Flera andra länder har motsatt sig detta, bland andra Sverige och Österrike.

Senast framåt hösten 2022, i skuggan av kriget i Ukraina, tvingas alla europeiska länder förhålla sig på ett nytt sätt till frågan om energiförsörjning och energiimport. Storbritanniens planer på att öka produktionen av olja och gas i Nordsjön möter sedan länge massiv kritik av miljöorganisationer. Landets mål är att minska beroendet av rysk import men miljöorganisationerna påpekar att fortsatt borrning i Nordsjön strider mot försöken att uppnå klimatneutralitet år 2050. Men finns det ett vettigt och hållbart alternativ?

I Finland går en överväldigande del av gasimporten från Ryssland till fabriker och företag, men i Tyskland handlar det om uppvärmning av lägenheter. I april 2022 är de tyska gaslagren fyllda till cirka 30 procent. Det talas om reserver som räcker framåt vårvintern 2023. Sommaren kommer som en temporär räddning. En given slutsats är att den tyska klimatomställningen nu sätts på undantag till förmån för ren och skär överlevnad. Olika sparåtgärder eller uppmaningar till sparsamhet kommer inte att räcka långt. Man kommer sannolikt på nytt tvingas värma upp sina kraftverk för olja och kol. Oljemarknadens flexibilitet är mycket större än gasmarknadens.

Norsk gas exporteras via 8800 kilometer rör till sex olika mottagningsterminaler runtom i Europa. Systemet inkluderar processeringsanläggningar och LNG-terminaler (för gas i flytande form). Det har nyligen förekommit sabotageförsök mot de norska under-vattenskablarna. Av vem och av vilka och varför är ännu oklart. Man kan bara spekulera. Gas från Norge kommer dock inte att på kort sikt kunna kompensera ett eventuellt bortfall av gas från Ryssland. I skenet av krigshändelserna framstår Norges energimässiga hybridväg som både vettig och balanserad.

Den europeiska energiomställningen utgår från att användningen av fossila bränslen måste bli mycket dyrare än idag. Men det betyder inte att användningen av fossilfri energi kommer bli kännbart billigare. Den stora bristvaran i sammanhanget heter tid. På mindre än ett decennium ska Norden och Europa och helst hela världen styras om från en kostsam begränsning av fossila utsläpp till förnybar

energiproduktion. Då spelar det mindre roll att Norden och Europa redan ligger i framkant i hela denna process. Framgångar för den så kallade energiomställningen beror inte bara på god vilja, på företagssatsningar eller på politiska beslut och på frånvaro av krig. Den kommer också att vara avhängig av individuella konsumtionsbeslut och av en kraftig förnyelse av infrastrukturen. I det långa loppet är världen betjänt av detta. I det korta loppet kommer omställningen att skapa stor oro och protester, kanske kaos.

Kriget i Ukraina har kastat många gamla sanningar överbord. I Finland har en framträdande grön politiker krävt en återgång till bränning av torv, medan Sannfinländarnas tidigare partiordförande Jussi Halla-Aho i samma anda gått mycket hårt åt Ryssland och krävt en snabb övergång till fossilfria bränsleformer. Klimatkaos är bara förnamnet.

Reykjavik, november 2021

I Reykjavik blir jag sent en kväll i november chaufförerad till presidentens privata residens. Jag har ingen inbjudan att besöka presidenten, men kommer honom mycket nära ändå.

Residenset ligger ute på en liten halvö strax utanför Reykjavik. Alldeles framför huset står en liten vitkalkad kyrka. Det handlar om ett avstånd på bara ett femtiotal meter. Framför kyrkan, nästan vid kyrkans dörr, finns en parkeringsplats. Hit kan vem som helst köra fram och parkera, när som helst. Det sägs vara ett isländskt folknöje. Det finns ingen synlig bevakning vid residenset. Man får utan kontroller stanna, stiga ur och gå fram till kyrkan. Den oskrivna regeln säger dock att man inte oinbjuden får gå längre fram än till kyrkans port. Någonstans bortom kyrkan i den sena novemberkvällen sägs det finnas en polis eller en vakt. Men ingen människa syns till. Presidentens residens vilar mörkt med vackert upplyst fasad. I bakgrunden syns Reykjaviks glittrande skyline. Natten är stjärnklar.

Är residenset i Reykjavik en sinnebild för nordisk öppenhet? Eller kanske snarare för Islands litenhet? Kanske både och. Det handlar i vilket fall som helst om tillit och närhet. Och just med de förtecknen vill många nordbor, inte bara islänningar, väldigt gärna se det nordiska samarbetet fortsätta, idag och imorgon.

Reykjavik i november är gråmurrigt duggregn på onsdag och iskalla vindar mot klarblå himmel på torsdag. *Ett ganska bra väder vi har nu*, säger den unga kvinnan i hotellreceptionen. Hotellet vid det centrala shoppingstråket Laugavegur står halvtomt. Turisterna har försvunnit sedan våren 2020 och bara delvis återkommit. Nu står hoppet till en förväntad turismboom under 2022 och framöver. En turistguide som brukar föra mestadels centraleuropeiska grupper till de östra delarna av Island säger att hon 2019 tog i snitt fyra grupper per månad. Under 2021 var det högst en grupp varannan månad.

Men Reykjavik ser välmående ut ändå. Ja, rentav chockerande välmående. Spåren efter finanskraschen har falnat. Nagelnya väningshus står på parad längs infartsvägarna. Byggkranar fyller den vidsträckta skylinen. Jag frågar: vem finansierar, varifrån kommer pengarna? Ingen kan ge ett riktigt svar. Stadens *sprawl* är i alla fall enorm. Reykjavik håller på att växa samman med de omgivande städerna och byarna. I kvällsmörkret påminner Reykjavik om betydligt större centraleuropeiska städer.

Det fanns andra tider, för inte särskilt länge sen. Bara några veckor efter Lehman Brothers konkurs i september 2008 imploderade det isländska bankväsendet. I centrum stod tre isländska banker, Kaupthing, Glitnir och Landsbankinn. Olika aktörer i dessa banker hade skapat bulvanföretag på brittiska Jungfruöarna. I flera år hade man använt dessa luftföretag för att driva upp priset på de egna bankaktierna. Följden var extremt uppblåsta balansräkningar och, ja, en massiv finansiell kollaps på senhösten 2008. Ett drygt tjugotal bankchefer fängslades för kortare eller längre perioder under de kommande tio åren.

Bankkollapsen sitter fortfarande djupt i det isländska kollektiva minnet. På *Transparency International*s senaste lista över de minst korrumperade länderna i världen placerar sig Island på plats nummer 9. De övriga nordiska länderna, med Finland och Danmark på plats nummer ett tillsammans med Nya Zeeland, ligger i absolut topp. *Transparency International* mäter med hjälp av olika index hur befolkningen upplever risken för korruption i den offentliga sektorn. Det måste samtidigt sägas att Islands placering stadigt har förbättrats under 2010-talet och att man på *The Economist Intelligence Units* lista över världens mest demokratiska länder nu ligger på plats 5, strax efter Norge (1), Finland (3) och Sverige (4), och snäppet före Danmark. På demokratilistan lägger de nordiska länderna beslag på alla topplaceringar, ackompanjerade bara av Nya Zeeland, och strax före Irland och Taiwan. Finland har nyligen och för femte året i rad korats till världens lyckligaste land, allt enligt FN:s *World Happiness Report*.

Allt är inte skinande och välmående yta i Reykjavik.

I närheten av universitetscampuset står Nordens hus. Det ritades en gång av Alvar Aalto. Det bär hans otvetydiga signatur. Kala vita tegelväggar kombineras med inslag av trä, i allehanda böjda former. Huset ser litet ut - och det känns litet. Det är inte dimensionerat för tider av massturism och växande befolkningar. Nordens hus stod klart 1968. Åren och vindarna och regnet och isen och snön har gått hårt fram. Exteriören ser sliten ut, nästan förfallen. Taket behöver förnyas, liksom en stor del av kableringen. Jag ser slitna dörrar och slitna väggar, både ute och inne. Det känns lite dystert, det hela.

Nordens hus ska renoveras. Så är det tänkt. Men det kostar medel och anslag, många miljoner euro. Som ägare och upprätthållare står Nordiska ministerrådet. Nordens hus är en samlingspunkt inte bara för de västnordiska nordisterna utan också för konstnärer och andra kulturarbetare. Cirka 50 000 besökare per pandemiår, säger statistiken. I husets källare ordnas utställningar. I det vackra biblioteket kan man låna böcker på "minoritetsspråk", det vill säga på alla andra

nordiska språk än isländska. Svenska deckare lånas flitigt, eller kanske mest. *Scandi Noir*, som man säger i länderna bortom Norden

Vem äger marken som huset står på? Är det staden Reykjavik? Eller är det kanske universitetet? Jag får inget svar trots intensivt frågande, och det spelar kanske ingen roll. Eller, jo, det spelar roll såtillvida att inflytelserika isländska röster har lyft fram tankar på att köpa loss huset från NMR som då skulle bli hyresgäst. Uppenbarligen är detta en lösning som också skulle tilltala NMR. Hur det kommer att gå med den saken vet ingen just nu.

I Reykjavik är språkfrågan ständigt aktuell. Personalmötena i Nordens hus hålls numera på engelska. I stadens serviceinrättningar och på restauranger är det svårt att klara sig på bara skandinaviska. Äldre människor i gemen talar och förstår skandinaviska, ja, men det brister märkbart hos de unga. På universitetet har lektoraten i finska, svenska och norska dragits in. Lektoratet i danska finns kvar, liksom förstås Köpenhamn som en isländsk referenspunkt och attraktionspunkt. Jag skriver ett mejl till en framstående isländsk vetenskapsman. Han är lite drygt 40 år gammal. Jag skriver mitt mejl på svenska. Han svarar mycket vänligt, på engelska. Är det dit vi är på väg nu, i Norden?

Lite senare, i ett annat sammanhang, med en viss ironisk tvist, får jag veta orsaken till islänningarnas försvagade kunskaper i skandinaviska språk. Svaret är Kalle Anka. Serien översätts nuförtiden också till isländska. Tidigare fanns den bara tillgänglig på danska (och svenska och norska). Fast berättelsen om Island och skandinaviskan har också en helt annan dimension. Försöken att få Apple att översätta sina operativsystem till isländska har misslyckats. Däremot nåddes framgång i samtalen med Disney Plus som numera både dubbar och textar sina program till isländska. I grund handlar mycket om engelskans övermakt i den digitala världen, inte bara i Island.

***

Föreningen Norden i Island har under de senaste decennierna upplevt ett dramatiskt medlemstapp. Nu pekar kurvan lätt uppåt igen, men från relativt låga nivåer. Den största föreningen i världen sett till befolkningsmängd finns ändå i Island. Men det är inte Föreningen Norden utan det handlar om den isländska ADHD-föreningen. Till den hör drygt 1 procent av befolkningen, som betalande medlemmar. Båda föreningarna har samma verksamhetsledare eller ordförande. Han heter Hrannar Björn Arnarsson. Han menar att redan vikingarna hade ADHD, vilket förklarar deras upptäckarlust, deras visioner, deras dramatiska rövartåg, deras sätt att se på världen.

Hrannar Björn Arnarsson är något av en inbiten nordist. I bokhandeln Eymundssons café på Austurstræti säger han till mig att det behövs ett nytt Helsingforsavtal och att dessutom "något avgörande" borde ske med det nordiska samarbetet under det kommande decenniet – inte minst för att hålla liv i samarbetet. Hans omedelbara förslag är ett samnordiskt medborgarskap för alla nordbor, något som skulle underlätta flyttningsrörelser och arbetsvillkor. Han efterlyser också en ny beslutsorganisation för det nordiska, dvs en eller flera gemensamma institutioner som gemensamt kunde hantera exempelvis flyktingfrågan, globala hälsokriser och andra liknande utmaningar. I valet mellan nordiska kulturinstitutioner och klimatsatsningar förespråkar han större bidrag till det nordiska samarbetet – "så att vi slipper välja".

Föreställningen om ett framtida Norden behöver fler visionärer som Hrannar Björn Arnarsson. Men bakom detta enkla konstaterande döljer sig en annan underliggande och mer komplicerad fråga. Den lyder så här: vem gör idag politiskt anspråk på "Norden"? Vilka politiska partier eller viljor gör "Norden" till sin? Det är ett välkänt faktum att drömmen om Europa i väldigt många efterkrigstida länder hade vänsterpolitiska förtecken. Den belgiske socialisten Paul-Henri Spaak slog 1948 fast att en demokratisk socialism bara är möjlig i ett förenat Europa. Men drömmen om Norden, också bortom en federativ föreställning – i vilket politiskt läger ska

den sökas? Min misstanke denna höst är att drömmen om Norden har en lätt socialdemokratisk prägel. Jag kan ha fel.

***

På de dignande bokborden i ett julsmyskat Eymundssons bläddrar jag i några av alla de böcker som ligger framlagda. En heter *Scandinavian Christmas*, en annan *Nordic Style*. I boken om den skandinaviska julen (av Trine Hahneemann) får man ta del av traditionella julmatsrecept från de skandinaviska länderna, men där finns också recept på något som kallas för *Ruis Bread*. Ruis är finska för råg, vilket betyder att också Finland här inlemmas i det skandinaviska julmyset. Boken om *Nordic Style* (av Chris van Uffelen) bidrar sedan effektivt till den begreppsliga förvirringen genom att som underrubrik konstatera:

“Warm & Welcoming Scandinavian Interiors”.

Det är knappast en överdrift att påstå att Island fortfarande söker sin väg i Europa, kanske delvis också i Norden. Finanskrisen 2008 satte djupa spår, men det gjorde också de amerikanska styrkornas tillbakadragande 2006. USA:s strategiska reträtt kom som en chock för Island. Det finns planer på att återigen stationera en mindre mängd amerikanska flygplan på isländsk mark, kanske som en del i kampen om Arktis, men förtroendet för USA har skadats i grunden. Det säger alla de jag talar med i Reykjavik, oberoende av politisk färg.

Islands politik gentemot EU formas i nära samarbete med Norge, eller kanske rentav i Oslo, men en viktig del av den isländska utrikespolitiken formas också i Västnordiska rådet som en del av Islands nära samarbete med Grönland och Färöarna. Det var förresten Färöarna som var första land som kom till ekonomisk

undsättning under finanskrisen, tätt följt av Polen. Färöarnas bidrag var inte stort, men symboliskt viktigt. En stor del av service-sektorn i Reykjavik idag rullar med hjälp av inflyttade polacker. I den nordeuropeiska småstatssolidaritetsens namn kan man också påminna sig att Island var det första land som år 1991 erkände Litauens självständighet.

Hrannar Björn Arnarsson tror att Island om kanske tio eller tjugo år kommer ansluta sig till EU, förutsatt bara att fiskefrågan får en rimlig lösning. Islänningarna verkar ha en högst positiv och oproblematisht inställning till det nordiska samarbetet. Det förefaller också finnas en politisk beredskap att öka de finansiella insatserna. Islands bidrag till de nordiska strukturerna motsvarar just nu ungefär den summa som Nordiska ministerrådet betalar för driften av Nordens hus.

Jakten på klimatneutralitet

På Island värms husen till nästan 100 procent med hjälp av geotermiska energiformer. Målet är ett förbud för försäljning av fordon som drivs med fossila bränslen från år 2030. Det övergripande målet är klimatneutralitet redan från år 2040. På hotellet i centrala Reykjavik öppnar städerskorna fönstren på vid gavel i flera minusgrader samtidigt som elementen kokar brännheta. Sedan står fönstren öppna i flera timmar, ovanför brännheta element. Jag hittar ingen termostat för reglering. I receptionen ser man förundrat på den frågande och säger: det finns inget annat sätt än att öppna fönstren. Jaha, säger jag då.

På 2020-talet tvingas de nordiska länderna ta ett nytt grepp om sina norröna områden, inte minst då på områdena väster och norr om Island, alltså på det som ofta kallas för Västnorden.

Till lands på Nordkalotten investeras just nu många tiotals miljarder euro i olika projekt kopplade till fossilfri stålproduktion, da-

talagring och batteriproduktion. Nya hus och lägenheter byggs för det snabbt växande behovet av arbetskraft. Bostadspriserna skjuter i höjden, också på små och avlägsna orter. Den svenska staden Boliden växer så det bokstavligen knakar. Nya universitetsutbildningar efterfrågas. I Norrbotten och i Västerbotten råder brist på kunnig och välbetald arbetskraft. Stämningen är Klondykeartad. På den nystartade rekryteringssajten *Minddigs* hemsida kan man läsa följande slogan för områdena och arbetsplatserna i norr:

”Vi har 100 000 jobbmöjligheter, nio år på oss att rädda planeten och fler investeringar än man kan räkna till. Vad väntar du på?”

De stora framtidsprojekten kommer att kräva enorm el- och energikapacitet. Det handlar om investeringar i vindkraft, men också om gas- och oljebaserade lösningar, sannolikt också om mera kärnkraft. Den största tyska elproducenten RWE ser sedan länge olika kommersiella öppningar, också i Norden. Cirka tio mil utanför Sveriges sydöstra kust planerar bolaget en jättelik havsbaserad vindkraftpark som går under namnet Södra Midsjöbanken. Stålbolaget SSAB kommer fram till år 2030 att övergå till fossilfri framställning av järn och stål. SSAB svarar idag för tio procent av Sveriges totala koldioxidutsläpp. Den fossilfria tekniken är dock mycket energikrävande. LKAB har planer på att från cirka år 2045 tillverka grön så kallad järnsvamp som sedan kan omvandlas till grönt stål. För detta krävs cirka 50 terawattimmar el per år, vilket kan jämföras med LKAB:s elkonsumtion idag som ligger på cirka 2 terawattimmar per år. 50 terawattimmar är mer än Danmarks totala elförbrukning år 2021. Landbaserad vindkraft kostar idag cirka 32 svenska ören per kilowattimme, havsbaserad vindkraft 53 öre och kärnkraft cirka 56 öre. På sikt är det alltså den landbaserade vindkraften som snabbt bör utvecklas. Den havsbaserade vindkraften stör dock färre människor. På årsbasis konsumerar Sverige i dag drygt 140 terawattimmar el.

Övergången till klimatneutrala energiformer accelererar inte bara på nationsnivå. Den försiggår också på stadsnivå. I Helsingfors har man redan inlett en snabb utfasning av brunkol och i sydtyska München tar man snabba steg bort både från olja och naturgas. München är på olika sätt ett särskilt illustrativt *case* i både den europeiska och den nordiska berättelsen.

Stadtwerke München (SWM) inledde kring år 2010 en helt egen gas- och oljeutvinning i norska territorialvatten. Detta tillsammans med den brittiska partnern Centrica. En av målsättningarna var att sänka energikostnaderna. En annan var att göra sig oberoende av rysk naturgas. SWM har nyligen beslutat att stegvis avyttra alla sina norska gas- och oljetillgångar för att redan år 2025 kunna påvisa klimatneutralitet vid strömproduktionen. Detta ska uppnås med hjälp av bland annat vattenkraftverk, vindparksanläggningar och ett solartermiskt kraftverk i Spanien. Från sommaren 2022 ska det så kallade Block 2 i Heizkraftwerk Nord börja eldas med naturgas i stället för med stenkol. På lite längre sikt (2040) ska också fjärrvärmeförsörjningen vara helt klimatneutral och då i första hand med hjälp av geotermiska varmvattenlösningar. Omställningskostnaderna är givetvis massiva, men de ska delvis pareras med försäljningen av de norska tillgångarna. SWM behöver bland mycket annat ny infrastruktur och i senare skeden ska det också borrar rör ner i marken till kanske 3 kilometers djup.

***

Det första pandemiåret 2020 såg enligt FN:s beräkningar en global minskning av koldioxidutsläppen med drygt fem procent. År 2021 låg utsläppsnivåerna återigen på prepandemiska nivåer. Enligt tanke-*medjan Energy & Climate Intelligence Unit* förhandlar cirka 130 länder just nu om nationella och globala målsättningar som ska reducera utsläppen av koldioxid till noll eller nära noll, framåt mitten

av seklet. Bland dessa länder finns Kina och Australien som är stora producenter av kol. Enligt FN:s beräkningar kommer ändå den globala produktionen av olja, gas och kol år 2030 att med mer än det dubbla överskrida de utsläppsnivåer som Parisavtalet år 2015 beskrev som säkra för att hejda eller minska den globala uppvärmningen.

Parisavtalet slöts år 2015. Det kan på många sätt redan betraktas som föråldrat, trots USA:s rätt färsk bekännelse till principerna. En auktoritativ vetenskaplig rapport som publicerades 2018 slog fast att 1,5 grader måste vara det globala temperaturmålet – och inte den betydligt mer lösa formuleringen från Paris om ”tydligt under 2 grader”. För att kunna nå det mer ambitiösa målet måste utsläppen halveras redan fram till 2030 och världen dessutom ha blivit klimatneutral år 2050. Det handlar förstås inte bara om utsläpp. För att nå de ambitiösa målen måste tekniken utvecklas och infrastrukturen förbättras, helst med miljövänliga förtecken.

Utmaningarna är betydande. Vid årsskiftet 2021 / 2022 stängde Tyskland tre av sina återstående sex kärnkraftverk. De tre kvarvarande ska alltså enligt plan stängas före utgången av år 2022. Den tyska regeringen har förbundit sig till att 80 procent av all energiförbrukning i landet år 2030 ska komma från förnybara energikällor. I dagsläget når man lite drygt hälften av den procentsatsen. Den ambitiösa klimatplanen kommer att kräva någonstans mellan 8 000 och 16 000 nya vindkraftverksanläggningar. Beräkningarna varierar. År 2020 restes totalt 420 nya vindkraftverk. Under resten av 2020-talet måste därför nästan 40 kraftverk resas i Tyskland – per vecka. De enskilda tyska förbundsländerna är förpliktade att reservera 2 procent (eller totalt över 100 miljoner fotbollsplaner) av sin markarareal till förnybara energikällor.

FN:s klimatprocess har pågått i över femtio år och under tiden har de globala utsläppen fortsatt att öka. Enligt FN:s miljöprogram UNEP kommer världens länder att producera 110 procent mer fossila bränslen än klimatmålen, fram till år 2030.

Elpriserna sjönk dramatiskt under det första pandemiåret, men hösten och vintern 2021 medförde kraftigt stigande priser, både på

naturgas och på olja. Det berodde dels på kriget i Ukraina, men också på lagringsbehov efter en kall europeisk vinter. Det berodde också på Kina som söker alternativa energiformer på grund av kolbrist och fabriksproblem. För Kina är naturgas en överbryggande lösning på den elbrist som automatiskt kommer uppstå vid utfasning av kolkraften. Mellan Ryssland och Kina kommer under 2020-talet en ny gasledning på drygt 3000 kilometer att dras över land från Sibirien till Kina, under namnet Sibirisk kraft 2. Det var åtminstone planen före kriget i Ukraina. Den första gasledningen mellan de två länderna invigdes 2019. Den var i allt väsentligt en följd av sanktionerna mot Ryssland efter ockupationen av Krim 2014.

Landbaserade gasledningar är en del av det kinesiska säkerhetstänket i energifrågor. Det gör Kina oberoende av havsvägar som delvis patrulleras av USA. Gasvolymen mellan Jamalhalvön och Kina motsvarar ganska exakt de gasvolymen som enligt plan hade levererats i ledningarna under Östersjön inom ramen för Nord Stream 2. Stora och säsongsbundna variationer både i tillgång och på priser blir under de närmaste decennierna en ofrånkomlig följd av övergången till förnybara energikällor som sol- och vindenergi.

Kampen om Eurasien

Ryssland och Kina står i Arktis ställda mot USA och västmakterna. Denna iakttagelse gäller dock inte bara för Arktis. Sedan Rysslands annektering av Krimhalvön 2014 har banden mellan de två länderna stärkts, något som bland annat syns i de ryska exportsiffrorna. Den ryska exporten till EU har på några år minskat med över tio procent medan exporten till Kina har fördubblats och uppgår till cirka 20 procent. Det har hållits gemensamma militärövningar och i FN tenderar det ena landet blockera resolutioner som riktar sig mot det andra. Enligt Vladimir Putin finns det stora potentiella

samarbetsmöjligheter mellan Kina och Ryssland. Det gäller på områden som utforskande av världsrymden, kommunikationsteknologi och infrastruktur, men också exempelvis kring den transsibiriska järnvägen.

Det är svårt att peka på någon slags historisk eller naturlig vänskap mellan Kina och Ryssland. De två länderna delar en gräns på närmare 4000 kilometer, men det betyder i sig ingenting. Under det kalla krigets dagar stred de två länderna både direkt och indirekt om övermakten på den kommunistiska och östra sidan. Det fanns vissa likheter och vissa skillnader. Båda länderna ville förverkliga socialismen och ett kommunistiskt samhällsskick. Vägen dit gick bokstavligen över hundratals miljoner lik. Mellan Mao Zedong och Josef Stalin fanns en rivalitet och en konkurrens om ledarskapet för världskommunismen. När Stalins efterföljare Nikita Chrustjov år 1957 utsattes för en statskupp fick han stöd av Mao. I gengäld fick Kina löften om sovjetiskt kunnande och teknologi för atomvapen. När kärnvapentechniken väl fanns på plats falnade Maos intresse för Chrustjov och Sovjetunionen mycket snabbt. I slutet av 1960-talet utbröt den Stora polemiken mellan Kina och Sovjetunionen. Kina förespråkade världsrevolution, Sovjet fredlig samvaro med resten av världen. På sommaren 1969 mobiliserade de båda länderna stora mängder trupper till gränsområdet i Xinjiang. Gränsstrider utbröt. USA:s president Richard Nixon drog slutsatsen att Kina var en mindre ond motståndare än Sovjetunionen och reste till Peking. I Shanghaideklarationen etablerade USA och Kina ett samarbete som riktade sig mot Sovjet. Under Deng Xiaoping inleddes en mer västerländskt sinnad tid av reformer. Man påminner sig den amerikanske säkerhetsrådgivaren Zbigniew Brzezinskis och Deng Xiaopings berömda skål i rysk vodka med budskapet ”död åt Sovjetunionen”. Drömmen om ett öppnare och mer västerländskt sinnat Kina slutade i massakern på Himmelska fridens torg år 1989. Några veckor efter massakern skrev George W Bush ett brev till Deng Xiaoping där han uttryckte en förhoppning om att de senaste sjutton årens ”livskraftiga relation” mellan de två länderna

inte skulle störas av tragedin. Idag är Kina på olika sätt bättre rustat för en global värld än Ryssland. Kina har ett stort högteknologiskt övertag. Ryssland framstår som omodernt. På en särskild punkt står dock Kina och Ryssland fram som fullkomligt jämbördiga. Vid sidan om USA och Indien ligger de i gemensam topp när det gäller satsningar på militär upprustning.

Under initialfasen av kriget i Ukraina intog Kina en formellt neutral hållning mellan västländerna och Ryssland. Under ett möte mellan de två ländernas utrikesministrar sade Sergej Lavrov att Ryssland vill bygga en ny och rättvis och demokratisk världsordning. Kinas utrikesminister Wang Yi svarade med att berömma Rysslands ansträngningar för att lindra den humanitära krisen i Ukraina. I bakgrunden fanns de två ländernas så kallade strategiska partnerskap, ett partnerskap som sägs vara gränslöst. Frågan är bara hur långt detta partnerskap kommer bära i skuggan av ryska angrepp på civila i Ukraina. De ryska vapenleveranserna till Indien (allt sedan kalla krigets dagar) bidrar tillsvidare till en form av terrorbalans i relationen till Kina. Det handlar om Indiens och Kinas pågående gränsdispyt i Himalaya. Ryssland har i FN stöttat Indien i konflikten kring Kashmir. Vid en utdragen konflikt i Ukraina, och under hot om västliga sanktioner mot Kina, kan Peking tänkas sätta press på Ryssland i Himalayafrågan - i utbyte mot fortsatt kinesisk neutralitet eller fortsatt kinesiskt understöd för krigshandlingarna i Ukraina.

För Vladimir Putin handlar Ukraina också om Eurasien. Vad är Eurasien? Tolkningarna varierar. Zbigniew Brzezinski beskrev i boken *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives* (1997) Eurasien som en helt egen kontinent som sträcker sig från Lissabon till Vladivostok. I Eurasien bor 75 procent av världens befolkning. Råvarutillgångarna är massiva. En makt som härskar över Eurasien härskar enligt Brzezinski också över två av världens tre ekonomiskt mest produktiva regioner. Kontinentens maktpotential ställer enligt Brzezinski USA i djup maktpolitisk skugga. Utan kontroll över Ukraina kan Ryssland inte göra anspråk

på en maktposition i Eurasien och inte heller anspråk på kontroll över Svarta havet.

I den ryska intellektuella och historiska traditionen har drömmen om Eurasien en filosofiskt grundad innebörd. Föreställningen om Eurasien etablerades bland ryska emigranter efter revolutionerna i slutet av det första världskriget. I denna tradition beskrivs Eurasien som ”den ryska världen”, inkluderande Ryssland, Vitryssland och Ukraina, ibland också Kazakstan.

Putins kalenderövningar

I västerländsk media har Rysslands angrepp på Ukraina (och andra tidigare Sovjetstater) beskrivits som inledningen på ett nytt kallt krig. Så kan man förstås tänka om man vill. Men skillnaderna mellan nu och då är stora. Europa står inte längre i mittpunkten för en global konfrontation. Ryssland är inte en världsmakt på samma sätt som Sovjetunionen. Rysslands militära och politiska inflytande sträcker sig inte till Brandenburger Tor. Ryssland strävar efter att upprätta en multipolär värld och vill inte som under kalla krigets dagar fastna i en bipolär värld (Kina-USA). Det kalla kriget, *det riktiga kalla kriget*, färgades av avtal och överenskommelser mellan byråkratiskt organiserade makteliter. Sovjetunionen gjorde sitt i Angola eller i Mozambique medan USA gjorde sitt på andra håll i världen. Där fanns hela tiden en cementerad kärna av gemensamma intressen och motsättningar och vapenavtal. I öst och i väst fanns dessutom två väsensskilda ekonomiska system. De berördes inte av varandras kriser eller framgångar. När sovjetiska trupper rullade in i Budapest 1956 eller i Prag på våren 1968 fanns ingen börs i Moskva. Det finns det idag. Det är en väsentlig och rätt avgörande skillnad.

Till allt detta kommer att Vladimir Putin är en högst modern och avancerad krigsförare, trots den hittills så konventionel-

la krigsinsatsen i Ukraina. Ryssland har snabbt utvecklats till en stormakt i frågor som rör hybridkrigföring och cyberangrepp och allmän gråzonstaktik i form av hackerangrepp på andra stater och på västerländsk infrastruktur. Var går idag egentligen gränsen mellan krig och fred? Den var tydligare förr, på 1900-talet, under det riktiga kalla krigets dagar. Nu är krig och fred närmast en fråga om definitioner.

***

Under 2000-talet har Ryssland sökt bevaka sina påstådda egna intressen genom angrepp på Georgien och genom ockupationen av Krimhalvön och genom krigshandlingar i Tjetjenien, Syrien och Ukraina. Putin har kallat Sovjetunionens upplösning för en katastrof och för en splittring av det historiska Ryssland. Putin och hans administration känner sig, paradoxalt nog, både utestängd och inringad. I mitten av 1990-talet sade Putin att läget för 25 miljoner ryssar utanför Rysslands gränser är en fråga om krig och fred. Vad han egentligen tänker om Baltikum och Norden förblir mestadels otydligt formulerat.

Putin och Ryssland försöker etablera skyddszoner, inte bara till lands utan också till havs. Han vill också vrida klockan tillbaka, åtminstone till åren före 1999 när Polen, Ungern och Tjeckien blev medlemmar i Nato. Men detta är inte tillräckligt. Den ryska klockan ska sannolikt vridas tillbaka ända till tiden före upplösningen av det ryska och romanovska imperiet, till tiden före 1917 och 1918. Putin vill uppenbarligen återskapa det Vita Ryssland, alltså Ryssland före de två stora ryska revolutionerna. I ett av Putins kabinett i Kreml står en staty av 1700-talstsaren Peter den Store. Han är Putins uttalade förebild. Peter I:s målsättning var att göra Ryssland till en europeisk supermakt i paritet med Frankrike och Storbritannien och Preussen. I slaget vid Poltava vann Peter den Store sin största seger över svenska

trupper ledda av Karl XII. Det var i juli 1709. Poltava ligger cirka 200 kilometer öster om Kiev, inte särskilt långt från de så kallade folkrepublikerna Luhansk och Donetsk.

Västvärlden beskrivs i den ryska propagandan som arrogant och megalomaniskt sinnad, som generellt Rysslandsfientlig. Tematiken är inte ny. Ända sedan Sovjetunionens dagar har sovjetiska och ryska makthavare (allt enligt den amerikanske diplomaten George Kennan i bland annat essän ”Long Telegram” från 1946) levt med uppfattningen att västerlandet med alla dess interna motsättningar bär fröet till sin egen undergång. För att påskynda kollapsen i västerlandet, menade Kennan, söker Kreml på alla tänkbara sätt splittra västerlandet och skapa oreda i existerande allianser. Ett medel i denna kamp är fabricerade teser, propagandainsatser och uppenbara lögner. Idag talar vi väl mera allmänt om ryska trollfabriker och olika former av cyberattacker. Demonstranter och oppositionella i Ryssland stämplas som utländska agenter eller som terrorister. Logiken i det hela verkar lyda: ju starkare yttre tryck desto häftigare förföljelser av oppositionella på hemmaplan. I det ryska skyddstänket dras alla de nordiska länderna snabbt med i spelet, med lite olika förtecken. Geografin och det geopolitiska läget kan inget av de nordiska länderna påverka, allra minst Finland.

Av 27 medlemmar i EU är 21 också medlemmar i försvarsalliansen Nato. De deltar därmed automatiskt i alla säkerhetspolitiska diskussioner i Europa. Två nordiska länder står i nuläget utanför Nato, dvs Finland och Sverige. Amerikanska soldater kan framöver komma att stationeras på dansk mark och därmed ge USA och Nato en stark militär närvaro kring Östersjön och i de södra delarna av Skandinavien. I Norge har Nato tre flygbaser och en marinbas. Danmarks geografiska läge har stor betydelse också för den kommersiella trafiken. Varje dygn seglar cirka 3000 handelsfartyg genom Östersjön. Många av dessa är beroende av Öresund och Bälten som passager mellan världshaven och Östersjön. Ryska (eller andra) försök att blockera dessa farleder skulle försvåras med hjälp av amerikanska militärinstallationer.

Ett uppluckrat Pax Americana

Den snabba ekonomiska tillväxten i Kina och Rysslands krigföring är inslag i ett pågående uppluckrande av *Pax Americana*.

Det handlar om ett hotande slut på den avtals- och regelbaserade världsordning som varit dominerande sedan det senaste världskrigets slut. Varken Kina eller Ryssland tycks längre acceptera en amerikanskdominerad världsordning. Och i vilken riktning går själva garanten för denna världsordning, alltså USA? Det talas i sammanhanget mycket om en vacklande och polariserad amerikansk demokrati, om ett land som sätter *America First*, om en retirerande stormakt på gränsen till inbördeskrig. De globala tomrum som USA lämnat efter sig verkar fyllas inte bara av Kina och Ryssland utan också av uppåtsträvande länder som Iran och Saudiarabien.

Joe Biden valdes till amerikansk president i november 2020 med löften om kunskap och expertis och med löften om en mer balanserad och lägmäld administration än den föregående. Där fanns också löften om pandemikontroll och ett återupprättat och pålitligt USA. På det inrikespolitiska planet ska infrastruktur rustas upp och nya röstlagar ersätta delstaternas varierande och snåriga och ojämlika regelverk. Kostnaderna för allt detta är höga, både ekonomiskt och politiskt. Amerikanska broar och vägar lider av bristande underhåll sedan flera decennier. Det finns krav på militärindustrin att rusta i kapp med både Rysslands och Kinas hypersoniska missiltänkande. Bidens opinionssiffror har varit låga och i bakgrunden pyr risken för en ny kandidatur signerad Donald Trump i valet 2024. Vad kunde ett nyval av Trump betyda på det globala planet? Ett nedgraderande av Nato? Eller rentav en upplösning av försvarssalliansen om den viktigaste nationen lämnar? Knappast, men paradoxalt nog bör man notera att Donald Trump är den ende amerikanske president som under 2000-talet inte tvingats bevittna eller hantera en rysk invasion eller ockupation av ett nära grannland.

Joe Bidens framgångar glömmet man lätt. Under hans första år som president har det skapats fler nya jobb i USA än någonsin tidigare under ett enskilt år. Coronavaccinationsgraden har ökat dramatiskt. I kongressen klubbades ett partiöverskridande lagpaket för en upprustning av infrastrukturen. I Bidens person konkretiseras aktning för konstitutionen och för ett lagbundet styre. Tysklands pågående militära upprustning är ett både direkt och indirekt erkännande för försvarsalliansen Nato och för den politik som förs av Biden. I sitt *State of the Union*-tal i februari 2022 sade Biden att världen befinner sig mitt inne i en kamp mellan demokrati och auktoritarism men att frihet alltid ska besegra tyranni. Under kriget i Ukraina kallade han Vladimir Putin både för krigsförbrytare och slaktare och sade att Putin borde tvingas bort från makten.

Stödet för Donald Trump i valet 2016 var mycket stort, trots förlusten. Ingen annan republikansk presidentkandidat har någonsin fått lika många röster i ett presidentval. Det ska man inte glömma. Man ska inte heller glömma att han på våren 2022 kallade Putin för ett ”geni”. Man kan säga att ungefär hälften av alla amerikaner stöder Trumps *America First*-ideologi. Hur en sådan ideologi utvecklas om den sätts under verklig prövning är fortfarande oklart. För Joe Biden har frågan en annan och mera akut komplikationsgrad. Är USA berett att i spetsen för landets allierade föra USA in i ett nytt krig i Europa - ofta kallat ett tredje världskrig? Hittills har svaret varit ett klart nej. Å andra sidan har Ryssland ännu aldrig angripit ett Natoland. I skuggan av Ukrainakrisen har Biden genomfört amerikanska truppförflyttningar i riktning Östeuropa, men skulle han som president överleva ytterligare ett amerikanskt misslyckande typ det i Afghanistan?

Donald Trumps administration fram till årsskiftet 2020/21 var provokativ, högljudd, mycket energisk och högst spektakulär. Stormningen av Kongressen i januari 2021 står fram som ett dystert monument inte bara över hans tid som president utan också som en påminnelse om samhällelig polarisering. Det finns inflytelserika amerikanska forskare och analytiker som (likt Barbara F.

Walter) talar om risken för ett nytt inbördeskrig. Ett inbördeskrig orsakat av etniska spänningar och svåra kulturella konflikter. I en opinionsmätning på hösten 2021 menade nästan hälften av alla tillfrågade amerikaner att det finns en uppenbar risk för väpnade konflikter som kan leda till ett nytt inbördeskrig. Men ändå. Under Ukrainakriget i mars visade en opinionsmätning bland amerikanska konsumenter att 71 procent är beredda att betala mer för bensin ifall de bara vet att de därmed stöder Ukraina. Talet om USA:s tudelning kan vara överdrivet. Den amerikanska problematiken bottenar kanske i USA:s plats och roll i världen efter det kalla krigets slut. Vad är USA och amerikanerna i frånvaron av en konkurrerande supermakt? Kan Rysslands angrepp på Ukraina fungera som en sammansvetsande katalysator också på ett inrikespolitiskt plan? Det finns vissa tecken som tyder på det.

Bara några veckor innan Putins invasion av Ukraina publicerade den amerikanska administrationen ett dokument med fokus på landets Stillahavsstrategi. Den handlar om fördjupat samarbete i bland annat klimatfrågor och ekonomiska frågor. Den har ett särskilt fokus på de mindre östaterna i regionen. Det beror på amerikanska militärintressen. I dokumentet står att ingen region i världen kommer att ha större betydelse för amerikanernas framtida liv och leverne än just Stillahavsregionen. Också Kina vill anlägga militärbaser i området. På Salomonöarna planeras för en kinesisk militärbas. Detta har väckt stor oro i Australien och Nya Zeeland, säkert också i USA. Den amerikanska Stillahavsstrategin etablerades på olika nivåer redan av Barack Obama. Den har av olika orsaker inte riktigt tagit fart. En orsak är USA:s fortsatt svaga hållning till det ekonomiska samarbetsorganet *Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership*. USA:s krav på klimatbedömningar och hyfsade villkor för arbetare tycks inte möta några större applåder av de övriga involverade länderna. Men regionen svarar ändå för cirka 60 procent av världens totala BNP och där bor också mer än halva världens befolkning. Sedan kom Rysslands angrepp på Ukraina. Vad gör USA nu?

Den arktiska spelplanen

Också Donald Trumps administration identifierade Stillehavsregionen som USA:s huvudsakliga intresseområde. Man talade om en "priority theater". Men Trump hade ögonen också på en helt annan del av världen. År 2019 kastade han fram ett förslag om att köpa loss Grönland av Danmark. Det geopolitiska tänket var glasklart även om förslaget var halvdant. En stor del av Rysslands kärnvapenbestyckade ubåtar finns stationerade på Kolahalvön. Det betyder att de finns i omedelbar närhet till Nordkalotten och de nordiska länderna. Läget där ger Ryssland en strategisk slagposition mot framför allt USA.

I det arktiska området står stora maktpolitiska och ekonomiska intressen på spel. Island, Färöarna, Grönland, Skottland och Norge är i säkerhetspolitiskt hänseende alla en del av samma nordatlantiska och åtminstone delvis arktiska berättelse. Med undantag för Island och Norge kan de också sägas vara en del av berättelsen om europeiska suveränitetssträvanden.

Ur ett nordiskt perspektiv är Färöarna sedan mitten av 1990-talet den kanske allra största framgångssagan. Ekonomin växer snabbt, liksom befolkningen. Bakom framgångarna står fisket och delvis turismen. Den årliga ekonomiska tillväxten ligger i procentuell paritet med tillväxten i Kina. Befolkningen har sedan Sovjetunionens upplösning vuxit med en fjärdedel. Arbetslösheten är obefintlig. Många fåringar som lämnade under den ekonomiska depressionen på 1990-talet har återvänt. Det är laxfisket som driver den expanderande ekonomin. Den största marknaden är Ryssland. Kommer det att förbli så, i de massiva västerländska sanktionernas tidevarv?

Färöarna är också geostrategiskt intressanta.

Danmark vill ha en ny radarbas på Färöarna. Radarbasen ska ha kapacitet att notera flyg utan signalerande transponder, dvs i första hand ryska militärflyg. Radarbasen har splittrat politiken

på Färöarna. Det handlar inte bara om maktpolitik. En konflikt kring en radarbas på Färöarna, kan, allt enligt oppositionen, inte bara göra öarna till ett strategiskt militärmål utan också komma att skada fiskeexporten. Det finns därför oppositionskrafter som inte velat förhandla i ärendet med Köpenhamn utan föra direkta samtal med Nato. I samtal med Nato, har oppositionen resonerat, sätter Färöarna sin egen agenda och kan i framtiden också svara för skötseln av radarbasen utan inblandning av försvarsalliansen.

Säkerheten i det arktiska området handlar inte minst om klimat och om klimatförändringar.

I sin senaste klimatrappport säger FN:s klimatpanel att klimatförändringarna i Arktis är tre gånger snabbare än i övriga delar av världen. I Nuuk på Grönland uppmättes i december 2021 en temperatur på 13 plusgrader, mot en medeltemperatur för årstiden på -5,3 grader. I Qaanaaq som ligger 1600 kilometer längre norrut mättes vid samma tidpunkt 8,3 plusgrader mot genomsnittliga -20,3 grader. Meteorologer och klimatforskare fokuserar, i motsats till medias dramaturgi, inte på enskilda dagar utan talar snarare om ovanligt utdragna värmeböljor på dessa breddgrader.

De smältande isarna öppnar nya möjligheter och nya risker. För Ryssland handlar de arktiska strategierna primärt om de ubåtsbaserade aktiviteterna. Rysslands mål är att etablera en säker ubåtszon norr om Nordkalotten, i Barents hav, mellan ungefär Svalbard och Novaja Zemlja. Men Ryssland vill också garantera en andra skyddszon som ligger längre söderut i Nordatlanten, ner mot Island, Storbritannien och Norge. I Rysslands särskilda intresse ligger dessutom den så kallade Nordostpassagen som i princip sträcker sig från Nordkap och längs den sibiriska kusten och upp genom Berings sund och ut i Stilla havet.

Den snabba ishavssmältningen erbjuder nya kommersiella möjligheter. Den genererar tidsvinster för sjöfarten på uppemot 30-40 procent för transporter mellan Asien, USA och Europa. För Kinas del handlar det om en tidsvinst på kanske två veckor för kommersiella godstransporter. USA och västmakterna har sva-

rat på Rysslands ökade aktivitetsnivå i Arktis med att återuppliva Atlantflottan och genom att skapa nya ledningsstrukturer i Nato.

Bara under de senaste tre åren har nya nationella strategier för Arktis levererats av EU, Kanada, Frankrike, Tyskland, Norge, Polen, Indien, Kina, Ryssland, Sverige och Storbritannien. Arktis kan, vid sidan av de sydöstra delarna av Europa och stora delar av östra Asien, beskrivas som ett av tre stora potentiella globala konfliktområden, också i en nära framtid. Detta förminskar inte de geografiska och geologiska utmaningarna. EU-kommissionen vill förbjuda all utvinning av kolväten i området. Ett förbud skulle drabba Norge hårdare än sannolikt något annat land. Norges motbud har varit att fokusera på så kallade mogna områden med redan existerande infrastruktur, dvs havsområden i Nordsjön och i Norska havet. Samtidigt har flera stora oljebolag meddelat att de drar ner på aktiviteterna i Barents hav efter missbedömningar av råvarutillgångarna.

Det finländska och mestadels statsägda företaget Cinia vill med hjälp av externa finansörer satsa cirka en miljard euro på 14 000 kilometer undervattenskabel från Norden och upp runt Grönland och genom Nordostpassagen vidare till Japan. Den arktiska rutten är betydligt kortare än dagens rutt för datatrafiken mellan norra Europa och Asien. Idag går kabelrutterna under Atlanten och sen därifrån vidare ut i Stilla havet. En alternativ kabelrutt genom Arktis förutsätter förstås samtidigt också olika servicenätverk. I världshaven finns idag mellan 300 och 400 kablar som svarar för 95 procent av all datatrafik. I Arktis har inga kablar ännu dragits. Ryssland har planer på att dra en egen kabel mellan Murmansk och Vladivostok.

I Skottland lanserade regeringen i september 2019 en arktisk strategi. Målsättningen var klar. Skottland skulle inte bara knytas närmare Arktis utan också närmare Norden. I det knappt 50 sidor långa dokumentet beskrivs Skottland som "a good Global citizen". Målet sägs vara att bygga broar mellan länder. Ungefär halva dokumentet ägnas åt att illustrera eller bevisa de nära historiska och

kulturella och språkliga banden mellan Skottland och Norden och Arktis. Där exempelvis Kina i sitt så kallade Vita papper för Arktis kallar sig för "a near-Arctic State" kallar sig Skottland här för "a key near-Arctic marine transport and logistics partner". Båda definitionerna antyder en stark längtan efter arktiska positioner.

Det är uppenbart att kriget i Ukraina har skärpt situationen i Arktis. Storbritannien har nyligen meddelat att man förstärker sin närvaro i regionen. Bara några dagar innan den ryska invasionen genomförde den ryska marinen en övning i Barents hav. Under övningen avfyrares raketer som kan utrustas med kärnvapenspetsar. Den politiska signalen var tydlig. Angreppet på Ukraina har också fått omedelbara konsekvenser för arbetet i Arktiska rådet. Verksamheten har lagts på is, tillsvidare. Nu söker det nya former. Ryssland är det överlägset största arktiska landet med över 20 000 kilometer strandlinje. Den nordiska begreppsförvirringen, eller den skandinaviska begreppsförvirringen, har för övrigt också nått Arktis. Intensiva röster höjs för att Nuuks *nordiska* kulturfestival på Grönland ska ändra sitt namn till Nuuks *arktiska* kulturfestival. I bakgrunden finns tankar och teorier kring konst och så kallad postkolonialism. I denna berättelse ses "Norden" som en del av postkoloniala maktstrukturer. Och ändå är det bara två av de *skandinaviska* länderna som har någon slags kolonial historia att tala om, dvs Sverige och Danmark.

Förvirring är bara förnamnet.

Stockholm, december 2021

I medlet av december är jag bjuden på julmiddag i centrala Stockholm.

Adressen är Västra trädgårdsgatan, alldeles invid Kungsträdgården. En flott salong, dämpad belysning, tjocka mattor lagda över golv och trappor på två våningar, servitörer klädda i svart och vitt, inte ett leende på läpparna, bara outgrundlig professionalism.

Salongen är till vardags hem för ett herrsällskap i brittisk anda och stil. På andra sidan Kungsträdgården finns dess pendang, ett annat likartat herrsällskap med lite andra historiska och kommersiella förtecken, ett slags konkurrerande sällskap. På ena väggen i salongen, ovanför den rödlila lädersoffan, hänger ett porträtt av kung Carl XVI Gustaf. Han är i sammanhanget något av en upplyst kung, åtminstone av en spotlight. Tavlans är inglasad, kanske av visdomens erfarenhet.

Ett fyrtiotal personer närvar på middagen trots exploderande virusvariant kallad Omikron. Det hälsas med knuten näve, stående lite på avstånd. Några hälsar med en nästan chockerande intim handskakning. Det blir lite sten, påse, sax av det hela. Tung intellektuell profilering på sällskapet. Många av Sveriges mest kända och omdebatterade (medie)personligheter är på plats. På tallriken serveras kalkon, i glaset slås akvavit, öl och vin av olika kulör, lite vatten. Inte ett munskydd så långt ögat kan nå.

Efter middagen fortsätter ett mindre sällskap vidare till Berns salonger. Det är flott också där, men på ett annat och, ja, mera offentligt sätt. Jag dricker öl av märket Sapporo. För några av de omkringsittande får jag förklara att Sapporo inte är en finsk ort eller ölsort utan att det är en gammal olympisk ort i Japan.

Under middagen blir jag involverad i diskussioner om en Nordisk union, lite diffust formulerat, men ändå. Det som däremot inte förblir diffust formulerat är målsättningen. En nordisk union antar här karaktären av en anti-EU-union. Ett enat och fördjupat Norden som en motvikt till en fördjupad integration i Europa, alltså. Inte som en del av, inte som ett komplement till, utan som ett alternativ till. Norden som en stark framtida självständig region i kampen mot stormakter som USA och Kina och mot mellanstora makter som Ryssland, Turkiet, Brasilien. Mina försök att problematisera unionstänket faller rätt platt till marken. För hur tänka vidare och hur tänka framåt? Vilket är tidsperspektivet? Finland tillhör EMU medan de andra nordiska länderna håller fast vid sina egna kronor. Norge, Danmark och Island är medlemmar

i Nato medan Sverige och Finland ännu står utanför. I Sverige får man köpa snus över disk men inte i grannlandet Finland. Mina problematiserande försök bemöts med nickar, hummanden och med tysta klunkar ur djupa glas, ja, med byte av samtalsämne.

Bara några dagar senare läser jag i Aftonbladet en intervju med den danske rikspolitikern Pelle Dragsted. Hans parti Enhedslisten blev nyligen största parti i kommunalvalet i Köpenhamn, med nästan en fjärdedel av de avgivna rösterna. Enhedslisten gick till val med slagord som ”Ja till välfärd, nej till fattigdom”. Trots att de danska socialdemokraterna behöll posten som överborgmästare betydde valet slutet på en hundraårig epok av socialdemokratisk dominans i Köpenhamn.

Enhedslisten ligger långt ute på vänsterflanken i de flesta frågor. Dragsted själv har skrivit en bok som heter *Nordisk socialism*. I intervjun i Aftonbladet skissar han innehållet i en nordisk union med socialistiska förtecken:

“Vi har liknande ekonomier och skulle bli ett starkt block. Nu har vi socialdemokratiskt styre i samtliga nordiska länder, i Finland också med vänstern. Vi skulle kunna ta ett starkt grepp om ägandet. Statliga vacciner skulle vi kunna haft i stället för att betala för dem två gånger, först för forskning, sedan att köpa dem till överpris på grund av patent. Vi skulle kunna ha gratis, statligt ägt wifi. Banker som vi äger gemensamt. Rulla tillbaka de senaste årens privatiseringar av välfärden. Långsiktigt bör vi flytta ut bostäderna ur marknaden, ingen bör tjäna pengar på en annans boende. Vi kan börja med att 50 procent av nybyggen ska vara allmännyttan, kommunal anvisningsrätt till 20 procent av privatvärdarnas lägenheter och bolån till allmännyttan med hundra års löptid.”

Intervjun väcker frågor, inte bara om samhällsstrukturer och social rättvisa. Den väcker också följande frågor: vem äger den nordiska tanken eller föreställningen om Norden? Är det de nordiska socialisterna? Vilket är då högerens, eller för den delen, liberalernas motbud? Kan det tänkas vara drömmen om ett fördjupat försvarssamarbete framom drömmar om gemensamt ägda banker och allmännyttigt boende? Själv tänker jag ofta den enkla tanken att det är lätt att ha visioner för den som äger starka ideologiska övertygelser. Det är svårt med visioner om man saknar övertygelser eller ser dunkla gråskalor i det mesta som tros, sägs, påstås och anför.

Svenska konfliktlinjer

Decembernatten i Stockholm var mild och ljum.

Flera plusgrader, ett lätt duggregn, folktomma gator. Stockholm och Helsingfors delar erfarenhet av de första pandemiåren. Bostadspriserna har stigit snabbt, precis som i andra europeiska storstäder. För första gången på väldigt många decennier har utflyttningen från de två huvudstäderna samtidigt varit större än inflyttningen. Både för Stockholm och Helsingfors handlar det primärt om en flyttningsrörelse till närliggande kommuner, eller städer. Kan detta beskrivas som en bestående trend? Knappast. Människor kommer att återkomma, stadens puls är hög. Å andra sidan ska man inte underskatta osäkerhetsmomenten. Gängkonflikterna och dödsskjutningarna i Stockholmsområdet kan ha en avskräckande funktion. Knappt 50 personer sköts till döds i Sverige både 2020 och 2021. Om gängvåldet fortsätter kan det fungera som en demografisk *push*-faktor. För så här är det också. Den generellt positiva bilden av Norden krackelerar när bilden av Sverige krackelerar. I oktober 2021 skrev Europas största tidning Bild att "Schweden ist gefährlichstes Land Europas". Artikeln byggde på statistik från Brottsförebyggande

rådet som visar att i genomsnitt tolv personer av en miljon invånare i Sverige faller offer för dödligt våld. Motsvarande siffra för EU är åtta. När man betraktar dödsfall med skjutvapen är siffran för Sverige 4, medan genomsnittet i EU är 1,6.

Nordenbildens krackelerar inte bara genom dödsskjutningar i Sverige. I oktober rapporterade medier över hela världen om en masslakt av delfiner vid ön Eysturøy som tillhör Färöarna. Fiskare hade använt båtar för att driva en stor flock så kallade vitsidingar in i en bukt där de dödades och slaktades. Rapporter talade om över 1400 döda delfiner i ett svep. Vattnet färgades rött av blod. På restauranger i Reykjavik kan man köpa och äta snacks gjorda av hajfenor, av utrotningshotade hajar. Då spelar det mindre roll att Island tänker avskaffa valjakten från år 2024. Jag menar, hur marknadsför man Norden under dessa omständigheter, i en aktivistiskt och moralistiskt sinnad tidsepok?

***

Nordenforskaren Johan Strang har med en träffande formulering beskrivit Norden som fyra länder med ett problematiskt förhållande till Sverige. Det är förstås bara ett annat sätt att beskriva en form av svensk exceptionalism. Sverige är och har länge varit något av ett nordiskt USA. Framgångsrikt, annorlunda, avundsvärt. Den kollektiva svenska mentaliteten kan svårligen beskrivas som något annat än frihetlig och generös.

Men i detta konstaterande bottenar inte berättelsen om dagens Sverige.

Den berättelsen har helt andra förtecken. Sverige förknippas med stora vågor av invandring, allt sedan 1960-talet. Och invandringen, eller flyktingmottagningen hur man vill, har fortsatt, på ett exponentiellt vis. Under hela 2010-talet, noterar Erik Hörstadius i en analys i samhällsmagasinet Fokus, spädde invandringen på

Sveriges befolkning lika mycket under två månader som under ett helt år på åttioatalet. Och vart man än vänder sig i Sverige idag hör man därför och allt oftare:

Det räcker nu. Vi har gjort vårt. Stäng gränserna.

Gängkriminaliteten och gängvåldet i Sverige har i allt väsentligt utländska förtecken. Det handlar om konflikter som, i olika konstellationer, involverar sydosteuropiska gangstergäng och familjeklaner från länder i Mellanöstern. De försöker styra över förorter och etablera parallellsamhällen. Det finns förstås också sedan flera generationer infödda svenskar som skjuter och dödar, ja, men oron i det svenska samhället bottnar i en övergripande känsla av misslyckad integration – av ett generellt misslyckande mitt i den stora generositeten.

Följden av allt detta blir den logiska. I olika färska opinionsmätningar får frågor som rör integration en rätt anspråkslös placering på angelägenhetslistan. Frågor som rör försvar och säkerhet och lag och ordning och hårdare straff för gängbrotten får däremot en framskjuten position. Under normala politiska omständigheter ska denna typ av folkliga prioriteringar gynna partier på högerkanten. Kanske blir utfallet sånt redan i nästa riksdagsval i september 2022, trots att den socialdemokratiska regeringen i olika repriser lovat ”vända på varje sten” för att få bukt med kriminaliteten. I den stora samhällsberättelsen spelar det då mindre roll att Statistiska centralbyrån kan presentera siffror som visar att invandrare i allt högre grad kan försörja sig själva, att tiden till ett första jobb har förkortats och att utrikes födda också har en högre lönenivå än tidigare.

I ett lite annat scenario kan försvars- och Natofrågan komma att dominera den svenska debatten fram till valet och under tiden efter valet.

Är vi tillräckligt hungriga?

Låt mig vrida lite grann på perspektivet.

Dansken Michael Laudrup var en lysande fotbollsspelare. Han spelade både för Barcelona och för Real Madrid och Juventus och Ajax. Men Laudrup nådde väl aldrig de riktigt högsta fotbollshöjderna, trots att han ofta beskrivs som Danmarks bästa spelare genom tiderna. Den legendariske holländske spelaren och tränaren Johann Cruyff menade att detta berodde på att Laudrup saknade *the ghetto instinct*. För att uttrycka det annorlunda: i välfärds-suckarnas Norden har invandrarsonen Zlatan Ibrahimović från Malmöförorten Rosenborg nått mycket högre på fotbollshimlen än den infödde dansken Michael Laudrup från den högborgerligt välmående centrumstadsdelen Frederiksberg i Köpenhamn.

Är det en rättvisande tankegång? Inte på individplanet. Men kan den på något sätt appliceras på hela det nordiska samhällsbygget efter det att folkhemmet ställts i skamvrån? Jag menar, är vi tillräckligt hungriga? Drivs våra institutioner, våra företag, våra regeringar, våra framtidsplaner, av en *ghetto instinct*? Eller är instinkten förbehållen ett fåtal individer i uppåtsträvande invandarmiljöer?

Över en öl på en matbar i centrala Stockholm kommer jag i samspråk med en man i fyrtioårsåldern. Han kommer från Dalarna. Han är i Stockholm för att sälja badrumsarmatur. Han berättar om staden Åmål. Där känner han en kvinna. Hon har aldrig haft ett jobb, aldrig studerat vidare efter högstadiet, lever sedan länge uteslutande på sociala understöd. Samma resa gjorde också hennes mamma och hennes moster. Samma resa gör också hennes man och hennes bror. Alla utgår, tydligen rätt automatiskt, från att hennes tonåringar kommer att följa i samma spår. Och hela denna stora familj består av infödda svenskar i otaliga generationer, dvs de är blekvita på vintern och rödbruna under sommarmånaderna. När jag frågar hur detta ens är teoretiskt möjligt säger mannen med ett, ja, lite cyniskt skratt att många i Åmål uppmuntrar varandra

till hemmafixande och att husen och interiörerna i staden därför är i mycket gott skick. När jag för säkerhets skull kollar siffrorna talar de sitt eget tydliga språk. Arbetslösheten i Åmål ligger på över 14 och ungdomsarbetslösheten på en bit över 20 procent.

I Finland ligger andelen invandrare en god bit under tio procent av den totala befolkningen. Det är jämförbart med situationen i de östeuropeiska länderna. I Sverige formar andelen invandrare eller utrikes födda ungefär en femtedel av den totala befolkningen. I Danmark med en invandrargrad på cirka 15 procent har det socialdemokratiska partiet dragit sina egna slutsatser. Deras budskap är att integrationen i Danmark har misslyckats. De vill därför utlokalisera asylfrågor till länder i Afrika. Inga asylsökande ska längre släppas in i Danmark. Bara kvotflyktingar ska vara välkomna. Det uttalade målet är att bryta vad man uppfattar som en selektiv välfärdsjakt. Det finns, som den danske invandringsministern Mattias Tesfaye uttryckt saken, en given orsak till att afrikanska migranter inte söker asyl i Rumänien utan fortsätter norrut mot de nordeuropeiska välfärdssamhällena.

Framtidsstrategin för de danska socialdemokraterna verkar tydlig och klar. Trots påtvingade kompromisser med koalitionspartierna finns grundtanken kvar. Kommer den restriktiva inställningen att under 2020-talet kopieras också av systerpartierna i Finland och Sverige? Kanske inte i någon renodlad form. Å andra sidan ser man redan nu en klar skärpning av asyl- och invandringspolitiken i Sverige. Detta illustrerades tydligt av statsminister Magdalena Andersson under en presskonferens i samband med Rysslands angrepp på Ukraina i februari. Hon gjorde där en hänvisning till flyktingkrisen 2015 och sade att det denna gång inte bara kan vara Sverige som tar ett ansvar för flyktingar utan att ansvaret ska fördelas jämnt över alla länder i EU. Det låter som en absolut självklarhet, men i ljuset av Sveriges tidigare så generösa invandringspolitik framstår uttalandet som rätt exceptionellt – nästan som danskt. I ett debattinlägg i Aftonbladet i mars ackompanjerades Anderssons ord av ungdomsförbundet SSU:s ordförande som skrev att Sverige ”i många år haft en orimligt liberal

och ohållbar arbetskraftsinvandring”. Och sen, i slutet av mars, sade migrationsministern Anders Ygeman att Sverige tog ett stort ansvar år 2015 och ”det borde vi kunna räknas oss tillgodo nu”.

Har Sverige och socialdemokraterna nu gått in för en *Sweden First*-politik?

Och inte bara socialdemokraterna. Tunga röster inom Moderaterna vill sätta stopp för annan asylinvandring till förmån för uteslutande ukrainare. Sverigedemokraterna går till val med ett krav på flyktingstopp. Samtidigt säger 60 procent av partiets väljare att Sverige absolut ska ta emot flyktingar från Ukraina. Här prövas hållningar och ideologier på flera olika plan. Är det alltså ok med vita och något så när kristna flyktingar från Ukraina – men inte ok med flyktingar från utomeuropeiska länder och kulturer? SD:s argumentation bottnar i att man primärt ska ta emot flyktingar från ”närområdet”, till vilket då Ukraina kan tänkas höra.

En helt annan sak är sedan hur EU i framtiden väljer att hantera sin invandringspolitik. Det utomeuropeiska migrantrycket är en potentiellt destabiliserande faktor i hela Europa. Många länder vill inte alls ta emot flyktingar, medan andra bara vill ha några utvalda få. Kommissionen jobbar med ett dokument i ärendet, eller ”a new pact on migration and asylum”. Ingen orkar ändå tro på en enhetlig europeisk invandrings- eller asyllinje under 2020-talet. På det europeiska diskussionsbordet ligger också den numera danskägda tanken på asylläger i Afrika, för snabbscreening av asylsökande. EU:s kostsamma uppsamlingsavtal med Turkiet från 2016 följer redan nu samma tankebanor.

En inkluderande nationalism?

På en restaurang i Göteborg kom jag och mitt sällskap för något år sedan i samspråk med Mattias Karlsson. Han var då partisekreterare för Sverigedemokraterna. Samtalet var trevligt och avspänt. Det

uppstod en animerad diskussion om identitet och nation. På frågan hur SD ser på finlandssvenskar sade Karlsson att de tillhör den "svenska nationen". Vi fick aldrig tillfälle att utveckla tankegången, men en mycket enkel slutsats kan ändå dras: Den som tillhör är inkluderad. Den som inte tillhör är exkluderad.

Sverigedemokraterna talar gärna om nationen som ett slags gemenskapsbärande midsommarbrasa. Där elden från brasan upphör att värma, ja, där vill man inte vara. Partiideologerna vurmar för en form av kollektiv och traditionsbärande folklig nationalism sådan som den frodas på sina håll i Östeuropa, exempelvis i Ungern, inte minst i Ryssland. Den sverigedemokratiska nationalismen vänder sig mot föreställningar om federala strukturer. Makten tillkommer nationen och nationen är inte förenlig med EU. Ungefär så.

I detta förhållningssätt vilar en av de stora och fortsatta konfliktlinjerna i det framtida Europa. När de europeiska populistpartierna möttes till stor kongress i Madrid i början av år 2022 fanns tre stora teman på agendan. Det handlade om invandring, demografiska utmaningar och om EU och monstret Bryssel. Trots kriget i Ukraina försvinner dessa frågor inte från den samhälleliga agendan. I ett debattinlägg i Svenska Dagbladet på sommaren 2021 skrev Sverigedemokraternas ordförande Jimmie Åkesson tillsammans med en partikamrat att bilden av Sverige "har ändrats från Saltkråkeidyll till bilden av ett dysfunktionellt och farligt land". Som orsak till utvecklingen pekade skribenterna på en ohämmad invandring och ett alltför generöst asylsystem som omöjliggör ett "sammanhållet Sverige". Som förebild pekade Åkesson på Danmark med "nya lagar om återvandring, återvändande för syrier och asylcentra utomlands". På Sverigedemokraternas hemsida kan man sedan flera år läsa påståendet att "Sverige är fullt".

I Danmark har socialdemokraternas restriktiva asyllinje dragit mattan undan nationalistiska Dansk folkeparti. I senaste val fick DF drygt åtta procent av rösterna, mot över 20 procent 2015. I Sverige har socialdemokraterna tappat många och mestadels manliga väljare till Sverigedemokraterna. På den svenska landsbygden

tycks Sverigedemokraterna enligt mätningar nu också vara ett mer populärt parti än Centerpartiet. Mycket av socialdemokraternas tapp beror på en växande känsla av invandringspolitiskt misslyckande. Hur kan man vinna tillbaka de förlorade rösterna? Den sittande socialdemokratiska minoritetsregeringen har tagit folkets missnöje till sig. Målet är att steg för steg skärpa villkoren för exempelvis arbetskraftsinvandring. Det tycks råda en partiöverskridande konsensus om skärpta villkor. Vissa partier vill gå längre än andra. På regeringsbordet vid jultid 2021 fanns ett försörjningskrav som förutsätter att den invandrade redan vid ankomsten kan visa på ett jobb som möjliggör utkomst för medföljande familj. I framtiden kan Sverige också komma att införa arbetsmarknadsprövning, dvs så att arbetskraftsinvandring bara tillåts för yrken där det råder dokumenterad brist på arbetskraft.

Något om det politiska landskapet under 2020-talet

Mot bakgrund av allt detta kan man fråga sig hur det politiska landskapet kommer se ut under 2020-talet?

De stora linjerna tycks skönjbara. Stora satsningar på försvaret i de nordiska och i de europeiska länderna kommer ge partier på högerkanten en utvidgad eller åtminstone aktiverad väljarbas. En upplevd social klyfta i samhället kan stabilisera eller rentav öka understödet för socialdemokrater och för andra partier på vänsterkanten. I en nordisk kontext kan enskilda partiers understöd växa eller minska beroende på enskilda partiledares profil och trovärdighet. Jokern i sammanhanget stavas flykting- och invandringsfrågor. På både kort och medellång sikt kan dessa frågor förändra den allmänna opinionen och på ett seismografiskt sätt avspegla sig också i den förda partipolitiken.

De gröna partierna står överallt inför svåra vägval. Det är rätt enkelt att förutspå växande målkonflikter mellan gröna partier och, ja, i princip alla andra partier. I spåret av klimatomställningar och stora klimatsatsningar måste de gröna partierna hitta ett nytt *modus vivendi*. En urbant-elitistisk profil eller stämpel måste antingen förstärkas eller tvättas bort. Miljöpartiet i Sverige satsar i sitt senaste partiprogram på frågor om "social rättvisa". Den målsättningen ska nås med hjälp av skattehöjningar (omfördelning) och statlig skuldsättning. Därmed tar de gröna ett offensivt steg in på de övriga vänsterpartiernas spelplan. Det finns väl ingen annanstans att gå för ett i grunden vänstersinnat parti. Men finns de nya gröna väljarna att hämta just där? Det är osannolikt. Vänsterpartierna och de gröna och kanske rentav också socialdemokraterna slåss redan nu om samma urbana väljarkår, med ett visst undantag kanske för Vänsterpartiet som också gjort framstötar i de gamla svenska industriområdena. Miljöpartiet vill hålla de svenska gränserna öppna, allt enligt devisen att länder inte har rätt att välja sina invånare utan att människor har rätt att välja var de vill bo. Det är en fin och rakryggad moralisk hållning, i all synnerhet mot bakgrund av kriget i Ukraina, men också den kommer förr eller senare att stöta mot de massiva kostnaderna för klimatomställningen.

I jämförelse med de nordiska och europeiska socialdemokraterna har de gröna, åtminstone i Finland och Sverige, ett motsatt problem. Partiet får sina röster av unga väljare och av kvinnor bosatta i städer. Det får mera sällan röster av äldre eller av män på landsbygden. De gröna partierna tenderar fokusera på klimatfrågor och på jämlikhet mellan könen, men har sällan något att säga i ärenden som rör arbetsmarknadspolitiska frågor eller för den delen regionalpolitik.

På ett europeiskt plan har den demografiska balansen inom EU efter Brexit förskjutits söderut, till förmån för de sydeuropeiska länderna och till potentiell nackdel för de nordeuropeiska länderna. Detta kan få vissa konsekvenser för hur politiken förs i Europa framåt 2030, i all synnerhet i krissituationer och i situationer där majoritetsbeslut efterfrågas. På både ett europeiskt och ett globalt

plan kan man under 2020-talet dessutom föreställa sig växande målkonflikter mellan liberala demokratier och auktoritärt eller illiberalst styrda stater.

Det ryska (och delvis östeuropeiska) samhällskontraktet bygger på patriotism, traditionella könsroller, militär styrka och rysk-ortodox kristenhet. Globaliseringen ses som en sekulariserad religion som strider mot nationella intressen. Öppna gränser och frihandel sägs ha skapat massmigration och massarbetslöshet. Den generella gränslösheten har, allt enligt samma resonemang, lett till tolerans för en våldsbejakande och icke-europeisk religion som islam. Mot auktoritär kontroll och militär styrka ställs liberaldemokratisk svaghet och en behovsprövad multilateral laglydighet som appliceras på omgivningen bara vid behov (läs: av USA och Nato).

Den rysk-ortodoxa kyrkan står sida vid sida med Vladimir Putin. Han är kyrkans man i Kreml. I en predikan som återgavs i *Moscow Times* ett par veckor efter krigsutbrottet sade patriarken Kirill i Moskva att kriget riktar sig mot den västerländska livsstilen, mot prideparader och homosexualitet. I Ukraina, fortsatte han, förs ett krig *mot* alla de som i de västra delarna av landet har anammat en västerländsk livsstil och *för* de som i de östra delarna av landet är gudfruktiga och renläriga. Kirill I är tidigare KGB-officer. I likhet med Putin kommer han från S:t Petersburg. Hans civila namn är Vladimir Michailovitj Gundjajev. Sedan 2009 leder han den rysk-ortodoxa kyrkan med cirka 150 miljoner medlemmar. Den rysk-ortodoxa kyrkan för sedan länge en hätsk maktkamp också mot den övriga ortodoxa kristenheten. Kirill brukar ibland kallas för religionsoligark.

Den rysk-nationalistiska och ortodox-auktoritära världsbilden kan till vissa delar appliceras också på politiska trender och underströmmar i USA och Europa. I Florida har den konservative guvernören Ron DeSantis nyligen förbjudit undervisning om homosexualitet och könsidentitet under parollen "Don't say gay". I Ungern återvaldes Viktor Orbán i april för fyra nya år som premiärminister. Det kan eventuellt få konsekvenser för EU:s enade front mot Ryssland. Ungern har deltagit i EU-sanktionerna men

inte sänt vapen till Ukraina. Orbán har sagt att han i kriget inte står på Ukrainas sida och inte heller på Rysslands sida utan att han står på Ungerns sida. Orbáns politiska projekt under de senaste tolv åren har gått ut på att reformera valsystemet till förmån för det egna partiet, att inskränka press- och yttrandefriheten och att begränsa domstolarnas inflytande. I *Transparency International*s korruptionsindex återfinns Ungern mellan Ghana och Kuwait. I ett uppmärksammat tal sade Orbán sig vilja skapa *en illiberal demokrati* enligt rysk, kinesisk och turkisk förebild.

En nyckel till förståelse av 2020-talet bör vara en ny och kanske djupare förståelse för nationalismens politiska mekanismer och principer. Vill vi som röstberättigade medborgare framåt 2030 styras av konservativa nationalister? Av pro-europeiska nationalister? Eller kanske av patriotiska internationalister?

***

Det stora franska försäkringsföretaget Axa genomför varje år en stor opinionsmätning kring aktuella frågor, med fokus på riskanalys och säkerhetsbedömning. Närmare 20 000 människor över hela världen svarar på frågorna. Svaren grupperas regionvis. År 2018 toppades den globala skrämselflistan av klimatförändringen, medan riskerna för en global pandemi listades på tionde plats. År 2020 toppades listan av pandemioro, tätt följt av klimatförändring och cybersäkerhet. Rent generellt tycks osäkerhetskänslan i hela världen ha ökat under de senaste fem åren. Enligt Axas mätning är oron störst i USA (75 procent) men mycket mindre i Kina (25 procent). Kineserna verkar oroas mest för geopolitiska spänningar, medan amerikanerna oroas sig mindre för klimatförändringar än svarande i Tyskland, Belgien och Italien. Inför nästa undersökning kan man anta att just de geopolitiska spänningarna kommer inta en framträdande plats också i västvärlden.

Vad lär vi av detta? Kanske först och främst att vi människor lever i nuet och att vi snabbt reagerar på nyhetsflöden och löpsedlar. Men det säger oss också att det är mycket svårt att kombinera nationalism med ett globalt tänkesätt – även om detta ju nu är vad allting hela tiden handlar om. Europeiska nationalisterna och europeiska federalisterna tenderar drömma bakåt. Federalisterna längtar efter ett mindre och mer hanterbart Europa med en liten västeuropeisk kärna av pålitliga och rika stater. Nationalisterna längtar efter en värld där gränser var självklara, där ekonomier var nationella och där social sammanhållning var en självklarhet. Man kan här kanske påminna sig att de europeiska nationalisterna en gång i tiden var samhällsradikaler som trodde på social jämlikhet och mänskligt framsteg, på frihandel och på Europa, på arbetares rättigheter och på försök att kontrollera olika former av maktutövning.

Frågan är då hur den framtida jämkningen kommer att se ut i Norden och i Europa. Inom nationalist- och populistpartierna pågår en uppenbar rekallibrering av målsättningar och angreppsvinklar. Det finns indikationer på att den europeiska nationalpopulismen närmar sig en amerikansk tradition där nationalism och libertarianism går hand i hand. De traditionella populistiska angreppspunkterna byråkrati, invandring, identitetsförlust och avlägsen maktutövning kombineras då med motstånd mot kostsamma klimatsatsningar (utan omedelbar tillfredsställelse), samhällsnedstängningar (upplevt frihetsberövande) och vaccinering (risken står inte i relation till belöningen). Folkligt missnöje med höjda klimatskatter och generella välfärdsåtgärder kan förvandlas till en guldgruva också för de nordiska populistpartierna.

Finländska utmaningar

År 2030 väntas befolkningen i Sverige ha vuxit till över 11 miljoner, från åtta miljoner år 1969 och nio miljoner år 2004. En femtedel av tillväxten förklaras av födelseöverskott, dvs av att fler föds än dör. Men den resterande 80 procenten förklaras av nettoinvandring. Finland var länge största ursprungsland, men nu är det Syrien, följt av Finland och Irak. För hela Norden väntas en befolkningsökning från nuvarande 27 miljoner till knappt 30 miljoner. Så såg prognoserna ut före krigsutbrottet i Ukraina.

Den finländska demografin är i ett nordiskt perspektiv särskilt problematisk. Det föds för få barn. År 2021 var antalet döda nästan 8000 fler än de nyfödda. Och detta alldeles oberoende av att Finland under perioden januari till september 2021 (jämfört med situationen ett år tidigare) var ett av de europeiska länder där det föddes flest barn (i procentuell paritet med Norge, Island och Nederländerna). I många europeiska länder har coronapandemin lett till stagnerande eller sjunkande födelsetal. Enligt den färska brittiska studien *Aging in Place* har Finland den tredje äldsta befolkningen i världen. Etta är Japan, Italien tvåa. Undersökningen analyserar antalet 65 år födda. Av alla finländare tillhör 22,49 procent denna kategori. Sverige landar på 12:e och Danmark på 14:e plats. Norge och Island finns på platserna 24 och 30.

Den framtida försörjningskvoten står i Finland på vacklande grund. Skattebasen är tunn, pensionskostnaderna höga. En anspråkslös befolkningstillväxt på några tusen personer per år drivs uteslutande av invandring. Den uppenbara lösningen på många försörjningsrelaterade problem är arbetskraftsinvandring. Men hur ska den se ut? Det är en sak att etablera faktum. Det är en helt annan sak att etablera spelregler och välkomnande incitament. Finland befinner sig fortfarande på diskussionsnivån, på vägen till att etablera faktum. I den spretiga offentliga diskussionen, som gärna blandar samman humanitärt motiverat flyktingmottagande med

ekonomiskt motiverad arbetskraftsinvandring, beskrivs grannlandet Sverige som ett avskräckande exempel. Detta gäller dock inte bara i Finland utan i alla de nordiska länderna.

Sett ur ett mera övergripande demografiskt perspektiv har de nordiska länderna en sak gemensam. Lågutbildade och högutbildade kvinnor föder ungefär lika många barn. I övriga delar av Europa är det de lågutbildade som föder flest barn. Den största skillnaden mellan Finland och de övriga nordiska länderna verkar bestå i barnlöshet, frivillig eller ofrivillig. Av finländska kvinnor födda i början av 1970-talet är fler än var femte barnlös. I övriga nordiska länder ligger siffran på någonstans mellan 12 och 14 procent.

Klyftan mellan stad och landsbygd växer i alla de nordiska länderna. Avfolkningsområdena växer i antal och i storlek. Denna trend har Norden gemensam med andra delar av Europa. I Sverige har befolkningen enligt Statistikcentralen minskat i 62 kommuner under 2010-talet. Orsaken är primärt högre dödstal än födelsetal. Den nordiska (och europeiska) trenden visar på barnrika storstadsområden och pensionärsrik landsbygd. I de flesta av de 62 svenska kommunerna är minskningen marginell, men i vissa fall handlar det om tapp på långt över tio procent. Övertorneå i Norrbotten har förlorat mest medan Sundbyberg strax norr om Stockholm vuxit mest. Frågan är om de stora infrastruktursatsningarna i Norrbotten kommer kunna vända avfolkningstrenden i positiv riktning redan framåt 2025.

Avfolkningen på landsbygden får givna konsekvenser för välfärdens fördelning och för demografin, ja, kanske rentav för sammanhållningen i våra nordiska samhällen. Finlands befolkning koncentreras till några enskilda tillväxtområden. Det demografiska tillväxtmönstret återspeglar välfärdstillväxten. Finlands demografiska mittpunkt förflyttas söderut med cirka 800 meter per år. Den ligger just nu i trakten av Tavastehus, ungefär hundra kilometer norr om Helsingfors. Arbetsplatserna och välfärden växer i landets västra och södra delar. Den beskattningsbara inkomsten är mer än en tredjedel lägre i Norra Karelen i jämförelse med Nyland i söder.

Under den långa process som under 2010-talet ledde fram till skapandet av 21 så kallade välfärdsområden höjdes (mestadels borgerliga) röster som påtalade orättvisan i ett regionalt viktat välfärdssystem som lägger ekonomisk börda på den rika huvudstadsregionen till förmån för landsbygdsregionerna.

De nya välfärdsområdena formar ett finländskt kapitel för sig. De ska finansieras med statliga medel och vara ansvariga för social- och hälsovård och för exempelvis räddningsväsendet. Helsingfors bildar ett eget och separat område. Logiken i penningfördelningen kommer på sikt att göra huvudstaden till en ekonomisk förlorare. De nya välfärdsområdena är ett sätt att omfördela kostnader och intäkter. Men de formar också ett försök att mota avfolkning och utarmning av landet norr om Helsingfors. I det första välfärdsområdesvalet i januari 2022 gjorde Centerpartiet ett mycket gott val. Det var inte alls oväntat. Välfärdsområdena är mer eller mindre skraddarsydda för just Centern. Det urbana gröna partiet gjorde ett dåligt val och förlorade över tre procentenheter i understöd jämfört med kommunalvalet 2019. Av de grönas 90 invalda fullmäktigedamöter runtom i landet var 77 kvinnor.

I sin rapport *State of the Nordic Region* (2020) noterar Nordiska ministerrådet de stora skillnaderna mellan regioner i Norden och framför allt inom Finland. Rapporten fäster, bland mycket annat, uppmärksamhet vid inkomstskillnader. Hushållens disponibla inkomster efter skatter har i Finland mellan åren 2011 och 2017 sjunkit kraftigare än i något annat nordiskt land. Inkomsterna har sjunkit i nästan hälften av alla finska kommuner samtidigt som de har ökat i alla kommuner i de övriga nordiska länderna. Som främsta orsaker anges industriella strukturproblem under 2010-talet samt arbetslöshet och avfolkning på landsbygden. Bäst klarar sig Finland i en nordisk jämförelse i frågor rörande inkomstfördelning och klimatsatser. Andelen kommuner med en problematisk försörjningskvot (dvs skillnaden mellan andelen aktiva arbetstagare och pensionärer eller arbetslösa) är mångfalt större i Finland än i de övriga nordiska länderna. I *State of the Nordic Region 2022* kan

man se att sysselsättningsgraden på Grönland och i flera regioner i Finland (Kymmenedalen, Kajanaland etc) ligger under 70 procent medan den är högst (över 80 procent) på Färöarna och i många mindre kommuner och regioner i Norge och Sverige. Covidpandemin syns tydligast i arbetslöshetssiffrorna för Åland och Island.

Men också från den finska landsbygden kommer hoppningivande signaler, trots snabbt stigande kostnader för utsäde, gödsel och bränsle. Det positiva gäller bland annat frågor som rör klimatomställningen. Det finns ett politiskt beslut om att fasa ut användningen av den koldioxidtunga torven till förmån för nya och klimatneutrala energiformer. I bergmalmen under torvfälten i Kaustby i Österbotten (cirka 500 kilometer norr om Helsingfors) döljer sig enorma litiumtillgångar. Litium används bland annat inom elbilsindustrin för batteriproduktion. Företaget Keliber har för avsikt att under de kommande åren inleda litiumbrytning i form av ett dagbrott på ett cirka femtio kvadratkilometer stort område. Litiumet kommer att vidareförädlas kemiskt vid kusten i Karleby. Allt tyder på att fyndigheten som sträcker sig över 250 meter ner i marken så småningom kommer att resultera i en gruva för brytning av litium.

Det är inte lätt att utvinna litium, men marknadspriset har femdubblats bara under det senaste året. I Sydamerika och i Kina och i Australien finns de hittills största reserverna. Chile och Argentina har ett stort försprång, men Bolivien sitter på de allra största fyndigheterna. Litium processas i nuläget huvudsakligen i Kina.

Problemet med en döende landsbygd är inte bara en finländsk specialitet. Samma problematik finns i Sverige, delvis också i Norge. Det offentliga har dragit sig tillbaka från små eller mindre orter och samhällen. Det gäller sånt som polis, skatteverk, arbetsförmedlingar och BB:n. Kvar blir matbutikerna och de stora försäkringsbolagen. De vet att människor måste bo nånstans, att de föder familjer och att de måste fortsätta köra sina bilar och sina traktorer. Samtidigt är det viktigt att behålla perspektiven. I länder som Frankrike och USA är skillnaden mellan storstad och landsbygd betydligt större än i Norden, på alla tänkbara plan. På den svenska och den finska

landsbygden bor människor av mycket olika bakgrund och med olika partipolitiska preferenser. Många gillar kött, andra är veganer. Vissa röstar konservativt, andra grönt. Många har ett mycket generöst förhållningssätt till flyktingar och invandrare. Det handlar om mod och om uthållighet när man väljer bo kvar i en avfolkningsbygd där temperaturen under de beckmörka vintrarna kan sjunka ner mot mer än tjugo minusgrader.

Demografifrågan göder nästan alla de nationalpopulistiska rörelser och partier som vuxit fram sedan 1960-talet. Populistiska partier tenderar må bäst i regioner och områden som avfolkas och som ser hög arbetslöshet och vikande ekonomiska utsikter. När Storbritannien röstade kring fortsatt medlemskap i EU år 2016 röstade långt över 80 procent av valdistrikten i de stora städerna för *Remain*. I rurala avfolkningsområden låg motsvarande siffra på 87 procent för *Leave*. I välfärdsområdesvalet i Finland i januari gjorde de nationalkonservativa Sannfinländarna sitt sämsta val på mycket länge. Det var inte helt oväntat. Partiets valkampanj fokuserade på subventionerade bensinkostnader som en lösning på regionala välfärdsproblem. Sannfinländarnas kampanj visade samtidigt på kommande konfliktlinjer inte bara i Finland utan också i Europa. Vem ska svara för skenande bränsle- och energipriser i skuggan av klimatomställningen? I alla de nordiska länderna (förutom kanske i Island) efterlyses statliga subventioner för att parera kostnadshöjningar. Subventioner duger kanske som engångslösningar, men de har ingen långsiktig dimension. Populistpartiernas (och många andras) resonemang i ärendet går nu så här: Det är inte vi i den nordiska periferin som är de stora miljöbovarna. Därför är det inte heller vi som ska gå i spetsen för klimatomställningen. De riktiga miljöproblemen, lyder resonemanget, finns i Kina och i Indien och i andra stora och avlägsna länder.

Gränshinder

I slutet av januari 2022 skulle jag flyga från Stockholm till Helsingfors, från Skandinavien till Norden. Det var med SAS.

Jag försökte checka in till mitt flyg via nätet. På skärmen möttes jag av ett meddelande. Det sades att boardingkortet måste avhämtas vid disk på Arlanda. Mannen vid disken bad om mitt pass. Jag sade att jag sällan eller aldrig reser med pass, annat än utanför Europa. Mannen såg på mig, mycket misstänksamt. Jag gav honom mitt ID-kort. Han tittade på kortet. Sedan tillkallade han en kvinnlig kollega. Hon tillkallade ytterligare en manlig kollega. Ingen hade tydligen sett ett ID-kort utfärdat i Finland förut. Efter en del parlamentering fick jag mitt boardingkort, ackompanjerat av tjänstemannens ord:

”Lessen för detta, men påbuden förändras nästan dagligen, som du vet. Bara en sak är jag just nu helt säker på. Med ett svenskt ID-kort eller med ett svenskt körkort hade du aldrig fått resa till Finland idag”.

Vid SAS-disken i januari kände jag mig överrumplad, men kanske inte helt överraskad. Bara en dryg vecka tidigare hade jag i Dagens Nyheter läst ett stort uppslaget debattinlägg skrivet av tre kommunalråd från Lund, Strömstad och Haparanda. Inlägget gick under rubriken ”70 år av fri rörlighet i Norden är hotad”. Vad de tre svenska städerna har gemensamt är att de ligger i gränsregioner och att de drabbats negativt av pandemiårens nedstängningar och allmänna begränsningar. De tre kommunalråden skrev:

”Exempel på nya gränshinder är gränspendlare som plötsligt måste betala skatt i två länder, nya svårigheter att flytta till ett annat land, oklarheter kring socialförsäkringsstillhörighet vid hemarbete, ambulanser som

stoppas vid gränsen och gränspendlande studenter som måste följa andra regler än gränspendlande arbetstagare. Fyra av fem som bor och verkar i de nordiska gränsregionerna uppger att deras möjligheter att röra sig över gränserna har inskränkts på grund av Covid-19 enligt en kartläggning från Gränshindersrådet.”

De tre kommunalråden talade i artikeln om decennielånga följder av nedstängningarna. De efterlyste ekonomiskt stöd (av den svenska regeringen) till särskilt drabbade regioner och kommuner. Strömstad vid norska gränsen togs som ett exempel. Där spenderade norska besökare år 2019 ungefär 9 miljarder i inköp i detaljhandeln. På grund av de svenska inresereglerna rapporteras nu handelstapp på över 90 procent. Mellan 30 och 40 procent av den arbetsföra befolkningen i Strömstad har varit varslad eller korttidspermitterad. När det nordiska samarbetet behövdes som mest, avslutade de tre kommunalråden sitt inlägg, har det visat sig fungera som sämst.

Gränshinderfrågor och mobilitet har under pandemiåren seglat upp som den kanske viktigaste utmaningen i det nordiska samarbetet. Enligt rapporten *State of the Nordic Region 2022* ledde de två första pandemiåren 2020 och 2021 till en skarp minskning av den arbetskraftsrelaterade mobiliteten inom och mellan de nordiska länderna. Rapporten talar om ”severe barriers to cross border mobility”. För Finland, Norge, Danmark och Sverige handlade det om en genomsnittlig nedgång på 23 procent från det första kvartalet 2020 till det fjärde kvartalet 2021. Vissa regioner och vissa högfrekventerade gränsövergångar drabbades hårdare än andra. Det gällde för Öresund (Sverige-Danmark), Svinesund (Sverige-Norge) och Tornedalen (Finland-Sverige). Också passagerartrafiken i Norden drabbades hårt, med en skarp nedgång 2020 och med en långsam återhämtning under 2021. Passagerartrafiken från Sverige till Åland, exempelvis, föll från 1,7 miljoner till en halv miljon passagerare mellan 2019 och 2020. Just nu förefaller ändå mycket åter-

gå till det mer eller mindre normala. Behovet av arbetskraft inom exempelvis restaurangnäringen i Köpenhamn är mycket stort. Den explosionsartade utvecklingen på arbetsmarknaden i norra Sverige kommer skapa en aldrig tidigare skådad ström av pendlare från andra delar av Norden.

Sverige avskaffade nästan alla sina coronarestriktioner en bit in i februari 2022. Det utrikespolitiska institutet i Finland (FIIA) hade då publicerat en rapport som handlade om det nordiska samarbetet och reserestriktionerna under pandemin. Rapporten visar på en växande misstänksamhet mot den fria rörligheten. Många nordbor har under pandemin skaffat sig dubbla pass. I grunden handlar stängda nordiska gränser förstås om en form av nationalistisk ryggmärksimpuls där gränskontroller ses som ett handlingskraftigt skydd av den egna befolkningen. Och av de egna opinionssiffrorna.

Redan i början av januari hade jag fört ett längre samtal med Finlands tidigare utrikesminister Erkki Tuomioja. Han sade då till mig att avskaffade gränshinder har en absolut prioritet i det nordiska samarbetet. Han sade att mycket redan görs, och att mycket de facto har gjorts, men att nya hinder ständigt uppstår, mestadels oavsiktligt. Hindren uppstår till exempel på grund av nationella implementeringar av olika EU-direktiv. I början av februari 2022 kommenterade Tuomioja också debattartikeln i Dagens Nyheter. Då menade han att man i Sverige överdriver nedstängningarnas negativa konsekvenser och att upprördheten så småningom kommer att avta och i bästa fall leda till en förstärkt vilja att motarbeta liknande problemsituationer i framtiden.

Erkki Tuomioja är socialdemokrat. Han har på olika nivåer varit engagerad i det nordiska samarbetet sedan 1970. För tillfället är han riksdagsman och ordförande för Nordiska rådet.

Tuomioja säger att den relativa vikten av det nordiska samarbetet har minskat mycket under de senaste decennierna. De nordiska samarbetsorganen har med tiden kompletterats av ett flertal andra internationella samarbetsorgan, typ Arktiska rådet. Han säger det

kanske inte högt, men mellan raderna kan man läsa sig till att nedgraderingen av det nordiska inte bara beror på ökad internationalisering utan också på respektive lands egna interna politiska prioriteringar. Samarbetet i rådets delegationer drivs inte längre framåt av tunga och profilerade (tidigare eller blivande) partiledare eller oppositionsledare, som en gång av en Trygve Bratteli eller en Olof Palme på 1970-talet.

Å andra sidan, säger Erkki Tuomioja, lever vi nu i en helt annan tid. Vad kommer väl efter passfriheten, efter avskaffade gränskontroller och efter olika socialskyddsavtal? Det mesta är etablerat och implementerat, också på en europeisk nivå. Nordiska rådet kan helt enkelt inte längre ha det inflytande och den attraktionskraft som det en gång hade, menar han.

Tuomioja ser det nordiska samarbetet genom det övergripande samarbetet inom EU. På europeisk nivå finns det enligt Tuomioja vissa smärre skillnader mellan de nordiska länderna. Danmark har i största allmänhet en reserverad hållning till fördjupad europeisk integration. Sverige har en negativ inställning till allt som heter koordinering av exempelvis skatter. Finland däremot, menar Tuomioja, har en mestadels pragmatisk inställning och anser att utsläppsavgifter och miljöskatter endast kan ha effekt om de tillämpas på en europeisk nivå.

Det viktigaste samarbetet i Norden idag sker enligt Tuomioja på regeringsnivå eller på statschefsnivå. Det parlamentariska samarbetet finns där, ja, men det tenderar ha en underordnad eller nedspelad betydelse. I en tweet som gällde säkerhetspolitiska överläggningar med Jens Gahr Støre skrev Finlands president Sauli Niinistö i januari 2022 att de nordiska länderna hela tiden håller sig uppdaterade med varandra och att allting fungerar mycket bra. ("Pidämme toisemme ajan tasalla. Yhteys Pohjoismaiden välillä pelaa, kaikkina aikoina").

Inför Nordiska rådets session i november 2021 publicerades en opinionsmätning som handlade om synen på det nordiska samarbetet. Rapporten *Støtte og skuffelse* visar att finländarnas syn på det nordiska samarbetet har förskjutits i lätt negativ riktning under det

första pandemiåret. Jämfört med övriga nordbor anser 41 procent av finländarna att samarbetet är *veldig viktig*, medan motsvarande siffra för de nordiska länderna sammantagna är 57 procent. För Sveriges del är siffran hela 66 procent. Sju av tio islänningar betraktar enligt mätningen det nordiska samarbetet som väldigt viktigt. Detta är den näst största andelen i Norden, efter ålänningarna. Det är möjligheten att studera och jobba i andra nordiska länder som av islänningarna betraktas som särskilt viktigt.

Erkki Tuomioja vill inte spekulera i orsaker och verkan, men på ett allmänt plan säger han att nordiskt samarbete fortfarande är viktigt för Finland. Det allra viktigaste ur en finländsk synvinkel är dock det bilaterala samarbetet med Sverige. Det beror på historiska band och på den geografiska närheten, men det beror också på att man i Finland inte ser några gränser för hur långt samarbetet med Sverige kan utvecklas. Bland de nordiska länderna, avslutar Tuomioja, har Sverige alltid haft det största egenintresset i att bevara Finlands säkerhet och suveränitet.

Köpenhamn, mars 2022

I mitten av mars återvänder jag till Köpenhamn. Det är vår i luften. Coronarestriktioner har avskaffats. Ingen bär mask. Det är frihet i luften. Det är också krig i luften.

På många privata och offentliga byggnader vajar Ukrainas blågula flagga. Fredsduvor mot blågul botten har klistrats på butiksdörrar och gatstolpar. Vid Amagertorv har Café Norden stängt sina dörrar, för alltid, efter nästan trettio år. Cafét är tomt och övergivet. Allt lösöre är borta. Ur väggarna spretar vita avkapade elkablar. ”Farvel og tak for kaffe”, skriver ägarna på Facebook. På årsbasis har cafét haft nästan en miljon besökare. Under det första pandemiåret 2020 gick man back 2,5 miljoner danska kronor. Kanske är det nu dags för någon internationell kedja med en flaggskeppsbutik att ta över och flytta in. Det italienska modehuset

Prada stod länge i kö, men affären gick i stöpet efter utdragna rättsprocesser på 2010-talet.

Café Europa finns ändå kvar, på andra sidan torget. Det är välbesökt och det ser välmående ut.

På bara någon månad har mycket förändrats, inte bara i centrala Köpenhamn. Gamla säkerhetspolitiska sanningar har ställts på ända. Det talas om en ny säkerhetsordning och om en ny järnridå som gått ner i Europa. I Finland och i Sverige debatteras intensivt fördelar och nackdelar med ett medlemskap i Nato. Kan de två alliansfria länderna räkna med västeuropeiskt beskydd vid ett eventuellt ryskt anfall? Både Sverige och Finland saknar försvarsgarantier. Vad händer om läget blir skarpt? Hur länge klarar sig Finland och Sverige med hjälp av sanktioner och sympatier från omvärlden? I en intervju i *Dagens industri* säger Sveriges tidigare statsminister Carl Bildt att vi nu har gått in i den nya farans tid. Vad betyder väl det?

Ja, det betyder bland annat att Sverige satsar på en massiv upprustning av det nedkörda egna försvaret. Försvarsanslagen ska höjas till 2 procent av BNP. Det låter som en Nato-anpassning, men är det kanske inte. Det betyder i alla fall en ökning av försvarsutgifterna med i runda tal 43 miljarder svenska kronor. Hur ska detta finansieras? I nuläget är allt öppet. Frågan om medlemskap i Nato kommer med all sannolikhet att bli en fråga inför valet i september 2022.

I Norge satsar man cirka 3 miljarder kronor extra på försvaret år 2022. Men kommer man för den skull att nå det så kallade tvåprocentsmålet? Knappast, men det beror inte på dålig vilja. Norges BNP fluktuerar kraftigt från år till år, beroende på olje- och gasprisernas utveckling. Med höga oljepriser år 2022 kommer landets BNP att kraftigt öka. Trots stora satsningar på försvaret kommer försvarets andel av landets totala BNP ändå att minska.

Också i Danmark har folket och politikerna vaknat upp till nya säkerhetspolitiska realiteter. I början av juni hålls en folkomröstning som gäller den danska utrikes- och säkerhetspolitiken. Folkomröstningen indikerar, åtminstone på ytan, en radikal och

180-gradig sväng i den danska inställningen både till Europa och till europeiska säkerhetsfrågor. Frågan i juni är nämligen denna: ska Danmark i fortsättningen engagera sig i den gemensamma europeiska säkerhets- och försvarspolitiken - eller inte?

I bakgrunden finns Maastrichtfördraget från år 1992. Danskarna sade i en första folkomröstning nej till fördraget. I en andra omröstning blev svaret ja. Oron i EU mellan de två folkomröstningarna var stor. Resultatet blev en kompromiss, ett av fyra danska så kallade förbehåll (ett annat var eurosamarbetet). För att säkra en majoritet i den andra omröstningen erbjöds Danmark möjlighet att stå utanför den gemensamma europeiska säkerhets- och försvarspolitiken. Det betyder att Danmark inte deltar i gemensamma försvarsövningar och inte heller deltar med soldater i EU-ledda insatser i konfliktområden. Den danska utrikesministern lämnar i regel alltid också rummet när EU övergår till att diskutera just säkerhets- och försvarspolitik.

Men nu är läget ett annat. Förbehållens tid är förbi. Kanske. Danska väljare har en tendens att rösta nej i folkomröstningar. Sådan är prognosen också nu, början av april. Men också över Danmark har det blåst iskalla ostliga krigsvindar. I dokumentet som ligger till grund för sommarens folkomröstning talas om en massiv höjning av försvarsanslagen och om ett minskat beroende av energiimport från Ryssland.

Rysslands angrepp på Ukraina har, allt enligt statsminister Mette Frederiksen, inlett ”en ny era i Europa, en ny realitet”. Tysklands förbundskansler Olaf Scholz talade inför Förbundsdagen om en *Zeitenwende*. Det är lätt att hålla med både Frederiksen och Scholz om detta. I Finland talar man lite mera prosaiskt om tiden före och efter den 24 februari 2022. Det är också lätt att konstatera att Danmark alltid har visat en viss skepticism mot fördjupad europeisk integration – och kanske rentav också mot ett fördjupat nordiskt samarbete. Dagstidningen *Information* skriver syrligt att man med folkomröstningen i juni kanske får se ett slut på Danmarks ”provinsiella habitus”. I samma tidning kan man läsa

att Mette Fredriksen i ett överdrivet "Danmark-patos" glömt att det också finns en värld utanför landets gränser. Mette Frederiksens semester från historien är nu slut, menar *Information*.

Detta är en sida av saken. En annan sida av saken är denna. Under mina samtal i Norden hör jag mer än en gång talas om danska ministrar eller tjänstemän som inte brytt sig om att delta i nordiska möten eller i gemensamma nordiska överläggningar. Stämmer detta? Jag vet inte. Allt förblir svävande på en rätt lös och anekdotisk ryktesnivå.

Ryktet gäller dock inte folketingsledamoten Bertel Haarder. Någon kallar honom för "Herr Norden Haarder". Han är tidigare mångfaldig dansk minister och tidigare ordförande för Nordiska rådet. Han tillhör det näst största partiet Venstre. Han är sedan länge starkt engagerad i nordiska frågor, inte minst i gränshinderproblematiken.

Haarder säger att han i Nordenfrågor inte alls delar vad han kallar Erkki Tuomiojas grundläggande pessimism. Han föreställer sig ett framtida Norden som är samlat i Nato och kanske också i EU. Han talar om behovet av gemensamma IT-system och avskaffade gränshinder. Han ser engelskans frammarsch som ett givet problem, men han talar om lösningar i form av simultantolkningar och om behovet av textning av tv-program för barn. Engelskan kommer enligt Haarder ändå att ha en given betydelse för samarbetet med de baltiska länderna.

Bertel Haarder menar att det egentligen bara är försvarssamarbetet som har utvecklats mycket och kraftigt sedan etablerandet av passfriheten och andra stora nordiska särlösningar på 1950- och 1960-talet. Men det betyder inte att idéförrådet behöver vara slut eller uttömt. Han noterar att Brexit har skapat ett tomrum både i Nordeuropa och i EU, och att någon måste fylla just det tomrummet, på olika plan. Det tomma Brexitrummet kan enligt Haarder bäst fyllas av de nordiska länderna.

Bertel Haarders tolkning av bristerna och problemen i det nordiska samarbetet skiljer sig på flera punkter rätt kraftigt från

Erkki Tuomiojas analys. Haarder säger att det inte är de nordiska parlamenten som är utmaningen i samarbetet utan att problemen finns på ministernivå.

”Vi har inte kommit någonstans alls med talet om världens mest integrerade region 2030. Det beror på pandemin, men det beror också på bristande politiskt engagemang. Det handlar delvis om volymfrågor. Inom EU finns en stor apparat med över 30 000 medarbetare som jobbar med strategier och med att utveckla olika europeiska ärenden. I Norden har Rådet och Ministerrådet färre än 100 medarbetare sammanlagt. Allt här i Norden står och faller därför med ministrarnas engagemang. Om du har en engagerad minister så händer det kanske något. Men det är väldigt sällan det är så”.

Den danske missnöjespolitikern Mogens Glistrup föreslog en gång i ett sarkastiskt utspel att det danska försvaret skulle ersättas med en telefonsvarare. På ryska skulle den meddela: ”Vi ger oss”. På våren 2022 fastnar Gistrups ironi lätt i den nordiska halsen. Bertel Haarder säger å sin sida att Danmarks folkomröstning bottnar i Ukrainakrisen och i Donald Trump. Frågan, säger han, som uppstod under Trumps administration var om Danmark kan lita på USA eller inte.

”Därför vänder vi nu också våra blickar mot Europa”, säger Haarder.

Haarder ser inga hinder för ett svenskt eller finskt medlemskap i Nato.

”Min mamma bodde vid den dansk-tyska gränsen i Flensburg. Hon sade alltid att det var först när Danmark blivit medlem i Nato som hon kunde sova lugnt om näterna. Och låt oss vara realistiska. Finland och Sverige har ett betydligt starkare försvar än Danmark. På så vis

blir Natos nordliga flank starkare. Ingen i Nato motsätter sig en sådan utveckling. I Pentagon frågade jag en gång om det kan tänkas vara ett problem att Natoländerna Danmark och Norge samarbetar med alliansfria länder som Finland och Sverige. 'Nej det är inget problem', löd svaret, 'vi blir ju bara starkare i norr'. Men tillägget kom mycket snabbt: 'Fast Finland och Sverige omfattas inte av artikel 5'".

Kriget i Ukraina har i Danmark återigen aktualiserat den så kallade smyckeslagen. Smyckeslagen stiftades 2016 för att avskräcka (syrisk) flyktingar från att komma till landet. Den innebär att konstanter och smycken (undantaget vigselringar och andra personliga minnesföremål) som är värda mer än 10 000 DKK kan beslagtas för att täcka kostnaderna för flyktingens uppehälle. Den danska migrationsministern Inger Støjberg sade år 2016 att smyckena senare kan säljas på auktion. Lagen väckte ont blod, både i Danmark och ute i världen. Det talades om Nazimetoder. Nu verkar det som att specifikt ukrainska flyktingar ska undgå lagen genom att officiellt kallas för något annat än just flyktingar.

Till detta säger Bertel Haarder att han aldrig har accepterat smyckeslagen, att han flera gånger har kritiserat den och att situationen för flyende ukrainare är *akut* och att de just därför är mycket välkomna till Danmark. Ukrainare kan och ska enligt denna *akuta* logik inte betraktas som asylsökande flyktingar på samma sätt som exempelvis afghaner.

”Den danska utgångspunkten är att vi hjälper flyktingar i deras närområde. Och ur dansk synvinkel är Ukraina ett närområde”.

Vladimir Putins värld

Vi vet inte hur Rysslands senaste angrepp på Ukraina kommer att sluta, men vi vet nog hur det började.

Tidigt på morgonen den 24 februari 2022 gick ryska styrkor in över gränsen till Ukraina. De attackerade från söder, öster och från norr. Enligt Vladimir Putin handlade angreppet om en "särskild militäroperation" med en defensiv och beskyddande karaktär. Ukraina skulle, som det officiellt hette, demilitariseras och avnazifieras. Putin anklagar Nato för att med sin snabba expansion österut ha trängt in Ryssland i ett hörn. Han anklagar också Ukraina för ett folkmord på landets ryskspråkiga. Angreppet på Ukraina bär den nationalistiska, historiepolitiska och militära revanschismens alla särskilda kännetecken.

Det finns indikationer på att Putin föreställde sig en kortvarig militär insats och en snabb ukrainsk kapitulation. Nu finns risken att Ukraina förvandlas till en frusen konflikt, på olika nivåer, i all synnerhet i de södra och östra delarna av landet. Redan två dagar efter invasionen tryckte den ryska dagstidningen *Ria Novosti* i uppenbart misstag en bulletin som proklamerade att Ukraina nu har återvänt till Ryssland och att detta är inledningen på en ny epok.

Angela Merkel beskrev en gång Vladimir Putin som en ledare som använder 1800-talsmetoder i det tjugoförsta århundradet. Det kan översättas med krig och propagandistisk nationalism som medel för att uppnå politiska mål. En del av den ryska krigspropagandan har sannolikt mobiliserats för att avleda uppmärksamheten från nationella missförhållanden. Rysslands BNP per capita steg kraftigt under åren 1999 till 2012. Efter annekteringen av Krim år 2014 har den sjunkit med nästan 40 procent. Detta enligt Världsbanken. I coronapandemin har minst en miljon ryssar dött, kanske dubbelt så många. Landet har, rent generellt, ett stort demografiskt problem. Medellivslängden är låg, tre år lägre än i Kina,

och mycket lägre än i de nordiska länderna. På individnivå förefaller framtidsutsikterna mycket bleka eller magra.

Krigshändelserna på vårvintern 2022 måste ses i perspektiv. Det finns en röd tråd i hobbyhistorikern Vladimir Putins geopolitiska tänkande. Putins och Kremls aggressivitet bottnar i en historieläsning med starkt nationalistiska och emotionella dimensioner. Kiev beskrivs som alla ryska städers moder, som östkristenhetens vagg. Sovjetunionens sönderfall var för Putin ett slags *Ground Zero*. Hans ultimata mål är att återupprätta och återförena den storryska världen, *Russkij Mir*. I denna värld ingår åtminstone Ryssland, Vitryssland och Ukraina, kanske också de norra delarna av Kazakstan. I Ukraina berättas sedan länge ett skämt som handlar om en ryskspråkig man som plötsligt övergår till att bara tala ukrainska. På frågan varför säger han att han inte vill bli räddad av Vladimir Putin.

***

Ukraina brinner men en dag kommer ett eldupphör. Kanske betyder krigshandlingarna början på slutet för Vladimir Putins regim. Mycket beror på hur kriget fortsätter och på hur det slutligen avslutas. Det spekuleras, bland mycket annat, om ett Indira Gandhi-scenario. Gandhi mördades av sin egen livvakt. Det kommer uppgifter om missnöje inom säkerhetstjänsten och om att Putin bytt ut närmare 1000 anställda i Kreml. Av rädsla för bakhåll eller förgiftning eller något annat dystert scenario. Fast ingen vet om detta är rykte eller sanning. Putin är heller ingen Gandhi.

Nyckelordet i fallet Ryssland kan kanske bli *Cargo 200*. Fast, det är väl inte ett nyckelord utan snarare en kod. Ett misslyckat krig är inget som en rysk ledare ska längta efter. Man tänker på Krimkriget 1853–1856 (som ledde till tsaren Nikolaj I:s död, kanske genom självmord) eller på revolutionen i spåren av det rysk-japanska kriget 1905. Man tänker också på de två revolutionerna i slutet av det

första världskriget eller på Sovjetunionens misslyckade angrepp på Afghanistan i början av 1980-talet. Det sägs ofta att Afghanistan var början på slutet för Sovjetunionen medan de ryska revolutionerna (alla tre) blev slutet för en hel dynasti, den romanovska.

Cargo 200 var det sovjetiska kodordet för döda soldater under kriget i Afghanistan. *Cargo 200* bidrog effektivt till att undergräva förtroendet för den sovjetiska regimens legitimitet. Och detta inte minst för att de döda soldatpojarna nästan alltid hade en mamma som oroligt väntade där hemma. Man ska inte glömma de ryska mammorna.

Historiska paralleller är alltid lite lömska. Talet om ett nytt kallt krig (författaren och kolumnisten Jan Guillou talar om ”Kalla kriget II”) är alltså problematiskt på flera olika sätt. Nu talas det också allt oftare om en ny järnridå. Den ska enligt resonemanget sträcka sig från ungefär Finska viken till Baku. Winston Churchill sägs ha myntat själva begreppet. Det var i ett tal i Fulton i Missouri på våren 1946. Han menade där att en järnridå delar kontinenten i två delar, från Stettin vid Östersjön till Trieste vid Adriatiska havet. Föreställningen om en järnridå blev en viktig ingrediens under *det riktiga* kalla krigets dagar. Men begreppsperspektivet var uteslutande västligt. I öst och i DDR talade man inte om en järnridå. Där betraktade man muren, taggtråden och kulsprutorna som en antifascistisk *skyddsmur* mot det kapitalistiska väst.

Begreppet järnridå var inte heller Churchills eget. Det användes redan långt tidigare, också av nazisterna. Ordet förekommer tidigt på våren 1945 i en artikel i propagandatidningen *Das Reich*. Korrespondenten Max Walter Clauss i Lissabon talar där om ett *eiserner Vorhang* som dragits ner framför de sydöstra delarna av Europa. Clauss och nazisterna använde begreppet på ungefär samma sätt som Churchill. Järnridån för nazisterna implicerade ett stalinistiskt hot. Vid ett nazistiskt nederlag i kriget, så löd den nazityska propagandan, skulle Sovjetunionen fritt kunna härja och fortsätta ödelägga världen bortom ridån, allt enligt behov och behag. Så vems järnridå talar vi nu om, år 2022? Om Churchills eller nazisternas?

I boken *The Great Chessboard* skrev Zbigniew Brzezinski att det mest farofyllda geopolitiska framtidsscenariet är ”a grand coalition of China, Russia, and perhaps Iran”. Det skulle i så fall handla om en koalition fylld av förnärmelse och revanschlusta - inte av ideologi som under det riktiga kalla krigets dagar. Och vad händer nu i vårt nordiska närområde? Kommer Ryssland ge sig på Moldavien eller Georgien (igen)? Kommer Ryssland som ett nästa steg att försöka sluta den så kallade Suwalkikorridoren, dvs det cirka 100 kilometer långa landområde som vid Polens gräns till Litauen förbinder Vitryssland med Kaliningrad? Suwalkikorridoren är en svag punkt i Natos försörjningssystem. Med Suwalkikorridoren i ryska händer skärs Baltikum av från Polen och blir något av ett nytt Väst-Berlin. Eller försöker Ryssland kanske bygga en bro till det huvudsakligen ryskspråkiga Transnistrien, dvs den östligaste provinsen i Moldavien? Därmed kunde man uppnå total kontroll över Svarta havet. Kanske blir slutresultatet av den massiva aggressionen ett slags tudelning av Ukraina där Ryssland kontrollerar hela sydkusten och de sydöstra delarna av landet medan Ukraina kontrollerar resten. Ryssland har i flera repriser hotat Sverige och Finland med vedergällning ifall de två länderna går med i Nato.

Samhällsbygget i Ukraina var redan före Rysslands angrepp bara halvfärdigt, om ens det. De ukrainska oligarkerna (och många politiker) är lika korrupta som de ryska. Den ukrainska befolkningens förtroende för den politiska ledningen har enligt olika mätningar redan länge varit mycket lågt. Detta är aspekter som på något sätt har tappats bort i skenet av brutala ryska missilangrepp och granatattacker. Kriget i Ukraina bär vissa drag av spanska inbördeskriget på 1930-talet. Det har samma svartvita karaktär och det har formats internationella brigader med frivilliga från olika länder som anslutit sig till den reguljära ukrainska armén. Den sönderbombade staden Mariupol i södra Ukraina har förvandlats till ett modernt Guernica. På den ryska sidan strider tjetjener och syrier och vitryssar. Säkert också individer av många andra nationaliteter. I medierna i Norden och i världen talas nu ofta om Putins krig.

Det stämmer säkert, men det ger också en bild av det ryska folket och av militären som ett slags viljelösa marionetter. Man ska inte heller underskatta det västerländska stödet för Putins alternativa och nationalkonservativa världsbild. Putin personifierar en vithyad, kristen, heterosexuell, antiliberal och konservativ nationalism som tycks stå suveränt opåverkad av feminism och sexuella minoritetsrättigheter. Det vore också fel att tro att sympatierna för Putin och det ryska anfalllet inskränker sig till länder som Iran, Syrien eller Venezuela. I Europa är EU-kandidaten Serbien Rysslands allra närmsta allierade. Också i Nordmakedonien och i andra länder på Balkan finns betydande sympati för Putins angrepp. Långa väntetider för EU-medlemskap är inte ett recept för utvecklade demokratiska tänkesätt. Nordmakedonien har väntat i nästan 20 år. Nu är det primärt Bulgarien som på olika sätt blockerar framsteg. Där anser man att Nordmakedonien borde vara en del av Bulgarien. Europa är en konfliktfylld kontinent.

USA och Ryssland kontrollerar idag cirka 90 procent av världens samlade kärnvapenarsenal. Putin har hotat med oöverskådliga och aldrig tidigare upplevda konsekvenser ifall en tredje part blandar sig i krigshandlingarna. I olika repriser har hotat sedan upprepats – med hänvisning till Rysslands existentiella intressen. Kinas hållning kan bli avgörande för krigsutgången och för den efterkrigstida världen och säkerhetsordningen. Utan stöd från Peking står Ryssland ensam. Ryssland levererar stora och växande mängder gas och olja till Kina, men Rysslands andel av den kinesiska utrikeshandeln uppgår ändå bara till 2 procent. Detta enligt officiell kinesisk statistik från år 2020. Som en jämförelse kan sägas att EU år 2020 svarade för 17 procent av den kinesiska utrikeshandeln och USA för nästan 13 procent. Kina vill knappast utsättas för massiva handelssanktioner av EU och USA. Oförmåga att skapa och upprätthålla frivilliga eller påtvingade allianser (politiska, ekonomiska och militära) är en av Rysslands absoluta svagheter, genom seklerna.

Natofrågan och socialdemokraterna

Under våren 2022 dominerades samhällsdebatten i både Finland och Sverige av en intensiv Natodiskussion. Det visade sig snabbt att socialdemokraterna i Sverige vacklade mest i frågan för och emot. Militär alliansfrihet och strävan efter global avspänning och kärnvapenedrustning har i flera decennier varit starka drivkrafter för de svenska socialdemokraterna. Ja, någon skulle kanske säga att de är centrala element i hela den svenska identiteten. Dessa element formade en gång en viktig del i folkhemsbygget. Man påminner sig Olof Palmes tal om att vi inte sysslar med ”anti-sovjetism”. I samma andetag varnade han för ett slags ”korstågsanda” med målet att befria Östeuropa. Detta var 1984.

Att vägen till Nato kan bli lång för de svenska socialdemokraterna illustreras av flera debattinlägg efter krigsutbrottet. I Dagens Nyheter i medlet av mars 2022 skrev den tidigare socialdemokratiske biståndsmministern och FN-ambassadören Pierre Schori att ett medlemskap i kärnvapenorganisationen Nato är som att ta på sig en ”global självmordsväst”. De tidigare statsministrarna Göran Persson och Stefan Löfven har båda ställt sig negativa till Sverige i Nato. Statsminister Magdalena Andersson har däremot sagt att hon inte stänger dörren för ett medlemskap men att det kräver en tre fjärdedelars majoritet i riksdagen. Under den officiella socialdemokratiska ytan kokar det ändå mycket. Framträdande socialdemokrater flaggar för omprövning av decenniegamla sanningar. Kolumnister i Aftonbladet angriper regeringens velande i Natofrågan. Vissa tar öppet ställning för ett medlemskap. Många tycks vilja följa Finland i spåren. Om Finland blir medlem, ja, då måste också Sverige. Någon propagerar för en försvarsallians mellan Sverige och Finland med uppbackning av USA. Utåt sett tycks de svenska socialdemokraterna för ögonblicket helt förlita sig på den allians man redan nu tillhör, nämligen EU. I en gemensam skrivelse inför EU-rådsmötet i Rom i mars betonade Sveriges och

Finlands statsministrar att EU också är en säkerhetsgemenskap och att en viktig del av detta är skyldigheten att vid behov ge ömsesidigt stöd och bistånd till andra medlemmar. (Artikel 42.7 i EU-fördraget förpliktar medlemsstaterna att stöda en stat som har utsatts för ett väpnat angrepp på sitt territorium). Men, hur ska nu ett brev som detta egentligen tolkas? Man kan tolka det som en enkel och viktig påminnelse om politiska fördrag och realiteter. Ja. Men man kan också se det som ett lite förskräckt rop ur ett säkerhetspolitiskt mörker där två nordiska statsministrar inte vågar lita på att de vid ett skarpt läge av omvärlden får den militära hjälp de verkligen behöver. Den ultimata frågan i sammanhanget lyder kanske: är franska kärnvapen mer pålitliga än amerikanska?

Ulf Bjereld är professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Han har i flera decennier sysslat med frågor om Norden och nordisk säkerhetspolitik. I likhet med flera andra observatörer konstaterar han att det säkerhetspolitiska läget i och kring Norden har försämrats, alldeles oberoende av hur kriget i Ukraina slutar. Han beskriver diskussionen om ett svenskt Natomedlemskap som historisk. Han menar att vi om tio år kommer att förundras över själva hastigheten i debatten och i positionsförändringarna på våren 2022.

Ulf Bjereld är socialdemokrat och involverad i diskussionen om ett eventuellt svenskt medlemskap i Nato. I april 2022 säger alla de fyra borgerliga allianspartierna ja till ett svenskt Natomedlemskap. Moderaterna är långt framme i processen och samarbetar mycket nära med den finska motsvarigheten Samlingspartiet. I alla partier sker informationsutbyte med de finska systerpartierna. De tre svenska rödgröna partierna säger nej, åtminstone hittills. De lever helt klart i den svåra omprövningens tid. För socialdemokraternas del beskriver Bjereld frågan som känslig. Många partimedlemmar och partisympatisörer förknippar den militära alliansfriheten med ett nationellt oberoende, med Sverige som en ”moralisk stormakt”. Man talar gärna om Olof Palmes aktiva utrikespolitik och hans kritik av de båda stormaktsblocken, om kärnvapenmotstånd och nedrustningspolitik.

”Den övervägande delen av partikadern kommer att lyssna in partiledningen. Om det socialdemokratiska ledarskapet säger nej till Nato får de partiet med sig. Om de säger ja till Nato kommer en mindre grupp inom partiet att mobilisera mot detta och i så fall kan frågan bli en del av valrörelsen 2022. Det vill partiet förstås undvika. I vilket fall som helst kommer Finlands vägval att spela stor roll också i Sverige”.

***

De tyska socialdemokraternas problematiska förhållande till Ryssland personifieras i den tidigare förbundskanslern Gerhard Schröder. Han beskrivs ofta som en Putinkramare eller, lite lindrigare uttryckt, som en *”Putin-Versteher”*. Han sitter som styrelseordförande i oljebolaget Rosneft sedan 2017. Han har också varit en ledande aktör bakom gasledningsprojektet Nord Stream. Schröder har haft uppenbara problem att hantera krigssituationen i Ukraina. På eget bevåg reste han i mars till Moskva för att tala med Putin. Hemstaden Hannover har tagit ifrån honom titeln som hedersmedborgare, *Ehrenbürger*.

I boken *Letzte Chance. Warum wir jetzt eine neue Weltordnung brauchen* angriper Gerhard Schröder den amerikanska världsordning som har formats efter världskriget. Som motvikt skissar han konturerna av ett starkt Europa som leds av Tyskland och Frankrike, av Paris och Berlin. Ryssland beskrivs som bron till det enorma asiatiska rummet. Han förklarar Rysslands och Putins imperialistiska ambitioner med Natos expansion österut. Putins försvarsaktioner beskrivs av Schröder som nålstick. Sanktioner mot Ryssland sägs inte vara ett meningsfullt alternativ. Boken kom 2021. Schröders kommentarer under våren 2022 har legat i linje med bokens innehåll. På en konferens i Istanbul sade han att Ukrainakrisen är ett

tecken på politiskt misslyckande ("politisches Versagen") men också att militära medel inte är lösningen på de säkerhetspolitiska utmaningarna efter 1989.

De tyska socialdemokraternas generellt proryska hållning faller tillbaks på Tysklands dåliga samvete för det senaste världskriget. Den faller också tillbaka på Willy Brandts och Egon Bahrs så kallade *Ostpolitik*, dvs på försöket att skapa avspänning mot Sovjetblocket under 1960- och 1970-talet. Vad man i sammanhanget ofta glömmar är att *Ostpolitik* bottnade i en effektiv terrorbalans där BRD satsade cirka 4 procent av sin BNP på militärutgifter. Östpolitiken skulle ha saknat effekt utan en trovärdig och bakomliggande militär *backup*. Där fanns också starka ekonomiska argument. Frågan om Tyskland och landets beroende av sovjetisk eller rysk naturgas sträcker sig tillbaks till det kalla krigets dagar.

I likhet med alla de nordiska länderna (förutom Island) har Tyskland sedan krigsutbrottet levererat vapen till Ukraina. Den tyska försvarsmakten ska snabbt rustas upp för minst 100 miljarder euro. Det är tal om ett avancerat missilskydd som enligt israelisk förebild kunde täcka också Baltikum, Polen och Rumänien. Tyskland har vaknat till slutlig insikt om att det i Kaliningrad står medeldistansrobotar försedda med kärnvapenspetsar som på mycket kort tid kan nå Berlin. Under de kommande fyra åren ska den tyska regeringen också satsa 200 miljarder euro på klimatomställningen. Detta är kompromissen med koalitionspartnern *Die Grüne*. Den tyska finansministern Christian Lindner (FPD) har i energikrisens namn öppnat för nya olje- och gasprojekt i Nordsjön. I utbyte vill de gröna ha fartbegränsningar i innerstäderna.

Avslutande reflektioner

Hur ser det nordiska samarbetet ut på 2020-talet? Det är tillåtet att spekulera. Samarbetet fortsätter att koordineras av de två råden. Finlands och Sveriges sannolika medlemskap i Nato kommer att ytterligare fördjupa det nordiska försvarssamarbetet. Norden förvandlas till en enhetlig säkerhetspolitisk zon. De nordiska Natoländerna, och framför allt Sverige, har att övervaka ett stort luftrum som sträcker sig från områden kring Arktis till Kaliningrad och Östersjön. Det samma gäller för en kustlinje från norra Bottenviken till Skagerack. Sverige och Finland bidrar sannolikt med trupper till Natoförbanden i Estland, Lettland, Litauen och Polen, något som i sin tur förankrar Norden i en strategisk Östersjöberättelse. Sen tidigare har Norge trupp i Litauen, Island i Lettland och Danmark i Estland. Nyckelordet i sammanhanget blir intensifierad krisberedskap och fokus på så kallad samhällslig *resiliens*. Den nordiska försvarsindustrin med alla dess teknologiska utlöpare och råvaruberoende utvecklas till en stark ekonomisk tillväxtmotor. Modern försvarsteknik går hand i hand med digitala lösningar och artificiell intelligens. Det kan uppstå konflikter mellan kommersiellt och militärt utnyttjande av teknologiska innovationer och produkter, också i Norden. Det handlar om sånt som telekommunikation, satelliter och IT-utrustning. I en färsk rapport om så kallade *dual purpose*-utmaningar (militärt och kommersiellt nyttjande) skriver strategibyrån TS Lombard:

”Think of cloud-connected smart vehicles uploading real-time data to satellites (eg Tesla/SpaceX) as surveillance devices that can be repurposed for warfare”.

Utvecklingen inom AI beskrivs ofta som en kamp eller tävling mellan USA och Kina. Å andra sidan rapporterar tidskriften *The Economist* att tyska företag äger fler patent på självkörande bilar än kineserna och amerikanerna tillsammans. En majoritet av finländarna tror

enligt olika mätningar att AI kommer att förbättra livet i framtiden. Optimismen återspeglas i en undersökning gjord av Boston Consulting Group på senhösten 2018. Där visar det sig att nordiska företag förhåller sig mer optimistiska till AI än företag i andra länder. Dessutom förväntar man sig att AI ska bidra till både ökat välmående bland arbetstagarna och till ökad omsättning för företagen.

Det finns en avgörande skillnad mellan Kina och USA. I Kina har man kommit långt i själva *tillämpningen* av AI, närmast då i övervakningssyfte. I USA har man kommit långt med *den avancerade forskningen och tekniken*. I Kina är regeringens målsättning att landet år 2030 ska vara världens innovationscentrum för AI. I San Fransisco förbjöds 2019 alla former av AI-baserad ansiktsgenkänning. Under coronapandemin har nyttan av artificiell intelligens visat sig minimal. AI bygger på massiva mängder data som körs med och mot olika algoritmer. Den nödvändiga och massiva databasen för analyser av en modern pandemi har saknats. Det kommer nya pandemier.

Fyra framtidsscenarier

De nordiska tankesmedjornas gemensamma scenarierarbete under år 2021 utmynnade i fyra tänkbara nordiska utvecklingslinjer under 2020-talet.

Det första scenariot kallat *Separate Ways* pekar framåt mot en avglobaliserad värld. I detta scenario växer världsekonomin mycket långsamt. Arbetslösheten är hög och tillväxten är låg. Stagflation och depression ger kraft åt populistpartier och partier med en starkt nationalistisk agenda. Samarbetet inom EU krackelerar, något som får svåra konsekvenser för handeln och för frågor som rör invandring. De nordiska länderna fokuserar på att främja respektive lands egen agenda och förstärker olika former av reglering för att stöda sviktande ekonomier.

I nätverkens Norden eller *Network North* spelar det mellanstatliga samarbetet en underordnad roll, liksom också den gröna övergången. Detta är ett marknadsorienterat scenario där återhämtningen efter coronapandemin går snabbare än väntat. EU utvecklas till ett löst nätverk av medlemsländer som uteslutande fokuserar på handelsfrågor. Det nordiska samarbetet har en underordnad roll. Nätverk mellan likasinnade individer och kompanjonskap mellan företag och städer blir viktigare än nationalstaterna och en nordisk identitet.

I ett nordiskt förbund eller i *United Nordics* är Finland och Sverige medlemmar i Nato (eller samarbetar åtminstone intimt med alliansen) samtidigt som den europeiska integrationen fördjupas. Scenariot bygger på en fortsatt globalisering och på ett regeringsstyrt samarbete. De nordiska samhällena återhämtar sig långsamt efter pandemi och krig. Mellan nordborna förstärks känslan av en gemensam identitet och en tro på gemensamma värderingar. Ett nordiskt medborgarskap introduceras. Ett nytt nordiskt avtal ger Nordiska ministerrådet en utvidgad roll som koordinator och implementerare av olika EU-beslut. Den ekonomiska tillväxten stärks genom offentliga upphandlingar. Tack vare framsteg på området artificiell intelligens kan marknaden och inte minst teknologisektorn regleras på ett smidigt och effektivt sätt. Norden som *brand* färgas av välfärdsmodeller och av starka företag inom kunskapsekonomin. Som ett starkt och enhetlig block har Norden i detta scenario också en starkare röst i Europa.

Det fjärde och sista scenariot slutligen kallas *Northern Stars*. Det är ett mycket optimistiskt scenario. Utgångspunkten är snabb ekonomisk återhämtning efter pandemi och krig, något som leder till en mycket stark tillväxt i hela Norden. Sverige och Finland stannar utanför Nato men fortsätter samarbeta inom NORDEFCO. De nordiska länderna går i bräschen för frågor rörande hållbar utveckling och företagsamhet. Startups utvecklar nya lösningar på energifrågan. De nordiska teknologiföretagen blir marknadsledande inom grön kapitalism. Ett attraktivt Norden stärker den arbetskraftsrelaterade invandringen som i sin tur bidrar till tillväxt.

Tillväxten bidrar till en långsiktigt lite högre inflation och till ett högt ränteläge. Konkurrens mellan länder och individer blir ett nyckelord. Detta scenario är inte för de svaga.

Ungefär så här lyder teoribygget. Det tredje scenariot framstår som det mest troliga. En kombination av scenario tre och fyra framstår som det mest önskvärda.

I korsdraget mellan historia och geografi

Historia och geografi har en avgörande betydelse för världshändelserna.

Kinas offensiv under det senaste decenniet bottnar inte bara i ekonomi och handel. Den bottnar också i en intern uppvärdering av landets insatser under andra världskriget. Händelserna under världskriget står numera sida vid sida med berättelsen om kommunistpartiets utveckling. Den berättelsen har hittills på alla sätt dominerat historieskrivningen. Nu skiftar betoningarna, på ett nästan revolutionärt sätt. I bakgrunden finns geopolitiska maktambitioner. Kina satte som första land sin signatur under FN:s stadga efter världskriget. Kina vill därför framstå inte bara som en dominerande signatörmakt utan också som övervakare av den efterkrigstida världsordningen. Hotet mot denna världsordning sägs komma från USA. I berättelsen om världskriget söker Kina etablera en offerroll med bäring också på den internationella arenan. Det talas om landets enorma uppoffringar och civila förluster under kriget mot det fascistiskt sinnade Japan (kan-ske 15 miljoner döda kineser). Kriget beskrivs som *ett gott krig*. Nationalistregeringens krig mot Japan (som var en del av världskriget) används för att legitimera landets territoriella anspråk i bland annat den Syd kinesiska sjön.

Under 2020-talet har vi att hantera en nyväckt nationalism på många håll i världen. Den bottnar inte alltid i historiepolutiska om-

skrivningar. Den bottenar exempelvis också i religion som i Indien. Den bottenar kanske också i allmänmänsklig tankelättja. Känner vi våra nordiska grannländers historia? Känner vi Rysslands historia? Det omstridda finsk-ryska kärnkraftverksbygget Hanhikivi i österbottniska Pyhäjoki byggs på bara några kilometers avstånd från ett stort stenblock som på svenska heter *Gåsstenen*. På våren 2022 är stenblocket otillgängligt för besökare. Det ligger innanför Fennovoimas avspärrningar. Det känns som en mycket symbolisk avspärrning. *Gåsstenen* (svenska för Hanhikivi) var en gång en viktig del av Sveriges medeltida östgräns. Det var efter freden med Novgorod i Nöteborg 1323.

Drömmen om Norden kan beskrivas som en kollektivistiskt sinnad och antinationalistisk dröm, ja, rentav som en pacifistisk dröm. I det avlägsna förflutna spökar dock otaliga krig mellan framför allt Danmark och Sverige men också mellan Sverige-Finland och Ryssland. Är det förresten en tillfällighet att Sverigedemokraterna står starka i Skåne som länge var danskt? Eller, för att lite vända på perspektivet: Är det en tillfällighet att nationalkonservativa populistpartier står starka i de delar av Europa där vi nordbor gärna gillar att semestra. Jag tänker på tyska Rügen, på franska Rivieran, på Andalusien och på så gott som hela Italien. I denna observation villar kanske en djupare sanning om nationalismen i dagens Europa. I många länder är nationalismen en regionalism. Marine Le Pens parti är i realiteten ett parti för de södra och de nordöstra delarna av Frankrike. AfD i Tyskland är ett parti för de östra och de nordöstra delarna av Tyskland. Lega Nord i Italien började som ett parti som vände sig starkt emot den italienska södern, mot smutsen och fattigdomen. Brexitpartiet UKIP i Storbritannien var ett parti med framgångar i Wales och i England, närmare bestämt i Midlands och i Wales. I Skottland och på Nordirland var framgångarna begränsade. En invånare i Stockholm har sannolikt mera gemensamt med en invånare i Oslo än med en landsman i Piteå. Och så vidare.

Den dominerande berättelsen i vår tid är fortfarande ändå berättelsen om nationer. År 1940 publicerade George Orwell essän

Lejonet och enhörningen. Där gör han skillnad mellan en fredlig kärlek till det egna hemlandet och den aggressiva nationalism som representeras av de nazistiska angriparna. Den fredliga kärleken till hemlandet kallar han patriotism. Det är ett ord som många, också liberaler, gärna tar i sin mun. Krisen i Ukraina blixtbelyser den bakomliggande problematiken. Det sägs nämligen allt oftare att Rysslands aggression kan bli nådastöten för många nationalistiska eller nationalkonservativa västerländska populistpartier, också för de som är verksamma i Norden. I alla dessa partier har det traditionellt funnits stor förståelse både för Putin och för hans världsbild. Men är en sådan utveckling skriven i sten? Nej det kan också gå tvärtom, något som kanske bevisas av Viktor Orbáns och Marine Le Pens stora framgångar på våren 2022. Kriget aktualiserar inte bara frågor om nationalistisk krigsföring utan också frågor om nationellt självförsvar och nationell självständighet, alltså precis de värderingar som står i centrum för de nationalkonservativa partiernas program och retorik. Med en enkel retorisk tvist kan kriget i Ukraina därför vändas i fördel nationalkonservatismen. Samma retoriska tvist kan sen också appliceras på den för nationalkonservativa populisterna så komplicerade invandrings- eller flyktingfrågan. De riktiga männen stannar kvar och slåss, medan kvinnorna flyr med sina barn. En kvinna med ett barn är en välkommen flykting. En ensamkommande man är en ovälkommen ekonomisk migrant.

I den redan nu klassiska boken *The European Rescue of the Nation-State* prövar Alan Milward tesen att medlemskap i EEG (och senare EU) har lett till starkare europeiska nationalstater. Den inre marknaden och den ekonomiska integrationen har inte fungerat som federativt sammanbindande element. De har snarare lett till att de enskilda nationalstaterna har stärkts och profilerats. Det är enkelt att se just den mekanismen verksam i Europa år 2022. Därför är det också lätt att svara på den fråga jag ställde tidigare i denna essä: Vill vi som röstberättigade medborgare år 2030 styras av konservativa nationalister? Av pro-europeiska nationalister? Eller

kanske av patriotiska internationalister? Svaret är, skulle jag tro, att vi i Norden och Europa år 2030 kommer att styras av patriotiska internationalister. Graden av framtida integration i Norden förblir däremot en öppen fråga. Bara gemensamma skuldinstrument och en gemensam skattebas kan lägga grunden för ett mera federalt Norden. Det räcker inte med avskaffade gränshinder. Visionen om Norden som världens mest integrerade region år 2030 innehåller därför, paradoxalt nog, starka impulser till fortsatt nationell och regional ensamgång och profilering.

I

HANS MOURITZEN

Norden har 'besejret' Østersøregionen

Norden er svag offensivt, dvs. de nordiske lande har svært ved at enes om større integrative projekter. Derimod er Norden stærk defensivt, bl.a. som 'brand' både ude og hjemme. Det ligner derfor på mange måder Folkekirken i Danmark: svag samlet beslutningsstruktur (ingen ærkebiskop, f.eks.), men stærk i sine græsrodde, de enkelte sogne. Folkekirken vækker lige så lidt begejstring som Norden, men selv de lidet kirkesøgende vil meget nødtigt undvære Folkekirken. Den må ikke afskaffes – ligeså lidt som det nordiske samarbejde. Den skal bare være der som en del af vor kulturkristne, sækulariserede identitet.

Landenes egeninteresse styrer,
og den er sjældent i 'sync'

Det statslige engagement i nordisk samarbejde har fluktueret historisk. Landene har vel at mærke været ude af takt i disse fluktuationer: når et eller to lande har været ivrige, har de øvrige været skeptiske (jeg begrænser mig i dette essay til de tre skandinaviske lande og Finland).

I Finland, bortset fra finlandssvenskerne, har det nordiske altid været en ganske pragmatisk og 'usentimental' historie; lan-

dets sprogstrid har i perioder svækket det nordiske engagement. I slutningen af 1930'erne og under den Kolde Krig blev konceptet 'Finland som nordisk nation' brugt instrumentelt i forhold til Sovjetunionen: de sovjetiske ledere måtte forstå, at der var grænser for, hvad man kunne udsætte en gammel nordisk, modsat f.eks. en baltisk, nation for (hvortil naturligvis kom Finlands demonstrerede militære modstandskraft). Præcis denne instrumentelle brug af det nordiske genkender vi i øvrigt fra Danmarks diplomati over for Tyskland i 1930'erne og under besættelsen. Efter den Kolde Krig, med bortfaldet af Sovjetunionen, opstod muligheden for finlandsk EU-medlemskab (uden 'danske' undtagelser). Der var perspektiver for Finland i debatten om europæisk sikkerhedspolitisk solidaritet, og hvad skulle man så med en nordisk identitet? I takt med Ruslands stormagtsfremfærd i de senere år og EU's skuffende sikkerhedspolitiske udvikling har det nordiske imidlertid oplevet en renæssance.

For Sveriges vedkommende har det nordiske traditionelt fungeret som 'Sverige-plus'. Den svenske samfundsmodel som markedsført af Marquis Childs i USA i 1930'erne (den 'tredje vej' mellem liberalisme og socialisme) blev i 1950'erne og 1960'erne efterhånden til den 'nordiske model' og vandt herved øget troværdighed. Det svenske engagement i det nordiske har imidlertid også fluktueret med konjunkturerne. Da Sverige i starten af 1990'erne forbedrede sit EU-medlemskab, var det blevet til en klods om benet; nu gjaldt det i stedet om at signalere et aleuropæisk engagement, og det gjorde statsminister Carl Bildt til fulde. Ligesom i Finland har det nordiske imidlertid fået en sikkerhedspolitisk genopblomstring i de senere år.

I Norge stod det nordiske lavt i kurs i slut-1930'erne, da man følte sig frarøvet Øst-Grønland af Danmark. Det gjorde det også efter 2. verdenskrig; den svenske neutralitetspolitik i krigens første år faldt ikke i nordmændenes smag, og den norske eksilregering i London havde knyttet stærke bånd til Storbritannien og USA. Det var hovedårsagen til, at det Skandinaviske Forsvarsforbund ikke blev realiseret. Det nordiske kom imidlertid gradvis tilbage

på banen og fik sikkerhedspolitisk mening med den norske forsker Arne Olav Brundtlands teori om 'nordisk balance': at der bestod en sammenhæng mellem på den ene side dansk og (navnlig) norsk lavspændingspolitik i Nato og på den anden side sovjetisk tilbageholdenhed over for Finland – og vice versa. Teorien gav ikke mindst Norge et ansvar for Finlands stilling. Som den var formuleret, forklarede den hvordan og hvorfor det var muligt at opretholde lavspænding i Nordeuropa – mod alle odds og til alles tilfredshed. Efter den Kolde Krig har Norges udenforskab i forhold til EU og dets til tider distante forhold til USA (navnlig statsminister Bondeviks FN-baserede nej til deltagelsen i Irak-interventionen) i nogen grad marginaliseret landet. Det kneb f.eks. med at få Nato-allierede til at støtte Norges territoriale ambitioner i Barentshavet (2010 løst med en norsk-russisk aftale). For ikke at stå helt alene over for den 'russiske bjørn' har Norge gjort alt for at engagere de øvrige nordiske lande i samarbejdet med Rusland om Nordkalotten og Barentshavet.

I Danmark har det nordiske været en boksebold i adskillige kampagner op til EF/EU-afstemninger: skulle Norden ses som et alternativ eller blot et supplement til den europæiske integration? Danske mainstream politikere brugte det nordiske til at få vælgerne til at stemme ja til EF i 1972 og EU i 1992 og 1993 med argumentet, at Danmark så kunne bane vej for de øvrige landes medlemskab og i mellemtiden være 'brobygger' mellem Europa og Norden. Men realpolitisk har Norden hele tiden været sekundær i forhold til Europa. Danmark er det eneste nordiske land, der er medlem af *både* Nato og EU. Dette har forårsaget en vis blaserthed i forhold til det nordiske, både i medier og blandt politikere.

I forbindelse med nordisk samarbejde i forhold til de baltiske lande i 1990'erne og senere i forhold til Arktis har der været tale om såkaldt 'parallel action': en blanding af samarbejde og skønhedskonkurrence om æren for resultaterne. Der er intet odiøst i dette; det er en naturlig jalousi mellem sammenlignelige lande, der skal løse opgaver i fællesskab.

Det samlede billede er, at det nordiske engagement i de enkelte lande aldrig rigtig har været i 'sync'. I slut-30'erne og den første efterkrigstid var det Norge, der holdt igen. Senere blev det snarere Danmark, hvor det europæiske kom i førersædet, men med retoriske og reelle kompensationer til Norden (f.eks. Nordisk Ministerråd i 1973 som kompensation for det danske EF-medlemskab). Sverige og Finland blev kølige, da EU-medlemskab blev realistisk. I 2010'erne var det Danmark, der var fodslæbende, mens de øvrige blev sikkerhedspolitisk motiverede. Danmark er dog i de senere år blevet mere sikkerhedspolitisk engageret, muligvis efter amerikansk tilskyndelse. Der kan nu noteres en vis sikkerheds- og forsvarspolitisk konvergens, som jeg skal vende tilbage til.

Østersøregionen som konkurrent

Kort efter afslutningen af den Kolde Krig sejlede Østersøregionen op som en konkurrent til Norden. Ifølge den herskende optimistiske tidsånd skulle samarbejdet nu inkludere de baltiske lande, Rusland, Polen og Tyskland, og ifølge gode kolleger og meningsdannere var Norden så godt som død og Østersøregionen det 'nye Norden'. Sverige og Danmark skønhedskonkurrerede om at være regionens uformelle leder. Østersørådet kom til at omfatte ikke bare Østersøens kystlande, men også Norge og Island. Mangfoldige ngo'er blev skabt.

Det er imidlertid gået anderledes. Norden har overlevet folkeligt og institutionelt og står i dag som et vigtigt sikkerhedspolitisk supplement til Nato og EU (NORDEFCO). De baltiske lande blev ikke inkluderet i Stoltenberg-rapporten om nordisk udenrigs- og forsvarspolitisk samarbejde i 2009, om end der samarbejdes med de baltiske lande som en art appendiks til nordiske udenrigs- og forsvarsminister møder. Østersørådet er mere eller mindre 'fal-

det i søvn', bl.a. med en stabilt nedadgående trend i bevilget projektstøtte. Det overvejende privatfinansierede 'Baltic Development Forum', en regional tænketank grundlagt i 1998, lukkede i 2018.

Selvsagt er den anspændte situation i forhold til Rusland en del af baggrunden for denne udvikling. Men balternes relative lige gyldighed i forhold til Østersørådet – som går længere tilbage end Ukraine-konflikten (2014 ff.) – er en væsentlig faktor i organisationens deroute. Hele humlen i Østersørådet var jo, at baltere og russere kunne sidde ved samme bord og måske endda være konstruktive. Men balterne har vendt ryggen til samarbejde med Rusland selv *efter* at Nato og EU havde forsynet dem med basal sikkerhedspolitisk tryghed. Historiske traumer lever videre. Samtidig har f.eks. Danmarks engagement i forhold til de tre baltiske lande – udenfor Nato-konteksten – været nedadgående, hvilket bl.a. litauiske repræsentanter diskret har gjort opmærksom på. En anden hovedfaktor bag tilbagegangen er, at de baltiske samfund langtfra har udviklet sig i retning af de nordiske velfærdssamfund (om end Estland påberåber sig det nordiske 'brand'). De har, fuldt legitimt, haft andre forbilleder.

Norden i fremtiden

Tilbage til det nordiske samarbejde: hvad kan vi lære af de historiske og aktuelle forløb? For det første at de nordiske lande har forskellige interesser at varetage, og hvert land er sig selv nærmest. Dette indebærer en svaghed i det offensive. De store kuldsejlede projekter – den Skandinaviske Forsvarsunion og den Nordiske Toldunion (NORDEK) – såvel som aktuelle skærmydsler bærer vidnesbyrd om dette. Og de nationale politiske kulturer spænder – af historiske grunde – fra det idealistiske Sverige til det pragmatistiske Danmark og det meget pragmatistiske Finland. Opfattelsen af

Rusland som en fælles sikkerhedspolitisk trussel har dog ført de nordiske lande nærmere hinanden i 'high politics'. Det er første gang siden 2. verdenskrig, at egeninteressen trækker i *samme* retning i alle fire lande!

For det andet, defensivt, er det nordiske af en helt anden styrke end Østersøregionen. Det relative sprog- og kulturfællesskab er hovedårsagen til dette. Men også resiliensen i eksisterende nordiske institutioner og ngo'er har spillet en rolle.

Hvad betyder disse indsigter for fremtiden? For det første at egeninteressen i hovedstæderne vil bremse nye fælles projekter, medmindre altså de faktiske udfordringer konvergerer og skaber et interessefællesskab. Ambitionerne må således i udgangspunktet være begrænsede. Men det faktum at landene har forskellige tilknytningsformer til Nato og EU er ikke noget problem, måske tværtimod. F.eks. har vi set, at Norge og Danmark kan bistå Sverige og Finland på det praktiske plan i forhold til Nato. Og Finland, Sverige og Danmark kan til gengæld bistå Norge i forhold til EU. Den form for pragmatisk 'hestehandel' kan fortsætte med lidt opfindsomhed.

Desuden kan landene spille med på og udnytte det fine nordiske 'brand' i verden, som har fået et boost i de senere år (at omverden ikke kan kende forskel på 'Nordic' og 'Scandinavian' er en del af prisen for det). På det udenrigspolitiske plan kan omdømmet styrkes gennem de såkaldte 5+1 topmøder, hvor regeringscheferne fra de 5 nordiske lande og en større magt mødes. Dette format har været afprøvet i forhold til UK's premierminister Cameron og USA's præsident Obama med stor succes. Det sidstnævnte gav omtale i amerikanske medier langt ud over, hvad bilaterale møder plejer at foranledige. 5 + Indien er en fremtidig mulighed, og under et gunstigere internationalt klima kunne formatet også praktiseres i forhold til Kina eller Rusland.

SINIKUKKA SAARI & JYRI LAVIKAINEN

Förändringar i Rysslands utrikes- och säkerhetspolitik i förhållande till norra Europa

Ur ett ryskt perspektiv betraktas de nordiska länderna mestadels som små stater i ett större europeiskt sammanhang. Små staters självständighet är ur Rysslands synvinkel alltid att betrakta som något relativt. Dessa stater har ett handelsutrymme som är föremål för förhandlingar med starkare parter såsom USA, Kina eller Ryssland.

I olika uttalanden från det ryska utrikesministeriet mellan åren 2012 och 2021 betonades att de nordiska länderna borde upprätthålla ”goda grannrelationer” till Ryssland. Detta begrepp tolkas ofta som att det skall råda ”ömsesidig respekt” och ”efterlevnad av ”folkrättens principer” mellan grannfolk. Under sovjettiden betydde ”respekt” och ”internationella rättsprinciper” att utomstående inte skulle blanda sig i eller kritisera Sovjetunionens kränkningar av de mänskliga rättigheterna eller andra aspekter av dess politik.

En del av allt detta är fortfarande inarbetat i Rysslands förståelse av begreppet: Öppen kritik mot landets kränkningar av internationella normer möts ofta med anklagelser om ”russofobi”, eller ett ”destruktivt” och ”antiryskt” förhållningssätt. Dessa etiketter är i avsaknad av kriterier applicerbara på nästan all kritik mot Ryssland. Att uppträda ”ansvarsfullt” och skapa förtroende vilar framför allt på de mindre staternas ansvar. Enligt rysk uppfattning

innebär ”konstruktivt” och ”pragmatiskt” beteende att grannländerna bör uppfylla de krav på ansvarstagande som Ryssland förväntar sig. Om något land avviker från den kurs som Ryssland föredrar beskylls det följaktligen för destruktivt beteende som bryter mot – om inte lagliga så åtminstone ”politiska” – skyldigheter gentemot Ryssland. Ryssland påstår sig bara återspegla småstaternas valsituation: positiva, konstruktiva handlingar återgäldas på samma sätt, medan destruktiva handlingar ger upphov till motåtgärder.

Föga överraskande har Sverige (av de tre nordiska länder som granskas i denna artikel) traditionellt fäst minst vikt vid ”goda grannförbindelser” med Ryssland. Att inte dela gräns med Ryssland och att inte ha kämpat i andra världskriget med eller mot Sovjetunionen gör relationen mindre komplicerad och överhängande. Norge och Finland delar båda gräns med Ryssland och har i synnerhet mycket mera att göra med landet. Norge har cirka 200 km landgräns och nästan 1700 km sjögräns mot Ryssland, medan Finland har en över 1300 km lång landgräns.

För att minska spänningen med Ryssland införde Norge under det kalla kriget restriktioner som förbjöd utplacering av kärnvapen och permanenta allierade styrkor på sitt territorium. Oslo har också aktivt utvecklat bilateralt samarbete med Sovjetunionen och senare Ryssland inom områden som gränsöverskridande kontakter, resursutvinning och fiske. Barentsrådet och avtalet med Ryssland år 2010 om den demilitariserade zonen i Barents hav är några av de stora framgångarna för norsk utrikespolitik efter kalla kriget. Efter Rysslands annektering av Krim och landets ökande militära närvaro i det Norra militärdistriktet har Norge gått med på en icke-stationär närvaro av amerikanska marinsoldater i centrala Norge (åren 2017–2020), samt att hålla multinationella truppövningar i norra Norge.

Finland har den närmaste och mest nyanserade relationen till Ryssland. Att upprätthålla goda grannrelationer var en livlina för Finland efter andra världskriget. Därför utvecklade landet en speciell version av neutralitet där man ständigt förutsåg Rysslands

reaktioner på dess utrikespolitiska – och ibland även inrikespolitiska – drag. Också om förhållandet till Ryssland är fundamentalt annorlunda nu så återspeglas de reaktioner Ryssland förväntas ha i den finska utrikespolitiska stilen. I en nordisk jämförelse utmärker sig Finland också vad beträffar aktivitetsnivån och tätheten i de politiska och ekonomiska kontakterna med Ryssland.

De specifika ryska ramarna för och riktlinjerna i förhållnings-sättet till respektive nordiskt land beror på geografien, på landets säkerhetspolitiska status och på de specifika påtryckningsmöjligheter och svaga punkter som finns inom landet. Dessa kommer att studeras i tur och ordning nedan.

Territoriella frågor

Sedan kriget i Ukraina startade 2014 och Rysslands utrikespolitiska ställningstaganden blev allt mer omedgörliga och aggressiva gentemot västvärlden, har Ryssland utövat ett växande tryck särskilt på Norge när det gäller territoriella frågor. Hur allvarliga dessa är varierar från att vara mindre provokationer till, i vissa fall, ett rent ifrågasättande av landets suveräna integritet.

Ett exempel på en mindre provokation var när den svartlistade dåvarande vice premiärministern Dmitry Rogozin lät sig bli fotograferad under ett oväntat besök på Svalbard år 2015. Han hade rest med stöd av Svalbardtraktaten, som undertecknades år 1920 och som ger en medborgare i en signatärstat tillträde ”utan hänsyn till skäl eller syfte”.

Svalbardtraktaten ger Norge suveränitet över öarna, men ger också alla signatärstater rätt att fritt bedriva kommersiell verksamhet på öarna. Ryssland hävdar att detta även gäller området fram till kontinentalsockeln, som innehåller kolväteresurser, det vill säga olja, gas och kol. Ett mer allvarligt steg togs år 2020 när utrikes-

minister Sergej Lavrov i ett brev till sin norska kollega kritiserade Norges tolkning av fördraget och hävdade att Norge inte ställde Ryssland på jämställd fot med alla andra. Ryssland begärde bilaterala samtal om fördraget med Norge – trots att fördraget är ett multilateralt sådant. Kort därefter ifrågasatte Rysslands generalkonsul på Svalbard Norges suveränitet över öarna genom att hävda att Svalbard också var ”ryskt land”, eftersom ryska förfäder hade utgjutit sitt blod där. År 2021 anklagade Rysslands utrikesminister Norge för att i hemlighet militarisera öarna.

Under 2015 upplevde både Finland och Norge nya utmaningar i förvaltningen av den norra gränsen mot Ryssland. I båda fallen ändrade Ryssland sin etablerade gränspraxis och tillät flyktingar att utan giltiga dokument passera gränszonen via vissa övergångar. Dessa transporterades till gränsen av skumma affärsmän, allt medan gränstjänstemännen blundade. Finland förhandlade bilateralt fram en lösning med Ryssland. Efteråt lovordade Ryssland den bilaterala överenskommelsen som ett ”konstruktivt” sätt att hantera meningsskiljaktigheter och lyfte fram lösningen som ett konkret tecken på god grannsämja mellan de två länderna. Och allt detta trots att Ryssland självt hade skapat problemet och det inte hade förekommit några meningsskiljaktigheter eller problem med förvaltningen av gränsen innan Ryssland ändrade sin praxis.

Norge stängde å sin sida gränsövergången, men förhandlade senare med Ryssland om att återsända immigranterna i bussar. Både Norge och Finland tillhör Schengenområdet, men incidenterna fungerade som en påminnelse om att Ryssland föredrar bilaterala överenskommelser.

Nordiska icke-allierade undantag

Alla nordiska länder är djupt integrerade i de västerländska strukturererna, såväl ekonomiskt som politiskt och säkerhetsmässigt. Ibland väljer dock Ryssland att agera som om så inte vore fallet. När den ryska och den finska utrikesministern träffades i början av 2021 hävdade utrikesminister Lavrov att det ansträngda förhållandet mellan EU och Ryssland inte avspeglades negativt i förhållandet mellan Finland och Ryssland som bygger på samarbete – precis som om Finland inte vore en del av EU och dess beslutsprocesser.

I december 2021 uttryckte Putin sitt stöd för Finlands initiativ att anordna ett toppmöte som skulle sammanfalla med femtioårsfirandet av Helsingsforsdeklarationen från år 1975. I samband med det skulle Rysslands egna förslag till ”säkerhetsgarantier” dryftas, vilka om de förverkligades skulle dela upp Europa i intressesfärer. Det är verkligen inte tanken bakom det finska initiativet – något som utomstående observatörer kanske inte känner till.

Goda grannförbindelser har också uttalade säkerhetspolitiska konsekvenser för hur man tänker i Ryssland. Den ryske ambassadören i Finland har i en intervju framfört åsikten att det på grund av den gemensamma gränsen och tidigare erfarenheter ”inte finns något alternativ till goda grannförbindelser” mellan Finland och Ryssland. President Putin har också uttryckligen sagt att Finlands säkerhet skulle undergrävas om landet beslutade sig för att gå med i Nato, och att Ryssland värdesätter Finlands ”neutrala status”.

Tidigare nämndes Norge ofta vid sidan av Finland som en av Rysslands goda grannar, men spänningarna i relationen har ökat i samma takt som Ryssland allt tydligare börjat utmana Nato och USA. År 2017 stationerade USA trupper i Norge för första gången sedan andra världskriget. Ryssland hävdade att de 700 soldaterna, stationerade hundratals kilometer från den ryska gränsen, utgjorde ett direkt militärt hot mot Ryssland och kritiserade Norge för att

ha stationerat amerikanska trupper på sitt territorium. När trupperna hemkallades år 2020 fortsatte den ryska kritiken.

Dessutom behövdes inte mer än att Norge vidtog åtgärder som syftade till att utveckla landets egna defensiva försvarsförmåga för att Ryssland skulle anklaga Norge för att ”destabilisera situationen i regionen”. Rysslands talesperson, Maria Zacharova, kritiserade Norges officiella politik för avskräckning och säkerhet genom att säga att Norge inte längre kan fortsätta sin ”tvåspårsstrategi”, en strategi där man å ena sidan söker samarbete med Ryssland på vissa områden, medan man å den andra gett sig in på en ”destruktiv kurs” som syftar till att inringa Ryssland. Den ryska utrikespolitiska diskursen gör gällande att Norge kan ha blivit vilselett av ”utländska antiryska kretsar”, vilket först och främst betyder Nato och USA. Det antyds att den norska säkerhetspolitiken går emot det norska folkets ”sanna vilja”.

Sveriges och Finlands militära alliansfrihet har blivit allt viktigare för Ryssland, något som kommer till uttryck i kritiken av de flesta former av samarbete med Nato och USA. Ryssland miss-tänker att gemensamma övningar, ökad interoperabilitet och utvidgade överenskommelser mellan Nato och Sverige / Finland på sikt kan leda till att de båda länderna blir medlemmar i alliansen. Ryssland har visat sitt ogillande i praktiken till exempel genom att störa GPS-signaler under Natos övningar i norr.

Det nordiska försvarssamarbetet ställs alltmer i ett liknande negativt ljus. Till exempel när de nordiska försvarsministrarna år 2015 publicerade en gemensam artikel om att utöka det nordiska försvarssamarbetet, reagerade det ryska utrikesdepartementet negativt och hävdade inte bara att själva samarbetet var riktat mot Ryssland, utan också att en sådan skrivelse endast främjade ett konfrontativt sätt att tänka genom att lägga fram det för en bredare allmänhet.

Även om Ryssland har likadana politiska målsättningar gentemot Sverige och Finland är metoderna som syftar till att påverka de två ländernas politiska orientering olika. I fallet Sverige har

Ryssland anklagat de svenska myndigheterna för att använda ett russofobiskt språk och att syssla med farlig verksamhet. När det gäller Finland framhåller Ryssland vanligtvis fördelarna med att landet förblir alliansfritt och den betydelse detta har för säkerheten i vidare mening. Om man bortser från tillvägagångssättet blir slutsatsen att det är geopolitiska förutsättningar som dominerar det säkerhetspolitiska tänkandet i Ryssland och att föreställningen om "ett gott grannskapsförhållande" blir alltmer stel, med krympande spelrum för de nordiska länderna. Rysslands förslag från december 2021 beträffande "säkerhetsgarantier" som skulle förbjuda länder att gå med i Nato och begränsa USA:s aktivitet i Europa, signalerade Rysslands önskan att ha ett bälte av buffertstater runt sig, inklusive i norra Europa.

Geoekonomiska hävstänger

Ryssland har varit en föregångare när det gäller att utforma en konkurrenskraftig geoekonomisk strategi, där man öppet blandar strategiska och kommersiella mål under en lång tid. De ekonomiska satsningarna är viktiga, men de ses också som potentiella verktyg för att främja säkerhetsrelaterade mål. Dessutom är Rysslands viktigaste exportprodukter gas och olja mycket strategiska och skapar ofta långsiktiga beroendeförhållanden.

Trots sina geo-ekonomiska ambitioner hävdar Ryssland att affärsrelationerna mellan Ryssland och de nordiska länderna är rent "pragmatiska". Om någon nordisk aktör tar upp frågan huruvida det finns en politisk agenda eller säkerhetsintressen bakom affärsuppgörelserna, hänvisar ryska myndigheter ofta till "russofobisk hysteri" eller "paranoia" i sina kommentarer. När till exempel Dagens industri publicerade en intervju med en svensk forskare angående ryskt industrispionage och eventuell fientlig hybridpåverkan kom-

menterade det ryska utrikesdepartementet artikeln på sin hemsida med att tidningen vill hålla ”de russofobiska känslorna i samhället på en hög nivå”. På liknande sätt förlöjligade den ryske utrikesministern Sergej Lavrov en norsk journalist som vågade ställa en fråga om spioneri genom att hävda att han var ”hjärntvättad med propaganda”. Denna diskursiva strategi av förnekande och förlöjligande har av hävd varit i aktivt bruk redan under sovjettiden fram till invasionen av Krim. På sätt och vis leker denna strategi med den teknokratiska ”gateway”-modellen – men bara som diskursiv konstruktion.

Ekonomiskt sett är Finland mer beroende av Ryssland än de andra nordiska länderna. Detta beror på att Finland investerat mycket mera i Ryssland, men det beror också på handeln och det omfattande ekonomiska samarbetet mellan länderna. Till exempel köpte det ryska statsägda företaget United Shipbuilding Corporation år 2013 alla aktier i Arctec Shipyard i Helsingfors (som det tidigare hade samägt med koreanska STX). Efter att EU:s sanktioner mot Ryssland gjort det allt svårare att driva verksamheten sålde USC företaget till två privata ryska ägare med nära kopplingar till Kreml; styrelsens ordförande är en tidigare biträdande minister. Dessutom var beroendet i beråd att växa märkbart i och med kärnkraftsprojektet Fennovoima och Rosatoms betydande andel i det. Flera av de finländska kommuner som utgör delägare i projektet drog sig ändå ur i och med Rysslands agerande i februari 2022, vilket troligen leder till att hela projektet förfaller.

Både Finland och Sverige köper olja från Ryssland, men Finland är det enda nordiska land som i stor utsträckning är beroende av rysk gas. Dessutom köper Finland både uran och kol från Ryssland. Efter att Ryssland attackerade Ukraina 2022 meddelade det finska oljebolaget Neste att de ersätter den ryska råoljan Urals med andra kvaliteter. Via det i huvudsak statsägda finländska energibolaget Fortum och dess dotterbolag i Tyskland, energibolaget Uniper, hade Finland också haft ett särskilt intresse av att se till att Nord Stream 2 färdigställs. Även detta projekt läggs ändå troligen ner på grund av Rysslands agerande i Ukraina.

Även om handeln mellan Ryssland och Norge volymmässigt inte är betydelsefull, finns det mer ekonomiskt samarbete mellan länderna än vad man först lägger märke till. De norska direktinvesteringarna i Ryssland har verkat låga (481 miljoner US-dollar 2019, jämfört med Finlands 3512 miljoner US-dollar), men siffrorna täcker bara innehav av aktier som ger 10 procent eller mer av rösterna i företaget i fråga. Samtidigt fortsatte Statens pensionsfond utland (den s.k. oljefonden) att investera i ryska företag. Från 2018 till 2019 ökade värdet på dessa innehav med 1,3 miljarder US-dollar, för att uppgå till totalt 3,6 miljarder US-dollar i slutet av året. Efter Rysslands attack på Ukraina krävde ändå Norge att oljefonden skulle avbryta sina investeringar i ryska bolag och inleda försäljningen av existerande innehav i desamma.

Norge och Ryssland har samarbetat kring letandet efter olja och gas samt inom förvaltningen av fiskeresurser och av de arktiska sjövägarna. Dessutom har de ryska företagen Rosneft och Lukoil beviljats licenser för oljeprospektering på den norska kontinentalsockeln. Ryssland är mycket intresserat av det arktiska kunnande som norska företag besitter. Det norska kontraspionaget har rapporterat att Ryssland använder spionage för att komma åt hemligheter inom olje- och sjöfartsindustrin (tillsammans med andra aktörer som Kina). Det har även förekommit arresteringar med anledning av detta. År 2021 blockerade Norge av nationella säkerhetsskäl en planerad affär där Rolls-Royce ville sälja en marinmotorfabrik i Bergen till ett ryskt företag.

I det stora hela kom de nordiska länderna ganska sent till insikt om att Rysslands ekonomiska åtaganden går hand i hand med en politisk strategi, men har de senaste åren blivit påtagligt mer medvetna om det och förberedda på riskerna. På grund av de nordiska ländernas agerande under den senaste tiden har Ryssland färre geoekonomiska hävstänger till sitt förfogande.

Slutsats: Strukturer vs. principer

Utvecklingen i Norden avspeglar de övergripande förändringarna i rysk utrikespolitik. Även om realpolitik aldrig varit helt avfärdad från agendan, lade politiken under 1990-talet större tonvikt vid samarbetsrelationerna och de regionala multilaterala strukturerna. Senare flyttades Rysslands fokus mer mot ekonomiskt samarbete med de nordiska länderna. Sedan Putins ”tredje återkomst” år 2012 har det lagts större vikt vid geopolitik och en mer öppen konfrontation med väst.

Trots de geopolitiska spänningarna fortsätter samarbetet på några viktiga men begränsade områden mellan Ryssland å ena sidan, och Norge, Finland och Sverige å den andra. Samarbetet fortsätter utan större störningar inom exempelvis området för krisberedskap och miljöfrågor i Barents hav och Östersjön, vad gäller övningar i sök- och räddningsuppdrag och i att hantera oljeutsläpp. Även om detta är viktigt har tonvikten inte legat på förtroendeskapande åtgärder eller på samarbete inom andra områden inom politiken, såsom frågor som gäller säkerhetspolitik. Den pragmatiska vinn-vinn-politiken, som var populär i början av 2000-talet, kvarlever på ett lite bisarrt sätt som en diskursiv rysk strategi. Trots att det tydligt framgår av några viktiga ryska strategiska dokument att Ryssland utövar geopolitisk och geo-ekonomisk påverkan gör ryska diplomater ofta narr av de nordiska ländernas säkerhetsproblem. De betonar att de nordiska länderna bör basera sin politik på ett ”pragmatiskt” samarbete med Ryssland genom att ignorera säkerhetsproblemen, samarbeta med ryska aktörer, acceptera Rysslands politik i Ukraina och på andra håll, avstå från ett omfattande säkerhetssamarbete med stora västerländska aktörer samt avstå från det nordiska försvarssamarbetet. På så sätt kan de nordiska länderna maximera sina vinster.

Följden är att det har blivit allt svårare för de nordiska länderna att uppfylla Rysslands kriterier på ”goda grannförbindelser” på det

säkerhetspolitiska området; handlingsutrymmet har minskat avsevärt. Att ignorera ens egen nationella säkerhet kan dock inte vara utgångspunkten för legitima och rättvisa goda relationer grannar emellan.

Översatt från engelska av Fredrik Lång

PATRIK OKSANEN

Informationsöverfall och hybridhot mot våra nordiska samhällen

Konfliktintensiteten ökar i världen. Icke-militära verktyg har blivit allt viktigare för aggressiva stater för att uppnå sina mål. Det ryska förnyade angreppet på Ukraina är samtidigt en brutal påminnelse om att konventionell militär aggression inte är borta ur verktygslådan. Den komplicerade säkerhetssituationen ställer nya krav på små demokratier för att hantera ett brett spektrum av hot. I allt detta är demokratiernas trumfkort hög resiliens och solidaritet. Men det krävs både en politisk vilja att tala klartext och solidaritet när överträdelserna mot internationella normer och den rådande säkerhetsordningen inte är lika tydliga som ett väpnat angrepp.

Att försvara motståndaren och påverka dess vilja är mindre riskfyllt och betydligt billigare än en väpnad insats. Detta var under många år något av Putins paradgren för att flytta fram det ryska imperiets positioner på andras bekostnad. Som den ryske generalstabschefen Gerasimov konstaterat så förhåller sig icke-militära och militära medel till varandra i relationen 4:1 i en konflikt.

Betydelsen av aktiviteter bortom det militära slagfältet är inte ny. Den är en av de eviga sanningarna i mänsklighetens konflikter. Redan för 2500 år sedan formulerades den som ”överlägsen skicklighet består i att bryta fiendens motstånd utan att strida” av den kinesiske generalen, strategen och filosofen Sun Tzu.

Produktionstekniken för medieinnehåll, den som så tydligt förr sållade proffsen från de glada amatörerna, har blivit billigare och suddat ut gränserna mellan just proffs och amatörer. Idag kan en händig tonåring göra en sajt med videoinnehåll som i kvalitet vid en första anblick tävlar med SVT, YLE eller NRK. Det gör att gränserna mellan professionell journalistik och konspirationsteoretikern i källaren suddas ut. Det som på 1980-talet var stenciler som delades ut i tunnelbanan kan idag få miljontals visningar världen över. Den här teknikrevolutionen utnyttjas av allt fler stater för att sprida falska nyheter, attackera kritiker och skapa en osäkerhet som äter sig in i demokratiernas hjärta.

Det här sammanfaller med en globaliserad tid med friare rörlighet av människor, kapital och företag som skapar möjligheter att bygga inflytande i andra länder. Korrupktion och pengatvätt kan köpa lojalitet och energiberoende. Välbetalda styrelseuppdrag för tidigare toppolitiker kan skapa utpressningssituationer. Europeiska hybridcentret i Helsingfors har i en av sina presentationer en pedagogisk genomgång av hur hybridpåverkan fungerar genom att angriparen letar efter svagheter som kan utnyttjas. Antalet angreppssätt begränsas endast av angriparens kreativitet.

”Kreativiteten” har de nordiska och baltiska länderna fått erfara på många olika sätt. Litauen är just nu utsatt för hårt tryck från Kina för sitt beslut att tillåta ett taiwanesiskt representationskontor med just ordet Taiwan. I stadsdelen Andersberg i Gävle anhölls den tjetjenske bloggaren Tumso Abdurachmanov 2020 i en blodig hammarattack som han avvärjde. Historien var som hämtad från en mörk thriller med honungsfälla och logistisk support från rysk underrättelsetjänst. Svenska företaget H&M gjorde vad man kan förvänta sig av ansvariga globala företag som är måna om CSR-arbetet och förklarade att man inte köper bomull från Xinjiangprovinsen på grund av risken att det skulle komma från tvångsarbete. Kinas svar blev organiserade drev, initierat av kommunistpartiets ungdomsförbund, men även förfalskningar i Vietnam i syfte att skada förtroendet för bolaget på den vietnamesiska marknaden.

Finland och Norge har i sin tur drabbats av förtal från Ryssland med falska historier om att socialtjänsten stjälar ryska barn när det egentligen handlar om vanliga omhändertaganden av barn som far illa. Samma förtal, fast den här gången i islamistiska miljöer, drabbade Sverige 2022.

Finländska diplomater har också fått sina telefoner avlyssnade. I ett pressmeddelande från utrikesministeriet i Helsingfors meddelades det i slutet av januari 2022 att finländska diplomater utomlands drabbats av spionprogrammet Pegasus. Men vem som ligger bakom, eller vem Finland misstänker, vill inte utrikesministeriet prata om. I en kommentar till Hufvudstadsbladet kallar cyberdiplomat Jarmo Sareva det hela för politiskt känsliga saker ”både för Finland och internationellt”.

Just tigandet är det vanligaste sättet för en stat att hantera cyberangrepp. Även om man vet tämligen omgående vem som med stor sannolikhet ligger bakom så är normen tystnad. Det kan ibland dröja år innan vad som egentligen har hänt blir känt för allmänheten.

Ett exempel på detta var när svenska Riksidrottsförbundet 2018 blev hackade av operatörer från den ryska militära underrättelsetjänsten GRU:s enhet 26165. Attacken var en så kallad ”hack and leak”, det vill säga att man går in i ett system och stjälar information i syfte att sedan modellera informationen så att det skadar den man hackade. I det här fallet förvreds uppgifter ur det svenska anti-dopingprogrammet för att misstänkliggöra svenskt anti-dopingarbete och svenska idrottare i en koordinerad och omfattande medieattack. Det här var inte den enda attacken mot västerländska idrottsförbund. Syftet var att relativisera de ryska dopingbrotten med att andra är lika goda kålsupare. Den egna hemmapubliken skulle få se västlig ”skenhelighet” och hur ”orättvist” Ryssland behandlas, samtidigt som medborgare i väst skulle börja misstro de egna idrottsorganisationerna.

Den här fällan vandrade svenska sportredaktioner rakt in i eftersom journalisterna saknade både kunskaper och mental förberedelse

för att hantera ett informationsöverfall från en militär underrättelsetjänst. Istället för löpsedeln ”GRU stormade Riksidrottsförbundet” hette det att ”ryska hackare” varit inne i Riksidrottsförbundets system. Sveriges Radio rapporterade att uppgifterna presenterats på ”en tidigare omdebatterad rysk sida”. Kvällstidningen Expressens sportredaktion kallade det för ”en rysk hackergrupp, som tidigare har fått uppmärksamhet”. RF:s ordförande Björn Eriksson klarade inte heller av att tala klartext, utan beskrev hackarna som ”väl finansierade krafter” som vill skapa en bild av att alla fuskar: ”det är så man jobbar med ‘falsa nyheter’, man slänger ur sig påståenden och försöker säga att i mörkret är alla katter grå”.

Tre år senare kom åklagaren att lakoniskt konstatera att ”baserat på dessa uppgifter har även svensk media skrivit artiklar som överensstämmer med GRU:s narrativ att svartmåla idrottare och idrottsorganisationer i väst”. Trots att det genast stod klart att det var en GRU-operation (baserat på hur och var informationen publicerades) så dröjde det innan utpekandet gjordes. Tre år senare lades också åtalet ned och Ryssland drabbades inte av någon konsekvens av sin attack.

Det finns också ett tydligt nordiskt undantag i formen av ett snabbt utpekande. I oktober 2020 gick norska regeringen ut med ett pressmeddelande om ett cyberangrepp mot Stortinget två månader tidigare: ”Basert på det informationsgrunnlaget regeringen besitter, er det vår vurdering at Russland står bak denne aktiviteten.”

Agerandet var exceptionellt snabbt och berömvärt, däremot ledde det inte till några direkt konsekvenser för Ryssland. Bara Ukraina uttalade sitt stöd för Norge.

De här nordiska exemplen visar på försvararens dilemma och angriparens privilegium. Försvaren når ingen avskräckning och angriparen kan fortsätta utan kostnad.

I Nordiska ministerrådet har problemet lyfts genom Björn Bjarnasons rapport ”Nordic Foreign and Security Policy 2020”. Bjarnason pekade särskilt på betydelsen av att exponera skadliga informationsattacker. Kunskap bygger motståndskraft. I en debatt

sommaren 2021 på Nordiska rådets digitala temasession talade Bjarnasson också om behovet av avskräckning:

“Cyberförsvarets avskräckande kraft ökar om man kan räkna med solidaritet mellan grannländer. Det har effekt om man möter kritik från fem länder i stället för från ett land.”

Norden består av fem länder som står nära varandra i värderingar, styrelseskick och kultur. Tillsammans utgör vi stabila demokratier som delar geopolitiska utmaningar och som på olika sätt redan idag utsätts för hybridattacker. Detta gör Norden perfekt som testbädd för hybridförsvar.

Ett hybridförsvar som bygger på solidaritet mellan länder kunde skapa en bredare respons, från koordinerade stödduttalanden och uppkallande av ambassadörer till utvisningar av diplomater och sanktioner mot ansvariga individer och organisationer. Snabbheten behöver öka. För att vinna legitimitet hos den egna befolkningen, som därigenom bygger motståndskraft, och för att skapa avskräckning i relation till angriparen måste reaktionen komma i samband med händelsen - och inte flera år senare.

Här kunde akuta sammanträden i Nordiska ministerrådet vara plattformen. Ett utvecklat koncept och samarbete skulle också kunna vara öppet för i första hand de tre baltiska länderna men även andra demokratier. Tillsammans utgör NB8-länderna en bas för att kunna exportera arbetssättet både till EU (där inte Norge och Island är med) och till Nato (där Sverige och Finland ännu står utanför).

Motståndskraft mot hybridkrig och informationspåverkan byggs inte bara reaktivt utan måste också finnas proaktivt. Därför skulle en solidaritetspakt behöva kompletteras med andra insatser.

Här vore Hanaholmen-initiativet mellan Sverige och Finland värt att utveckla vidare. Tio finländare och tio svenskar har genom initiativet gått en gemensam kurs som arrangeras av

Säkerhetskommittén i Finland och Försvarshögskolan i Sverige. Utbildning och gemensamma ramar med personliga kontakter är avgörande faktorer för en framgångsrik krishantering.

Striden om "hearts and minds" är global och auktoritära stater har lärt sig att använda information på ett nedbrytande och destruktivt sätt. Därför blir det strategiskt allt viktigare att kunna få ut en nordisk (eller nordisk-baltisk) syn på världen som bygger på fakta, transparens och oberoende journalistik. Public service-bolagen borde därför ha en gemensam internationell nyhetstjänst i rörlig bild, ljud och text på engelska, ryska, arabiska och kinesiska. Kostnaden för hybridangrepp skulle öka när information om utpekande och fördömande snabbt rapporteras på de strategiskt viktigaste språken i världen.

Handling och kommunikation hänger ihop. Det är hög tid för Norden att ta ledningen i hur man försvarar sig i gråzonen.

NILS ERIK FORSGÅRD

5 frågor om nordisk krisberedskap till Jan-Erik Enestam

Jan-Erik Enestams rapport Strategisk genomlysning. Nordisk civil krisberedskap publicerades på uppdrag av Nordiska ministerrådet och de nordiska samarbetsministrarna på hösten 2021. Rapporten är skriven mot bakgrund av coronapandemin. Den identifierar 12 problemområden och kommer med lika många lösningsrekommendationer.

Enestam föreslår bland annat inrättandet av en nordisk enhet för civil krisberedskap. Enheten kunde skapas genom en revidering av Helsingforsavtalet eller genom ett särskilt avtal mellan de nordiska länderna i stil med NORDEFECO-samarbetet. Enestam föreslår att enhetens uppdrag ska fokusera på frågor som rör tidig varning, civila krisscenarier och att den ska inkludera gemensamma nordiska övningar för relevanta myndigheter och privata aktörer.

Jan-Erik Enestam är tidigare flerfaldig finländsk minister och riksdagsman och tidigare ordförande för Svenska folkpartiet i Finland. Han är ordförande för den rådgivande gruppen inom det finsk-svenska kulturcentret Hanaholmens sektoröverskridande krisberedskapsprogram kallat "Hanaholmen-initiativet".

Hur har rapporten tagits emot? Hur avancerar förslagen?

Man kan säga att den har tagits emot på ett korrekt sätt. Nordiska rådet har omfattat alla de 12 rekommendationerna. Samarbetsministrarna har tillsatt en kontaktgrupp för att arbeta med implementeringen av rekommendationerna. Resultatet ska redovisas på rådssessionen i höst. Så långt är allt väl. Men sen har det då visat sig att de nordiska samarbetsministrarna själva bara är lindrigt intresserade av utökade maktbefogenheter. Det kan tänkas bero på att man inte vill kliva in på sektorministrarnas område. Men ett ministerutskott i varje land som diskuterar nordiska ärenden vore ett stort framsteg. Vi har sett att kommunikationen mellan de enskilda länderna fungerade mycket dåligt eller inte alls under inledningen av pandemin. Därför menar jag att samarbetsministrarna behöver få ett tydligare mandat. Det behövs också för att övervaka implementeringen av olika EU-beslut. Under min tid som riksdagsman förekom det alltid vid ny lagstiftning en fråga som ungefär löd så här: "Hur påverkar detta beslut det nordiska samarbetet?". Jag är lite osäker, men jag tror inte att den frågan längre ställs.

Sen den 24 februari 2022 har begreppet beredskap fått en för många nordbor ny eller förstärkt betydelse. I Sverige vill Myndigheten för samhällsskydd och beredskap återinföra den så kallade civilplikten. Det betyder bland annat att svenskar mellan 16 och 65 år kan bli krigsplacerade inom räddningstjänst och sjukvård. Skulle din rapport ha haft andra tyngdpunkter om den skrivits idag? I så fall vilka?

Krisberedskapen måste stärkas rent generellt. Det krävs övning och det krävs scenarier för olika kriser. I gränsregionerna borde man utarbeta särskilda manualer för krissituationer. Med tanke på kriget i Ukraina skulle jag nog ha slagit ihop punkterna 1 och 2 i rekommendationerna och eventuellt ha formulerat dem lite annorlunda. I punkt ett och två står att de nordiska samarbetsministrarna ska ha

det övergripande ansvaret för civil krisberedskap och att det behövs en nordisk enhet eller åtminstone ett nätverk för krisberedskap.

Du är bland annat tidigare inrikes- och försvarsminister i Finland. Ser du en skillnad i försörjningsberedskap mellan de tre nordiska Natoländerna och de två alliansfria länderna Sverige och Finland?

En förstärkt nordisk krisberedskap bör utgå från delat ansvar och ansvaret för den politiska koordineringen bör ligga hos samarbetsministrarna. Rent objektivt betraktat kan man väl säga att Finland för tillfället har den högsta civila krisberedskapen. Sen finns det skillnader mellan länderna vad gäller exempelvis ansvarsfördelningen. I Finland ligger ansvaret primärt hos regeringen. I Sverige är det huvudsakligen en myndighetsfråga. Hanaholmenprojektet har kommit till för att vi ska ha en förstärkt beredskap vid nästa kris. Ett sånt projekt funkar kanske bäst på bilateral nivå, men ambitionen är att det ska få genomslag också på en nordisk och europeisk nivå. Mellan de nordiska länderna finns också en skillnad mellan vilka ministerier som är ansvariga för beredskapsfrågor. Vad gäller Nato hade artikel 5 ingen betydelse under covidpandemin.

Var skulle du säga att de största civila beredskapsbristerna finns i våra nordiska samhällen? Och på vilket sätt kunde de bäst åtgärdas under 2020-talet?

Varje nordiskt land är enskilt för sig för litet för att kunna hantera kriser av pandemistorlek. Det gäller bland annat vid upphandling av vacciner. Därför är ett av mina förslag att man kunde öva på beredskapen under den årliga upphandlingen av influensavaccin. De nordiska länderna kunde också dela på ansvaret för beredskapsartiklar. Sverige kunde ansvara för en viktig produkt, Island för en annan.

Du har i olika sammanhang indikerat att Helsingforsavtalet från 1962 borde revideras. Den senaste revideringen gjordes 1995. Vad borde göras?

Kravet på konsensus i beslutsfattandet kan betraktas som den mest kritiska punkten i det nordiska samarbetet. Det betyder att den som vill minst bestämmer mest. Jag ser framför mig en förändring på denna punkt. Jag tänker på en "coalition of the willing" eller en "opting out"-princip. Då kan ett enskilt land som inte vill vara med på ett specifikt område dra sig ur eller kanske ansluta senare. Jag misstänker att psykologin i det hela kunde leda till att få länder vill hålla sig utanför och att det därmed också blir fart på beslutsfattandet. Med nuvarande takt kommer statsministrarnas vision om att Norden år 2030 ska vara världens mest hållbara och integrerade region inte att uppfyllas. För att detta ska lyckas måste Helsingforsavtalet revideras.

||

ERKKI BAHOVSKI

Estland – mellan de nordiska länderna och sitt sovjetiska förflutna

”E stland vill bara bli ännu ett tråkigt nordiskt land”, sa Toomas Hendrik Ilves, som senare blev utrikesminister och Estlands president, år 1994. Den meningen blev ett slagord och finns i nästan varje artikel som beskriver Estlands relation med de nordiska länderna.

Icke desto mindre bör man fråga sig vad Ilves menade med den frasen. Och kanske ännu viktigare, har Estland blivit ett nordiskt land? Om inte, varför?

Det är viktigt att komma ihåg att Estland på 1990-talet var ett land med hög kriminalitet. Estland var särskilt i början av 1990-talet mer som ett vilda västern som blivit ännu vildare än ett fredligt europeiskt land. Att få landet ur denna röra var högsta prioritet. Därför är det inte så konstigt att Ilves hänvisade till de nordiska länderna som traditionellt sett hade låg brottslighet och nästan aldrig figurerade i internationella medier.

Att bli ett nordiskt land sågs dessutom som en biljett ut ur det geopolitiska eländet för Estland. Nordiska länder blir mycket mer sällan mobbade av sin stora granne Ryssland. Moskva kanske inte betraktar de nordiska länderna som globala aktörer, men Ryssland respekterar dem åtminstone och ser dem som nationer som har förtjänat sin suveränitet. I Estlands och de andra baltiska ländernas

fall är det annorlunda. Moskva tar inte deras suveränitet på allvar och betraktar dem som USA:s marionetter.

I sin bok "Identity. The Demand for Dignity and the Politics of Resentment" beskriver den amerikanske forskaren Francis Fukuyama hur identitetspolitiken är tillbaka på den globala arenan och formar både utrikes- och inrikespolitiken i världens länder. "Kravet på att ens identitet ska erkännas är ett övergripande koncept som är en gemensam nämnare för mycket av det som pågår i världspolitiken idag", skriver han.

För Estlands del var frågan alltså vilken identitet, och därmed vilket erkännande, landet skulle eftersträva efter 50 år av sovjetisk ockupation. Ända sedan Estland återfick sin självständighet 1991 har landet navigerat mellan tre huvudsakliga identiteter. Eller, kanske snarare, kämpat mellan dessa tre. Den första av de tre identiteterna är naturligtvis den nordiska som nämns ovan.

Den andra, som fortfarande ibland används av internationella medier, är en "fd sovjetrepublik". Den beteckningen har ständigt förlöjligats av estniska politiker (inklusive Ilves) som har jämfört Estland med Tyskland. Skulle någon kunna föreställa sig att Västtyskland år 1975 hade stämplats som ett "fd nazistiskt land"?

Slutligen har vi Estland som ett baltiskt land. Den identiteten har haft sina egna upp- och nedgångar under landets 30 år av självständighet. Eftersom Estland ville bli ännu ett tråkigt nordiskt land ville hon ju inte vara ett baltiskt land längre.

Det här märktes mycket tydligt 1997 när Estland bjöds in till anslutningsförhandlingar med EU. Estland var det första landet som hade tillhört Sovjetunionen som fick en inbjudan, vilket alltså innebar att Lettland och Litauen inte blev bjudna. Det här gav upphov till viss avund i de länderna, särskilt i Litauen. Litauen hade sett sig som ledare för de baltiska länderna på grund av sin storlek och sin historia (till skillnad från Estland och Lettland var Litauen ett storfurstendöme under medeltiden). Slutligen spelade de här händelserna ingen roll eftersom alla baltiska länder anslöts till EU samtidigt år 2004.

Coronapandemin, som började 2020, sammanförde däremot de baltiska länderna igen. Eftersom andra länder stängde sina gränser var det möjligt att skapa en så kallad "Baltisk bubbla" som möjliggjorde fritt resande mellan de baltiska länderna.

Trots det tog det inte länge förrän det uppstod spänningar, eftersom varje land agerade på egen hand för att hantera coronapandemin. Det blev särskilt synligt mellan Estland och Finland, eftersom Finland stängde sina gränser. Det gjorde livet för estniska gästarbetare i Finland mycket svårt. Det är viktigt att komma ihåg att eftersom Finland ligger så nära bor största delen av de estniska gästarbetarna inte permanent i Finland, utan pendlar mellan de två länderna och tillbringar vanligtvis helgerna med sin familj i Estland. När Finland stängde gränserna blev det ett abrupt slut på det liv gästarbetarna levt fram tills dess.

De här spänningarna kulminerade 2021 med ett öppet brev skrivet av Estlands statsminister Kaja Kallas till sin finska motsvarighet Sanna Marin. I brevet krävde Kallas att Finland öppnar sina gränser (eftersom stängningen stred mot Schengenreglerna) och förklarade att många estniska arbetare var fångade i Finland. Finland öppnade som väntat inte sina gränser då, men har gjort det vid det här laget.

Till Finlands försvar bör nämnas att stängningen av gränserna gjorde att svenskar inte heller fick komma in i Finland, vilket naturligtvis retade Sverige. På grund av coronapandemin uppstod följaktligen sprickor inte bara mellan de nordiska och baltiska länderna, utan också internt mellan de nordiska länderna.

Att Estland gick med i Europeiska unionen hade en kontroversiell effekt på landets relationer med de nordiska länderna. EU-medlemskapet skulle kunna betraktas som en slags stor utjämnare. Vad menar jag med det? Eftersom Estland och en majoritet av de nordiska länderna alla tillhör EU, behövde Estland inte längre föra bilaterala förhandlingar separat med vart och ett av de nordiska länderna. Till exempel etablerade Danmark ett program för visumundantag med Estland redan 1992, men Finland, Sverige och

Norge först 1997. Efter att Estland gick med i EU 2004 och blev en del av Schengenområdet 2007 krävdes inga bilaterala förhandlingar med de nordiska länderna och gränserna öppnades för estniska medborgare.

Det samma gällde den inre marknaden. Estland behövde inte längre förhandla med de nordiska länderna eller förnya sina bilaterala frihandelsavtal. Den inre marknaden har utan tvekan förstärkt den ekonomiska integrationen mellan de nordiska och de baltiska länderna. Finland och Sverige har varit två av Estlands främsta handelspartner i över 30 år. Det har också medfört att Estland till stor del är beroende av de här ländernas ekonomier. Om något händer i Finland eller Sverige märks det nästan genast i Estland.

Å andra sidan, när det gäller identitetspolitik och att vara ”nordisk”, kan EU-medlemskapet ha medfört en del negativa konsekvenser för Estland. EU må ha haft sin så kallade ”Big Bang”-utvidgning 2004, men från första början var det inte meningen att det skulle gå till på det sättet. Jag nämnde redan att Estland var den första före detta sovjetrepubliken som bjöds in till anslutningsförhandlingarna 1997. Orsaken till det var att EU var övertygat om att varje kandidatland ska gå med i EU när det är redo. Det var inte meningen att det skulle bli någon ”Big Bang”-utvidgning.

Samtidigt var det, i slutet av 1990-talet, inte särskilt realistiskt att tro att de baltiska länderna någonsin skulle gå med i Nato. År 2000 hörde jag med egna öron i en respekterad Londonbaserad tankesmedja att Estland aldrig skulle komma att gå med i Nato. Fyra år senare var Estland medlem i den alliansen. På 1990-talet såg västvärlden fortfarande Ryssland som en samarbetspartner och den allmänna åsikten var att det skulle provocera Moskva om de baltiska länderna gick med i Nato.

Sammanfattningsvis, eftersom det inte skulle bli någon ”Big Bang”-utvidgning och Nato inte var ett alternativ, var Estland tvunget att handla snabbt: EU-medlemskapet var landets enda säkerhetsgaranti. EU-medlemskapet medförde endast så kallad mjuk säkerhet, men det var bättre än ingenting. Det ledde till att Estland

genomförde snabba reformer för att uppfylla kraven i EU:s *acquis communautaire*. Därav kopplingen till 'nordisk' identitet.

Vad betyder det? Häri ligger den största skillnaden mellan de baltiska och de nordiska länderna. De nordiska länderna har utvecklat sin välfärdsmodell i nästan ett sekel nu. Välfärdsmodellen (eller den nordiska modellen) innebär hög beskattning, starka fackföreningar, solidaritet mellan olika samhällsskikt, skydd av minoriteter och jämställdhet. Mycket lite av det här kan ses i de baltiska länderna, även om vissa framsteg i den riktningen har gjorts under 30 år av återvunnen självständighet.

Estland har ibland fått kritik för att vara icke-nordiskt. Men som vi kan se i resonemanget ovan hade Estland och de andra baltiska länderna sina specifika orsaker till att inte börja bygga upp den nordiska modellen. Att bygga upp den nordiska modellen kräver tid och tid var något de baltiska länderna inte hade innan de gick med i EU.

Den här ambivalensen återspeglas också i flera index, där Estland ibland kommer nära de nordiska länderna men i andra fall är långt ifrån dem. För att ge ett exempel: i det globala korruptionsindexet 2021 av Transparency International ligger Finland och Danmark i topp. Estland kommer redan på trettonde plats, vilket också är ganska anmärkningsvärt. På motsvarande sätt toppar fyra av de nordiska länderna (Norge, Finland, Sverige och Danmark) Press Freedom Index 2021 av Reportrar utan gränser. Estland är femtonde på den listan. Men när det gäller World Happiness Index är det annorlunda. Finland och Danmark toppar listan och Estland kommer först på 39:e plats. Det betyder att det måste finnas något som skiljer Estland från de nordiska länderna.

En oskriven regel i Estlands utrikespolitik (och förmodligen även Lettlands och Litauens) har varit en strävan efter att bli medlem i så många internationella organisationer som möjligt. Det är huvudorsaken till att Estland antog euron (kom ihåg att av de nordiska länderna är det endast Finland som använder euron) och försökte gå med i Nordiska rådet, även om landet avvisades

tillsammans med de andra baltiska länderna. De nordiska och de baltiska länderna har ändå inlett andra former av samarbete, som Östersjörådet, NB8 och så vidare. Dessutom överväger Estland att ansöka om observatörsstatus för Arktiska rådet år 2023 eftersom regionens betydelse har ökat avsevärt under de senaste åren.

Sammantaget är Estland alltså väl integrerat med de nordiska länderna, men inte helt ”nordiskt”. Historien spelar en roll här. Från 1561 till 1721 tillhörde Estland (inte hela territoriet på den tiden) Sverige, men de estniska bönderna åtnjöt inte samma rättigheter som sina svenska och finska motsvarigheter. Dessutom talades det officiellt väldigt lite svenska i Estland eftersom alla viktiga dokument fortfarande var på tyska. Det har också medfört att det svenska språket inte används särskilt mycket i Estland i dagens läge, vilket kan vara ett hinder för en mer fullständig integration med de nordiska länderna. Å andra sidan kan man kanske säga att eftersom engelskan har blivit det dominerande *lingua franca* spelar kunskaper i svenska inte så stor roll längre.

Den estniska forskaren Maria Mäliksoo har skrivit om begreppet ”liminalitet” med hänvisning till den baltiska och polska politiken efter kalla kriget. ”Liminalitet som ett mellanstadium mellan två stabila ordningar är märkligt, eftersom dess ambivalens bestämmer icke-objektifieringen av de liminala subjekten: deras brist på bestämd identitet”, skriver hon.

Enligt en konstruktivistisk syn på internationella relationer bestämmer en nations identitet också dess utrikespolitik. Jag tror att samma föreställning om liminalitet gäller för Estlands nordiska image. Estland samarbetar till fullo med de nordiska länderna, samtidigt som landet självt inte är nordiskt. Estland har många nordiska drag som i sin tur har underlättat relationerna med de nordiska länderna. Estland har också infört en del av de nordiska ländernas politik och praxis. Det är ändå svårt att se att Estland skulle bli helt nordiskt inom en överskådlig framtid.

Översatt från engelska av Lina Winqvist Normoyle

DARIA KRIVONOS

At forstå – og ikke forstå – Rusland

Der er inden tvivl om, at vi i det 21. århundrede burde leve i en verden hvor suveræne grænser indiskutabelt respekteres, hvor FN's konventioner, ikke mindst den omhandlede menneskerettigheder, overholdes af alle lande og især af dem der sætter agendaen på verdenskortet. 100 år efter den første og siden anden verdenskrig burde tegne et helt andet billede af den geopolitiske dagsorden end det vi desværre på tragisk vis er vidne til i dag. I nedenstående artikel, forsøger jeg at belyse grundene til hvorfor og hvordan et kæmpe land, med en veluddannet befolkning, et land der har smagt på de demokratiske værdier og oplevet økonomisk vækst ved at styrke forbindelserne til omverden, hvordan et sådan land kan agere som aggressor med forfærdelige konsekvenser for krigens ofre, og på sigt for sine egne 145 millioner landsmænd.

Der er dem der sælger og køber ind på narrativet om, at Ruslands nuværende eskalation af konflikt med Vesten og ikke mindst den tragiske krig i Ukraine, kan spores tilbage til Natos og især USA's ageren siden Sovjets sammenbrud. Dem vender vi tilbage til. Først vil jeg gerne gå lidt længere tilbage i Ruslands historie. Det er en kort tidsrejse som jeg håber læserne vil tilgive mig for, men jeg finder den yderst relevant for bedre at forstå det Rusland vi møder i dag. Ser vi tilbage på Rusland igennem de sidste 500 år, helt tilbage til Ivan den Grusomme i det 16. århundrede, finder vi et imperium med store ambitioner og en gennemsnitlig

daglig ekspansion af sit territorie med en 130km² igennem flere århundreder, for til sidst at dække over en tiendedel af al landmasse på kloden. Samtidig er der tale om skiftende brutale ledere eller regimer, med meget lidt interesse i levestandarden for den bredere befolkning. Der trækker sig et dybt spor af vold og undertrykkelse mod egen befolkning, lige så vel som mod dem der står i vejen for imperiets ambitioner, igennem næsten hele den russiske historie. I sine 1000 år har Rusland aldrig været demokratisk og man ved derfor heller ikke rigtigt hvad det er eller hvad man, så at sige, går glip af. Og det er vigtigt at forstå og have med i sine overvejelser, når man forsøger at analysere det der foregår nu og tegne et billede for hvad der kan komme til at udfolde sig i fremtiden.

For at forstå Ruslands mulige oplevede virkelighed, vil jeg gerne vende blikket mod dynamikken med Nato og de begivenheder der vejer i retning af synspunkterne om at alliancen og Vesten bærer noget af ansvaret for det der foregår lige nu. Læser man, det oprindeligt fortrolige, og nu offentliggjorte referat fra mødet mellem Mikhail Gorbatsjov og James Baker tilbage i 1990, står der ordret: "... not an inch of Nato's present military jurisdiction will spread in an eastern direction." som en af betingelserne for at man lader muren falde og Tyskland genforenes. Syv år efter dette møde inviterer man Polen, Tjekkiet og Ungarn ind i alliancen og i 1999 er deres deltagelse officiel. Siden har 11 andre østeuropæiske lande sluttet sig til, og Estland (2004), Letland (2004), Litauen (2004), Rumænien (2004), Slovakiet (2004), Slovenien (2004), Bulgarien (2004), Albanien (2009), Kroatien (2009), Montenegro (2017) og senest Nordmakedonien (2020) er nu på listen af medlemslande.

Kigger man samtidig på hvad der i mellemtiden har fundet sted i Rusland, tegner der sig et billede af et radikalt skifte efter årtusindeskiftet.

Det der i 1990'erne skitserede et forsigtigt og håbefuldt omrids af et nyt, åbent og demokratisk Rusland er blevet erstattet af en følelse af ikke at høre til og dyb og bred skepsis overfor Vesten og især USA. Denne er vokset ud af hvad Putin har oplevet som svigt

af de løfter man gav tilbage i 1990. I sin nu (i visse kredse) berømte München tale i 2007, efterlyste han netop de garantier der blev givet ved opløsningen af USSR, hvortil svaret var, at de var givet til netop USSR og ikke Rusland. Herefter bliver forholdet mellem stormagterne anspændt og temperaturen i relationen nærmer sig koldkrigsperioden. Men det startede ellers så godt. I 1992 drog Yeltsin, den første præsident for det nyetablerede verdens største land, Rusland, til USA og talte til kongressen. Han talte stolt og oprigtigt om, at hans land og hans folk havde valgt den liberale og demokratiske vej, at kommunismens terror var lagt i graven for altid, at tiden hvor de to nationer så på hinanden gennem kikertsigte var forbi, og han fik stående applaus. Rusland kom med en historisk velvilje til samarbejde mellem de tidligere rivaler. Sat på spidsen havde man her et valg imellem at gå to forskellige veje. Man kunne række en hånd ud den anden vej, begrave stridsøksen og byde opbygningen af en ny verdensorden velkommen. Hvilket ikke ville være ulig det man havde gjort i efterkrigsårene, ikke mindst ved Marshall hjælpen, også overfor lande der ikke entydigt var på de allieredes side. Eller man kunne hovre overfor en tidligere ærkenemesis der nu havde tabt den kolde krig og sørge for at de også tabte ansigt.

Nogle af dem der ser tilbage i dag, mener at man desværre valgte det sidste. Svaret på Yeltsins udstrakte hånd blev Wolfowitz doktrinen (1992) kun få måneder efter Yeltsins besøg, som var det uofficielle navn givet til den oprindelige version af 'Defense Planning Guidance' udgivet af den amerikanske viceforsvarsminister Paul Wolfowitz og hans stedfortræder Scooter Libby. Dokumentet var ikke oprindeligt tiltænkt offentliggørelse, men det blev lækket og trykt i New York Times den 7. marts 1992, og udløste en stor offentlig kontrovers om USAs udenrigs- og forsvarspolitik. Dokumentet blev bredt kritiseret, også indenfor USA, som imperialistisk, da det skitserede en politik med unilateralisme og forebyggende militær handling for at undertrykke potentielle trusler fra andre nationer og forhindre andre lande i at stige til

supermagtsstatus. Dokumentet blev hastigt omskrevet af forsvarsministeren Dick Cheney og Colin Powell og udkom allerede i april samme år i en ny og mindre kontroversiel udgave. Men skaden var sket. Ser man på udviklingen med russiske, eller måske Putins øjne, så er der samtidig 22 år i perioden fra Gorbatsjov kommer til som den sidste præsident for Sovjetunionen i 1985 og til hans egen tale ved sikkerhedskonferencen i München i 2007, hvor der ikke er spor af nogen former for provokation i hverken russisk og sovjetisk indenrigs eller udenrigspolitik. Efter 9/11 ringede Putin til Bush jr. og tilbød sin hjælp og støtte til kampen mod terror, herunder også opbakning til tilstedeværelsen af amerikanske tropper i Afghanistan. Russerne føler, med rette eller ej, at de i flere årtier levede op til deres del af aftalen, men er blevet mødt med løftebrud som de ikke længere kunne sidde overhørig.

Det leder mig til dem som mange af verdens øjne er rettet mod i dag – den almindelige russer anno 2022.

Hvis noget skal ændre sig radikalt og hvis skammen over krigen på nogen måde skal kunne vaskes af deres internationale omdømme, skal de almindelige russere rejse sig i tusindvis og stoppe deres ledere. De skal tage afstand, de skal gøre modstand, de skal udtrykke deres uenighed og ønske om et andet Rusland end det der lige nu er i frit fald imod en geopolitisk istid. Verden har indført hidtil usete sanktioner og i et tempo og med så bred enighed, at det er uden fortilfælde. Så hvis ikke idealerne og medmenneskeligheden får folk på gaden, så må det jo blive priserne, manglen på varer og adgang til tidligere goder. Det må blive afviste kreditkort og afkoblingen fra SWIFT. De nu umulige ferier i Sydeuropa og manglen på iPhones.

Men vi synes at glemme en ting.

Kalejdoskopet er endnu engang fyldt med glasstykker i vores farver. Vi ser på Rusland igennem vores linse, vores sociale opdrag og økonomiske virkelighed. Det Russiske folk har en lang historik med modgang og autokrati, det har fostret en udholdenhed, resiliens, sammenhold og robusthed der har forankret sig igennem

ikke bare generationer, men århundreder. Der er tale om en folkesjæl som ser en styrke i den melankolske fortælling om modgang og det at udstå, modstå og overvinde den. For at rejse ud af Rusland skal man have et udenrigspas, der modsat det indenrigspas der gives til alle borgere, er et man skal søge om separat. Kun ca. 28 procent af alle russere har et sådan pas. Det om noget er en god proxy for hvor meget man vil mærke til de nu udelukkede ferier på eksotiske destinationer. Langt størstedelen af almindelige russere har aldrig forladt landets grænser og havde ingen planer om det, de rejser dårligt nok indenrigs. At der nu ikke længere er adgang til dollaren, mærkes heller ikke af alle, da de i forvejen ikke har for vane at have sådanne liggende. En opgørelse fra verdensbanken fra 2017 viser, at kun 20 procent af russere over 15 år har et kreditkort, så det ligger mange ret fjernt at bekymre sig om behovet for adgang til SWIFT, og flere af de andre sanktioner som ikke kommer til at ramme den gennemsnitlige russer.

Naturligvis vil den potentielle økonomiske nedsmeltning og afskæring fra verden mærkes, også helt ude i provinsen og langt mod Øst for Uralbjergene, ikke mindst på priser, tilgængeligheden af varer, medicin, og siden jobs m.m. Men når man venter på at den 'almindelige russer' rejser sig og går på gaden, med overhængende fare for at blive tilbageholdt, udsat for vold og ende i fængsel, selv for blot at stå med et skilt uden noget på, så er det meget godt at huske sig selv på realiteterne, historien og ikke mindst landets og befolkningens omfang, med 11 tidszoner og 145 millioner mennesker. I København alene mødte 13.000 mennesker op for at protestere foran den russiske ambassade, det svarer til 2,3 promille af befolkningen. For at russernes modstand bare matcher den i København, skal over 340.000 mennesker gå på gaden i protest. Så mens vi har set heltegerninger fra tusinder af russere der trodser regimet og truslen om personlige konsekvenser, så er der langt til den kritiske masse som kan tænkes at have en impact. Men man kan selvfølgelig håbe, at denne gang er different.

Og nu hvor vi har været langt tilbage i historien, genbesøgt de sidste 30 år og ikke mindst set på det Rusland vi prøve at råbe op i dag, så er det tid til at vende blikket tilbage mod fremtiden.

I deres bog ”The Fourth Turning” skildrer Strauss og Howe teorien om at generationelle karakteristikker kommer hele vejen rundt i cykler på 80 år: Generationen ’High’ opstår efter en krise: man bygger stærke institutioner og kollektivismen styrkes på bekostning af individet. Herefter følger ’Awakening’ som er karakteriseret ved selvbevidsthed, åndelig autonomi og udfordring af de etablerede institutioner. I kølvandet på den opståede skepsis får vi ’Unraveling’, det er her man begynder at skille det gamle ad og svække de etablerede mekanismer. Cyklen sluttet med ’Crisis’ der med sig bringer konflikt, revolution, krig og institutioners endeligt. Herefter starter cirklen, ifølge forfatterne, forfra. Om man er enig med Strauss og Howe eller ej, så er det tankevækkende, at det er netop 80 år siden, at Europa sidst så en krig på sit kontinent. Vi skal se hårdt og kritisk på de institutioner, magtbalancer, og roller vi byggede efter den sidste krise og vi skal nøgternt vurdere deres fit med den fremtid vi gerne vil skabe og have. Er aktørerne, udfordringerne og spillereglerne ikke meget anderledes de næste 80 år end har været de sidste? Og vi bliver nødt til at kigge historien i øjnene endnu engang – historien må ikke gentage sig, igen.

ATLE L. WOLD

Norden sett fra Skottland

Er Skottland egentlig et sørnordisk land?

De som har fulgt det skotske ordskiftet det siste tiåret, vil kanskje ha sett begrepet *Southern Nordic* bli brukt fra tid til annen, og ellers lagt merke til en påtakelig interesse for Norden. Begrepet kan sies å gi uttrykk for den positive oppfatningen av Norden, de nordiske landene og den såkalte nordiske «modellen» som har fått fotfeste i Skottland. For mange skotter har Norden blitt et ideal man strekker seg etter, noe som er annerledes, men verdt å etterligne. Samtidig oppfattes det som et spesielt *relevant* ideal. Selv om Skottland ikke regnes som et nordisk land i dag, er det en oppfatning blant en del skotter om at Skottland hører «naturlig» hjemme blant de nordiske landene. Hvor kommer denne ideen fra? Hvor lenge har skottene egentlig vært opptatt av Norden, og hvilke forestillinger om Norden er det som gjør seg gjeldende i Skottland i dag?

Den brede interessen for Norden begynte med opprettelsen av de skotske selvstyremyndighetene i 1999. Det nye skotske parlamentet ble bevisst satt opp og utformet med en del nordiske trekk. Selve debattsalen fikk en hesteskoformasjon som var ment å legge til rette for et mer konsensusorientert debattklima enn det man var vant til fra det britiske parlamentet i Westminster, og man innførte en komitestruktur etter skandinavisk modell. Det var også et bredt politisk ønske om at selvstyremyndighetene i Skottland

skulle orientere seg mot Norden, og sågar tanker om at Skottland kunne få en form for assosiert status i Nordisk Råd. Samtidig var det ikke så mye av dette som nådde ut i offentligheten, i hvert fall ikke med en gang. Jeg bodde selv i Edinburgh på denne tiden, og slik jeg husker det, var det bare ytterst sjelden Norden var oppe i nyhetsbildet, langt mindre at noen snakket om de nordiske landene som et ideal for Skottland. I den grad Norden dukket opp i nyhetene, handlet det mest om konkrete saker slik som konflikten mellom skotske og norske fiskeoppdrettere. I løpet av de drøyt fire årene jeg bodde i Edinburgh, møtte jeg heller aldri på noen skotte som syntes å være spesielt interessert i Norden, eller som mente at skottene hadde så mye til felles med oss nordboere. Som skandinav kunne man gå ganske ubemerket i den skotske hovedstaden. 20 år senere kan situasjonen sies å være ganske annerledes. Riktignok skal man være varsom med å hevde at skotter jevnt over er veldig interessert i Norden, eller at de besitter noe særlig kunnskap om de nordiske landene, men flere er utvilsomt opptatt av Norden nå enn før, og Norden har fått en langt mer prominent plass i det skotske ordskiftet.

Hvorfor det?

Svaret ligger nok mye i det skotske uavhengighetspartiets (the Scottish National Party / SNP) eventyrlige vekst til å bli Skottlands dominerende politiske parti i løpet av de siste ti-femten årene. For SNP har lenge vært interessert i Norden, og det de oppfatter som nordiske politiske løsninger. Allerede på 1970-tallet, formulerte partiet parolen *It's Scotland's Oil!* med tanker om at et selvstendig Skottland kunne dra den samme nytten av oljeressursene i Nordsjøen som Norge gjorde (de fleste av oljefeltene i britiske sektor ligger utenfor Skottland, slik at et selvstendig Skottland ville slippe å måtte «dele» oljeinntektene med resten av Storbritannia), og mange SNP-aktivister så på nordiske velferdsordninger som mulige løsninger på Skottlands omfattende sosiale problemer. Men, frem til opprettelsen av det skotske parlamentet 1999 ga SNP en helt ny arena hvor de kunne fremme sin politikk, inkludert inte-

ressen for Norden, forble de et parti med liten gjennomslagskraft. Derfor fikk heller ikke Norden noen særlig markant plass i skotsk politisk debatt før et stykke ut på 2000-tallet. Siden SNP er det man kan kalle et ensaksparti, med opprettelsen av en selvstendig skotsk stat som overordnet politisk mål, må også interessen for Norden sees i lys av den strategien partiet legger for nå dette målet. Under Alex Salmonds andre periode som leder fra 2004 til 2014 utviklet partiet en strategi som bestod av en tosidig argumentasjon for skotsk selvstendighet. På den ene siden prøvde man å tegne opp et positivt bilde av hvordan et selvstendig Skottland kunne se ut og klare seg, med henvisning til vellykkete «modelland» av tilsvarende størrelse og i geografisk nærhet. På den andre siden, og i kontrast til de velfungerende modellandene, tegnet man opp et bilde av en dysfunksjonell britisk unionsstat, hvor Skottland utgjorde et feilplassert «annerledesland». Begge sider av argumentasjonen er viktig for den fortellingen om Norden SNP presenterer.

Henvisningen til modelland fikk sitt kanskje klareste uttrykk i Salmonds begrep «velstandens bue» (*arc of prosperity*), som han introduserte i en tale i mai 2006:

Skottland kan endre seg og få en bedre fremtid som en del av velstandens bue i Nord-Europa. Vi har tre land. Irland i vest, Island i nord, og Norge i øst, som alle er blant de rikeste landene i verden. Skottland er til sammenligning på en 18. plass.

Modellen ble siden utvidet til å inkludere andre velstående land i Nord-Europa, som Finland, Sverige og Danmark, og partiet viste til flere aktuelle eksempler fra denne «referansegruppen». Man så for seg at den «keltiske løven» Skottland, kunne følge den «keltiske tigeren» Irlands, eksempel ved å bygge opp en ny høyteknologisk industri basert på EU subsidier og et gunstig skatteregime, og at Skottlands sterke banksektor kunne følge Islands eksempel. Felles for flere av landene i gruppen var også at de ble selvstendige stater i

løpet av det 20. århundre, og at de har klart seg veldig bra etterpå. Så hvorfor skulle ikke et selvstendig Skottland kunne oppnå samme suksess? Finanskrisen i 2008 gjorde henvisningene til Island og Irland mindre aktuelle, og deretter kom partiet til å fokusere mer entydig på Norden (uten Island) og særlig på Norge som modell og foregangsland. Igjen var det mange aktuelle berøringspunkter, mente man, og mye Skottland kunne lære. Eksempler var liknende naturressurser som fiskeri, fiskeoppdrett og skogsdrift, muligheter for samarbeid om vind- og andre typer fornybar kraft, og så sent som i 2010 argumenterte den profilerte SNP-politikeren Angus Robertson for at et selvstendig Skottland kunne begynne å bygge opp et oljefond på tilsvarende måte som Norge hadde gjort siden 1996. Det var fullt ut mulig, mente han.

Ideen om velstandens bue forklarer i noen grad hvorfor SNP valgte å avgrense søket etter modelland til Nord-Europa, men ikke nødvendigvis hvorfor de nordiske landene ble ansett som spesielt relevante. Det er her forholdet til resten av Det forente kongeriket kommer inn, og det vil i praksis si England, ettersom SNP sjelden sier noe om Wales eller Nord-Irland.

Hvorfor er det nødvendig for Skottland å bli en selvstendig stat?

Mange av de individuelle temaene SNP har vært opptatt av i sammenligningen med de nordiske landene er relatert til politikk-områder de skotske selvstyremyndighetene allerede har kontroll over. Behovet for full selvstendighet knyttes derfor mer an til ønsket om en overordnet utvikling, som man mener er vanskelig å oppnå innenfor unionen. Grunntanken her er at et lite, egalitært, sosialdemokratisk og progressivt Skottland står mot, og blir overkjørt av et stort, elitistisk, konservativt og bakstreversk England. Politikere fra SNP vil kanskje protestere mot en slik fremstilling, og si at det ikke er England som sådan de vil distansere seg fra, men den politiske eliten i England og den politikken som føres av, særlig det konservative partiet når det er i regjeringsposisjon, men det kan likevel hevdes at tanken om en grunnleggende motsetning mellom England og Skottland er et sentralt premiss i SNPs argumentasjon

for uavhengighet. Landet må frigjøres fra unionens (les: Englands) konservative dominans, hvis det skal kunne utvikle seg i en, for seg naturlig og progressive retning. I denne sammenhengen har den klassiske nordiske «modellen», med fokus på en konsensusorientert politikk, likestilling, et omfordelende skattesystem mm, blir løftet frem som en aktuell løsning. Tradisjonelle skotske ordtak som «*lad 'o pairts*» (en mann av talent), og «*ah kent his faither*» (jeg kjenner faren hans) har blitt trukket frem som eksempler på at Skottland, i bunn og grunn, er preget av en egalitær og meritokratisk kultur med et aldri så lite hint av janteloven i seg, ikke ulikt de nordiske landene. Spørsmålet om det noensinne har eksistert en nordisk modell, eller om forskjellene mellom de nordiske landene alltid har vært for store til at begrepet gir noen mening, samt om modellen overhodet har noen aktualitet i dag, har derimot vært så godt som fraværende i SNPs argumentasjon spesielt, og det skotske ordskiftet mer generelt. SNPs tilnærming til Norden kan derfor sies å bestå av en kombinasjon av en mer generell idealisering av Norden som helhet, og et selektivt utvalg av eksempler og politikk fra de nordiske landene enkeltvis og hver for seg. Bildet som tegnes er uansett udelt positivt, og for SNP representerer Norden alt det Skottland *kan* bli, hvis det bare blir selvstendig.

SNP har sittet med sammenhengende regjeringsmakt i Skottland siden 2007, og i perioden fra 2011 til 2016 hadde partiet også rent flertall i det skotske parlamentet. Dette ga dem mulighet til å få gjennomslag for en skotsk folkeavstemning om selvstendighet i 2014, og ellers til å fremme nordiske politiske løsninger i Skottland. Det kan diskuteres om det i praksis har blitt så mye nordisk politikk, men 2017 innførte i hvert fall den skotske regjeringen en ordning med «mammapakker» for alle nyfødte barn, og la vekt på at dette var etter finsk modell.

SNPs interesse for Norden som modell for Skottland, deles også av enkelte uavhengige organisasjoner, hvor «Nordic Horizons» har vært den klart viktigste. Denne foreningen mottok også økonomisk støtte fra den skotske selvstyreregjeringen frem til 2019.

Selv om Nordic Horizons aldri har gått åpent ut og støttet SNPs uavhengighetspolitikk, har tilnærming til Norden vært veldig lik SNPs. De har konsentrert seg om «suksesshistorier» fra de nordiske landene enkeltvis, med en underliggende tanke om at det er noe Skottland kan «lære» av disse, og i liten grad forsøkt å problematisere om historiene representerer noe felles nordisk, eller om de springer ut av en eller annen form for overordnet nordisk «modell». I perioden 2010 til 2019 organiserte Nordic Horizons en serie tematisk orienterte foredrag og diskusjoner, hvor de så nærmere på, for eksempel norsk elbilpolitikk, dansk vindkraftutbygging og grønn energi, det finske skolesystemet og svensk innvandringspolitikk. Bare unntaksvis ble det lagt opp til sammenligninger mellom to eller flere nordiske land, slik som da de så på norsk og finsk forsvars- og sikkerhetspolitikk, og kun i ett enkelt tilfelle var nordisk variasjon i seg selv et tema. Det var da man så på de forskjellige nordiske landenes forhold til EU i kjølvannet av Brexit, og denne gangen var spørsmålet om det var noe Skottland kunne lære av de nordiske landenes *ulike* tilknytninger til EU. Fantet det en modell i dette utvalget som kunne egne seg for Skottland? Sånn sett kom man i denne sammenhengen ganske nær å si i klartekst at det man *egentlig* var opptatt av, var Skottland som en fremtidig selvstendig stat.

Nå kan man selvfølgelig si at det ikke er noe uvanlig eller problematisk i å søke etter *best practice*, gode politiske løsninger, i andre land på den måten SNP og Nordic Horizons har gjort, men det gir ikke noe svar på spørsmålet om hvorfor man ser mot Norden spesielt. Eller for å sette det litt mer på spissen: er den liberale svenske innvandringspolitikken mer «nordisk» enn den restriktive danske? Det utvalget SNP og Nordic Horizons har gjort kan med andre ord sies å gi et litt skjevt bilde av Norden. Det er et bilde som i stor grad har vært idealiserende og rosenrødt, og egnet til å fremme en bestemt politisk agenda. Bare i liten grad har det tatt opp i seg faktiske utfordringer i, eller forskjeller mellom de nordiske landene. Kanskje er det helt naturlig? I hvert fall kan man hevde at SNPs

interesse for Norden handler mest om Skottlands utfordringer og fremtid, og bare i mindre grad Norden og om hvordan de nordiske landene egentlig *er*. Det er skotske *forestillinger* om Norden som står i sentrum, ikke den nordiske virkeligheten.

Hvor går veien videre?

SNPs interesse for Norden kan sies å ha avtatt noe i senere år, eller i hvert fall har Norden blitt skjøvet litt til side mens først Brexit og så koronakrisen, har dominert. Noen henvisninger til hvor bra Norge har håndtert krisen har forekommet, men ellers har ikke Norden vært så mye til stede i den skotske koronadebatten. Det kan også tenkes at en viss *Nordic fatigue* har satt inn i Skottland. At folk nå begynner å bli litt lei av alle henvisningene til Norden og nordiske løsninger, men det gjenstår uansett å se om SNP vil finne tilbake til sine nordiske modelland når partiet skal legge strategien for å oppnå skotsk selvstendighet, post korona.

III

PASI KUOPPAMÄKI

Ekonomiska perspektiv

Ekonomisk tillväxt bygger närmast på sysselsättningsgrad och på produktion.

När det gäller tillgången till arbetskraft är de nordiska länderna inte på samma startlinje. I Norge, Sverige och Island ökar den arbetsföra befolkningen, medan antalet arbetsföra minskar i Danmark och Finland. När befolkningen åldras växer efterfrågan på arbetskraft inom vårdsektorn, vilket innebär att exportsektorn och byggnadsbranschen tävlar om allt färre arbetstagare. Det finns arbetskraft ute i världen, men för de allra driftigaste finns det arbete överallt. Det är lätt att få tag på arbetskraft med lägre utbildning lämpad för den välmående nordiska arbetsmarknaden. Men också det kräver omdöme, speciellt i fråga om språkkunskaper. Jag anser det sannolikt att alla nordiska länder försöker locka till sig mer utländsk arbetskraft. Det finns goda möjligheter för detta, eftersom stabila och välbärgade länder kan erbjuda många en god levnadsstandard. Det är ändå skäl att hålla beskattningen konkurrenskraftig, eftersom de kunniga också erbjuds andra alternativ. Norge har tack vare sin högre levnadsstandard tillsammans med internationellt kända Sverige en stark dragningskraft, men också Danmark och Finland kan om de så vill locka till sig kunniga arbetstagare. Nettoinflyttningen till Finland var historiens största år 2021, något som vittnar om en dragningskraft också under exceptionella tider. De nordiska

länderna borde föra en diskussion om en framtida invandringspolitik – och hur den administreras.

När det gäller produktionen har alla västländer genomgått ett långsammare skede, och någon tro på en kraftig expansion då det gäller produktionstillväxten är inte att räkna med under den närmaste framtiden. Digitaliseringen och automatiseringen erbjuder nog möjligheter att öka produktionen, men en lägre grad av investeringar gör förändringen långsam. Detta samtidigt som en allt större arbetskraft söker sig till serviceyrken och vårdarbetets betydelse för en allt åldrande befolkning tenderar att öka. Det är allt mer utmanande att hitta arbetskraft till industrisektorn. Jag bedömer att en produktionsökning av arbetet är långsammare på arbetskraftsstarka områden än inom industrin, något som har en bromsande effekt på en ökning av nationalekonomins produktivitet.

Ur ett nordiskt perspektiv förefaller produktionens framtid förhållandevis ljus. Nordens befolkning har en rätt god utbildning, satsningarna på forsknings- och utvecklingsverksamhet är av världsklass och också innovationsmätningarna ger de nordiska länderna ett gott vitsord. Jag skulle tro att det i de nordiska länderna finns en förståelse för vikten av forsknings- och utvecklingsverksamheten både på statligt håll och bland företagsledare. Finland har i det hänseendet en något svagare position än de övriga nordiska länderna. Det här beror på att skuldsättningen inom landets offentliga ekonomi begränsar möjligheterna till att öka utgifterna för forskning och utveckling. Norges exceptionellt starka offentliga ekonomiska position ger landet en betydande fördel då det gäller finansieringen av forskningsverksamhet. Å andra sidan placerar sig de svenska universiteten bland de främsta i några internationella jämförelser.

I de nordiska länderna finns en stor mängd unga expanderande företag. Tillgången till finansiering är på en skaplig nivå och många internationella placerare känner till områdets potential. Våra länder är små, vilket innebär att en efterfrågan på företagens produkter och tjänster måste marknadsföras ute i stora världen. I den bemärkelsen kan de nordiska ländernas olika näringsstrukturer förstärkas

ytterligare. Några stora samarbetskonsortier uppstår nödvändigtvis inte inom Norden, utan tillväxten ska sökas globalt. Det hindrar inte att samarbetet mellan länderna intensifieras. Coronapandemin har visat hur sårbar den nationella försörjningssäkerheten är när det kommer till hälsovårdsmateriel och andra resurser. De nordiska länderna torde utveckla samarbetet inom detta delområde. De nordiska länderna kan också intensifiera samarbetet inom EU för framtiden. Jag förmodar att Sverige, Danmark och Finland försöker hindra EU från att gå i riktning mot en inkomstsöverföringsunion.

De nordiska länderna har i framtiden några fördelar inom samhällsstrukturen och kulturen jämfört med många andra länder.

Att de klarat sig förhållandevis väl ur pandemin både vad hälsa och ekonomi beträffar gör länderna till trygga objekt både för företag och enskilda människor. Förmågan att effektivt jobba på distans är en uppenbar fördel för en fungerande digitalisering och en arbetskultur som betonar ett självständigt arbete. I de nordiska länderna kommer man säkert i framtiden att satsa mer på digitaliseringen. De politiska åtgärderna i de nordiska länderna var under krisens mest allvarliga skede noggrant övervägda i överensstämmelse med grundlagen. De nordiska länderna borde poängtera dessa faktorer när man lockar till sig internationella experter. Vid sidan om de egna konkurrensfaktorerna är enskilda städers dragningskraft av stor betydelse när företag och enskilda väljer sina hem. Digitaliseringen och det ökade distansarbetet har gett många möjligheten att jobba långt från kontoret, till exempel i sommarstugan. Distansjobbarna har för små orter inneburit en ökad ekonomisk aktivitet. På längre sikt tror jag ändå att urbaniseringen expanderar också i de nordiska länderna. Skulle rent av det ökade internationella intresset för stadskärnorna också föra med sig ekonomisk livskraft?

Många arbeten kan utföras på distans, men närheten till människor, idéerna och arbetsredskapen effektiviserar produktionen och innovationen. En dubbling av en stads eller tätorts befolkningsantal eller en dubbling av en bransch inom ett specifikt område beräknas kunna leda till en femprocentig tillväxt, så där grovt taget.

En stad borde, förutom att den erbjuder en trivsamt miljö, kunna attrahera företagen med goda förutsättningar för deras verksamhet. Städerna har de bästa förutsättningarna att fungera som drivrutiner för innovationer och tillväxt.

Med stadsplanering kan man också bidra till att locka till sig internationella toppexperter och befrämja möjligheter att bilda nätverk. Jag förväntar mig att framför allt de nordiska huvudstäderna bemödar sig om att i sin stadsplanering beakta toppexperternas och företagens behov. De nordiska huvudstäderna kommer att bli centra för allt fler internationella toppaktörer. Också de största nordiska städerna är till sin storlek och funktionalitet mänskligt jämfört med många av världens största metropoler.

Rysslands krig i Ukraina försvagar de ekonomiska framtidsutsikterna i Norden. Det är framför allt finländska företag som måste anpassa sig till en situation där handelsrelationerna med Ryssland reduceras mycket starkt. Den geopolitiska risken har förstärkts. Inom en nära framtid krävs stora investeringar i försvarsmakterna och i nya energiformer. Förutsatt att krisen inte avsevärt evolverar kan de nordiska länderna ändå räkna med en relativt jämn ekonomisk utveckling, baserad på innovationer och stabila institutioner.

Sveriges ekonomiska tillväxt förefaller att absolut sett vara den som växer snabbast. Landets mångsidiga näringsstruktur och rätt unga befolkning ger därtill goda möjligheter. Finlands ekonomiska tillväxt bromsas av en svagare demografisk utveckling än i de övriga nordiska länderna och av mer skuldsatt offentlig ekonomi. Också om Finland släpar efter när det gäller levnadsstandard och produktivitet har landet en fördel i en lägre levnadsstandard kombinerad med högt stående utbildning och investeringar. Därtill kommer ännu förmågan att av andra ta till sig de bästa verksamhetsmodellerna, vilket ger möjligheter att öka produktiviteten. Med rätta politiska val kan Finland komma i kapp levnadsstandarden, men nivån på nationalekonomin förblir ändå den långsammaste av de nordiska länderna. I alla länder sparar och investerar man flitigare än förut, något som gör att de nordiska länderna är rika och fortfarande utgör ett stabilt hörn i världen.

IV

AILI KESKITALO

Fra nasjonalstatens strupetak til globalismens ubønnhørlige trender

I 1960 deltok Kathrine Johnsen, den samiske programsekretæren i Norsk Rikskringkasting (NRK), på et møte med Kringkastingssjefen om sendetider for de samiske sendingene. Møtet er beskrevet i Harald Lindkjølen's biografi om *Sameradioens mor. Kathrine Johnsen*, utgitt i 1995. Johnsen skal i løpet av møtet ha tatt strupetak på en kjent NRK-profil og sagt:

«Hvis jeg tar strupetak på deg her og nå, er du en død mann. Hvis jeg ikke gjør det, kan du leve i mange år. Slik er det også med det samiske språk. Det er ikke likegyldig om vi kaster det over bord som om det var en unødvendig ballast, eller om språket får leve til det dør en naturlig død. Det er heller ikke uvesentlig for en kulturnasjon som Norge på hvilken måte et språk dør ut.»

Denne episoden fra slutten av fornorskingsperioden i norsk og samisk historie, sier mye om den samiske pioneren Kathrine Johnsens vilje og mot. Det er likevel en annen grunn til at jeg har valgt denne lille anekdoten som inngangsport til en tekst om mulighetene for en samisk framtid etter pandemien. Ordene beskriver situasjonen for samene, og samiske språk spesielt, både i et myndighetsperspektiv, men også hvordan samer selv oppfattet eller iallfall ga uttrykk

for den. Kan vi spørre oss: hvor annerledes er situasjonen mer enn 60 år senere?

Jeg skriver dette ved inngangen av 2022, det tredje året som preges av en verdensomspennende pandemi. Slik som alle andre verdens folk så er samene, urfolket i de nordiske statene og på Kola-halvøya, rammet av pandemien. Vi lever ikke i isolasjon, men integrert i majoritetssamfunnene i statene vi er borgere av. Likevel har pandemien hatt andre konsekvenser for samene som folk. Slik er det også med andre globale fenomener eller utfordringer, enten vi snakker om klima- eller naturkrise, urbanisering eller teknologiutvikling. Disse fenomenene påvirker også samene – men på andre måter enn majoritetsbefolkningen. Det betyr at tiltak som etableres for å møte disse globale utfordringene, ikke alltid er relevante for oss. Noen ganger vil de forsterke eller skape nye utfordringer.

Pandemien og håndteringen av den er et slikt eksempel. I tillegg til de store konsekvensene helsemessig, sosialt og økonomisk som rammer hele samfunnet, så har det medført tillegg utfordringer for et folk bosatt i fire ulike stater. Norge, Sverige, Finland og Russland har dratt grenser gjennom Sápmi, og de grensene er ikke naturlige grenser i en samisk kontekst. Vi har familie, slekt, venner og kolleger på tvers av grensene, vi driver næringsvirksomhet, kultursamarbeid og politisk samarbeid over grensene. Dette har vært mulig, om ikke akkurat ukomplisert, fram til pandemien. Grensene mellom de nordiske statene har vært myke grenser. Pandemien satte en bråstopp for ferdsel og samarbeid over grensene i 2020, og denne situasjonen er fortsatt ikke normalisert.

De nordiske statenes mangel på koordinering og harmonisering av smittevernstrategier, og stadig endrede regler for grensepassering og perioder med stengte grensestasjoner har effektivt lammet alt samisk samarbeid og samhandling. Det verste er likevel hvordan familier og lokalsamfunn har opplevd det. Riksgrensene ble som murer mellom foreldre og barn, mellom nære slektninger og venner, midt i levende lokalsamfunn og ferdselsårer.

Jeg vil likevel ikke hevde at grensene var ikke-eksisterende før pandemien. Et av de politiske initiativene tatt før pandemien, av de nordiske sametingenes samarbeidsorgan, Samisk Parlamentarisk Råd, var å sette ned et felles utvalg som skulle identifisere grensehindre som påvirket samisk samarbeid. Ironisk nok ble dette arbeidet kraftig hindret av pandemiestriksjonene, men de leverte likevel en rapport i 2021, som pekte på ni konkrete grensehindre mellom de nordiske statene, med forslag til hvordan de kunne løses. Grensehindrene rammer bl.a. næringsutøvelse, grensetrafikk og samarbeid om offentlige tjenester. Min oppfordring til myndighetene i Norge, Sverige og Finland er å se nærmere på disse grensehindrene som gjør det vanskelig samhandle, utvikle felles tjenester og innhold på de samiske språkene. Det ville være en betydelig gevinst også for statene, om det samiske samarbeidet over landegrensene var enklere.

Likevel: det viktigste budskapet til grensehinderutvalget var pandemiens og grensestengningenes konsekvenser for de samiske samfunnene, som utvalget mente var så omfattende at det er behov for et eget arbeid for å dokumentere det.

Slik er det også med de andre store globale endringene vi er midt oppe i, de gir andre konsekvenser, ofte utilsiktede, for urfolk i nord. Klimaendringene er også et eksempel. Slik som andre, så opplever også samene konsekvensene av de menneskeskapte klimaendringene. I arktiske strøk er temperaturendringene større enn i mange andre deler av verden. Varmere klima påvirker de samiske områdene, både land, vann og sjøområder. Vegetasjonen endrer seg, nye arter dukker opp, og arter vi er vant til å høste av blir borte. Naturgrunnlaget for kulturen vår endrer seg raskere enn det er mulig å tilpasse seg til. Dette er svært krevende for en urfolkssnæring som samisk reindrift. Spesielt de ustabile vinterforholdene kan være farlige både for dyr og mennesker, med igjenfrosne, låste beiter, ekstremt mye snø, og plutselige endringer i værforhold. For samene, som urfolk i andre deler av verden, er det viktig at klimaendringene bremses. Urfolk lever i og er avhengige av naturressursene, og er derfor svært sårbare for de naturendringene som skjer.

I tillegg til en større sårbarhet for klimaendringer, så opplever urfolk at tiltak for å bremse og forhindre klimaendringer også rammer annerledes. Et eksempel på dette er det store og økende presset på å etablere vindkraft i samiske områder. Vindkraft er arealkrevende industri som ikke lar seg kombinere med samisk reindrift. Vindindustrien beslaglegger eller truer reinbeitearealer som tidligere ikke har hatt så mye konkurrerende arealbruk fordi det er værharde og relativt utilgjengelige områder. Samiske reindrift rammes hardt av klimaendringene – OG paradoksalt nok av klimatiltak som fornybar kraftproduksjon. Den såkalte løsningen på klimaproblemet blir for et nytt problem for samiske reindriftsutøvere. Det er en dobbel byrde å bære for et lite folk, og representerer ikke den klimarettferdigheten vi alle bør kjempe for.

Fosen-saken er et av flere eksempler på denne byrden. Det var en stor lettelse at Norges Høyesterett i oktober 2021 erklærte Fosen Vinds utbygging i Storheia og Haraheia midt i det sørsamiske området, for å være et brudd på MR-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, artikkel 27. Likevel, mange måneder senere venter reindriftsutøverne i Fosen-Njaarke fortsatt på at det norske Olje- og energidepartementet og selskapet Fosen Vind skal ta konsekvensene av denne knusende dommen. Inntil videre fortsetter menneskerettsbruddet ufortrødent, og man gjør seg tanker om hvor svakt den samiske rettsikkerheten står.

Mineralindustriens og -lobbyens retorikk har også endret seg i takt med klimaendringene. De svært kontroversielle gruveprosjektene Nussir, i Finnmark på norsk side, og Gallok, ved Jokkmokk på svensk side, markedsføres begge som en del av løsningen på klimaproblemet. Begge prosjektene planlegges i viktige reinbeiteområder, og med stor motstand fra de samiske rettighetsbærerne, fra samiske organisasjoner og fra Sametingene. Kobber-gruven i Nussir er planlagt med et sjødeponi for gruveslam, noe som vil være en stor belastning for økosystemet i en nasjonal laksefjord. Gallok-prosjektet vil kunne forringe verdensarvområdet Lapponia.

Det «grønne skiftet» krever mineraler, og da blir gammel kolonialistisk praksis rettferdiggjort og andre miljøhensyn må vike.

Et annet globalt utviklingstrekk vi merker i de samiske områdene er urbanisering. Den demografiske utviklingen i de delene av de nordiske statene som hører til det tradisjonelle samiske bosetningsområdet er ikke altfor optimistisk. Kombinasjonen av lavere fødselstall, lavere innvandring, sentralisering av offentlig virksomhet og endringer i næringsstrukturer bidrar alle til å forsterke en langvarig tendens som peker på en eldre befolkning og færre yrkesaktive som skal holde hjulene i gang i nord. Noe av dette er et resultat av en villet politikk, men vi må erkjenne at urbaniseringen er en global trend som iallfall fram til nå har vært ubønnhørlig. Også samer flytter til byer og tettsteder, både i og utenfor de samiske områdene. Dette utviklingstrekket har mange konsekvenser, og jeg skal trekke fram to av dem: kravet om offentlige tjenester knyttet til samisk språk og kultur i byer er voksende. Det betyr økte forventninger om samiske tilbud og arenaer i byene, som offentlige myndigheter, inkludert Sametingene må respondere på. Vi kan forestille oss at økt satsning på samiske tilbud i byene kan tiltrekke seg både økonomiske og menneskelige ressurser fra andre deler av Sápmi, og dermed forsterke en allerede eksisterende tendens.

En annen konsekvens er at om samer flytter fra de mindre samiske lokalsamfunnene så blir det færre igjen til å vedlikeholde rettighetene til det som er naturgrunnlaget for samisk kultur. Selve grunnlaget for urfolksbegrepet er tilknytningen over tid til et landområde, kjennskapet til ressursene på land og i vann, kunnskap og ferdigheter om å klare seg i naturen og landskapet. Språket og kulturen bærer med seg denne kunnskapen, overført mellom generasjonene. Det er ikke nødvendigvis slik at dette båndet ikke kan vedlikeholdes uavhengig av bosted, men det krever mye mer. Slike brudd i den kontinuerlige tilstedeværelsen kan ha store konsekvenser. Historien viser at evakueringen og brenningen av Finnmark under andre verdenskrig, i kombinasjon med en aktiv fornor-

skingspolitikk, hadde svært negative konsekvenser for overføringen av samisk språk og kultur til nye generasjoner.

Dette leder meg tilbake til temaet jeg startet med; situasjonen for de samiske språkene, og et voksende globalt fenomen. Teknologiutviklingen og digitaliseringen kan gi nye muligheter for samfunnsutvikling, for kommunikasjon og deling av informasjon og kunnskap. For samiske språkbrukere forutsetter dette at nye redskaper og programmer er tilgjengelige og operative på de samiske språkene, ellers vil ikke de samiske språkene være en del av det nye digitale spranget. Om de samiske språkene skal være moderne språk i en digital verden, når flere og flere tjenester og arenaer flyttes til digitale sfærer, så kreves det at det utvikles teknologi som er åpen også for de samiske språkene.

I 2022, mer enn 60 år etter denne Katrine Johnsens kraftsalve, markeres oppstarten av FNs Internasjonale tiår for urfolksspråk, IDIL2022–32. Tiåret er et resultat av mobiliseringen omkring det internasjonale urfolksspråkåret IYIL2019, og erkjennelsen av at arbeidet med urfolks språk krever med enn en punktsatsning. Sametingene på norsk, svensk og finsk side deltok i arbeidet med IYIL2019, og prioriterte språksamarbeid over landegrensene og samisk språkteknologi.

Resultatet av urfolksspråkåret 2019 er bl.a. etableringen av en felles, permanent faginstitusjon for normering, terminologiutvikling og språkveiledning, *Sámi giellagáldu*. Språkåret IYIL2019 ble også brukt til å sette fokus på teknologiutviklingen for samiske språk *Giellatekno/Divvun* på Norges Arktiske Universitet UiT. Utfordringen er likevel ikke bare å utvikle språkteknologiske løsninger, men også gjøre dem tilgjengelige på redskaper og arenaer der de kan brukes. Da trengs samarbeid med myndigheter og med de store teknologileverandørene. Min oppfordring er å bruke urfolksspråktiåret som en plattform for å fremme slikt samarbeid, slik at de samiske språkene, og andre urfolksspråk, ikke blir igjen av den teknologiske utviklingen.

I disse 60 årene har de nordiske statenes offisielle samepolitikk endret seg mye. Den uttalte målsetningen er ikke lenger å fornorske samene. Uten å gå i detaljer om dagens lovverk i de nordiske statene, så er det et utvilsomt faktum at de alle har erkjent et ansvar for tilrettelegge for bevaring og utvikling av samisk språk og kultur, både gjennom nasjonalt lovverk, men også gjennom tilslutning til internasjonale konvensjoner og prosesser. Graden av lovfesting varierer mellom statene, og også graden av implementering, men det kan ikke herske tvil om at myndighetsperspektivet har endret seg vesentlig siden den aktive assimilasjonspolitikken.

Mye har skjedd i de samiske samfunnene. Flere generasjoner samer har mistet muligheten til å lære og bruke de samiske språkene. Mange har også mistet kontakten og tilhørigheten til de samiske kulturfelleskapene. Dette er resultater og etterdønninger av den langvarige assimileringspolitikken, som fortsatt forsterkes av andre typer samfunnsendringer, slik som nedbygging av natur, klimaendringer, urbanisering, teknologisk utvikling og spesialisering av næringsveier. Er assimileringspolitikkenes kvelertak nå bare erstattet av en passivitet som tilrettelegger for en stille og fredelig død?

I 2022 har statene løst på strupetak, for å bruke Kathrine Johnsenes retorikk. Kvelningen av samiske språk er lagt bak oss, i alle fall som en aktiv politikk med assimilering som målsetning. Vi kan trekke pusten, og holde oss i live som et folk, i alle fall for en stund. Likevel, til og med den samiske språkpioneren Kathrine Johnsen syntes å mene at språkdøden var en uunngåelig framtid.

Kan vi forestille oss at Kathrine Johnsen snakket for et norsk publikum når hun ba om en fredelig død for samiske språk? Jeg finner det vanskelig å tro at en kvinne som la et livsverk i samisk samfunnsbygging hadde gitt opp håpet! Jeg forestiller meg at hun trodde på at samers kjærlighet til samisk språk og kultur ville vinne fram til slutt. Kanskje hun bevisst ga et inntrykk av at det utfallet hennes overordnede ønsket, at samene skulle bli gode nordmenn, best kunne oppnås på en stille og fredelig måte?

Siden jeg har tillagt Kathrine Johnsen et optimistisk framtids-syn til tross for at ordene hennes kan leses som pessimistiske, så kan jeg ikke være dårligere selv. Jeg har reflektert over noen aktuelle samfunnsutfordringer som rammer det samiske folket og de samiske samfunnene på en annen måte enn majoritetssamfunnene. Disse globale endringene må håndteres på tvers av landegrensene både i en samisk, fellesnordisk og internasjonal kontekst, ingen greier det alene. Det er likevel ikke slik at vi er avmektige, vi lever tross alt i en relativt fredelig del av verden, der demokrati og menneskerettigheter blir tatt som en selvfølge. Kan vi forsone oss med fortidens strupetak, og ha tillit til en framtid der assimilasjonen av samer ikke er en målsetning? Kan vi tro på at globale trender blir håndtert på en måte som ikke forverrer situasjonen for samiske språk og kultur?

I løpet av de siste årene har man igangsatt sannhets- og forsoningsprosesser både på norsk og finsk side. En slik prosess vil ventelig tvinge seg fram på svensk side også. Min sluttnote går derfor til disse prosessene som peker både framover og bakover på samme tid. Jeg har håp om at det kan bli det endelige oppgjøret med assimilasjonspolitikken strupetak, og reetablere forholdet mellom samene som folk og majoriteten, på nye premisser. Dette innebærer etter mitt syn mer enn et symbolsk oppgjør, det må også innebære en restituering av konsekvensene av assimilasjonspolitikken.

Det er interessant at sannhets- og forsoningsprosessene i samiske områder er inspirert av prosesser i andre deler av verden der kolonisering, krigshandlinger eller undertrykking av folkegrupper har forekommet. Kan man kalle det en internasjonal trend? Det illustrerer i så fall den positive siden av globaliseringen, ikke bare de utfordrende problemene, men informasjonssamfunnet som tilbyr oss potensielle løsninger.

ALEXANDRA MIDDLETON

EU i Arktis. Framtida utmaningar och möjligheter

Arktis är ingen enhetlig region. Det är ett område som representeras av åtta arktiska stater (Kanada, USA, Island, Danmark genom Grönland, Finland, Sverige, Norge och Ryssland). I media framställs Arktis däremot ofta som ett enda block. Konsekvenserna av klimatiförändringen märks snabbt i Arktis som värms upp tre gånger snabbare än övriga delar av planeten. Samtidigt är den socioekonomiska utvecklingen och de utmaningar människor står inför väldigt varierande i de olika länderna.

Geopolitik i förändring

De geopolitiska framtidsutsikterna förändras och därför har Arktis landat på den politiska agendan. Sedan 1996 har Arktiska rådet fungerat som en plattform för internationellt samarbete i Arktis. Det har främjat frågor rörande miljöskydd och hållbar utveckling i regionen. Det förändrade geopolitiska perspektivet kännetecknas av att allt fler länder engagerar sig i arktiska frågor. Rysslands angrepp på Ukraina har nu lett till en frysning av verksamheten inom Arktiska rådet. Rådet publicerade ett ställningstagande där

”Canada, the Kingdom of Denmark, Finland, Iceland, Norway, Sweden, and the United States condemn Russia’s unprovoked invasion of Ukraine and note the grave impediments to international cooperation, including in the Arctic, that Russia’s actions have caused”. I nuläget är det oklart på vilket sätt det arktiska samarbetet kommer att utformas i framtiden.

Arktiska rådet består av tre grupper: (1) de åtta arktiska stater som har landområden norr om polcirkeln, (2) de sex icke-statliga permanenta medlemmarna som representerar ursprungsbefolkningar i Arktis och (3) av observatörer. Många icke-arktiska stater har meddelat att de har ett strategiskt intresse av Arktis. Sedan det Arktiska rådet bildades har det godkänt 13 icke-arktiska observatörsstater (Storbritannien, Polen, Nederländerna, Tyskland, Spanien, Frankrike, Italien, Kina, Japan, Singapore, Sydkorea och Schweiz). Därtill har Turkiet, Grekland, Mongoliet, Irland, Tjeckien och Estland ansökt om att få observatörsstatus, dock utan framgång. Nyligen framfördes argument för att även arabländerna bör ansöka om observatörsstatus i Arktiska rådet. Genom att ansluta sig till Arktiska rådet försöker staterna legitimera sitt intresse för den arktiska regionen och uttrycka långvariga strategiska intressen som ofta stöds av formella arktiska strategier.

EU har, som en av de största geopolitiska krafterna i världen, ansökt om att bli en del av Arktiska rådet som observatör. Beslutet sköts upp år 2013. Observatörsstatus kan uppnås bara genom konsensus. EU får fortsätta följa rådets förfaranden tills ministrarna i de arktiska staterna har fattat ett slutligt beslut. EU har utvecklat en policy för Arktis sedan 2008. EU har sammanlagt tagit fram fyra gemensamma politiska uttalanden (joint policy communications). Det första kom år 2008, det andra 2012, det tredje 2016 och det senaste i oktober 2021.

EU:s arktiska strategi 2021

Vilka konsekvenser kommer *Joint Communication on a stronger EU engagement for a peaceful, sustainable and prosperous Arctic* att ha för samhällsfrågor och energisäkerhet under 2020-talet?

Den nya EU-strategin bygger i hög grad på begreppet säkerhet. Det kopplas samman med frågor om klimatförändring, hälsa och utrikesfrågor. I strategin lyfts klimatförändringen fram som det allvarligaste hotet mot Arktis. Klimatförändringen skapar ekologiska, sociala, ekonomiska och politiska utmaningar. EU lovar att ta itu med dessa utmaningar genom att vidta kraftfulla åtgärder mot miljölagstiftning, mot svart kol och tinande permafrost.

EU:s arktiska strategi bygger på tre huvudbudskap:

1. Arktis som en region präglad av fredligt samarbete i en ny geopolitisk miljö.
2. Arktis som mer motståndskraftigt mot klimatförändringar och miljöförstöring.
3. Att stimulera en innovativ grön och digital omställning i Arktis.

Samarbetsområden

I strategin noteras riskerna. Om Arktis blir en arena för geopolitisk konkurrens medför det risker som kan skada EU:s intressen. Bland riskerna finns också ett växande intresse för Arktis råvaruresurser och för olika transportvägar. Bland riskerna listas också andra aktörers intresse för Arktis, bland annat då Kinas. Som en separat punkt lyfter strategin frågan om de risker som uppstår i

samband med ökad militär närvaro i många delar av Arktis. I en utvidgad riskanalys ingår också frågor som berör ägande av kritisk infrastruktur, byggande av sjökablar, global sjöfart, cyberrymden och desinformation.

EU betonar klimatförändringens betydelse för säkerhet och försvar och behovet av ett nära samarbete med olika samarbetsländer, med internationella organisationer som FN och via multilaterala allianser. För att ytterligare stärka sitt engagemang i Arktiska rådets arbets- och expertgrupper planerar EU nu att upprepa sin ansökan om officiell observatörsstatus. EU kommer att samarbeta med bland annat USA, Kanada, Norge, Island och med Nato. På agendan står frågor som rör strategisk framsynthet, klimatförändringens konsekvenser och delande av data och information.

Militär säkerhet

I början av strategin nämns en ökning av den militära aktiviteten i många delar av Arktis, men senare flyttas fokus till det ryska Arktis genom formuleringen "den militära uppbyggnaden i ryska Arktis verkar återspegla både en global strategisk positionering och inhemska prioriteringar, inklusive dubbel användning av infrastruktur". Strategin belyser spänningarna på den militära säkerhetsaxeln, men erbjuder inga fungerande lösningar. Tidigare fördes en militär dialog via de nordeuropeiska ländernas försvarschefers möten och Arctic Security Forces Roundtable. Detta samarbete upphörde efter Ukrainakrisen 2014. Ett ytterligare utrymme för dialog kring säkerhetsfrågor och samarbete mellan Ryssland och Natos medlemsländer, eller Nato-Ryssland-rådet (NRC), inrättades 2002. NRC fungerade som en mekanism för samråd, samförstånd, samarbete, gemensamma beslut och gemensamma åtgärder. Också NRC avbröt sitt arbete 2014. Medan EU i sin strategi tiger

om hur man ska hantera vakuumet i den militära säkerhetsdialogen i Arktis, erbjuder Finland i sin strategi för arktisk politik från 2021 ("Finlands strategi för den arktiska politiken") en form av lösning. Finland föreslår att det ordnas ett arktiskt toppmöte, något som skulle göra det möjligt för Arktiska rådet att lyfta också miljöproblemen till högsta nivå. Ett toppmöte kunde också fungera som en plats för en säkerhetspolitisk dialog som faller utanför Arktiska rådets kompetensområde.

Energisäkerhet

EU har ingen gasproduktion i Arktis. Dess huvudsakliga naturgasproduktion finns i Nederländerna och i mindre skala i Rumänien och Tyskland. Största delen av den importerade naturgasen kommer från Ryssland (41 %) och Norge (16 %). År 2020 uppgick EU:s naturgasberoende till 83,1 procent EU importerar olja från två arktiska stater, Ryssland (27 %) och Norge (7 %). Dessutom levererar Ryssland 47 procent av kolet. EU importerar 87 procent av den flytande naturgas som produceras i det ryska Arktis.

Hur planerar EU säkerställa att olja, kol och gas inte utvinns i arktiska områden? Svaret i policydokumentet är tudelat. För det första har EU som mål att tillsammans med sina samarbetspartner utveckla en multilateral skyldighet att inte tillåta ytterligare utvinning av kolvätereserver i Arktis eller angränsande regioner. För det andra kommer man inte att köpa in kolväten om de producerats i Arktis. Dokumentet lyfter EU:s roll som lagstiftare för en del av det europeiska Arktis. Då det gäller framtiden för fossila bränslen i Arktis tar EU också på sig en global lagstiftarroll.

Grön omställning

För att kunna genomföra en snabb omställning till fossilfria energiformer behöver EU tillgång till kritiska mineraler. Strategin erkänner att EU på denna punkt är beroende av Kina. Landet tillhandahåller 98 procent av alla sällsynta jordartsmetaller och 93 procent av magnesium. Hur är detta relevant för Arktis? Den arktiska regionen är rik på mineraler som koppar, nickel och vissa andra sällsynta jordartsmetaller. Strategin lovar säkerställa tillgången på kritiska råvaror för EU:s industribehov, dock med uttalad respekt för lokal- och ursprungsbefolkningarna. Implementeringen av hållbar gruvdrift i Arktis är något som kräver särskild uppmärksamhet i framtiden. Samtidigt som stora gruvprojekt skapar potentiella arbetstillfällen kommer de också att förvandla det arktiska landskapet, traditionella kulturer och den socioekonomiska verkligheten.

Sametinget har uttryckt oro över att ursprungsbefolkningens rättigheter kränks när gruvintressen står på spel. Northvolts och Fryers satsningar i norra Sverige och i Norge förväntas generera uppskattningsvis 4 000 nya jobb på produktionsidan. Majoriteten av dessa jobb kommer att skötas av fly-in-fly-out-arbetskraft som i sin tur sätter press på lokalsamhället. Därför borde EU:s strategi, förutom ambitiösa planer, också i realiteten följa upp hur man utformar konkreta åtgärder för att säkra hållbarheten för gruvdrift och andra gröna omställningsprojekt i Arktis.

Arktiska folk

Den senaste versionen av EU:s arktiska strategi är mycket mer artikulerad än de tidigare versionerna, i all synnerhet vad gäller bosättningar och ursprungsfolk. Den senaste strategin nämner

människor sammanlagt 24 gånger jämfört med strategin från 2016 där människor nämns 10 gånger. Den senaste strategin förkunnar att människor är den viktigaste faktorn då det gäller långsiktig utveckling och att bygga motståndskraftiga samhällen. Det är upplyftande att se att strategin lyfter fram diversiteten i de arktiska områdena vad gäller etnicitet, ekonomi, demografi, migrationsmönster och sociala realiteter. Särskilt fokus ligger på ungdomar och kvinnor. EU kommer att finansiera olika program inom ramen för grannskaps-, utvecklings- och internationellt samarbete. Målet är att involvera kvinnor och unga och ursprungsbefolkningar i allehanda beslutsprocesser. De huvudsakliga verktygen är finansieringsinstrument och intressentdialog. Det handlar om Arctic Stakeholders' Forum och om Indigenous People's Dialogue och om diskussioner med företagsgrupper som Arctic Economic Council samt med organisationer som företräder kommuner etc.

EU har en verklig potential att bidra till välfärden i Arktis genom att förbättra uppkopplingen. Rymdbaserad uppkoppling kan användas för att förbättra täckningen på marken. Förbättrad uppkoppling skulle göra skillnad för sådant som säkerheten till sjöss, tillgången till e-hälsa och onlineutbildning, digitalt baserade industrier, transport och turismutveckling. Strategin är tydlig när det gäller EU:s beslut att använda rymdkapacitet för att förbättra förbindelserna i Arktis.

Trender att hålla koll på

Sammantaget banar EU:s nya arktiska strategi väg för ett EU som har en mycket starkare och mer aktiv närvaro i Arktis. Detta både med hjälp av lagstiftningsmässiga och ekonomiska hävstänger. I framtiden kommer användningen av arktiska resurser sannolikt att öka. EU skiljer på fossila bränslen som man vill ska stanna kvar i

marken och mineraltillgångar som får prospekteringsstöd av EU. Det krävs brådskande bedömningar av hur dessa beslut kommer påverka energisäkerheten och hållbarheten inom exempelvis gruvnäringen. Bilden av Arktis som en fredlig region håller på att blekna. Berättelsen nu handlar om militarisering och geopolitiska spänningar. Utvecklingen i Arktis är beroende av tillgången på finansiering, inklusive internationella investeringar. Utvecklingen kommer att kräva etablerade och universellt accepterade regler för hållbara investeringar, utvecklade i samarbete med alla de åtta arktiska staterna, med ursprungsbefolkningar och med andra relevanta intressegrupper. EU, med sin expertis inom lagstiftning, kan på ett betydande sätt bidra till regelverket för hållbara investeringar i Arktis.

Översatt från engelska av Lina Winqvist Normoyle

JANNE HOLMÉN

Åländska utvecklingslinjer

Framtiden är svår att sia om. Ibland följer emellertid utvecklingen tidigare upptrampade stigar, och man kan extrapolera fram en hyfsad spådom genom att helt enkelt anta att den historiska förändringen fortsätter in i framtiden i samma takt och med samma riktning som tidigare. Ålands demografiska utveckling har följt ett sådant stabilt mönster. Till skillnad från andra öregioner i Östersjön, där befolkningen minskat (Ösel, Dagö, Bornholm) eller stagnerat (Gotland), så har Ålands befolkningsutveckling stadigt pekat uppåt under de senaste årtiondena. Från och med slutet av 1800-talet fram till och med 1970-talet låg Ålands befolkning stabilt kring 20 000 personer, men sedan dess har den stadigt ökat så att 30 000 personer passerades år 2020. Det är inte osannolikt att utvecklingen kommer att fortsätta fram till och med 2030, så att befolkningen då ökat med ytterligare ett par tusen personer, framför allt genom inflyttning.

En annan långsiktig trend i Ålands utveckling har varit att skärgårdsbefolkningen krympt medan de boende i staden Mariehamn och på den närliggande landsbygden ökat i antal. Det görs tappra försök i skärgården att vända utvecklingen genom till exempel tunnelprojekt och satsningar på förnybar energi. Det är mycket möjligt att en tunnel till Föglö skulle kunna vända på dynamiken genom att korta restiderna från fasta Åland så att hela skärgården blir tillgängligare och mer ”bobbar”, för att citera skärgårdskommunen

Kökars framtidsvision. Det är emellertid osannolikt att en tunnel hinner vara på plats innan 2030.

En annan trend under de senaste årtiondena har varit att ”flyktingar” från omvärlden, framför allt Sverige, tagit sig till Åland för att hitta något som de anser gått förlorat i hemlandet. Den största gruppen utgörs av hemskolningsaktivister, som inte har laglig möjlighet att undervisa sina barn hemma enligt den svenska lagen om skolplikt, men som kan göra det enligt den läroplikt som finns i Finland och på Åland. Det har också funnits en mindre grupp svenskar på den extrema högerkanten som flyttat till Åland för att de upplevt ögruppen som ett mer etniskt svenskt samhälle än det egentliga Sverige. Beroende på den politiska utvecklingen i Sverige kan man tänka sig att nya grupper av svenska flyktingar söker sig till Åland. Det är osannolikt, men inte otänkbart, att det sker ett så dramatiskt skifte i regeringsmakten att Åland börjar få politiska flyktingar från den andra kanten: de vill bo på en ö utan ”fascister” i regeringen, precis som i Sverige förr i tiden.

En annan lång linje i Ålands historia har varit en särställning i internationella avtal. Det började med demilitarisering efter Krimkriget och fortsatte med självstyre efter Första världskriget. Den typen av konstruktioner har en tendens att stärka sin position med tiden, och det finns ingenting som tyder på att de skulle försvinna till år 2030. Med jämna mellanrum dyker det upp någon populistisk politiker eller militär analytiker på det finländska fastlandet som gör utspel om att luckra upp någon aspekt av Ålands självstyrelse eller demilitarisering. Som regel är de emellertid dåligt insatta i hur komplex frågeställningen är och hur små möjligheter Finlands riksdag har att på egen hand påverka Ålands ställning. Demilitariseringen har åsidosatts tillfälligt under världskrig, men sannolikheten för ett sådant fram till och med 2030 är låg. Ett världskrig förutsätter konflikt mellan två någorlunda jämbördiga allianser, och Ryssland saknar idag allierade och är militärt och ekonomiskt svag jämfört med omvärlden. Putins aptit på att ockupera Åland vid en mindre regional konflikt, vilken brukar fram-

hållas av motståndare till demilitariseringen, är förmodligen också måttlig. I en värld där de baltiska staterna är Nato-medlemmar och det finns gott om konflikthärdar på närmare håll kring resterna av det ryska imperiet så ligger förmodligen planerna på en invasion av Åland långt nere i byrålådan.

En autonomi i världsklass

Så länge det finns ett starkt stöd på Åland för självstyrelsen och demilitariseringen så kommer de inte i grunden att kunna hotas. Däremot är det långt ifrån självklart att självstyrelsen kan utvecklas vidare i den takt som många ålänningar hoppas. Under hela 2010-talet har ett arbete med en ny självstyrelselag pågått. Finlands regering lämnade 2 juli 2021 in en proposition till riksdagen om en ny lag, och den behandlas i riksdagen under våren 2022. Syftet är att lagen skall kunna träda i kraft 1 januari 2024. En inte alltför djärv gissning är alltså att Åland år 2030 kommer att styras i enlighet med en ny självstyrelselag. Det kommer emellertid förmodligen inte att innebära så stora förändringar i praktiken. Ett huvudsyfte med lagrevisionen är att den nya självstyrelselagen, som är den fjärde i ordningen, skall stämma bättre överens med Finlands nya grundlag från år 2000, som inte var i kraft när den senaste självstyrelselagen trädde i kraft år 1991. Den nya lagen innehåller också tydliggöranden om hur Åland skall gå tillväga för att på eget initiativ ta över vissa lagstiftningsbehörigheter från riksdagen i Helsingfors. Redan den tidigare lagen gav emellertid Ålands lagting möjligheten att ta över områden som man ändå valt att inte utnyttja, så det är osäkert om den nya lagen kommer att få någon större betydelse i detta avseende. Den nya lagen innehåller inget om möjligheten för Åland att ta över ansvaret för beskattningen, något som varit ett åländskt önskemål i förhand-

lingarna. Överenskommelsen i Nationernas förbund om Ålands status deklarerade att Åland skulle få så stor självstyrelse som var möjligt utan att bli en självständig stat. Eftersom det de facto finns autonoma områden som har egen beskattning utan att de för den skull blivit självständiga stater, som Färöarna och Grönland, så kan man alltså med fog hävda att Finland fortfarande efter drygt hundra år ännu inte till fullo lever upp till sin del av avtalet, som garanterade finländsk överhöghet över öarna i utbyte mot en omfattande autonomi.

Den åländska autonomin har en mycket stark konstitutionell ställning i en internationell jämförelse. Samtidigt har många andra autonomier med en formellt sett mycket svagare konstitutionell ställning paradoxalt nog i praktiken en mer långtgående självstyrelse. Vid närmare eftertanke är detta kanske inte så konstigt som det låter. Att till exempel Storbritannien har gett sina autonomier mycket omfattande befogenheter, som egen beskattning, kan ju hänga samman med att det inte finns några konstitutionella hinder för att vid behov raskt dra in särrättigheterna igen, och till och med avskaffa autonomin helt ifall det skulle behövas. Den åländska autonomin har däremot ett så starkt skydd genom grundlagen och internationella avtal att den finländska staten kan räkna med att permanent förlora varje befogenhet som lämnas till självstyremyndigheterna. Man upplever förmodligen att man inte har något utrymme för att experimentera med att till exempel ge Åland beskattningsrätt, eftersom man inte skulle ha möjlighet att korrigera misstaget ifall det skulle visa sig ha oönskade konsekvenser, som skatteflykt av företag från fastlandet. Den ovan beskrivna mekanismen leder till att Ålands autonomi stärks obönhörligt, men mycket långsamt. En konsekvens av detta är att ålänningarna ständigt anser sig ha anledning att vara missnöjda med utvecklingens hastighet. Inget av detta kommer att ha förändrats i grunden till år 2030. Om självstyrelsen förändrats överhuvudtaget fram till dess så är det i form av en marginell förstärkning, som är för liten för att skingra den åländska känslan av missnöje.

Även om man tryggt kan anta att demilitariseringen och självstyrelsen lever kvar, och eventuellt stärks, så är det svårt att spå vilka vägar de kommer att ta i framtiden. Gamla fördrag och överenskommelser kan nämligen interagera på oförutsägbart sätt med nya politiska och ekonomiska förhållanden. Ett exempel är skattegränsen till övriga EU, som infördes som ett villkor för att Åland skulle ansluta sig till den Europeiska unionen. Syftet var att kunna behålla taxfree-försäljningen på fartyg till och från Åland, vilket höll liv i sjöfartsnäringen och tryggade täta transporter. De goda kommunikationsmöjligheter som detta inneburit har förmodligen varit en viktig faktor bakom att Åland haft en så positiv demografisk utveckling jämfört med andra öar i Östersjön under de senaste årtiondena. Sedan skattegränsen infördes har e-handel emellertid seglat upp som en ny viktig näringsgren internationellt. På grund av skattegränsen till övriga EU så har det åländska näringslivet svårt att haka på den utvecklingen, samtidigt som privatpersoners inköp på nätet försvåras. I takt med att e-handel blir allt viktigare för ekonomin som helhet kommer spänningarna och kritiken mot det nuvarande systemet förmodligen att tillta.

Sjöfarten håller Åland flytande

Sjöfarten har av tradition varit en viktig näringsgren på Åland, även om dess relativa betydelse minskat under 2010-talet. Perioden har emellertid varit en lågkonjunktur för sjöfarten globalt sett på grund av överinvesteringar under slutet av årtusendets första årtionde. De första åren av 2020-talet har emellertid präglats av högkonjunktur för vissa segment av sjöfartssektorn. En av drivkrafterna bakom de höjda fraktraterna har varit ett minskat nybygge av fartyg, som är kopplat till osäkerhet inför vilka miljöregler som kommer att gälla i framtiden. Rent tekniskt har sjöfarten förändrats relativt lite se-

dan oljeeldade fartyg trängde undan de koleldade under årtiondena kring 1900-talets mitt. Krav på minskade utsläpp av växthusgaser gör emellertid att vi nu förmodligen står inför ett nytt stort skifte, men det finns ingen klar och tydlig kandidat som är beredd att ta över efter oljan. En het kandidat är ammoniakdrivna fartyg, kanske kompletterat med batteridrivna på kortare rutter. Den största fysiska förändringen i det åländska samhället under perioden fram till och med år 2030 kommer förmodligen att vara att det börjar dyka upp nya moderna och miljövänliga fartyg som ersätter de gamla, av vilka vissa flera redan är inne på sitt femte årtionde av trafik till ögruppen.

En konsekvens av sjöfartens dominans i det åländska näringslivet var att landskapet mot slutet av 1900-talet hade uppnått en mycket hög inkomstnivå jämfört med fastlandet, trots en jämförelsevis låg utbildningsnivå. Inom sjöfartssektorn fanns gott om välavlönade arbeten baserade på yrkesutbildning snarare än akademisk utbildning. Under 2000-talet har andelen sysselsatta inom sjöfarten minskat, samtidigt som utbildningsnivån inom landskapet stadigt ökat. Man kan tolka det som att ålänningarna bytt utbildningsstrategi för att upprätthålla sina höga inkomster under en tid då de högavlönade arbetstillfällena inom sjöfarten minskat. Automatiseringen inom sjöfartssektorn kommer förmodligen att hålla tillbaka behovet av arbetskraft där, och trenden mot höjd utbildningsnivå kommer förmodligen att fortsätta. Större delen av den högre utbildningen tar plats på det svenska eller finländska fastlandet. Högskolan på Åland har ett utbildningsutbud som motsvarar de finländska yrkeshögskolorna, men när det gäller forskning har de finländska yrkeshögskolorna närmast en starkare position, då den finländska lagstiftningen föreskriver att de skall bedriva forskning, medan den åländska lagstiftningen nöjer sig med att konstatera att högskolan ”kan” göra det. Under de senaste åren har utredningar analyserat hur Högskolan på Åland skulle kunna få en tydligare roll och starkare autonomi. Där har det emellertid stått klart att det inte är så enkelt att kopiera den senaste finländska

reformen av yrkeshögskolorna, som ombildade dem till aktiebolag. Den reformen krävde nämligen justeringar av skatte- och bolagslagstiftningen, områden som Åland inte har lagstiftningsbehörighet över. En sådan reform skulle därför kräva behandling i Finlands riksdag, vilket skulle komplicera processen. Exemplet illustrerar hur självstyrelsen på ett område, utbildningen, i praktiken kan begränsas av att sakfrågor överlappar andra områden där självstyrelse saknas. En lagom ambitiös vision för Åland fram till och med 2030 vore att genomföra en lyckad reform av den högre utbildningen och forskningen, kanske genom att testa någon annan organisationsform än aktiebolaget.

Sammanfattningsvis kan man förmoda att ålänningarna år 2030 kommer att vara något fler än idag och än mer koncentrerade till Mariehamn med omnejd. En omställning mot miljövänligare fartyg har påbörjats men inte avslutats. Ålänningarna fortsätter utbilda sig i allt högre grad, och Högskolan har fått en mer självständig ställning och tydligare mandat att bedriva forskning. Problemen med skattegränsen har blivit så stora att det lett till en förändring, antingen legal eller illegal, till exempel genom institutionaliserad smuggling via bulvaner på fastlandet. Demilitariseringen består och varken finska eller ryska soldater finns på öarna. Självstyrelsen finns kvar och har eventuellt stärkts marginellt. Trots små framsteg på de flesta områden kommer man år 2030 inte att vara helt nöjda med 2020-talets utveckling, men man har blicken mot framtiden och samlas kring Vision 2050, som förväntas lösa alla återstående problem.

V

LARS PEDER NORDBAKKEN

Nordens gull: Den nordiske modellens inkluderende, dynamiske og polysentriske styrke

Den britiske økonomen John Maynard Keynes publiserte i 1926 et essay som var ment som et innspill til det liberale partiets programarbeid. Essayet fremstod som et argument for en sosialt ansvarlig liberalisme. I det samme essayet spissformulerte Keynes hvordan han opplevde politikkenes essensielle oppgave: Å kombinere tre ting; økonomisk fremgang, sosial rettferdighet og individuell frihet. Hvis Keynes hadde vært vitne til vår tids virkelighet, ville han med stor sannsynlighet sett den nordiske modellen som et treffende godt eksempel på det han hadde i tankene.

Keynes ville nok også kjent seg godt igjen i The Economists lederartikkel om «The next supermodell», publisert den 2. februar 2013. I denne utgaven publiserte også The Economist en spesialrapport som oppfordret politiske ledere i alle land til å lære av de nordiske landenes «supermodell». Bakgrunnen for anbefalingen var de nordiske landenes unike kombinasjoner av internasjonalt åpne økonomier, velfungerende dynamiske markedøkonomier, høy levestandard, robuste og universelt innrettede velferdsstater, høyt skattenivå, moderate inntektsforskjeller, høy grad av likestilling og like muligheter, og ikke minst et velfungerende arbeidsmarked, karakterisert ved gode samarbeidsrelasjoner, høy organisasjonsgrad og høy arbeidsdeltagelse, spesielt blant kvinner.

Et oppdatert bilde av de nordiske landenes oppnådde resultater siden 2013, i et sammenlignende internasjonalt perspektiv, vil mer enn bekrefte The Economists analyse fra 2013. Også når vi ser på en rekke andre sosiale, økonomiske og politiske indikatorer ligger Norden helt i toppen eller nær toppen internasjonalt. Det gjelder blant annet indikatorer på sosial mobilitet, inkluderende økonomisk vekst, demokrati og politisk frihet, presse- og ytringsfrihet, økonomisk frihet, næringslivets regulatoriske rammevilkår, innfrielse av klima- og miljømål, digitalisering av samfunnet, forskning og innovasjon, helse og menneskelig utvikling, opplevd livskvalitet, samt sosial og institusjonell tillit.

Siden 2013 har det også blitt utgitt bøker med titler som *Viking Economics. How the Scandinavians Got it Right— and How We Can, Too* (2016) og *The Nordic Theory of Everything. In Search of a Better Life* (2019). To innflytelsesfulle verker som begge trekker frem de nordiske landenes utvikling fra et historisk-institusjonelt perspektiv bør også nevnes: Francis Fukuyamas *Political Order and Political Decay* (2014), som særlig trekker frem Danmark som modell og som metafor, og Daron Acemoglu og James Robinsons *The Narrow Corridor – States, Societies and the Fate of Liberty* (2019), som trekker veksler på utviklingen i både Danmark, Sverige og Norge.

Når vi legger til at de nordiske landene også er blant de landene som hittil har mestret pandemien best er det svært lite som tyder på at den nordiske modellens attraktivitet står i fare for å synke i overskuelig fremtid.

Så like og likevel så forskjellige

Likevel er det ikke opplagt at vi egentlig har å gjøre med én nordisk modell. For eksempel leter man forjeves etter å finne en helt lik arbeidsmarkedspolitikk, boligpolitikk, skattepolitikk, pensjonssystemer eller utdanningspolitikk i de nordiske landene. Det er

heller ikke vanskelig å finne forskjeller i både næringsstruktur og næringslivskultur når man sammenligner land som Norge, Sverige, Danmark og Finland. I tillegg kommer en rekke ulikheter knyttet til historiske erfaringer, kulturmønstre, geografi, språk, samt forskjellige tilknytningsformer til EU og Nato, for å nevne noe.

Vi ser også en rekke institusjonelle endringer og reformer innen hvert av de nordiske landene over tid, samt ulik timing av tilsvarende type reformer i de ulike landene. Spissformulert kan man, slik den svenske økonomen Assar Lindbeck en gang uttrykte seg om den svenske modellen, si at «det ikke finnes noe slikt som én svensk modell». Ifølge Lindbeck ga det mer mening å snakke om syv ulike svenske modeller siden midten av 1800-tallet, herunder tre vesensforskjellige modeller i perioden etter andre verdenskrig. Lindbecks logikk for Sverige kan uten vanskeligheter også overføres på Norge, selv om tidsintervallene for hver epokes grunnmodell ikke er helt identiske.

Et vesentlig poeng er at begrepet *den nordiske modellen*, i vid forstand, i realiteten vanskelig lar seg definere av detaljene i konkrete politiske løsninger på ulike samfunnsområder. Den nordiske modellen trer faktisk tydeligst frem på et mer prinsipielt og overordnet institusjonelt nivå, og gjenkjennes lettest når vi sammenligner overordnede mål for samfunnsutviklingen og grunnleggende institusjonelt design i de nordiske landene.

At det ikke så mye er enkeltingrediensene det kommer an på, men helheten, er dessuten helt i tråd med det faktum at observerte utfall på ulike områder, fra sosial mobilitet til yrkesdeltagelse og like muligheter, ofte ligger på svært like nivåer i de nordiske landene. Dette til tross for klare forskjeller i landenes spesifikke politiske tiltak, lover og regler. Ifølge flere forskere på feltet kan en stor del av forklaringen skyldes at likelydende mål har ligget fast og vært styrende over lang tid, samtidig som de konkrete politiske tiltakene for å nå målene har variert over tid i hvert enkelt land.

I forlengelsen av denne forståelsen følger en viktig konsekvens når vi betrakter Norden i et internasjonalt og globalt perspektiv.

Som små åpne økonomier har de nordiske landene en sterk felles interesse av å beholde og videreutvikle internasjonale spilleregler basert på åpenhet og likeverdighet, det vil si de institusjonelle reglene og ivaretagende organisasjoner som ofte benevnes som den liberale verdensorden. I vår egen verdensdel inntar i så måte EU en særlig viktig institusjonell ramme for de nordiske landene. Hvis alle de nordiske landene hadde deltatt i EU-samarbeidet på lik linje, som fullverdige medlemmer, ville også den nordiske modellen blitt tilført flere fellestrekk, samtidig som Nordens betydning i Europa ville blitt styrket. I en slik situasjon er det også lettere å se for seg at et uavhengig Skottland og de baltiske statene på naturlig vis vil inngå som «medlemmer» av et utvidet nordisk samarbeid.

Verdien av nordisk pluralisme

Når vi vender oss mot fremtiden står vi, uansett hvilket fremtidsscenario vi måtte mene er det mest sannsynlige, overfor flere betydelige og pågående transformasjoner som også virker forsterkende inn på hverandre. Summen av energi- og mobilitetstransformasjoner, tiltagende digitalisering og robotisering, et omkalibrert globaliseringsmønster, tunge demografiske endringer og geopolitiske tyngdeforskyvninger er en kombinasjon som nærmest er programmert til å skape store forandringer, overraskelser og «sjokk» på veien. Vi går derfor en fremtid i møte som har fått flere til å trekke frem begrepet *radikal usikkerhet*.

Det er vesentlig å forstå at radikal usikkerhet ikke nødvendigvis er noe negativt, selv om det kan høres skremmende ut. Det eneste som er sikkert i en omgivelse preget av radikal usikkerhet er at verdien av samfunnsmessig robusthet (evnen til å avverge kriser), *resilience* (evnen til å overvinne kriser raskt etter at de inntreffer), samt innovasjonskraft vil øke i betydning som forutsetninger for å

sikre en god samfunnsutvikling som inkluderer alle. Her har den pluralistiske nordiske modellen, med dens særegne polysentriske egenskaper, allerede et stort potensielt fortrinn. Den nordiske modellens grunnleggende evne til å balansere effektivitet og innovasjonsdynamikk med sosial rettferdighet og inkludering er fundamentet for dette komparative fortrinnet. Men det er først og fremst et gunstig utgangspunkt.

Kombinasjonen av mangfold og likhet, autonomi og samarbeid innenfor den nordiske modellen gjør det også lettere å lære av hverandre, fordi mangfoldet inviterer til dynamisk institusjonell læring gjennom eksperimentering og «konkurranse». I en mer usikker og kompleks fremtid blir nettopp denne evnen til å lære raskt og omsette lærdommene i handling så verdifull – på tvers av alle sektorer og samfunnsnivåer.

I tillegg kommer en ytterligere faktor som også reflekterer en nordisk styrke. Kvaliteten på samfunnets viktigste institusjoner (spilleregler), fra det rettslige til det politiske og økonomiske, blir mer utslagsgivende for utfallet av alle økonomiske og sosiale prosesser desto mer omgivelsene er preget av grunnleggende usikkerhet knyttet til store endringsprosesser med et globalt nedslagsfelt. Velfungerende og sterke institusjoner fungerer som en forutsigbar trygghetsfaktor, som på en avgjørende måte bidrar til å redusere risikoen forbundet med alle fremtidsrettede handlinger, som for eksempel investeringsbeslutninger.

Det er ikke så farlig å være annerledes

Samtidig som *The Economist* i 2013 utropte de nordiske landene som representanter for «den neste supermodellen» var det ikke like lett å få øye på tilsvarende optimistiske synspunkter i de nordiske landene. Det var lettere å finne samtidseksempler på selvkritiske

spørsmål om velferdsstatens og den nordiske arbeidslivsmodellens bærekraft på sikt, under mørke skyer som en raskt aldrende befolkning, nye krav til fleksibilitet i arbeidsmarkedet, økt arbeidsinnvandring fra øst-europeiske land, samt innvandring av lavt utdannede flyktninger fra utviklingsland.

Det ble også publisert advarende bøker som hevdet at «den nordiske eksepsjonalismen» var en myte som stod for fall hvis vi ikke begynte å ligne mer på land som USA og Storbritannia.

I den grad det er mulig å trekke frem en slags fasit i dag, i et sammenlignende internasjonalt perspektiv, er det hevet over tvil at den motbeviser frykten for den nordiske eksepsjonalismen med klar margin. Noen indikasjoner kan være illustrerende:

- De nordiske landene har lyktes bedre enn de fleste andre rike land med å gjennomføre omfattende pensjonsreformer som gjør pensjonssystemene mer bærekraftige, gjennom justeringer i tråd med en økt gjennomsnittlig levealder, samt lagt bedre til rette for at flere står lengre i arbeidslivet.
- Mye tyder også på at de nordiske landene har vært blant de beste i klassen når det gjelder å integrere både arbeidsinnvandrere og flyktninger i arbeidslivet, med relativt få negative konsekvenser for det etablerte norske arbeidslivet, arbeidsvilkår, organisasjonsgrad og partssamarbeid.

To grunnleggende feil synes å gå igjen blant de nordiske pessimistene. For det første en tendens til å undervurdere de gjensidig positive overføringseffektene mellom sterke, åpne og inkluderende politiske og økonomiske institusjoner, et hovedpoeng i Daron Acemoglu og James Robinsons mye omtalte bøker *Why Nations Fail* (2013) og *The Narrow Corridor* (2019). For det andre en undervurdering av hvilke differensierende konkurransefortrinn som kan utvikles av næringslivet i små åpne økonomier, som dels er betinget av en landenes unike institusjonelle kombinasjoner og dets egenskaper. For eksempel egenskaper som sikrer at gevinstene fra globalisering og

teknologiske fremskritt kommer det brede laget av befolkningen til gode. Det er derfor ikke så overraskende at oppslutningen om frihandel og globalisering i befolkningen viser seg å ligge på et stabilt høyere nivå i Norden, sammenlignet med land som USA og Storbritannia.

«The globotics upheaval»

En av verdens ledende økonomer med internasjonal økonomi som spesialfelt, Richard Baldwin, har i sin siste bok *The Globotics Upheaval* (2019) varslet at det kommende globale digitaliserings- og automatiseringsskiftet må forventes å tvinge frem mer omfattende og plutselige endringer i arbeidsmarkedet enn vi har hatt erfaringer med fra tidligere. På kort sikt vil det kunne bety at vi i tiden fremover vil oppleve både flere tapere og vinnere i arbeidslivet.

Oppskriften Baldwin anbefaler for rike land er kanskje ikke så overraskende: mer *flexicurity* og aktiv arbeidsmarkedspolitikk à-la Danmark. Det vil si aktiv og generøs omstillings- og kvalifiseringsstøtte til arbeidsledige, men ikke til bedrifter i vanskeligheter. Elementer av det samme, riktignok med litt svakere dosering enn Danmark, finner vi også igjen i de øvrige nordiske landenes arbeidsmarkedspolitikk.

Den britisk-egyptiske økonomen Minoche Shafik kommer i boken *What We Owe Each Other* (2021) til en tilsvarende konklusjon som Baldwin om behovet for å fornye og omkalibrere samfunnskontrakten i møte med de sterke endringskreftene og store omstillingene i vår tid.

Klimapolitikk og det grønne skiftet

Få politikkområder er så komplekse og samtidig så avgjørende for fremtiden som de klima- og energipolitiske utfordringene som favnes av ambisjonene om å lykkes med et verdiskapende grønt skifte. Et kjennetegn ved slike komplekse utfordringer er at det er vanskelig å forestille seg at utfordringene kan mestres uten en selvforsterkende vekselvirkning mellom offentlig bevissthet og opinionsdannelse, samt effektive politiske svar som skaper gode rammebetingelser for dynamiske markedsprosesser og teknologiske innovasjoner. Slik kan vi alle bli en del av løsningen og samtidig se oss tjent med det å handle klimavennlig.

Det er ikke vanskelig å trekke linjene fra en slik erkjennelse til å verdsette de grunnleggende styrkene ved den nordiske modellens inkluderende markedsøkonomi og politiske institusjoner. En sterk og befestet sosial og institusjonell tillit står med andre ord nok en gang stødig plassert midt i sentrum av et begrunnet håp om å mestre vår tids store utfordringer. Men dermed er det ikke gitt at løsningen blir enkel, kun at Norden har et svært godt utgangspunkt for å lykkes og til å innta en internasjonal lederrolle.

Den nordiske modellen må skape sin egen fremtid

Mye av det jeg har omtalt tidligere hviler på et historisk fundament, det vil si at det er forankret i de nordiske landenes erfaringer og beviselige prestasjoner over tid. Dette er naturligvis også av betydning for fremtiden, i det minste på grunn av det allment observerte utviklingsmønsteret som gjerne kalles *stiavhengighet* (*path dependency*): At et lands utvikling gjerne følger et hovedmønster

som er betinget av et lands kulturelle, institusjonelle og næringsstrukturelle særtrekk og ressursgrunnlag.

Men i møte med en fremtid preget av stor usikkerhet og et raskere endringstempo vil det ikke være tilstrekkelig å hvile på historiske laurbær, selv med et nordisk kvalitetsstempel. Den reelle utfordringen fremover er en helt annen: Den består i å videreutvikle den nordiske modellen og velferdsstaten for å sikre og styrke modellens bærekraft i møte med en serie selvforsterkende endringskrefter, knyttet til demografi, globalisering, ny teknologi og det store grønne skiftet som trengs for å sikre fremtidige generasjoners livsgrunnlag.

Det er ingen liten oppgave, men de nordiske landene har gode forutsetninger for å mestre oppgaven og til å påvirke verden i en mer bærekraftig retning. Underveis kan det være verd å minnes Abraham Lincolns visdomsord: «The best way to predict your future is to create it».

BO ROTHSTEIN

Nordisk lycka. De inre hoten

År 2011 antog FN:s generalförsamling en resolution som uppmanade medlemsländerna att mäta sina innevånares uppfattning om de uppfattade sig vara lyckliga. Tanken var att sådana data skulle kunna användas för att vägleda vilka politiska reformer man borde satsa på. Att göra så att medborgarna uppfattar sig vara tillfreds med sina liv kan sägas vara en central uppgift för varje regering. Den vanligaste formen för att mäta graden av lycklighet har varit internationellt jämförbara surveyundersökningar där människor fått svara på frågan om hur pass nöjda de är med sina liv. Den första "World Happiness Report" kom 2012 och väckte en omfattande internationell uppmärksamhet. Rapporten var en av de första jämförbara beskrivningarna av tillståndet för lyckan i världen såsom detta nu kunde mätas i surveys. Man försökte också förklara faktorerna bakom de betydande variationerna i lycka som man uppmätt. Den andra rapporten kom 2013 och från 2016 har det kommit en ny "World Happiness Report" varje år.

Alltsedan 2013 års rapport publicerade sin rankning av länder har de fem nordiska länderna – Finland, Danmark, Norge, Sverige och Island – alla varit bland de tio högst rankade, med nordiska länder som ockuperande de tre främsta platserna 2017, 2018 och 2019. Det torde därmed stå klart att de nordiska staterna gör någonting rätt vad gäller deras förmåga att få sina medborgare att uppfatta sig vara nöjda med sina liv. Det är emellertid också så

att denna exceptionella position för de nordiska länderna inte är begränsad till medborgarnas uppfattade grad av lycklighet. Oavsett om vi tittat på mått för tillståndet för demokratin och politiska rättigheter, graden av korruption, förtroende mellan medborgare, känsla av säkerhet, social sammanhållning, jämställdhet, jämn inkomstfördelning eller några andra av de många andra globala rankingar av länder som utförs, tenderar man att hitta de nordiska länderna på de främsta platserna.

En central fråga är naturligtvis vad det egentligen är som gör den genomsnittlige nordiske medborgaren så exceptionellt nöjd med sitt liv? Den ”World Happiness” rapport som presenterades år 2020 innehåller ett särskilt kapitel om detta där fyra samhällsforskare från de nordiska länderna (däribland undertecknad) försökt finna svaret på denna fråga.¹ Genom att analysera ett stort antal befintliga studier fann man att de mest framträdande förklaringarna inkluderar faktorer relaterade till de offentliga institutionernas kvalitet och tillförlitlighet, ländernas omfattande välfärdsförmåner, deras låga grad av korruption samt deras jämförelsevis välfungerande demokratiska system. Vidare upplever nordiska medborgare en hög känsla av självständighet och frihet, samt har de en hög nivå av mellanmännisklig tillit gentemot varandra som också är faktorer som spelar en viktig roll för tillfredsställelsen med livet. När människor svarar på frågan om de anser att man i allmänhet kan lita på andra människor måste de använda någon form av generalisering eftersom de faktiskt inte med någon säkerhet kan veta detta. Ett sätt att tänka om detta är att människor när de skall vara på denna fråga gör en slags utvärdering av *den allmänna moraliska halten* i samhället. Om man anser att denna är låg, t. ex. därför att korruption i olika former är omfattande, är det rimligt att också sluta sig till att de flesta människor och institutioner är opålitliga.

De flesta av de ovan nämnda förklaringsfaktorerna för nordisk lycka är starkt korrelerade med varandra och ofta också ömsesi-

1 <https://worldhappiness.report/ed/2020/#read>. För referenser till forskning som nämns i denna essä hänvisas till denna publikation.

digt förstärkande, vilket gör det svårt att säga något om orsak och verkan. Att dra slutsatser om hur de kausala sambanden fungerar måste därför göras med stor varsamhet. Skapar till exempel tillit till institutioner och andra medborgare en grogrund för att bygga en välfärdsstatsmodell med omfattande sociala förmåner? Eller bidrar välfärdsstatsmodellen till låg kriminalitet och korruption, vilket leder till att medborgarna litar mer på varandra? Med största sannolikhet spelar båda dessa kausala riktningar roll, vilket leder till en självförstärkande återkoppling som producerar högt förtroende i Norden, och en jämförelsevis väl fungerande stats- och samhällsmodell som i sin tur genererar lyckliga medborgare.

Storlek, etnisk mångfald och mellanmännisklig tillit

Många teorier har lagts fram för att förklara den höga nivån av nordisk lycka, från framgångsrik modernisering och förmågan att stödja de mindre bemedlade till höga nivåer av social tillit. Det har ofta hävdats att det är lättare att bygga välfärdssamhällen i små och homogena länder som Norden, jämfört med större och mer etniskt heterogena länder. Forskning har dock inte funnit ett tydligt samband, varken negativt eller positivt, mellan storleken på ett lands befolkning och tillfredsställelse med livet. Dessutom är mindre länder i genomsnitt inte mer homogena än större länder. I själva verket är de nordiska länderna idag ganska heterogena, med cirka 20 procent av Sveriges befolkning som varandes född utanför landet, varav en försvarlig del utanför Europa. Vissa empiriska studier har funnit att ökad etnisk mångfald är förknippad med minskat förtroende. Detta tillskrivs att etniskt heterogena samhällen har svårare att generera kollektiva nyttigheter, t. ex. i form av fri och allmän skolutbildning, sjukvård och generella socialförsäkringar. Det finns emellertid forskning som visat att det inte är etnisk mångfald i sig,

utan snarare etnisk bostadssegregation som undergräver den mellanmänskliga tilliten. Annan forskning har visat att den ekonomiska ojämlikheten mellan etniska grupper, snarare än kulturella eller språkliga barriärer, verkar förklara att etnisk diversifiering kan leda till mindre kollektiva nyttigheter. Det historiska faktumet att de nordiska länderna inte har haft en underklass av slavar eller billig arbetskraft importerad från kolonier skulle till exempel kunna spela en roll för att förklara den nordiska vägen till välfärdssamhällen.

Ett i sammanhanget viktigt forskningsresultat är att inverkan av etnisk mångfald på social tillit blir försumbar när man kontrollerar för kvaliteten i de offentliga institutionerna, t ex i form av lika-behandling och låg korruption. Detta kan förklara varför det i länder med högkvalitativa offentliga institutioner, som de nordiska, den ökade etniska mångfalden inte har orsakat en sjunkande social tillit. Dessutom, enligt analysen i *World Happiness Report 2018*, har andelen invandrare inom ett land ingen effekt på den genomsnittliga nivån för tillfredsställelse med livet för de lokalt födda. De tio "lyckligaste" länderna har en utrikesfödd befolkningsandel på i genomsnitt 17 procent vilket är ungefär två gånger mer än världsgenomsnittet. Andra studier har tenderat att finna en liten positiv snarare än negativ effekt av invandring på välbefinnandet för lokalt födda befolkningar. Sammantaget ger etnisk homogenitet ingen förklaring till nordisk lycka.

Välfärdsstatens generositet

Med tanke på att de nordiska länderna är kända för sin välfärdsstatsmodell med omfattande sociala förmåner, är välfärdsstaten en naturlig kandidat för att förklara den höga graden av "nordisk lycka". Studier av välfärdspolitiken som fångar omfattningen av frigörelse från marknadsberoende när det gäller pensioner, eko-

nomiskt stöd för sjuka eller funktionshindrade och arbetslöshetsersättning visar att välfärdsstatens generositet har en positiv och betydande inverkan på tillfredsställelsen i livet. Särskilt inkomstrygghet vid arbetslöshet visar sig ha en stark effekt för tillfredsställelse med livet, eftersom både arbetslöshet och rädsla för arbetslöshet starkt påverkar livskvaliteten. Mycket tyder på att en hemlighet bakom den nordiska lyckan är den nordiska välfärdsstatens institutionella ram som innefattar principer som likabehandling, opartiskhet och frånvaron av systemisk korruption. Människor tenderar att vara lyckligare i länder där det finns lätt tillgång till relativt generösa välfärdsförmåner som fördelas efter principer som man uppfattar som rättvisa och där arbetsmarknaden är reglerad för att undvika mera svårartad exploatering av arbetskraften.

De offentliga institutionernas kvalitet

Enligt teorierna om "Quality of Government" kan vi förvänta oss ett starkt positivt samband mellan denna faktor och andelen medborgare som uppfattar sig vara tillfredsställda med livet. I jämförelser av institutionell kvalitet intar de nordiska länderna de främsta platserna tillsammans med länder som Nya Zeeland och Schweiz. Flera empiriska studier har också visat att människor är mer nöjda med sina liv i länder som har bättre institutionell kvalitet. Vanligtvis förändrar sig inte de offentliga institutionernas kvalitet mer än på mycket lång sikt men man har kunnat visa att i de relativt få länder där man kan se relativt snabba kvalitetsförbättringar (typ under en femårsperiod) där tenderar dessa att leda till snabba förbättringar av befolkningens välbefinnande. Det finns också stöd för att när förtroende för de offentliga institutionerna sjunker, så sjunker även den generella mellanmänskliga tilliten i samhället. Ett exempel på

detta är USA där man ser en stark nedgång av båda dessa former av tillit under de senaste fem decennierna.

Vad som skiljer ut de nordiska länderna från många andra liberala västländer är inte att de är mera demokratiska utan mer att man i de offentliga institutionerna agerar efter rättsstatsprincipen och har låg korruption. Flera studier har funnit att det inte i första hand är demokrati i form av fria och rättvisa val samt de liberala fri- och rättigheter som påverkar graden av tillfredsställelse med livet utan tyngden ligger på de offentliga institutioner som ansvarar för att genomföra den offentliga politiken. I länder med hög korruption och andra former av otillbörlig favoritism i den offentliga förvaltningen uppfattar sig många människor som förfördelade, diskriminerade och utan kontroll över sin egen livssituation vilket alla är faktorer som har en stark negativ inverkan på hur nöjda de är med sina liv. Människor som ser att exempelvis lärare, läkare, poliser, domare och de som administrerar skatter och sociala förmåner är ohederliga, kan mutas och bryter mot normer som opartiskhet, saklighet och allas likhet inför lagen, kan tänkas dra två slutsatser. För det första, om man inte kan lita på människor som har denna slags funktioner i ens samhälle, hur ska man då kunna lita på folk i allmänhet? För det andra kommer man att tänka att de flesta människor, för att få vad de behöver, på grund av tjänstemännens ohederlighet måste engagera sig i allehanda oegentligheter och därför är andra människor i allmänhet inte att lita på. Såväl låg institutionell som låg mellanmänsklig tillit gör att människor uppfattar sig om olyckliga.

Grundbulten i de nordiska samhällenas framgångssaga skulle då ligga i att vi i allmänhet kan räkna med att bli opartiskt, hederligt och kompetent bemötta i våra kontakter med den offentliga sektorns personal.

Till detta kommer att i länder med låg kvalitet i de offentliga institutionerna kommer en majoritet av medborgarna inte vilja anförtro staten att ansvara för väsentliga saker som pensioner, sjukvård, äldreomsorg och skolor. Detta eftersom de med fog

har anledning att misstänka dels att deras skattepengar kommer att missbrukas, dels att de inte kommer att bemötas rättvist och opartiskt och dels att kompetensen hos de som kommer att utföra uppgifterna kommer att vara låg.

Om man skall försöka sig på att skapa någon reda i orsaksförhållandena bakom den nordiska lyckan så kan den tänkas fungera enligt följande modell. Den jämförelsevis höga kvalitén i de offentliga institutionerna har gett upphov till två saker. Dels genererar den hög mellanmänsklig tillit, dels ger den utrymme för en relativt omfattande välfärdspolitik. Båda dessa faktorer genererar i sin tur en hög grad av tillfredsställelse med livet hos medborgarna i de nordiska länderna.

Finns det några hot mot den nordiska lyckomodellen?

Det finns inte mycket som talar för någon alarmism vad gäller de nordiska ländernas särställning när det gäller att skapa medborgare som mer än i de flesta andra länder är nöjda med sina liv. Självklart kan det komma hot utifrån t. ex. i form av svåra ekonomiska kriser, tunga klimatförändringar eller som när detta skrivs, krig i närområdet. Jag vill emellertid lyfta fram vad man kan kalla för två "inre hot". Ett sådant kommer från en ideologisk och politisk inriktning som vuxit sig bred under de senaste decennierna och som går under beteckningen identitetspolitik. Denna säger nämligen att idéen om opartiskhet och likabehandling är en chimär. I detta politiska tänkande tas det för givet att personer som på något sätt avviker från majoritetsbefolkningen alltid kommer att diskrimineras i sina göranden med den offentliga sektorn. Det handlar om alltifrån beslut om olika bidrag till betygssättning i skolan, rättsväsendets agerande, hur man bemöts i sjukvården, möjligheten till anställning-

ar, befordringar och tilldelning av bidrag och service av allehanda anslag. I alla dessa sammanhang säger oss den identitetspolitiska inriktningen, har personer som inte följer majoritetsbefolkningens mönster att vänta sig att bli diskriminerade. Till detta kommer naturligtvis genderaspekten där kvinnor har att förvänta sig att bli systematiskt förfördelade. Enligt denna politiska inriktning ligger det helt enkelt inte inom mänsklig förmåga att opartiskt och sakligt kunna bedöma en person som inte tillhör den egna etniska, sociala, åldersmässiga, religiösa eller sexuella gruppen. Enbart kvinnor kan rättvist bedöma kvinnor. Enbart muslimer kan fatta rättvisa beslut om muslimer. Enbart transpersoner kan förhålla sig sakligt och opartiskt till transpersoner, och så vidare. Av detta följer en första viktig slutsats: I det fall identitetspolitiken skulle komma att bli dominerande så kommer den ena grundbulten i den jämförelsevis mycket framgångsrika nordiska samhällsmodellen att falla samman.

Ett andra ”inre hot” mot den nordiska lyckomodellen kan sägas komma från en annan ideologisk inriktning vilken går under beteckningen ”postmodernism”. Även detta synsätt har under de senaste decennierna haft ett starkt genomslag inom stora delar av den akademiska forskningen, främst inom humaniora men även inom delar av samhällsvetenskapen. Inriktningen har som utgångspunkt att det inte kan finnas något som är sant eller vetenskapligt belagt utan att vad som anses som sant avgörs av de förhärskande (och självklart djupt orättvisa) maktförhållandena. I likhet med identitetspolitiken underkänner postmodernismen möjligheten till opartiska och på fakta sakligt grundade beslut. Istället handlar allt om olika former av maktutövning. Det finns inte heller enligt postmodernismen någon egentlig skillnad mellan den kunskap som produceras med vetenskapliga metoder och den som styrs av våra ideologiska uppfattningar eller personliga erfarenheter. Problemet är naturligtvis att en fungerande välfärdspolitik förutsätter att det är möjligt att skapa kunskap om de faktiska förhållandena i samhället, t. ex. hur utbredd barnfattigdomen är och vad som kan

fungera som lösningar på sådana problem. Den förutsätter också att de som har att besluta om olika förmåner och bidrag kan fatta sina beslut på sakliga och opartiska grunder. Anser man att detta inte är möjligt utan att sociala reformer, både i sin utformning och i implementeringsprocessen, bara är ett utslag av orättfärdig mak-tutövning blir det naturligtvis inte möjligt att åstadkomma brett politiskt stöd för olika sociala åtgärdsprogram. I så fall undermineras också "det andra benet" i den nordiska lyckomodellen. Inget av dessa båda "inre hot" uppfattar jag som akuta men i ett längre perspektiv kan det finnas anledning att överväga i vilken utsträckning dessa två ideologiska inriktningar är kompatibla med den nordiska samhällsmodellen.

EIRINN LARSEN

Verdensmestre i likestilling

Det er Norden som er best på likestilling, sier mange – og det med referanse til de globale likestillingsindeksene. I alt åtte slike finnes i dag, i regi av ulike internasjonale aktører. Men uansett hvem som står bak disse, og hva de vekter, er resultatene nesten alltid sammenfallende: Det er de nordiske landene som kommer best ut når verdens mest – og minst – likestilte land skal kåres og rangeres. Etter hvert har denne måten å fremstille Norden på, blitt en del av den nordiske selvforståelsen.

I norske aviser har bruken av uttrykket «verdens mest likestilte» nærmest eksplodert siden midten av 2000-tallet. I tillegg har de nordiske statene selv, i sin politiske kommunikasjon med verden, begynt å fremheve sitt engasjement for kvinners rettigheter, likestilling og kjønns mangfold på mer strategiske måter. «Nation branding» som dette fenomenet heter, handler om å bygge et lands merkevare ved å rendyrke elementer i dets nasjonale identitet – og helst de delene som best korresponderer med hvordan landet blir sett og fremstilt i verden. Derfor er det også i denne transnasjonale interaksjonen og «feed-back-loopen» noe av svaret ligger på hvorfor nettopp Norden ble verdensmestre i likestilling – og om vi i fremtiden klarer å holde denne topplasseringen.

Selvsagt har de nordiske landene gjort mye som tilsier at de fortjener å stå øverst på pallen i det verdensmesterskapet som handler om likestilling. Bildet av det kvinnevennlige Norden er heller

ikke helt nytt. Alt rundt 1900 ble ideen om det kvinneprogressive Skandinavia skapt – og det innenfor blant annet konteksten av den internasjonale kvinnestemmerettsbevegelsen, godt støttet opp av nordiske og spesielt norske kvinneaktivister og myndigheter. Samtidig måtte tanken om stater som merkevarer etableres og spre seg, før likestilling ble en del av den nasjonale merkevarebyggingen i Norden.

Nordisk merkevarebygging

Grunnlaget for å ta i bruk markedsføringsprinsipper i kommunikasjonen av nasjoner, ble lagt ved inngangen til 1990-årene. Murens fall ga identitetskrise for mange land. Det gjaldt også de fem unntakene i «den nordiske modellen» kjent som Danmark, Sverige, Norge, Finland og Island. Forestillingen dyrket fram i tiden etter andre verdenskrig, om Norden som et fredfullt og demokratisk alternativ til det kapitalistiske vest og kommunistiske øst, ga ikke mening i en verden uten Sovjetunionen. Kaldkrigsretorikken ble byttet ut og inn kom en mer markedsvennlig nasjonalisme. Karakteristisk for denne var at nasjonale ikoner ble modernisert og mobilisert for nye målsettinger. Innen den nasjonale merkevarebyggingen begynte det med kampanjen som Tony Blairs New Labour sto for, «Cool Britannia», i siste del av 1990-årene. Her ble markedsføringens prinsipper tatt i bruk, noe som gjorde markedsføringskonsulenter til fødselshjelpere for det nye Storbritannia – merkevaren.

I løpet av 2000-tallet nådde den nasjonale merkebyggeboomen også Norden. I Danmark startet det med karikaturstriden som hadde gitt landet store omdømmeproblemer. For å reparere og gjenopprette verdens bilde av Danmark, som en troverdig stat, hyret danske myndigheter inn den britiske markedsføringskonsulenten,

Simon Anholt. Han hjalp Danmark med å lage en nasjonal merkevarekampanje og nettsiden www.denmark.dk. Og i dag har alle de nordiske landene slike merkevareprogrammer og nettsider med unntak av Norge. Anholt reiste nemlig videre til Finland, Sverige og Island på liknende oppdrag. I Norge kom hjelpen fra annet hold – og mer i tråd med tradisjonen «public diplomacy». Målet var likevel det samme – å styrke omdømmet sitt i utlandet.

For de nordiske landene har arbeidet med å bygge sin merkevare som ethvert selskap i forbruksvareindustrien, medført en fornyet interesse for feminisme og likestilling. Likestilling har faktisk blitt et slags konkurransefelt internt i den nordiske regionen. Resultatet er en tydeligere arbeidsdeling både i stil og i budskap. For eksempel har Sverige siden 2014 – og som «første land i verden» – ført det de kaller en feministisk utenrikspolitikk. Det har helt opplagt styrket det svenske (selv)bildet som både progressivt og moderne. I Norge har budskapet vært mindre dristig, men entydig nok: For Norge er likestilling ikke bare økonomisk viktig, men riktig og helt «naturlig». Det førte blant annet til at da Norge i 2019 drev valgkamp for et sete i sikkerhetsrådet, endte en opp med å steke vafler foran FN-bygningen iført sjokkrosa sokker! Men da landene som Norge til slutt måtte overbevise om sitt kandidatur, var opptatt av alt annet enn likestilling, ble rosatonen raskt tonet ned. Budskapet var nå at Norge er en forutsigbar internasjonalt partner, en til å stole på.

Under besøket til Hillary Clinton i 2009 var det mer omvendt. Den amerikanske utenriksministeren fattet interesse for Norge, fordi landet hadde et kvinneperspektiv på arbeidet for global helse. Men da Clinton først var i landet, inviterte den norske utenriksministeren den amerikanske med til Tromsø for å diskutere nordområdepolitikk. Igjen eksemplifiserer dette hvordan Norge og andre nordiske land ikke bare lever opp til Nordens rykte i verden som kvinneprogressiv. De bruker likestillingspolitikken symbolske verdi til å fange oppmerksomheten fra andre stater, for så å fremme sine egne interesser i verden.

Andre ganger handler det mest om å få merkevaren til å skinne, som i Finland. På den finske regjeringens nettside, under tittelen «Finland is a gender equality pioneer», kan nemlig hele verden lese at «Finland is one of the world's leading countries in fostering gender equality. It was *the first country* to grant women full political rights». For en historiker er det selvsagt interessant å se at merkevarebyggingen av Finland som verdensmester i likestilling, er så direkte knyttet opp mot landets egen historie. Du trenger samtidig ikke forskningskompetanse i historie for å finne ut at Finland var først i Norden med stemmerett til kvinner, men ikke i verden. Både New Zealand og Australia vedtok allmenn stemmerett for kvinner og menn før Finland, i 1893 og 1902. Det samme gjorde mange amerikanske delstater etter Wyoming i 1860. Imidlertid synes historiske fakta å ha liten verdi når iveren stiger etter å merkevarebygge de nordiske stater som best i verden på likestilling.

«Verdens første» er blitt et hyppig brukt «topos» i de nordiske landenes fortellinger om seg selv og sine prestasjoner på det likestillingspolitiske feltet. På den danske landsiden kan du for eksempel lese at Danmark i 1924 fikk «verdens første kvinnelige statsråd med Nina Bang» (som historikere har funnet ut at er en myte, siden den første kvinnelige ministeren i verden var russisk). På Islands landside står det at landet hadde «verdens første kvinnelige president», og var det «første landet i verden» med foreldrepermisjon til fedre, mens Sverige altså var «først i verden» med å føre en feministisk utenrikspolitikk. Bare Norge fremstår som mer tilbakeholden, igjen. Kanskje er det for å understøtte inntrykket av at likestilling er så naturlig for Norge? Eller er det av hensyn til den langt viktigste norske merkevaren – den norske fredsnasjonen? Norge var likevel tidlig ute med å utnytte sitt internasjonale rennømmé som kvinneprogressive, med mål om å få verden til å se en ny, og ganske, ukjent stat etter oppløsningen av personalunionen med Sverige i 1905. Og det er dette vi nå skal vende oss til, for også her ligger noe av forklaringen på hvorfor Norden er blitt verdensmestre i likestilling.

Mer kvinneprogressive enn andre

Forestillingen om at Norden er mer progressiv enn andre når det gjelder kvinners rettigheter og stilling, ble altså skapt på begynnelsen av 1900-tallet. Også da som etter murens fall, var den internasjonale orden i endring. Gamle stater ble utfordret av USA som progressiv kraft, og nye eller aspirerende nasjonalstater søkte innpass og internasjonal legitimitet. Men tiden rundt 1900 var òg tiden da de store folkebevegelsene organiserte seg og krevde sine interesser hørt, noe de i økende grad fikk hos de nordiske stater. Kvinnebevegelsen var samtidig ingen ensidig nasjonal bevegelse. Forbindelsene gikk på tvers av nasjonale grenser, med internasjonale sammenslåinger av ulikt slag. Kampen for frihet og bedre rettigheter for kvinner ett sted i verden, kunne ved hjelp av moderne media og bedre kommunikasjon derfor løftes fram og brukes retorisk og politisk andre steder. Og det var altså innenfor denne konteksten, og ved hjelp av nye måter å påvirke opinionen på, at fortellingen om Norden eller Skandinavia som det het den gangen, som kvinneprogressiv, ble skapt. I spissen sto amerikanske kvinneaktivister med behov for nye suksesshistorier å vise stil i kampen mot de mange som mente at kvinner ikke burde ha stemme- og valgrett på føderalt og nasjonalt nivå.

De amerikanske kvinneaktivistene begynte selvsagt ikke helt på bar bakke. I forbindelse med det moderne gjennombruddet i siste halvdel av 1800-tallet, hadde skandinaviske malere og forfattere fått internasjonalt rykte på seg for å fremstille kvinner ikke bare som de var, men på nye og frigjorte måter. Men opprinnelig var dette med frigjorte kvinner ikke sett på som noe positivt, snarere tvert imot. Kjønnskonserverisme kjennetegnet de gamle, siviliserte europeiske statene, med fundament i det borgerlige idealet om separate for kvinner og menn. I løpet av de første tiårene av 1900-tallet skulle dette endre seg. I det internasjonale samfunnet som nå vokste fram, ble kvinners rettigheter til en ny norm og et nytt kjennetegn på de moderne stater – og med det ble grunnlaget lagt for tanken om

grunnleggende menneskerettigheter. Dette tjente Norden og spesielt Norge hvor kvinnekampen ikke bare ble en del av kampen for nasjonal uavhengighet som i Finland. I Norge ble erfaringen med å gi kvinner egne politiske rettigheter til en moralsk og mobiliserbar ressurs i utviklingen av et nytt politikkfelt – utenrikspolitikken.

Der Sverige og Danmark lenge hadde basert sin utenrikspolitikk på 'konge, stat, militær og toll', bygget Norges tenkning på 'nasjon, folk og frihandel'. Etter 1905 kom denne utenrikspolitiske tenkningen til å forsterke forbindelsen mellom offentlig norsk politikk og det folkelige engasjement for fred, og for kvinnesak. Vel og merke når anledningen bød seg, som da den amerikanske kvinnesaksaktivisen Carrie Chapman Catt på begynnelsen av 1900-tallet la an på Norden og Norge for å fremme kvinnenstemmerettssaken i eget land og i verden.

Ukjente Norge framfor revolusjonære Finland

Carrie Chapman Catt ledet den Internasjonale alliansen for kvinners stemmerett (IWSA), etablert i 1904, og ble en helt sentral aktør i framsnakkingen av de skandinaviske landene som i hennes ord anno 1908, representerte «a race which does not forget its ancestors were Vikings, who sailed the seas without chart and compass». I årene 1908–1914 skulle hun samarbeide nært med nordiske og norske kvinnesakskvinner, men også den norske regjering. Hennes kurtise og Nordenentusiasme begynte riktignok først etter at Finland i 1906 innførte allmenn stemmerett for kvinner og menn, etterfulgt av Norge i 1907 for kvinner med inntekt over et visst nivå. For den amerikanske kvinnesaksforkjemperen representerte dette sårt tiltrengte suksesshistorier som kunne brukes for å overtale andre land til å følge etter. Samtidig var det Norge som ble løft mest fram den gangen, som verdens første og mest progressive på kvinners rettigheter, ikke Finland.

I talen på den store kvinnestemmerettskonferanse i Amsterdam, i 1908, begrunnet Chapman Catt valget av Norge framfor Finland med at mostanden mot stemmerett til kvinner var stor, ikke minst i hennes eget hjemland USA. Å fremheve Finlands innføring av allmenn stemmerett var derfor forbundet med høy risiko av den enkle grunn at landet var i en revolusjon – den russiske, for «what the Tsar has given, he might take away», talte Chapman Catt, om situasjonen i Storfyrstedømmet Finland. En måtte snarere trekke fram eksempler som motstanderne ikke kunne bruke som bevis på at stemmerett til kvinner var uansvarlig politikk, og det var altså her Norge kom inn i bildet. I hennes ord var

Norway [was] a country with an honorable history, a stable and independent government. It was evident that the enfranchisement of women had been accomplished after calm deliberation.... For the first time in history, the opponents were compelled to admit that a genuine victory for women suffrage had scored.

Den amerikanske kvinneaktivisten fikk god støtte fra norske kvinnestemmerettsforkjempere. Bildet hun hadde skapte av Norge som kvinneprogressiv, kunne mobiliseres og utnyttes for å få norske parlamentarikere til å utvide stemmeretten til kvinner ytterligere, med fullt gjennombrudd i 1913 på nasjonalt nivå. Den norske regjeringen brukte på sin side det samme bildet til å plassere en ny og ganske ukjent stat på det internasjonale kartet. Sommeren 1911 inviterte den norske regjeringen den amerikanske kvinneaktivisten til Norge. Men da statsministeren talte under banketten holdt til ære for den amerikanske gjesten, tok han på vegne av Norge store deler av æren for kvinnestemmerettens gjennombrudd i verden. Han sa:

We Norwegian consider it as an honor to have been in the front of the movement of giving political franchise to women ... If you ask me: What is your experience? I

am glad to answer: Within all parties and all fractions with us there is an overwhelming consensus of opinion that we have been right, that we have moved in the right direction.

Denne omskrivingen, eller merkevarebyggingen av Norge for å benytte dagens vokabular, forsterket ideen om det uavhengige Norge som mer kvinneprogressivt enn alle andre. I tråd med norsk nasjonalisme på denne tiden, var Norge mye mer demokratisk og moderne enn Sverige. Denne forståelsen skulle også en internasjonal kvinneaktivist som Chapman Catt spre videre. For da hun noen dager etter oppholdet i Norge gikk på talerstolen under et nytt internasjonalt kvinnestemmerettsstevne, denne gang i den svenske hovedstaden, sa hun: «I wish that ever doubting Thomas could see what I saw in Norway. More than all else, I wish the Parliaments of all nations could pay the country a visit», før hun avsluttet med at «Norway represents an ideal of Women suffrage in practice, and it is an achievement of which we may boast with no reservation of doubt». Så hva hadde skjedd egentlig med Finland?

Før og under første verdenskrig innførte alle de nordiske landene politisk stemme- og valgrett til kvinner. Unntaket var Sverige, men i 1921 – året etter at kvinnens krav gikk gjennom i det amerikanske senatet – fikk svenske kvinner nyte godt av de samme rettighetene som finske kvinner hadde fått 1906, noen norske kvinner i 1907 – og alle i 1913 – og danske og islandske kvinner i 1915. Men i bildene som ble skapt av det kvinneprogressive Skandinavia i den internasjonale kvinnestemmerettsbevegelsen, var det Norge som lå i front og var først ute. Det var fordi norske kvinnestemmerettsaktivister og myndigheter visste å benytte seg av den fordelaktige Norges-fortellingen i sitt politiske interesserarbeid for kvinners rettigheter på den ene siden, og for å markere et ungt og selvstendig Norge internasjonalt på den andre. Siden da har fortellingen blitt stående i norske historiebøker og i den norske minnekulturen, at Norge var den *første suverene stat i verden* som ga stemme- og val-

grett til kvinner. En fremstilling som gir mening i lys av Norges egen politiske historie. Da Norge i 2013 feiret 100-års jubileet for innføringen av allmenn stemmerett, ble det flere ganger understreket at Norge var første suverene stats i verden med å gjøre kvinner til likestilte politiske subjekter. Men utvider vi perspektivet fra det norske til det nordiske, eller finske mer spesifikt, faller denne fortellingen om likestillingslandet Norge igjennom.

Moralske supermakter

I et finsk, men også nordisk perspektiv var Finland første land i Europa og Norden med allmenne og like statsborgerlige rettigheter for kvinner. I tillegg var finnene de som først gjorde kjønnligestilling til en politisk og parlamentarisk realitet. I alt 19 kvinner (av 200 representanter) ble i 1907 valgt inn i den finske Riksdagen. Og veldig lenge var dette verdensrekord på antallet kvinnelige parlamentsmedlemmer (noe som ble ettertrykkelig understreket da Finland i 2006–2007 feiret 100 års jubileet for de parlamentariske reformene som var begynnelsen på de moderne Finland). For Norge, Sverige, Danmarks og Islands del må vi til langt inn i 1960- og 1970-årene før så mange kvinner kom inn i nasjonalforsamlingene. Det viser at det er svært vanskelig egentlig å avgjøre hvilket av de nordiske landene som i dag fortjener karakteristikk som «verdens første», og «verdenes mest listilte land», og hvorfor Norden har blitt best på dette med likestilling. Svarene vi får på disse spørsmålene varierer snarere alt etter hvem vi sammenlikner oss – Norden – og de nordiske landene med – og hva vi bruker sammenlikningen til.

Slik er det også med de globale likestillingsindeksene, som i dag brukes som bevis på at Norden er best i verden på likestilling. Vel gir disse verdensrangeringene legitimitet til våre beskrivelser,

vårt politisk streven og den nordiske identitet. Men veldig stor forståelse for hvorfor de nordiske landene gjør det godt på dette med likestilling, gir de likevel ikke. De fanger for eksempel ikke opp nasjonale forskjeller i likestillingspolitikk innad i Norden, som at Danmark i mindre grad enn Norge, Island og Sverige har institusjonalisert pappaperordninger. Hva de kan tilby, er moralsk autoritet til dem som står på toppen. Slik representerer den globale indeksindustrien også en ny form for politisk makt, som forskere i økende grad diskuterer. Denne makten er ikke minst knyttet til indeksenenes ekstreme brukervennlighet i en tid der mediebilde er i kontinuerlig endring. I denne omskiftelige virkeligheten gir de globale indeksene ironisk et fast holdepunkt og bilde av en kompleks verden. Men selv om disse indeksene representerer et lett tilgjengelig verktøy som måler politiske utkomme, oppnåelser og suksess, er sammenlikningene foretatt på et så høyt aggregert nivå at resultatene de gir blir tilnærmet meningsløse utover det illustrerende og symbolske. Derfor må du neste gang du hører at Norge/Sverige/Finland/Danmark/Island igjen er rangert som verdens mest likestilte land, ha følgende fire poeng i mente:

- I) De globale indeksene rangerer verden, de forklarer ikke hvorfor noen er verdensmestre og andre verdenstapere,
- II) De globale indeksene rangere fortrinnsvis høyinntektsland over mellom- og lavinntektsland (men om de nordiske landene er likestilte fordi de er rike, eller rike fordi de er likestilte, sier de globale likestillingsindeksene ingenting om),
- III) Norden scorer høyt på mange av de globale indeksene, ikke bare de globale likestillingsindeksene, fordi
- IV) Kjønn er en indikator som brukes i alle de globale indeksene og ikke bare i dem som handler om likestilling. Dette siste kommer spesielt Norden og de nordiske landene til gode, fordi i alle

sammenhenger hvor en tar mål av seg å sammenlikne og rangere verdens land, også får et utfall som har med kjønn å gjøre. Slik bidrar den globale indeksindustrien – de globale likestillingsindeksene inkludert – til å forsterke etablerte forestillinger og fortellinger om Norden som verdensmestre i likestilling. Men plasseringen på topp har en pris. Den største er at likestilling som politisk verdi, er blitt betydelig kommersialisert og ytre motivert. For der sivilsamfunnet tidligere sto bak forestillingene om Norden som kvinneprogressiv, for å øve press på stater til å anerkjenne den organiserte kvinnebevegelsens krav, står markedsførerne bak mye av den politiske kommunikasjonen mellom stater i dag. I tillegg kommer den mektige indeksindustrien som til tross for gode intensjoner, bidrar til å forsterke konkurranseelementet i den nordiske likestillingspolitikken.

ANN-CATHRINE JUNGAR

Den ständigt närvarande populismen i Norden

Populismen är den där påstrukna middagsgästen som redan under fördrinkarna bryter mot etiketten och tar upp politiskt känsliga och eldfängda ämnen. När desserten serveras attackerar gästen högljutt den politiskt korrekta eliten bestående av politiker, journalister, forskare och kulturpersonligheter. De varken förstår ”verklighetens folk” eller försvarar ”mannen på gatan” genom att förringa migrationens konsekvenser och överdriva klimathotet. Populismen erbjuder förenklade och fördomsfulla lösningar på komplexa samhälleliga problem samtidigt som populismens framgångar pekar på att den ställer frågor som väljare finner viktiga och oroväckande. Och som politikerna tycks ha försummat.

Populismen har även karaktäriserats som demokratins ständiga följeslagare och skugga. Populismen reflekterar den demokratiska elitismens tillkortakommanden och gror i jordmånen av demokratins brustna löften. De politiska partierna har försvagats som länkar mellan medborgarna och de politiska beslutsfattande institutionerna. Omfattande politiska projekt har haft svag folklig förankring; EU är ett exempel på ett sådant elitdrivet projekt. Även den politiska teknokratin i form av att oberoende institutioner som i likhet med ECB och IMF påverkar politikens utformning, men inte kan hållas demokratiskt ansvariga har gett upphov till en känsla av att folkstyret urholkats.

Enligt statsvetaren Margaret Canovan gror populismen i sprickan mellan den demokratiska realiteten och den idealistiska föreställningen om demokratin. När sprickan mellan högtidsta-lens ideal om att folket ska styra sig självt och demokratins vardag av kompromissande, partipolitiskt strategiserande, gnabb och i förekommande fall maktmissbruk blir för stort slår populismen rot. Populismen lovar förändring och förbättring med löften om att folkstyret ska återställas. Populismens janusväsen predikar att folkviljan ska räddas samtidigt som den göder misstro mot existerande politiska institutioner och aktörer, vilka kritiserats för att ha lagt dövörat till och inte lyssna till den ”tysta majoriteten”.

Populism som ständig följeslagare – varför?

Populismen har varit en återkommande skugga och följeslagare i de nordiska demokratierna. Den har uppträtt i olika skepnader under olika tidsperioder. I sin samtida nationalistiska och värdekonserverativa kostym har populismen varit framgångsrik i de nordiska politiska systemen. Med sitt motstånd till invandring och EU, vilka ses som hot mot den egna kulturen, välfärdsstaten och det nationella självbestämmandet har de nordiska populistiska höger-radikala partierna lockat väljare, påverkat den politiska debatten och beslutsfattandet, och inte minst utmanat de etablerade politiska partierna. Med kritik av det så kallade ”vänsterliberala etablissemangen” som hålls ansvariga för att med sitt omfamnande av feminism, HLBQTQI-rättigheter och identitetspolitik bidragit till familjens och samhällets förfall har de populistiska partierna bidragit till att en sociokulturell konfliktlinje etablerats. Tidigare var frågor som sysselsättning, sjukvård och utbildning på den socio-ekonomiska konfliktdimensionen som berör relationen mellan marknad och stat, samt skatter och omfördelning, de dominerande frågorna i de

nordiska politiska systemen. Nu har de fått konkurrens av bland annat migration, brottslighet och genusfrågor.

Denna högerradikala form av populism är här för stanna under överskådlig tid. Och frågan är om populismen någonsin varit frånvarande i Norden? Populism är idén om att den grundläggande konflikten i samhället är antagonismen mellan ett sammanhållet folk och eliten, och där den politiska eliten varken är representativ eller responsiv inför folket, utan drivs av egenintresse och är alldeles för lyhörda inför politiskt korrekta särintressen. Folket ställs på piedestal och framställs som hårt arbetande enhet, vars åsikter och värderingar är grundade i sunt förnuft och livserfarenhet, vilka övertrumfar allehanda akademiska och kulturella modeteorier. Populismen frammagnar bilden av ett samhälle i kris och lovar folket återupprättelse, inte sällan med en effektivt folkligt raljerande retorik.

Populismen är inte anti-demokratisk i sig, utan formulerar en kritik av den liberala formen av demokrati där folkmajoriteten begränsas av konstitutionellt reglerade minoritetsrättigheter och konstitutionella "*checks and balances*", som ska försvåra majoritetens möjligheter att förtrycka minoriteter och att demokratin kan avskaffas eller försvagas med enkla majoritetsbeslut. Den liberala demokratin uttrycker en misstro mot folkets vilja och förmåga att demokratiskt styra sig självt, medan folkmajoriteten är primär i den populistiska demokratin. Man gillar folkomröstningar och ogillar bland annat begränsningar i yttrandefriheten.

Man kan bara spekulera i vilken mån populismens frekventa närvaro i de nordiska samhällena återspeglar den nordiska demokratiska traditionen med folklig mobilisering inom partier och civilsamhället, samt idealet om ett brett medborgerligt deltagande. Kanske populismens skugga är längre i de jämförelsevis starka demokratierna där medborgarnas förväntningar på inflytande och deltagande är högre satta? Eller är möjligheterna för skickliga politiska entreprenörer att mobilisera väljare med anti-elitism rotade i tidigare erfarenheter av historiskt förtryck eller avstånden mellan centrum och periferi, som är stora i de geografiskt vidsträckta

nordiska staterna? Den finländska författaren Ilmari Kianto utkom 1908 – när motståndet mot det ryska förtrycket mobiliserades – med boken ”Pyhä viha”, vilket översatt till svenska motsvarar den heliga vreden. Han menade att i de finländska ådrorna flödade från modersmjölken intaget hat mot herrarna, misstro mot auktoriteter och de lärda: *”Suomalaisten suonissa virtaa jo äidinmaidossa imetty herraviha, epäluulo esivaltaa ja oppinutta mieltä kohtaan”* (I finländarnas ådror strömmar herrehat och misstänksamhet mot övermakt och bildade själar. Allt detta har man sugit i sig med modersmjölken). Det som talar emot en sådan tolkning är att de nordiska samhällena under efterkrigstiden karakteriseras av jämförelsevis höga nivåer av både mellanmänniskt och institutionellt förtroende. Man litar på varandra, myndigheter och politiska beslutsfattare. Men, under de senare årtiondena har förtroendet för vissa institutioner naggats i kanten, framför allt för politiska partier och institutioner, men även medier. De högerpopulistiska partiernas väljare är de som uppvisar det högsta misstroendet. Så någonstans kanske det handlar om demokratis brustna löften och känslor av svek?

Populismens vågrörelser

Populistiskt färgade proteströrelser har förekommit i Norden sedan demokratis genombrott och har partipolitiskt uppträtt i form av tre vågrörelser. Nu befinner vi oss i en fjärde ”post-populistisk” fas där de högerradikala partierna är etablerade och legitima partier och måhända inte längre kan ses som protesterande anti-etablissemangspartier? Kanske populismen är det nya normala med tanke på hur de högerradikala partiernas politik plockats upp av de gamla partierna och i hög grad dominerar den politiska debatten med avseende på problemformuleringar och politiska förslag?

Den första partipolitiska populistiska vågen sköljde över Finland. I slutet av 1950-talet bildades det agrarpopulistiska partiet Finlands Landsbygdsparti. Sannfinländarna uppstod ur askan av det agrara partiet 1995, som gick i konkurs efter att ha misslyckats uppfylla avgivna vallöften under sin regeringsmedverkan under 1980-talet. Den finländska agrara populismen stod socioekonomiskt till vänster och representerade den rurala småbrukande befolkningen i det snabbt urbaniserande och moderniserande Finland. Den försvarade traditionella konservativa värderingar och levererade svavelosande kritik av korrupta politiker och Finlands undfallenhet gentemot Sovjetunionen. Partiet leddes av den karismatiska juristen Veikko Vennamo, som efterlämnat ett flertal populistiska metaforer i den finländska politiska retoriken såsom ”*rötösherrat*” (korrupta politiker) och ”*folket vet nog*” (*kyllä kansa tietää*).

Den andra populistiska vågen sköljde över de västra delarna av Norden i form av två populistiska skatteprotestpartier – Fremskrittspartierna – som växte fram samtidigt i Danmark och Norge. Dessa partier var ekonomiskt liberala med sina krav på lägre skatter och kritik av de expanderande nordiska välfärdsstaterna under 1970-talet. De hade bildats av två karismatiska partiledare, Mogens Glistrup i Danmark och Anders Lange i Norge. Det norska Fremskrittspartiet har bibehållits intakt sedan bildandet, mycket tack vare den långvarige, men kontroversiella Carl I Hagens partiorganisatoriska förmåga. 1995 bröt sig en grupp under Pia Kjaersgaards ledning ut från det danska Fremskrittspartiet och bildade Dansk Folkeparti. Utbrytargruppen hade tröttnat på Mogens Gistrups ovilja att bygga upp ett strukturerat och disciplinerat parti med förmåga att påverka det politiska beslutsfattandet.

Den tredje vågen framträdde på 1980-talet i form av den så kallade ”nya populismen” i form av en fusion av extremnationalistiska och anti-invandringsgrupper i Sverige ur vilken Sverigedemokraterna bildades 1988. Medan de övriga nordiska populistiska partierna gjorde sina parlamentariska genombrott

under 1960- och 70-talet, och både Sannfinländarna och Dansk Folkeparti erhöll parlamentariska mandat i sina första val var Sverige länge ett undantag. Sverigedemokraternas ideologiska ursprung, partiets extremism, och valspärren till riksdagen på fyra procent är förklaringar till Sverigedemokraternas senare parlamentariska genombrott 2010. Partiet har efter riksdagsinträdet ökat sitt stöd i alla efterkommande val, och innehar i likhet med sina nordiska kolleger positionen som andra eller tredje största parti i de parlamentariska församlingarna.

Under den tredje vågen har också de efterkrigstida populister-na från sina olika ideologiska ursprung i agrar populism, skatteprotest och extrem nationalism konvergerat sakfrågemässigt så att de idag utgör en distinkt populistisk högerradikal partifamilj. De intar invandrings- och EU-kritiska positioner, ogillar multikulturalism och ser islam som oförenlig med västerländska värderingar. De intar så kallade välfärdschauvinistiska positioner enligt vilken den egna befolkningen och i synnerhet de ”mest behövande” – pensionärer, barnfamiljer – primärt ska komma i åtnjutande av den offentliga välfärden. Det kräver en skärpt brottspolitik, och anser att den ökade brottsligheten är en konsekvens av en allt för generös invandringspolitik. De omfattar i olika grad en traditionell syn på familjen, och värnar de egna traditionerna och kulturarven.

Sannfinländarna, Dansk Folkeparti och Sverigedemokraterna samarbetar med varandra i Norden och ingår i gruppen Nordisk Frihet i Nordiska rådet, och har etablerat kontakter i Europa och EU med likasinnade partier. Framskrittpartiet har fram till nu konsekvent offentligt tagit avstånd från de övriga partierna med motiveringen att FrP inte är ett liberalt, och inte ett högerradikalt parti och de nordiska högerradikala är för extrema i sin invandringspolitik, men inofficiella kontakter förekommer.

De populistiska partierna har etablerat sig på den nordiska politiska kartan

De populistiska högerradikala partiernas etablering och närvaro är den största politiska förändringen i de nordiska politiska demokratierna. Fram till slutet av 1980-talet var de nordiska demokratierna stabila fempartisystem bestående av socialdemokrater, vänsterpartier (f d kommunister), centerpartier (f d agrara partier), liberala och konservativa partier. I Finland fanns sedan det demokratiska genombrottet även ett liberalt minoritetsparti, det Svenska Folkpartiet, som primärt representerar den finlandssvenska befolkningen. Nya partier, så som kristdemokrater och gröna, har bidragit till de nordiska partisystemens fragmentering.

Men inget av de nya partierna har utmanat de etablerade partierna som de populistiskt högerradikala partierna gjort under de senaste tjugo åren. De har bidragit till att både de konservativa och socialdemokratiska partierna krympt då de tappat väljarna till dessa ”nya arbetarpartier”, vilka kombinerar socioekonomiska mittenpositioner med nationalistiska och konservativa ståndpunkter. De nordiska partiernas väljare har ett likartat utseende: Den genomsnittlige väljaren är en man runt 50, med gymnasieutbildning och med arbete i den privata sektorn och bor i en småstad eller på landsbygden. Han är jämförelsevis pessimistisk om sin förmåga kunna påverka det politiska beslutsfattandet, missnöjd med hur demokratin fungerar och har ett lägre förtroende för politiska institutioner än genomsnittet. De nordiska populistiska högerradikala partierna är manspartier: Andelen män som sympatiserar med dessa partier har varierat mellan 60–70 procent. Dansk Folkeparti har haft en något högre andel av kvinnliga sympatisörer. Man kan bara spekulera om detta kan ha något att göra med att DFs första partiledare var en populär kvinna, Pia Kjaergaard. Men, även de övriga nordiska partierna har letts av kvinnor: Siv Jensen efterträdde Carl I Hagen 2006, och Sylvi Listhaug tog över stafettpippen

efter Jensen 2021. Riikka Purra valdes till Sannfinländarnas partiledare 2021, och det nya danska invandringskritiska utmanarpartiet Nye Borgerlige leds också av en kvinna, Pernille Vermund.

De högerradikala partierna har positionen som andra eller tredje största parti inom sina respektive partisystem, och har varit regeringspartier i Norge och Finland i centerhögerregeringar, stödparti till konservativa regeringar i Danmark. Sverigedemokraterna var till inte för länge sedan ett isolerat parti, som inget parti vill förhandla än mindre bilda regering med. Inför valet 2022 har Moderaterna, Kristdemokraterna och liberalerna aviserat att de kan tänka sig bilda regering med Sverigedemokraternas stöd, och de tre partierna har efter 2018 gjort flera gemensamma sakpolitiska utspel. Isoleringen av Sverigedemokraterna är definitivt bruten.

Statsvetaren Cas Mudde, som i mer än trettio års tid forskat om ytterhögern, menar att vi nu befinner oss i en fjärde våg av högerpopulism. Partierna är inte längre protesterande politiska outsiders med politiska ståndpunkter, som radikalt skiljer sig från de övriga partiernas. De är etablerade och väl institutionaliserade partier, de är regeringsdugliga och har medverkat i eller varit stödpartier. De övriga partierna har anpassat sig sakpolitiskt till de högerradikala partierna, som i vissa frågor modererat sina positioner. De politiska avstånden har krympt då de högerradikala partierna strävat efter bredda sin väljarbas och de andra partierna velat återvinna förlorade väljare genom att inta mera radikala invandringspolitiska positioner.

Så är även fallet i de nordiska politiska systemen. Den socialdemokratiska statsministern Poul Nyrop Rasmussen sade 1999 att Dansk Folkeparti aldrig skulle bli ett rumsrent parti ("stuerene"). Två år senare agerar Pia Kjaersgaards DF stödparti till centerhögerregeringar och bidrog till en restriktiv vändning av den danska migrations- och integrationspolitik, som nu omfattas av både av socialdemokrater och konservativa. Statsminister Fredrik Reinfeldt lovade i samband med Sverigedemokraternas inträde i riksdagen 2010 att partiet aldrig skulle ges något politiskt inflytande och de

parlamentariska partierna formulerade en isoleringspakt gentemot SD. Det är inte otänkbart att SD efter valet 2022 kan agera stödparti för en borgerlig regering bestående av Moderater, kristdemokrater och liberaler. Efter flyktingkrisen 2015 har även de svenska parlamentariska partierna – socialdemokraterna, moderaterna, kristdemokraterna och liberalerna – intagit mer restriktiva positioner inom migration, integration och brottsbekämpning.

Här för att stanna?

De etablerade partierna missbedömde attraktionskraften i de populistiska högerradikala partiernas appeller till väljarna. Varken isolering eller att tvinga de populistiska högerradikala partierna att axla regeringsansvar har nämnvärt påverkat deras väljarmässiga stöd. Vilka är då framtidsutsikterna för de väl etablerade och regeringsdugliga högerpopulistiska partierna i den fjärde postpopulistiska perioden? Som statsvetare har man ingen polerad kristallkula som återspeglar framtidsscenarier, däremot kan möjliga utvecklingsförlopp spåras genom att jämföra trender i de nordiska politiska systemen. Norden kan med sina olikartade partier med olika parlamentariska erfarenheter fungera som ett laboratorium för att spekulera om framtiden.

För det första, partierna är här för att stanna under överskådlig tid. Pippa Norris och Ronald Inglehart framför i boken *Trump, Brexit, and the rise of populism: Economic have-nots and cultural backlash* (2019) att populismen är en generationsbunden kulturell backlash. Populismen är en konservativ motreaktion till liberala värderingar vad gäller sexualitet, identitet, kosmopolitanism. Acceptansen av mångfald och olika livsstilar har genererat en socialkonservativ protest mot liberala demokratiska värderingar och postmodern politisk kultur snarare än en mer seglivad konserva-

tiv motrörelse. Men, den kommer inte att bli långlivad då dessa värderingar primärt återfinns hos den äldre generationen, menar de. Föreställningen om en generationsklyfta i stödet för populistiska partier har kritiserats och är inte heller giltig för de nordiska partierna: Medan Dansk Folkeparti och Fremskrittspartiet har en övervikt av äldre väljare, är det motsattas fallet för Sannfinländarna och Sverigedemokraterna. Partierna har i olika grad satsat på unga nationalistiska sekulära väljare genom att ompositionera sig i frågor som abort, samkönade äktenskap och adoptionsrätt för samkönade par. Dessutom har de växande och aktiva ungdomsorganisationer i vilka nya generationer av politiska representanter utbildas och socialiseras.

För det, andra, tidigare antogs att populistiska protestpartier var dömda att misslyckas i regeringsställning. Att samarbeta med politiska partier man tidigare kritiserat och kompromissa i politiska hjärtefrågor var en dödsstöt. Den nordiska erfarenheten ger inte något fullt stöd till detta antagande, men pekar på att partiernas inre sammanhållning och väljarstöd påverkas av regeringsansvar. Det kostar på att sitta i regeringen för alla partier, men frågan är om de populistiskt högerradikala partierna är extra känsliga? Fremskrittspartiet har den längsta regeringserfarenheten av de nordiska partierna. Partiet inkluderades i en centerhögerregering 2013, som fick förnyat förtroende efter valet 2017, men valde att lämna regeringssamarbetet i förtid 2020 med hänvisning till regeringens beslut att ta emot en kvinna med norskt medborgarskap från Al Hol lägret. I realiteten hade missnöjet grott internt i partiet över de kompromisser som FrP gjort i regeringsställning, och tappet i opinionsstöd. Även Sannfinländarna bestraffades av väljarna för sitt regeringsdeltagande mellan 2015 och 2017 då partiet tvingades kompromissa i sina viktigaste frågor; migration, EU och välfärd. Partiet splittrades efter regeringsäventyret och radikaliserades med valet av Jussi Halla-Aho till partiledare. Den tidigare partiledaren Timo Soini lämnade partiet tillsammans med halva riksdagsgruppen och bildade det nya partiet *Siniset*, som fortsatte

i regeringen, men inte lyckades ta några mandat i det efterföljande riksdagsvalet 2019. Däremot har Sannfinländarna fortsatt att växa i oppositionsställning. Framtiden för de populistiskt högerradikala partierna är beroende av hur de förmår hantera politiskt ansvar.

För det tredje, vad innebär det att de populistiskt högerradikala partiernas politiska ståndpunkter "mainstreamats" och de övriga partierna i olika omfattning tagit upp konkurrensen om deras väljare? Forskningen har visat att etablerade partier, som lägger sig nära de populistiskt högerradikala partiernas ståndpunkter snarast legitimerar dessa partier utan att vinna tillbaka "tappade" väljare, vilket även varit fallet i Norden. Men, Danmark visar på ett annat möjligt scenario där DF försvagats då de utmanats inte enbart av de konservativa partierna, utan framför allt av det socialdemokratiska partiet. I valet 2019 mer än halverades Dansk Folkepartis understöd till 9 procent i jämförelse med rekordvalet 2015 då partiet med 21 procent blev det största borgerliga partiet. DF valde ändå 2015 att inte gå med i regeringen utan att åter igen agera stödparti efter valsegern, och fortsätta med sin "en fot inne, en fot ute strategi", som tidigare varit så framgångsrik. Partiet hade kunnat påverka det politiska beslutsfattandet utan att ta fullt ansvar. Men, väljarna har fått en radikal migrations- och integrationspolitik utan att DF stöder regeringen. Med Mette Fredriksen vid rodet har de danska socialdemokraterna i regeringsställning vidmakthållit och ytterligare skärpt den restriktiva danska migrations- och integrationspolitiken utformad av tidigare konservativa regeringar med stöd av Dansk Folkeparti, samtidigt som de bedriver en expansiv ekonomisk vänsterpolitik. Målsättningen var att vinna tillbaka de klassiska arbetarväljarna, som gått till Dansk Folkeparti. Strategin visade sig framgångsrik i valet 2019 då väljare flödade från det högerradikala partiet till socialdemokraterna.

För det fjärde, de populistiska högerradikala partierna kan utmanas av nya radikala partier. De populistiska högerradikala partiernas transformation till accepterade, legitima och regeringsdugliga partier har kantats av partiinterna konflikter mellan prin-

cipiellt ideologiska och pragmatiskt maktsökande grupperingar. Partiledningen har kopplat ett fast grepp om organisationen för att hindra att olikstänkande extremister eller bråkande medlemmar ska kunna skada partierna i målsättningen att bli accepterade. Sverigedemokraterna har till exempel uteslutit ett hundratal medlemmar. Ytterligare har medverkan eller funktionen som ett stödparti bidragit till att partiet fått kompromissa och tona ner sina mest radikala positioner, vilket också har gett ett utrymme för nya utmanare. I Danmark tog det nya partiet ”Nye Borgerlige” under partiledaren Pernille Vermunds ledning med ett valresultat på 2,5 procent fyra mandat i Stortinget i valet 2019, och har i senare opinionsmätningar gått om Dansk Folkeparti. Nye Borgerlige presenterar en radikalare migrationspolitik och en liberalare ekonomisk politik än Dansk Folkeparti. Partiet Alternativ för Sverige, som är bildat av tidigare uteslutna Sverigedemokrater har på grund av sin extrema framtoning inte varit lika framgångsrika som Nye Borgerlige, men visar på potentialen för politiska entreprenörer att mobilisera väljare. Det extrema och islamofoba Stram Kurs i Danmark är ett annat exempel.

De populistiskt högerradikala partiernas framtid är en balansakt mellan att behålla de väljare man lockat till sig genom att putsa sina profiler från de mer extrema och inte samtidigt skapa utrymme för radikalare alternativ. Sannfinländarna har de facto radikaliserats efter 2017 med mer radikal migrationspolitik och en högervridning i den ekonomiska politiken.

VI

KIMMO SASI

Norden som världens mest integrerade region 2030 – ett realistiskt mål eller en utopi?

Nordiska rådets mål har från första början varit att bidra till ökad integration mellan de nordiska länderna. Man ville säkerställa att nordiska medborgare kan röra sig, arbeta, idka företagsverksamhet och studera i andra nordiska länder, utan tvingande hinder. Alla nordiska medborgare skall behandlas lika. Vi har kommit långt, men det uppstår dessvärre hela tiden nya problem. Många har levt i tron att den fria rörligheten i Norden är helig och det blev därför en chock då coronapandemin ledde till att riksgränserna stängdes. Missnöjet var stort och många undrade om man också i framtiden kan bo i ett nordiskt land och arbeta i ett annat. Nordiskt samarbete satsar nu hårt på att röja bort både nya och gamla gränshinder. Men kan vi faktiskt nå målet – världens mest integrerade region?

En tillbakablick

Redan på 1950- och 1960-talet skapades den nordiska passionen, en gemensam arbetsmarknad och social trygghet i alla nordiska länder. Det slöts två avtal om gränskontroller och fri rörlighet

mellan de nordiska staterna. De lade grunden för den nordiska passunionen. Flera andra avtal som berörde arbetsmarknad och social trygghet slöts också, vilka i sin tur skapade den gemensamma arbetsmarknaden. Helsingforsavtalet 1962, som formar själva grunden för samarbetet, innehåller långtgående förpliktelser till lagharmonisering. Tanken var att likadana lagar skulle öka den nordiska identiteten och underlätta livet överallt i Norden.

Norden var på 1980-talet den mest integrerade regionen. Avtal slöts mellan de nordiska länderna och lagstiftningen harmoniserades. I den tudelade världen var den nordiska identiteten stark, trots att Danmark blivit medlem i EU år 1973 efter att tanken på det nordiska frihandelsområdet Nordek hade fallit. På 1990-talet susade dock EU förbi Norden som den mest integrerade regionen, då den gemensamma europeiska marknaden skapades med fri rörlighet för varor, kapital, tjänster och personer. Norden hoppade på det råget 1995 då alla nordiska länder blev EU-medlemmar eller EES-kumpaner. Med hjälp av EU har Norden hela tiden blivit ett mera integrerat område. EU-medlemskapet medförde däremot att det blev svårare att skapa specifika nordiska lösningar utan att diskriminera andra EU-medborgare.

EU-medlemskapet ledde också till att resurser flyttades bort från nordisk lagharmonisering till EU:s lagberedning, och det nordiska lagharmoniseringsarbetet upphörde nästan. Positivt är ändå att man i lagberedningen av tradition följer lagstiftningsutvecklingen i övriga Norden. När man avlåter en proposition jämför man ofta den föreslagna lösningen med lagstiftningen i andra nordiska länder.

Sedan 2019 finns det inskrivet i lagberedningens handbok i Finland att man ska försöka undvika att nya gränshinder uppstår mellan de nordiska länderna när man bereder ny lagstiftning. Ändå stöter människor ofta på problem när de rör sig över gränsen. Orsakerna till det är flera. Å ena sidan finns sådana problem som alltid har funnits. Å andra sidan uppstår hela tiden nya problem. Lagstiftningen blir mer detaljerad och ställer nya krav på medborg-

arna. De nya reglerna harmoniseras alltför sällan. Behandlingen av ärenden digitaliseras, vilket t.ex. kan medföra problem då man ska logga in och identifiera sig i systemen. Ärendebehandlingen är inte flexibel och behandlingen av specialfall blir besvärlig. Ärenden behandlas dessutom ofta av vanliga handläggare på distans och inte mera på gränskontoren och inte av specialister i nordiska ärenden. Sekretesskraven ökar och därtill implementerar man EU:s direktiv på olika sätt i olika länder.

Arbetet mot gränshinder

Det nordiska gränshinderarbetet inleddes 2007 och sju år senare grundades gränshinderrådet. I rådet sitter en person från varje nordiskt land och självstyrande område. Till varje ordinarie session i Nordiska rådet ger samarbetsministrarna en rapport om behandlingen av gränshinder, vilket visar på frågans dignitet. Rådet har också grundat en gränshindersgrupp för behandlingen av problem som rådet anser vara politiskt viktiga.

Nordiska ministerrådet har därtill utvecklat olika stödtjänster för att hjälpa medborgarna när de rör sig i Norden. Om en person har frågor eller stöter på problem kan hen vara i kontakt med Info Norden eller med en gränstjänst. För gränsområdet mellan Finland, Sverige och Norge finns Nordkalottens gränstjänst i Torneå och Skibotn, för gränsområdet mellan Sverige och Norge finns Gränstjänst Norge-Sverige i Morokulien och för området mellan Sverige och Danmark finns Öresund Direkt i Malmö. Dessutom har olika myndigheter sina egna nordiska sidor, av vilka Nordisk eTax kan nämnas.

Om man identifierar ett problem som inte genast kan lösas, skickar informationstjänsten problembeskrivningen till Nordiska ministerrådets kontor i Köpenhamn. Därefter börjar gränshinder-

rådet och dess sekretariat arbeta med problemet. Rådet kommer med ett konkret lösningsförslag som presenteras till myndigheterna i det land där problemet kan lösas. Det är den nationella rådsmedlemmens uppgift att med stöd av samarbetsministern och sitt nätverk övertyga hemlandet om att ändra sitt regelverk. Rådet registrerar också alla anmälda gränshinder i en databas, som är tillgänglig på www.norden.org.

Medlemsländerna väljer årligen ut ca 40 gränshinder från databasen, med målet att hitta en lösning på 8–12 av dem. Problem som Finland har prioriterat är bl.a. att Sveriges lagstiftning inte känner till fenomenet *permittering*, vilket kan leda till att man inte får arbetslöshetsersättning i Sverige efter arbete i Finland. Andra frågor som Finland lyft fram är problem med utbyte av information mellan nordiska folkbokföringsmyndigheter, problem med att öppna ett bankkonto i ett annat nordiskt land och skillnader mellan försäljningsskatten i Sverige och arvsskatten i Finland, vilket kan leda till dubbelbeskattning. Därtill finns branschspecifika utmaningar, som att penningtransporter med säkerhetsbil inte är möjliga då Finland och Sverige har olika krav på bilarna och på personalens utbildning. Problem som är gemensamma för alla nordiska länder är bl.a. erkännande av yrkeskvalifikationer, olika byggbestämmelser och olika digitala verktyg för att kommunicera med det offentliga.

Gränshinderrådet har fått ett nytt mandat år 2022 och kommer att arbeta tillsammans med olika ministerråd speciellt i frågor som gäller alla nordiska länder. Det största problemet idag är den digitala identifieringen. Om en finländsk person har ett pensionskonto i Sverige, men inga bankkoder där, är det omöjligt att virtuellt sköta sina pensionsärenden i Sverige. För att lösa problemet med den digitala identifieringen har man till och med grundat ett ad hoc ministerråd. Man försöker nu lösa problemet med hjälp av EU:s förordning om elektronisk identifiering (eIDAS). Systemet är dock komplicerat och arbetet går trögt. Den enklaste lösningen, att kunna använda nordiska bankers bankkoder i andra nordiska länder, har man inte försökt genomföra.

Ett annat stort projekt för gränshinderrådet är att få de nordiska folkbokföringsmyndigheterna att automatiskt utbyta information med varandra, för att underlätta kundkontakten med myndigheterna i de olika länderna. Ytterligare ett behov är tydligare och enklare system för att få ett personnummer i ett annat nordiskt land. Idag är det svårt att t.ex. öppna ett bankkonto i grannlandet utan att ha ett personnummer också där.

För att nå resultat borde man sluta nordiska avtal som skulle vara bindande för länderna och som skulle få återverkningar på lagstiftningsnivå. Problemet idag är att man godkänner visioner, vägkartor, planer och deklarationer, som nog noteras i medlemsländerna, men som inte leder till konkreta åtgärder. Man skapar för mycket papper i förhållande till konkreta resultat.

En utmaning är att man inom nordiskt samarbete kräver *enighet* för att nå bindande beslut. I de flesta fall är det svårt. Ett typiskt exempel är försöket att skapa ett nordiskt system för returpant på flaskor, som efter 20 års arbete inte har lyckats. Då måste man fråga sig om man i stället borde sluta avtal mellan de länder som är villiga, även om det inte skulle inkludera alla.

Erfarenheter av pandemin

Bekämpandet av coronapandemin har utvecklats till ett dystert kapitel i det nordiska samarbetet. Alla nordiska länder visade sig vara själviska. Läget analyserades enbart ur nationella perspektiv. Förhandsinformationen (och bedömningen av hur man kunde undvika olika problem) var minimal mellan de nordiska länderna. I beslutsberedningen tittade man på läget i hela grannlandet och inte endast i det relevanta gränslandskapet. Nationalistiska känslor väcktes till liv när det egna landets insatser jämfördes med grannländernas insatser. Följden har varit att det nu finns en ovilja eller

rädsla för att arbeta eller driva företagsverksamhet i ett annat nordiskt land. Man vågar inte längre lita på att de nordiska gränserna förblir öppna.

Trots alla bakslag var det traditionella nordiska samarbetet inte satt ur spel under pandemitiden. Samarbetsministrarna spelade en viktig roll i försöken att hindra grundlösa resebegränsningar mellan de nordiska länderna. Deras nordiska kontaktnätverk var viktigt i det arbetet. Erfarenheten visar att i framtiden borde de nordiska samarbetsministrarna få en ännu mera betydande roll i regeringarna om man förbereder resebegränsningar mellan de nordiska länderna.

Gränstjänsterna var viktiga stödfunktioner för gränspendlarna när gränserna stängdes. Man kunde snabbt reagera på den lokala orten och förhandla med myndigheterna. Om problemen inte kunde lösas förmedlade man budskapet vidare till huvudstaden och till regeringskretsen. Gränshinderrådet skapade en egen databas om coronarelaterade gränshinder för att visa vilka problem gränsstängningen ledde till. Rådet tog kontakt med ministrar om socialskyddet och om fall då familjer splittrades på olika sidor av gränsen. Det nordiska samarbetet hade en sådan tyngd att man nästan genast fick lösningar till stånd.

Nu är målet att Norden ska bli världens mest integrerade region år 2030. Målet är utmanande och kan inte nås om man inte satsar mera på lagharmonisering mellan de nordiska länderna och sluter samarbetsavtal som binder nationella myndigheter i deras arbete. Det måste finnas en politisk vilja att ta konkreta beslut framom formulerandet av vackra önskemål.

GUNNAR WETTERBERG

Politik och språk som nordiska utmaningar

I Nordiska rådets och Ministerrådets årsbok år 2010 lade jag i pamflettform fram tanken på förbundsstaten Norden. Jag pekade på två viktiga grupper av skäl: dels Nordens möjlighet att hävda sig i internationell politik, i förhandlingar om handel och miljö, lika väl som i säkerhetspolitiken; dels samarbetets möjligheter att befrukta tillväxt och utveckling i de egna länderna.

Jag undrade hur lång tid det skulle kunna ta att gå från ord till handling, och hoppades att det skulle kunna bli av i min livstid. Nu börjar den möjligheten blekna, men jag tror ändå siktet mot stjärnorna kan hjälpa oss mot trädtopparna. Och Rysslands överfall på Ukraina understryker vikten av att söka sig mot nya säkerhetspolitiska lösningar.

För att komma vidare måste vi fundera över hindren. Jag tror det finns två bekymmer: politiken och språken.

Efter andra världskriget var många av ländernas statsmän aktiva och entusiastiska nordister. De gjorde det ena försöket efter det andra att hitta och genomföra gemensamma projekt. De största misslyckades – försvarsförbundet på 1940-talet, tullunionen på 1950-talet, Nordek på 1960-talet – men mycket kom ändå till stånd. Passfriheten och den öppna arbetsmarknaden skulle bli förebilder för EU:s strävanden under många år.

De senaste årtiondena har det varit tvärtom.

Kanske beror det på 1990-talets strider om ländernas medlemskap i EU. Då lanserade EU-motståndarna Norden som alternativ till EU – och då blev de ledande EU-förespråkarna tvungna att nedvärdera Norden som ekonomisk och politisk gemenskap. Det blev förödande, därför att de till slut trodde att det verkligen var så. Norden blev mer och mer en politisk nullitet.

Idag är det sällan tongivande politiker tar nordiska initiativ.

Nordiska Rådets och Ministerrådets projekt är ofta löjeväckande små. När någon skulle förklara gränshinderarbetet för mig handlade det om att finska entreprenörer skulle kunna köra över till Nordnorge utan att behöva betala moms för maskinerna vid gränsen.

Också i de mest uppenbara fallen har det nordiska samarbetet uteblivit eller havererat. Invandringen var ett bedrägligt exempel, pandemihanteringen ännu värre. I bägge fallen har tidigare landvinningar satts ifråga, med förnyade gränskontroller som hjärtskärande exempel. Inte heller i klimatfrågan har Norden märkts som Norden. Försvaret är det enda undantaget, där i synnerhet Sverige och Finland sökt gemensamma lösningar.

Kanske kan detta vända med en ny generation politiker. Men språkfrågan oroar mig. Den kulturella gemenskapen är en förutsättning för det folkliga stöd som fortfarande finns för det nordiska samarbetet. Om färre nordbor förstår varandra över gränserna minskar de naturliga kontakterna. För ett par generationer sedan var det vanligt att titta på varandras TV. I dagens digitala kulturutbyte över gränserna spelar det nordiska en mycket blygsam roll.

Därför borde de närmaste årens nordiska insatser inriktas på projekt som gör Norden mer närvarande i medborgarnas vardag. Det behövs åtgärder som gör det nordiska påtagligt och uppskattat. Det går att peka på en rad möjligheter:

1. **Den nordiska arbetsmarknaden 2.0.** Det allra viktigaste vore den nordiska arbetsmarknaden. Öppnandet på 1960-talet är ett av det nordiska samarbetets mest påtagliga framgångar, men

mycket återstår att göra. Skatte- och socialförsäkringssystemen gör det idag svårare för dem som vill arbeta över gränserna. På samma sätt som den nordiska civilrätten utformades genom ett samfällt lagstiftningsarbete i början av 1900-talet borde regeringarna uppdra åt juristerna att skapa en skatte- och socialförsäkringslagstiftning som tar den gemensamma arbetsmarknaden flera steg vidare. Det borde kompletteras med gemensamma nordiska arbetsmarknadsinsatser för att uppmuntra människor att arbeta i grannländerna.

2. **Gemensam aktiebolagslag.** När jag häromåret var med i en grupp som skulle ge råd åt generalsekreteraren i ministerrådet föreslog min finske kollega Kimmo Sasi att juristerna också borde anförtros uppdraget att utforma en nordisk aktiebolagslag. Det är ett utmärkt uppslag. Överlag borde länderna blåsa liv i det nordiska lagstiftningsarbetet. Argumentet att EU-rätten tar över är fel. Många områden regleras inte på EU-nivå. Genom att utforma gemensamma lagar ökas den institutionella integrationen i Norden, vilket gör det lättare för företag som vill verka i två eller flera av länderna. Det gäller företag som har sitt ursprung i Norden, men också utländska företag som vill slå sig ned här.
3. **Nordiska forskarskolor.** Det nordiska forskningssamarbetet borde satsa mest där det kan göra störst långsiktig nytta: på utbildningen av morgondagens forskare. Redan idag är många nationella universitetsinstitutioner för små för att på egen hand erbjuda fullgod forskarutbildning åt sina doktorander. Därför har en rad ämnen satsat på nationella forskarskolor för att höja kvaliteten. Om detta skedde på den nordiska nivån skulle resurserna bli ännu större och möjligheterna att nå högsta internationella standard ännu bättre, men lika viktigt vore att forskarna tidigt skulle vänja sig vid att umgås och samarbeta med jämnåriga kollegor från de andra nordiska länderna. På

ett par årtiondens sikt skulle detta kunna leda till Norden som en vetenskaplig gemenskap, med alla de goda följder det skulle kunna få både inom och utom akademien.

I många sammanhang viftas det nordiska samarbetet fortfarande bort med hänvisning till att EU tagit över. Det tror jag är både fel och kortsynt, till skada för Norden lika väl som för EU.

Unionens kompetens är fortfarande begränsad. På många områden har medlemsstaterna inte tillräcklig tillit till varandra för att gå samman. De grundläggande värderingarna är alltför olika. Typexemplet var tankarna om en europeisk arbetslöshetsförsäkring som fördes fram i samband med finanskrisen 2008–2009. Den diskussionen rann ut i sanden innan den ens kommit upp till formell behandling i EU-sammanhang. Cynikerna såg orsaken som självklar: skulle tyska skattebetalare vara beredda att betala understöd åt arbetslösa greker?

I Norden är de värdemässiga grunderna någorlunda desamma. Det betyder att vi just på skatternas och socialförsäkringarnas område skulle vara beredda att gå längre än EU kommer att kunna göra på någon generation ännu.

Om Norden tog sådana steg skulle det vara till glädje för EU. Precis som passfriheten och den gemensamma nordiska arbetsmarknaden förebådade de europeiska rörligheterna och Schengensamarbetet skulle nordiskt samarbete kring transferringar kunna bli en murbräcka för europeiskt samarbete på detta område.

Det var där medlemskapsdiskussionerna om EU tog miste. Norden och EU står inte alls i motsats till varandra. Det är det motsatta som gäller: ett utvidgat och fördjupat nordiskt samarbete har alla möjligheter att befrukta de europeiska samsamarbetssträvandena.

Det är en insats som vi inte får försumma.

HANNA OJANEN

De nordiska ländernas integration saknar drivkrafter

Det nordiska samarbetet erbjuder en särskild kombination av någonting progressivt och av någonting osynligt; av något som alla älskar men för det mesta glömmer bort. Det är lätt att förutspå var det nordiska samarbetet kommer att befinna sig om tio år: på samma punkt som just nu.

Också idag präglas det nordiska samarbetet av en vision. Enligt den visionen kommer Norden att bli den mest hållbara och integrerade regionen i världen år 2030. Men man har knappast någonsin kunnat tala om visionär framsynthet i en nordisk kontext. Till skillnad från den europeiska integrationen har det nordiska samarbetet inte utvecklats utifrån ett syfte och med en målsättning, utan genom att man försökt lösa praktiska problem och genom att senare skriva in dessa lösningar i avtal. Ett visionärt tänkande går inte hand i hand med vardagliga och konkreta saker.

Det var också konkreta och praktiska behov som en gång i tiden skapade den nordiska passunionen och arbetsmarknaden. Deras styrka i relation till den europeiska integrationen blev synlig när Finland och Sverige anslöt sig till EU. Också inom försvarspolitik har fördjupandet av det praktiska samarbetet gjort framsteg.

Här följer några ord om det som skiljer det nordiska samarbetet från EU-integrationen: det handlar om institutionernas karaktär och om samarbetets höga popularitet eller acceptans i den

allmänna opinionen. På dessa baserar sig även samarbetets ihärdighet och uthållighet, dess resiliens – men kanske samtidigt även en troghet som gör att samarbetet inte kommer att utvecklas vidare.

***

Det nordiska samarbetet nådde en betydande principiell seger över den europeiska integrationen när Finland och Sverige höll på att ansluta sig till EU. Den nordiska passunionens kontinuitet stod på spel. De nordiska länderna lyckades få Island och Norge med i Schengen utan att äventyra passunionen.

Gränserna mellan de nordiska länderna har dock bestått, och i samarbetet idag återfinner man en ständigt pågående diskussion om vikten av att undanröja gränshinder. Gränser som en gång gjordes så oproblematiske som möjligt (för att underlätta arbetskraftens rörlighet) verkar nu snabbt återuppstå vid påkomna behov.

I samband med coronapandemin dök gränsbommarna upp för att skilja familjemedlemmar från varandra, elever från sina skolor och anställda från sina arbetsplatser. Plötsligt stängde de nordiska länderna sina gränser på ett sätt som orsakade problem framför allt i gränsområdena. Anna Hallberg, Sveriges dåvarande utrikeshandelsminister och minister med ansvar för nordiska frågor, sade sig vara förvånad över att de nordiska länderna inte var bättre koordinerade när krisen drabbade dem.

Samtidigt verkar en heltäckande syn på samhällelig säkerhet få ökad betydelse som ett särskilt samarbetsområde. På denna punkt förenas ett för nordiska välfärdsstater karakteristiskt tankesätt med praktiska samarbetsbehov. Hanaholmen-initiativet (dvs samarbetsprogrammet mellan Finland och Sverige angående civil krisberedskap) och det nordiska Hagasamarbetet mellan räddnings- och beredskapsmyndigheterna är båda delar av detta helhetstänk i säkerhetsfrågor.

Syftet är att förstärka den allmän nordiska samhälleliga tryggheten och beredskapen genom att utveckla nya samarbetsformer för kris-, olycks- och katastrofsituationer. Även inom försvarspolitik ligger fokus på ett helhetstänk, något som Nordefcos och Hagas gemensamma möte i oktober 2021 ger en antydning om.

***

Man föreställer sig gärna att det nordiska samarbetets popularitet och framgång bottnar i frånvaron av känsliga politiska ämnen. Det betyder att man koncentrerar sig på vardagliga frågor och angelägenheter. I de långt integrerade nordiska länderna ingår dock i vardagen många frågor som man inte har kunnat tala särskilt högt om i den europeiska integrationsprocessen, såsom kultur- eller försvarspolitik.

Säkerhets- och försvarspolitik hölls länge borta från ramplyset, men inom FN:s fredsbevarande truppverksamhet utvecklades snabbt ett nära nordiskt samarbete. Detta möjliggjorde även behandlingen av andra ärenden inom och mellan de respektive försvarsmakterna och försvarsmyndigheterna. Vid nordiska möten kunde man efter den officiella delen fortsätta samtala nästa dag och därvid öppet diskutera militärpolitiken och andra aktuella ämnen.

I takt med att det säkerhetspolitiska samarbetet har utvecklats inom EU har även det nordiska samarbetet fått en tydligare profil. I synnerhet har det bilaterala samarbetet mellan Finland och Sverige fördjupats. Enligt den finska försvarsredogörelsen anses det säkerhetspolitiska samarbetet med Sverige nu gälla både i kris- och i krigssituationer och till sin natur vara permanent.

Den sammansvetsning som skett under de gångna åren syns tydligt också i samband med evakueringen av Kabul i augusti 2021. Efter evakueringen uttryckte de nordiska ministrarna ömsidig tacksamhet; I ett nytt läge och i en tillspetsad situation är det naturligt att man kan förlita sig på likasinnade grannar.

Det finns dock också gränser för försvarssamarbetet. I situationer där man misstänker att det svenska flygvapnet har kränkt det finska luftrummet halkar man snabbt tillbaka i ett gammalt tänkesätt. Och allt detta fast man redan kunde befinna sig någon helt annanstans. Exempelvis i ett åtminstone delvis gemensamt flygvapen.

De nordiska ländernas försvarssamarbete står avskilt från de traditionella institutionerna. Ministerrådet har inget särskilt mandat i försvarsfrågor, och frågor som rör utrikes- och säkerhetspolitiken behandlas bara sällan i det Nordiska rådet. Å andra sidan är rent teoretiskt ingen sektor eller fråga exkluderad från agendan.

Försvarssamarbetet återspeglar den nordiska modellen. Trots att det har sin egen struktur inom ramen för Nordefco så sker samarbetet decentraliserat eller på en given plats mellan ministerierna och försvarsmakterna. I detta ser forskarna både för- och nackdelar: samarbetet är flexibelt och praktiskt orienterat. Samtidigt är det dock även informellt och icke-bindande och tar snarare formen av en diskussion eller ett utbyte av information och gemensamma analyser. Det handlar mera sällan om gemensamma ståndpunkter eller koordinering av politik.

Flexibilitet erbjuder autonomi

De nordiska institutionerna skiljer sig markant från institutionerna i EU. Rådets tysta, tekniska och opolitiska karaktär samt deras anspråkslösa maktposition får en att ställa frågan vilken deras roll egentligen är. Är de till någon nytta, är de relevanta? Är de möjligtvis så kallade billigorganisationer som fortfarande existerar i stort sett bara därför att det vore dyrare att upplösa dem än att hålla dem vid liv? Skulle det nordiska samarbetet fortsätta även utan dem?

Det nordiska samarbetets egen modell (som bottnar i stor utspreddhet) i kombination med en fullkomligt obegränsad agenda

ger samarbetet en av dess mest uppenbara styrkor: det handlar om flexibiliteten, som också kan ses som ett slags autonomi.

Redan 1964 konstaterade det Nordiska rådets ordförandetri-bunal att rådet de facto har formell kompetens att föra diskus-sioner om utrikespolitiken och försvaret. Ordförandetribunalen höjde samtidigt ett varningens finger och sade att detta är något man heller inte skall förändra spelreglerna för. I framtiden kan det uppstå situationer där det finns helt normala behov för en dylik kompetens.

Det finns bedömningar och analyser som visar att det nordiska samarbetet håller på att förlora i betydelse. Detta skulle då bero på att traditionella ”mjuka” sektorer – välfärden, det juridiska samar-betet, konsten och kulturen – har en allt mindre roll och att EU har övertagit rådets politiska och juridiska roll. Andra anser att Nordiska rådet *för ökad relevans* har valt att oftare behandla också politiskt känsliga ämnen. Ämnen man fört upp på agendan gäller då exempelvis immigrationsfrågor, utrikes- och säkerhetspolitik samt till exempel relationerna till USA.

Acceptansen för det nordiska samarbetet och dess popularitet anses ofta botten i samarbetets opolitiska karaktär. Men ingen sak kan väl i sig anses vara politisk eller opolitisk. Definitionen av det politiska ändras med tiden. Detta har man sett redan tidigare i sä-kerhets- och försvarspolitik, och nu ser man det i immigrations- och klimatpolitiken. Den avgörande uppgiften för internationella organisationer anses numera vara att avpolitisera politiska ärenden, alltså att teknifiera dem.

De nordiska institutionerna driver inte samarbetet framåt på något avgörande sätt, men å andra sidan förminskar de det inte heller. Samarbetet beror inte på de två råden, men de kan å andra sidan vid behov förmedla starka stödimpulser. Det nordiska samar-betets resiliens verkar vara utmärkt. De existerande institutionerna och hela det nuvarande konceptet för nordiskt samarbete finns där och står till förfogande – hela tiden och egentligen för vilket ända-mål som helst.

VII

ESPEN STEDJE

Norden behøver kraftigere samarbeidsstrukturer

Dagens måte å samarbeide på i Norden makter ikke å ta vare på eller utvikle det vi har oppnådd i fellesskap. Derfor må vi utvikle sterkere og forpliktende samarbeid.

Det nordiske samarbeidet har de siste hundre årene gjort store fremskritt. Vi har et felles arbeidsmarked, vanligvis et passfritt område, på papiret et felles studieområde og ambisjoner om å bruke skandinavisk som lingua franca i Norden. Vi har en formell avtale mellom landene: Helsingforsavtalen. Her har de nordiske landene forpliktet seg til å styrke og utvikle samarbeidet på de fleste samsområder, samt behandle innbyggere fra nabolandene på samme måte som innbyggere i eget land. Overenskomsten definerer også hvordan det offisielle nordiske samarbeidet skal skje i Nordisk råd og ministerråd. Avtalen feirer vi hvert år den 23. mars, nettopp for at vi ikke skal glemme det nordiske samarbeidet og ta det for gitt.

Pandemien

Koronapandemien var imidlertid en oppvekker for mange. Sto det ikke så bra til med det nordiske samarbeidet som vi kanskje trodde? Var ikke samarbeidet en selvfølge? Plutselig betydde statsborgerskap og statsgrenser noe. Dessverre fikk mange erfare at de nordiske landene ikke var så integrerte som vi trodde og ønsket. Familie, venner, eiendommer og handel i nabolandene ble satt på pause, og stengte grenser skapte trøbbel for mange. Statene klarte ikke å møte pandemien med en felles front og strategi, og de valgte heller ikke å bruke de etablerte nordiske institusjonene vi har i Nordisk råd og ministerråd for å løse utfordringene. Imidlertid økte de nordiske kontaktene betraktelig mellom politisk ledelse og myndigheter. For de fleste andre ble kontakten over grensene satt på pause. Stadig flere fikk øynene opp for at det nordiske samarbeidet ikke kan tas for gitt, men må pleies og utvikles. Noe vi i Foreningen Norden opplever med en markant medlemsvekst i kjølvannet av pandemien.

Parkeringsplass?

I flere tiår har det vært gjennomført undersøkelser om hvordan innbyggerne i Norden ser på det nordiske samarbeidet. I tiår etter tiår er det alltid en bred oppslutning om det nordiske samarbeidet, nesten ingen synes vi har for mye samarbeid (ca 1%). De fleste vil ha mer samarbeid enn det vi har. I 2010 var oppsiktsvekkende 42 prosent positive til en nordisk forbundsstat. Hvorfor klarer vi ikke å levere mer nordisk samarbeid?

De store konkrete visjonene mangler. På 1950-tallet fikk vi avtaler om arbeidsmarked, sosial trygghet, passfrihet, og så videre. I dag jobbes det i stor grad med symptomene som oppstår av

manglende samarbeid: grensehinder. Dette er et viktig arbeid, men for virkelig å kunne bevege samarbeidet fremover trengs det større reformer. For eksempel et felles personnummersystem og identitetskontroll. Det ville ha løst en rekke grensehinder. Planlegging av infrastruktur er et annet området som ville gitt stor gevinst om vi hadde løst det nordisk.

Riktignok har statsministrene vedtatt en visjon om at Norden skal bli verdens mest bærekraftige og integrerte region til 2030. Skal Norden bli verdens mest integrerte region, må det ambisiøse reformer og reelt samarbeid til. Regioner som ligner på Norden, med likartet kultur og samfunnsstruktur, har for lengst dannet starter i følge historikeren Gunnar Wetterberg. Selv om vi ikke skal danne en stat til 2030, må ambisjonsnivået skrus opp betraktelig.

Det offisielle nordiske samarbeidsorganisasjonene er viktige møteplasser. De sikrer at parlamentarikere og ministre hele tiden blir kjent med nordiske kollegaer og nye nordiske kollegaer etter hvert som folk blir skiftet ut. Dette har en enorm stor verdi i seg selv.

Men de store nordiske prosjektene må løftes inn i den nasjonale politikken. Det hjelper ikke om Nordisk råd vedtar en rekommandasjon om nordisk e-ID, nordisk medborgerskap, jernbane og så videre om dette ikke fører til at det også følges opp av i de nasjonale parlamentene.

Litt av problemet ligger i strukturen. I Nordisk råd sitter det parlamentarikere i utvalg som jobber med noe helt annet enn i komiteene de tilhører i det nasjonale parlamentet. Dermed er kontinuiteten svak. Det samme gjelder for ministre som sitter i ministerrådsmøter med en annen portefølje enn den de har på hjemmebane.

Jeg har selv opplevd å sitte i møter hvor stortingspolitikere har vist til at dette er saker de ikke behøver å bry seg om, for det er noe de gjør i Nordisk råd. Problemet er jo at rådet kun gir forslag som må vedtas i de nasjonale parlamentene.

Hvis de fellesnordiske institusjonene brukes som en parkeringsplass for nordiske initiativ, så er det ikke så merkelig at folk i Norden etterlyser mer samarbeid.

Hva bygger Norden?

Kultur, språk og historie er grunnleggende for det nordiske samarbeidet. Dette skaper samfølelse og identitet. Derfor er det så viktig at det nordiske perspektivet er til stede i skolen og kulturlivet. Det er dette som danner grunnlaget for alle andre former for nordisk samarbeid. Det er derfor uforståelig at regjeringssamarbeidet i Norden foreslo å kutte vel 20 prosent innen utdannings- og kultursektoren i Nordisk ministerråd.

Er det noe våre fellesnordiske budsjetter burde brukes til, er det nettopp å styrke identitet og samfølelse til mennesker i Norden. Det skaper grunnlaget for tillit, og for et tett og godt samarbeid innen alle andre samfunnsområder. Det er en forutsetning for å oppnå statsministrenes visjon om Norden som verdens mest bærekraftige og integrerte region innen 2030.

Ja, vi må selvfølgelig effektivisere og prioritere, men det fellesnordiske budsjettet har blitt halvert fra 1995 til 2019 i forhold til BNP. Særlig høyt prioritert er det ikke. Nedprioriteringene av kultur, språk og mobilitet virker kortsiktige. Det vil koste mer å bygge opp forståelse og tillit, enn å vedlikeholde.

Under koronapandemien var det svært begrensede muligheter for personlige møter over grensene. Unge mennesker fikk ikke mulighet til å reise på sommerleir, skoleutveksling eller Nordjobb til et naboland. I de viktige formative ungdomsårene kan en slik reise være med til å skape forståelse for hva vi har felles i Norden, og for å oppleve en samfølelse med andre unge nordboere. Selv var jeg så heldig å oppleve Österbotten gjennom Nordjobb som 19-åring.

I en slik situasjon burde selvfølgelig de fellesnordiske institusjonene ha styrket kultur- og utdanningssamarbeidet, og satset sterkt på mellommenneskelig kontakt og forståelse. Slik ble det ikke.

Hva det offisielle samarbeidet ikke klarte å prioritere eller formulere etter pandemien, gjorde derimot et privat fond: A.P. Møller. Fondet så at det nordiske samarbeidet var utfordret på en

rekke områder etter pandemien og satte av ekstra midler til økt samarbeid blant unge, økt eksponering av Nordens språklige og kulturelle fellesskap, samt bidra til å skape møtesteder for folk i Norden.

Nå haster det

Hvis vi ikke klarer å formidle samfølelsen, kultur- og språkfellesskapet til neste generasjon, vil det nordiske samarbeidet ende som annet internasjonalt samarbeid. Da kan vi se langt etter visjonen om Norden som verdens mest integrerte region. Dersom vi ønsker at det nordiske samarbeidet ikke skal forvitte i velmenende festtaler, må Norden ha større gjennomslagskraft. Vi behøver å styrke undervisningen om Norden i skolen, dersom Norden fortsatt skal være et hjemmeområde hvor vi bor, studerer og jobber på tvers av grensene. Vi må forbedre den skandinaviske språkforståelsen, dersom vi skal ha en språklig infrastruktur som ikke er engelsk, både internt i hvert enkelt land, og i det nordiske samarbeidet. Vi behøver å tenke infrastruktur på tvers av de nordiske grensene. Hadde Norden vært ett land, ville vi for lengst å ha bygd ut jernbane mellom de største byene. Vi må samordne lover og regler, for å unngå at innbyggerne blir behandlet ulikt.

Direkte valg

Med dagens samarbeidsstrukturer oppnår vi ikke dette. Samarbeidet blir for smått og for uforpliktende. Når de store krisene rammer, velger vi å ikke benytte samarbeidsorganene.

Vi behøver en ny samarbeidsstruktur for å levere nok nordisk samarbeid. En struktur som gjør at vi møtes til reelle forhandlinger, dag etter dag, der vi må gi og ta. Vi behøver et direktevalgt nordisk organ, kall det gjerne Nordisk råd. Det bør være representanter som velges direkte og et organ som har reell kompetanse på gitte områder. Vi opplever i dag at ny lovgivning ikke koordineres og det utvikles ulik praksis. Stikk i strid med intensjonene i Helsingforsavtalen.

Hvorfor er forpliktende nordisk samarbeid så farlig? Tanken er hverken ny eller radikal. Ny forskning som Morten Nordhagen Ottosen og Rasmus Glenthøj har gjort, viser at planene om et skandinavisk unionsparlament på midten av 1800-tallet være nære ved å bli en realitet. Blant annet var Bismarck, Napoleon III og Dronning Victoria positive til en nordisk union. Etter andre verdenskrig ble flere stemmer reist for å organisere Europa i føderale enheter for å unngå en ny katastrofe. Flere viste til Nordens forente stater som en mulighet.

I 1966 gikk Foreningene Nordens Forbund inn for overnasjonalitet til Nordisk råd.

Det er en grunn til at denne tanken dukker opp igjen og igjen. Skal vi bli verdens mest integrerte region, må det et forpliktende nordisk samarbeid til.

JOHAN STRANG

En appell för det nordiska vardagssamarbetet

S om Nordenforskare har det varit fascinerande att följa med *the rise and rise of the Nordic* under de senaste två decennierna. Bortblåst är den identitetskris som det nordiska hamnade i efter kalla krigets slut då kommunismens fall drog matan under retoriken kring en socialdemokratisk medelväg och då tanken om Norden som ett alternativ till Europa gravsattes. Idag publiceras det mängder av böcker som vill förklara varför de nordiska länderna landar högst uppe på internationella rankinglistor som mäter konkurrenskraft, jämställdhet, öppenhet, lycka och så vidare: både akademiska verk som försöker begripa och definiera den nordiska modellen, och kanske framför allt mera populärt anlagda böcker som söker hemligheten i kulturella fenomen som den danska hyggen, det svenska begreppet lagom, eller den finska kalsongfyllan. Vi ser också ett växande intresse för nordisk poplärkultur (deckarförfattare och tv-serier) och design – ja, till och med ny nordisk mat har blivit ett varumärke – och många företag både inom och utanför Norden använder ”the Nordic” eller våra speciella bokstäver som en del av sin marknadsföring.

Som nordist gläds jag naturligtvis åt dagens fascination för Norden och det nordiska, men jag är också lite orolig för att denna vurm för ”the New Nordic” har förändrat det sätt vi tänker på Norden. Det nordiska som vi prisar idag är mera en fråga om en

egenskap som vi vill utnyttja för marknadsföringsändamål än en gemenskap som vi bygger genom samarbete. Det nordiska i ”Ny nordisk mat” refererar inte till ett samarbete mellan kockar och livsmedelsproducenter i de olika nordiska länderna, utan till något ursprungligt, förhistoriskt och naturligt som på samma gång är progressivt, modernt och coolt. På samma sätt är det med mycket av det andra ”New Nordic” vi finner i marknadsföring vare sig det handlar om tv-serier, mejeriprodukter eller öl.

Också retoriken kring den nordiska modellen har förvandlats på ett liknande sätt där den transnationellt nordiska aspekten av den nordiska modellen har blivit mindre viktig. När politiker eller debattörer talar om den nordiska modellen idag handlar det mera om att lyfta fram positiva aspekter av den egna nationen än det gör om att lära sig av de andra nordiska länderna eller samarbeta med dem. Den nordiska modellen ses inte längre som ett resultat av bestämd (socialdemokratisk) politik som de nordiska länderna fört i samarbete med och i inspiration av varandra, utan snarare som ett kulturellt fenomen med djupa historiska rötter. Vi är jätteintresserade av de sätt på vilka Finland är ett nordiskt land och har en nordisk modell, men inte så intresserade av Danmark eller Norge. Ibland tycker vi till och med att de är nordiska på fel sätt om de hanterar skolluncher, immigrationsfrågan, coronapandemin eller klimathotet på ett annat sätt än vi.

Min tanke här är inte att vara språkpolis, utan att peka på faran i att ”det nordiska” håller på att bli lite för självklart om det förknippas med något förhistoriskt och i det närmaste genetiskt. I värsta fall kan det slå över i xenofobi eller rent av rasism om vi framställer utlänningar som oförmögna till att begripa vår unika välfärdskultur. Det nordiska är ingen genetisk disposition utan en gemenskap som skapas, vårdas och utvecklas genom samarbete. Utan samarbete finns det också en uppenbar risk att de nordiska länderna sakta glider ifrån varandra. Om det nordiska börjar betyda olika saker i de olika nordiska länderna, undermineras både

varumärket Norden och den unika tillit som finns mellan aktörer i de nordiska länderna.

Det är ett faktum att samtidigt som detta "New Nordic" är populärare än någonsin, så väcker "det nordiska samarbetet" mera blandade känslor. Visserligen hör man sällan ett ont ord om det nordiska samarbetet – idén om Norden som en historisk, kulturell och språklig gemenskap är fortfarande levande och för med sig en känsla av normativ förpliktelse. Men det är knappast en överdrift att påstå att politiker, media och många medborgare gärna ser på både det nordiska samarbetet och dess officiella institutioner (Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet) som kvarlevor från en svunnen tid. Norden har hamnat hopplöst i skuggan av mera potenta och betydelsefulla gemenskaper som den Europeiska Unionen eller de transatlantiska säkerhetspolitiska förbindelserna. Det nordiska försvarssamarbetet sker inom ramen för Nato-partnerskap medan den nordiska ekonomiska integrationen sker tack vare det regelverk som EU och EES ställt upp. Under de senaste åren har dessutom den nordiska gemenskapen fått sig en törn i form av politiska konflikter och stängda gränser. Framför allt Danmark och Sverige har haft mycket svårt att hitta en gemensam ton i invandringsfrågan, och under pandemin valde de nordiska regeringarna som bekant att för första gången på 70 år stänga de inomnordiska gränserna.

Jag tror att den frustration som många politiker och medborgare känner över det nordiska samarbetet ofta beror på att man vill jämföra det med EU eller Nato. Men det nordiska samarbetets styrka aldrig varit traktat, försvarsgarantier eller bindande regeringsöverenskommelser. Försöken på att skapa ett förpliktande nordiskt samarbete är många men har alltid misslyckats. Det som karakteriserar det nordiska samarbetet är istället de rutinmässiga kontakter och nätverk som funnits mellan politiker, ämbetsmän, akademiker, näringslivsrepresentanter, (fack-)föreningsaktiva och konstnärer i de olika nordiska länderna. Det är genom dessa vardagsnätverk som de nordiska samhällena utvecklats i konstant dialog med varandra, de är de som bidragit till att skapa en liknande välfärdsstat

i samtliga nordiska länder, och det är de som skapat grunden för den fundamentala tillit som finns mellan våra länder. En tillit som också har säkerhetspolitiska dimensioner.

Mitt intryck är att dessa nätverk försvagats under de senaste åren. Det finns säkert många orsaker till detta. Världen är mera global, EU-medlemskapet och andra internationella och regionala nätverk åter upp tiden och arbetstakten har ökat. Men jag tror också att vi försummat att sköta om dem och återuppfinna dem för en ny tid. Saken är nämligen den att dessa vardagsnätverk inte föds av sig själva, utan till stor del upprätthålls av det officiella nordiska samarbetet inom Nordiska ministerrådets ramar. Under de senaste decennierna har regeringarna skurit i anslagen till det nordiska institutionella samarbetet för att istället satsa på att föra fram det nordiska varumärket och på att lösgöra medel för olika politiska projektartade prioriteringar.

Jag tror detta har varit förödande för det nordiska samarbetet. Brandingen är ett tydligt uttryck för den ovannämnda omdefinieringen av det nordiska från en gemenskap till en egenskap. Förskjutningen från institutioner till projekt är olycklig eftersom det nordiska vardagssamarbetet behöver bestående arenor där ledande aktörer inom olika sektorer kontinuerligt förs samman till överläggningar där man lär känna varandra och där man slåss om makt och inflytande. Det är dags att inse att det nordiska samarbetet inte blir bättre av att man försöker skapa flexibilitet i en nordisk budget som ändå är för liten för att intressera makthungriga politiker. Ge istället autonomi åt aktörerna själva genom att skapa de arenor som kulturlivet, forskningen, näringslivet och civilsamhället behöver för att vävas samman.

Min agenda är inte en nostalgi för tiden då det nordiska samarbetet handlade om vänorter, bussresor och veckolånga seminarier. Jag vet mycket väl att ingen har tid att åka till en dansk kursgård för att dricka öl i tre dagar och lära känna sina nordiska kolleger. Istället efterlyser jag nya sätt att skapa och upprätthålla dessa nätverk. Här tror jag att pandemin varit en väckarklocka. Frågar

man politiker, ämbetsmän, byråkrater eller experter i de nordiska parlamenten, regeringarna, ämbetsverken, folkhälsoinstituterna och olika forskningsgemenskaper, så vittnar de alla om ett radikalt ökat nordiskt samarbete under de senaste 20 månaderna. Man har helt enkelt återupptäckt relevansen av de nordiska kontakterna samtidigt som man återuppfunnit vardagssamarbetet genom de digitala hjälpmedlen. Jag tror att detta är en erfarenhet som kan spela en mycket viktig roll för att väcka liv i det som de svenska forskarna Bengt Sundelius och Claes Wiklund kallade för den nordiska transnationella byråkratin.

Det försvagade nordiska vardagssamarbetet var säkert en av orsakerna till den bristfälliga koordineringen under inledningsskedet av pandemin, vilket ledde länderna på olika spår och slutligen också till de stängda gränserna. Det sägs ofta från regeringshåll att detta bara var en del av regeringarnas åtgärder för att begränsa spridningen av viruset, men bortsett från tre veckor då landskapet Nyland i Finland var isolerat, så var gränsrestriktionerna av en fundamentalt annan karaktär än de begränsningar man hade inom länderna. Gränserna var stängda, inte bara för turister eller sociala resor, utan också för handelsresor, pendlare, stugägare och kärlekspar.

Pandemin var i många avseenden en alldeles exceptionell händelse, men det är värt att poängtera att den nordiska passunionen fungerade mer eller mindre smärtfritt sedan 1950-talet fram till flyktingkrisen 2015. Sedan dess har det blivit ett fullt acceptabelt verktyg för regeringarna att begränsa rörligheten över gränserna. Senast nu under hösten 2021 beslöt Danmark att förlänga de ID-kontroller man haft på Öresundsbron på grund av gängkriminalitet och skjutningar i Malmö. Jag har svårt att tro att de saker vi upplevt under de senaste åren är fundamentalt mycket värre än allt det som skedde under de föregående 60 åren. De stängda gränserna måste ses som ett uttryck för den stigande nationalism och skepsis mot det internationella samarbetet som vi ser inte bara i Norden utan också globalt.

De långsiktiga konsekvenserna av denna nya gränspolitik är allvarliga. Rent symboliskt är det en enorm prestigeförlust för den

nordiska gemenskapen. Passunionen är av fundamental betydelse för det nordiska samarbetet: det var ett område där Norden var en global föregångare och passunionen nämns fortfarande i de flesta nordiska festtal. Rent praktiskt har man genom denna gränspolitik dragit mattan under medborgarnas och näringslivets förtroende för de öppna gränserna och för de vardagliga kontakter som knyter samman våra länder. Skulle du söka ett jobb, köpa en sommarstuga, öppna en butik eller ordna ett kulturevenemang som förutsätter att människor kan röra sig fritt över gränserna? Jag tror många väljer att ordna sina liv så att de slipper dessa bryderier i framtiden. I områden där man tidigare klarade sig utan pass, förser sig människor nu med två pass för att garantera att man klarar av sin vardag.

Så även om det är de nordiska vardagsnätverken som utgör kärnan i det nordiska, så ska man inte underskatta eller nedvärdera regeringssamarbetet och dess deklarationer och överenskommelser. Speciellt i detta läge då tilliten till det nordiska samarbetet och till den nordiska passunionen fått sig en allvarlig törn, tror jag att det skulle vara enormt viktigt med en stark och tydlig signal från regeringshåll om att det är slut på den inomnordiska gränspolitiken och att den fria rörligheten kommer att garanteras i framtiden.

Jag tror också att det nordiska vardagssamarbetet skulle stärkas av en liberalare inställning till engelskan. Det sägs ofta – kanske speciellt i Norge och Svenskfinland – att den skandinaviska språkgemenskapen är kärnan i den nordiska gemenskapen och att det nordiska samarbetet mister sin speciella karaktär om vi kapitulerar inför engelskan. Jag har svårt att se hur detta skulle vara fallet.

För det första är det ingen god idé att ställa upp språk mot varandra. Det är inte frågan om ett nollsummespel där det ena språkets framgångar automatiskt betyder att de andra språken försvinner. Tvärtom: min erfarenhet från akademiska sammanhang är att bara man börjar umgås med varandra på engelska, så brukar skandinaviskan krypa fram så småningom, under kaffepauser, luncher och middagar. Det är säkert likadant bland ungdomarna eller bland företagsledningarna. Jag brukar avsiktligt bjuda in en eller

två britter eller tyskar till mina nordiska seminarier för att skapa en språkligt avslappnad och jämlik atmosfär. När vi väl lärt känna varandra, brukar nätverket automatiskt övergå till skandinaviska.

Att kunna vara en del av den nordiska gemenskapen på engelska är också en rättvisefråga. Svagare kunskaper i skandinaviska gör inte mina finskspråkiga landsmän, islänningarna, inuiterna eller samerna till sämre nordbor. Då diskussionerna sker uteslutande på skandinaviska finns det en uppenbar risk att dessa grupper inte vågar ta plats på samma villkor. Detsamma gäller också alla de tusentals immigranter som funnit sin väg till de nordiska länderna från det övriga Europa eller andra kontinenter. Även om man lärt sig danska eller svenska kan de övriga varianterna av skandinaviska fortsättningsvis vara mycket svåra.

Och till slut tror jag, paradoxalt nog, också att det är viktigt att öppna dörren för engelskan om man vill värna om svenskans ställning i Finland. Istället för att hela tiden tjata om att svenskan är nyckeln till de nordiska gemenskaperna, borde vi inse att de nordiska gemenskaperna är nyckeln för att främja svenskan i Finland. Målsättningen borde vara att få så många finskspråkiga som möjligt intresserade av Norden och engagerade i nordiskt samarbete – om det då sker på engelska är det helt okej, i alla fall får inte språket vara en tröskel. Det är riktig dumt om vi finlandssvenskar monopoliserar det nordiska samarbetet. Och det är heller inte bra om vi bidrar till en kultur där man hellre skickar en finlandssvensk praktikant än en finskspråkig expert till de nordiska mötena. Det leder bara till att det nordiska samarbetet marginaliseras i Finland och på det viset gör vi Norden, Finland och Svenskfinland en björntjänst.

Mina förslag för att stärka den nordiska gemenskapen är (1) ett stärkt och förnyat nordiskt vardagssamarbete, (2) samnordiska arenor med autonomi för aktörer inom kultur, forskning och näringsliv, (3) en kraftig signal från regeringshåll angående den fria rörligheten i Norden, samt (4) en liberalare inställning till engelskan. Men framför allt tror jag det är viktigt att vi börjar tänka på det nordiska som en gemenskap snarare än som en egenskap.

ARNE FLÅØYEN

Betydningen av nordisk forskningssamarbeid

Nordisk forskningssamarbeid har eksistert lenge. Språklig fellesskap, geografisk nærhet og felles faglige interesser gjorde det naturlig for mange å søke samarbeid med kolleger i andre nordiske land framfor å søke seg enda lengre ut i verden. Med årene ble det enklere å reise og flytte på seg. Innen mange forskningsområder skjedde utviklingen også raskere i store land som USA, Storbritannia, Tyskland og Frankrike enn i de nordiske landene. I disse landene fikk man også enklere tilgang til avansert forskningsinfrastruktur og -utstyr. I tillegg fikk vi EUs rammeprogram for forskning som aktivt stimulerte til samarbeid utenfor egen region. Alt dette har bidratt til at samarbeid med forskere i land utenfor Norden har blitt viktigere og mere attraktivt enn samarbeid med kolleger innenfor regionen. Etter min mening er verdien av nordisk forskningssamarbeid undervurdert. Nordisk samarbeid bidrar til å skape forskning av meget høy kvalitet, og det bidrar til produksjon av resultater av stor betydning for regionen.

I 1984 kom det første europeiske rammeprogram for forskning og teknologisk utvikling.¹ Det var et femårig program med totalbudsjett på 3,8 milliarder euro. I 2021 startet Horisont Europa, som er EUs niende rammeprogram.² Nå er innovasjon kommet

1 Framework Programmes for Research and Technological Development - Wikipedia

2 Horizon Europe | European Commission (europa.eu)

inn i tillegg til forskning. Dette rammeprogrammet skal gå over sju år og budsjettet er på 95 milliarder euro.

Deltakelsen i EUs rammeprogram har bidratt til kraftig økning i internasjonaliseringen av forskningen i hele Norden. Samtidig har den relative betydningen av nordisk forskningssamarbeid gått ned. Det foregår mye samarbeid mellom nordiske forskere også i EU-finansiert forskning. Til forskjell fra det jeg vil definere som nordisk forskningssamarbeid, har ikke EU-finansiert forskning som formål å bidra til å styrke forskernetttverk i Norden, framskaffe kunnskap om nordiske forhold eller bidra til å skape løsninger på spesielle nordiske utfordringer.

Når jeg omtaler nordisk forskningssamarbeid i denne artikkelen, mener jeg samarbeid mellom forskere fra minst to nordiske land og hvor forskningen har som formål å bidra til å styrke kompetansen til nordiske forskergrupper, øke bruken av nordisk forskningsinfrastruktur, forske på spesielle nordiske forhold eller fenomener, eller bidra til å utvikle løsninger av nytte for nordiske virksomheter eller offentlig sektor.

Faktorer som påvirker nordisk forskningssamarbeid

Omfang av og deltakelse i nordisk forskningssamarbeid påvirkes av mange faktorer. Forskernes egne ønsker er svært viktig. Universitetene og de andre forskningsutførende institusjonenes prioriteringer har også betydning for valg av samarbeidspartnere. Finanslørenes budsjetter og faglige innretning på utlysinger er av svært stor betydning. Sist, men ikke minst har det betydning hva det politiske nivået ønsker og prioriterer av samarbeid.

Det er et grunnleggende prinsipp i de nordiske land at forskningen skal være fri og uavhengig og forskerne skal fritt få velge

hvem de vil samarbeide med. De fleste forskere drives av sterk indre motivasjon, og de søker først og fremst samarbeidspartnere som kan gjøre det mulig for dem å realisere målene de har satt for sin egen forskning. De ser på andre forskeres kompetanse, interesse, tilgang til infrastruktur og ressurser og vurderer det opp mot egne planer og behov. Hvilket land forskeren jobber i er i utgangspunktet underordnet.

De fleste universiteter og andre forskningsutførende institusjoner har internasjonale strategier hvor det legges til rette for internasjonalt forskningssamarbeid. Det er få institusjoner som har særskilte strategier for samarbeid med institusjoner i andre nordiske land. Blant unntakene har vi de fem tekniske universitetene; Danmarks Tekniske Universitet (DTU), Åbo Universitetet (Finland), Norges teknisk- naturvitenskapelige universitet (NTNU) og de to svenske universitetene Chalmers og Kungliga Tekniska Högskolan (KTH), som samarbeider gjennom Nordic Five Tech alliansen³. I tillegg har vi fire nordiske samarbeidsorganer som gjennom mange år har mottatt spesiell støtte for å fremme nordisk forskningssamarbeid innenfor sine fagområder. Det er Nordisk institutt for teoretisk fysikk (Nordita) i Stockholm,⁴ Nordisk institutt for asiastudier (NIAS) i København,⁵ Nordisk vulkanologisk senter (NordVulk) i Reykjavik⁶ og Nordisk institutt for sjørett i Oslo.⁷

En stor andel av forskningen som utføres ved nordiske universiteter finansieres gjennom basisbevilgningen til institusjonene. Institusjonene disponerer basisbevilgningen fritt. Den øvrige forskningen finansieres gjennom bidrag fra EU, offentlige nasjonale forskningsråd og private forskningsstiftelser, eller gjennom oppdrag finansiert av industri og næringsliv.

Det er minimalt av nordisk forskningssamarbeid som finansieres over institusjonenes basisbevilgninger eller gjennom oppdrag fra in-

3 Home - (nordicfive.tech.org)

4 NORDITA - Nordic Institute for Theoretical Physics

5 NIAS - Nordic Institute of Asian Studies – University of Copenhagen (ku.dk)

6 Nordic Volcanological Center | Nordvulk (hi.is)

7 Home - Scandinavian Institute of Maritime Law (uio.no)

dustri og næringsliv. Danmark og Sverige har flere private forskningsstiftelser som årlig deler ut store summer til forskning, men de fleste private stiftelser har begrensede muligheter til å finansiere forskere i andre land enn i sitt eget. I Island, Finland og Norge utgjør bevilgningene fra private stiftelser en betydelig mindre andel av forskningsbidraget enn i Danmark og Sverige. De private stiftelsene bidrar altså i liten grad til finansiering av nordisk forskningssamarbeid.

Det er de offentlige nasjonale finansørene av forskning som finansierer det meste av det nordiske forskningssamarbeidet som pågår. De samarbeider tett med NordForsk, som er Nordisk ministerråds institusjon for finansiering av nordisk forskningssamarbeid.⁸ Hovedregelen er at det alltid må komme penger fra minst tre nordiske land før NordForsk kan lage en utlysning. NordForsk kan med sine midler bidra med inntil 1/3 av budsjettet. Det vil si at minst 2/3 av midlene som NordForsk omsetter i sine utlysinger kommer fra landene.

Nordisk ministerråd er det offisielle samarbeidet mellom regjeringene i de fem nordiske landene og selvstyremyndighetene på Færøyene, Grønland og Åland.⁹ En betydelig andel av Ministerrådets budsjett har gått og går til finansiering av nordisk forskningssamarbeid. I 2021 ble det gitt ca 154 millioner NOK til NordForsk for å finansiere de 4 samarbeidsorganene og NordForsks øvrige virksomhet. Bevilgningene til NordForsk og samarbeidsorganene har økt svakt fra etableringen av NordForsk i 2005 og fram til 2020. Veksten i budsjettet til Nordisk forskningssamarbeid ligger langt under den veksten man i samme periode har hatt i nasjonale bevilgninger til forskning i Norden og til EU-forskning. I 2020 besluttet Nordisk ministerråd å kutte 15 prosent i bevilgningene til forskningssektoren fram til 2024. Utviklingen i budsjettet til NordForsk indikerer at det er fallende støtte til nordisk forskningssamarbeid i de nordiske regjeringene.

8 NordForsk | NordForsk

9 Startside | Nordisk samarbeid (norden.org)

Nordisk merverdi

NordForsk er den største og viktigste finansiøren av nordisk forskningssamarbeid. Det må være partnere fra minst tre land eller to land og et av de selvstyrende områdene i alle prosjektene som NordForsk finansierer. På den måten sikres det god nordisk forankring og deltakelse i alle prosjekter. Vitenskapelig kvalitet er det viktigste kriteriet for utvelgelse av prosjekter som skal finansieres. I tillegg skal alle søknader vurderes opp mot kriteriet *nordisk merverdi*. Kravet om at prosjektene skal skape nordisk merverdi er unikt for NordForsk, og det gir eksistensberettigelsen til NordForsk.

Hva er nordisk merverdi og hvordan skapes nordisk merverdi gjennom forskningssamarbeid?¹⁰

Det skapes nordisk merverdi når forskningen bidrar til å øke kritisk masse og/eller kompetanse innenfor viktige fagfelt eller forskningsområder i Norden, og når forskningen gjør at man kan drive mer kostnadseffektivt ved å gå sammen om å dele infrastruktur, dele data, harmonisere systemer for databruk og andre ressurser i Norden. Likeledes skapes det nordisk merverdi når forskningssamarbeidet fører til regional mobilitet og nettverksbygging i Norden, gir bedre vitenskapelig kvalitet og det blir flere publikasjoner av god kvalitet ved å samarbeide i Norden. Dersom forskningssamarbeidet fører til at nordiske forskere lykkes bedre i EU-forskningen eller annet internasjonalt forskningssamarbeid, bidrar med flere resultater og bedre kvalitetssikrede konklusjoner som grunnlag for utvikling av lov- og regelverk eller effektivisering og forbedring av offentlig sektor, eller bidrar til at det

¹⁰ Nordic added value | NordForsk

skapes flere innovasjoner, patenter og andre løsninger som fører til næringsutvikling og industrielt samarbeid i Norden, defineres dette også som nordisk merverdi.

Nordisk merverdi skapes også når forskningen kun kan gjennomføres i Norden. Det forekommer i de tilfeller hvor forskningen bygger på særlige styrker hos nordiske forskere og når forskningen drives av grupper med unik kompetanse, eller adresserer behov som oppstår på grunn av våre like sosiale strukturer, like institusjoner og institusjonskultur, og vår felles nordiske kulturarv. Forskning som fokuserer på geografiske, klimatiske, kulturelle, språklige og sosiale fenomener etc. i Norden eller bruker data fra registre som er unike for Norden gir også nordisk merverdi.

Hva slags forskning og hvilke forskningstema blir viktig for nordisk forskningssamarbeid i årene framover?

Jeg tror at det meste av spesifikt nordisk forskningssamarbeid også i årene framover vil bli finansiert av NordForsk i samarbeid med de nasjonale forskningsfinansiererne. Omfanget av samarbeidet bestemmes av dem som sitter på pengene, og det er de nasjonale forskningsrådene og Nordisk ministerråd. Innretningen på forskningssamarbeidet bestemmes av NordForsk og de nasjonale finansiererne i felleskap.

Alle de nordiske landene satser på forskning innenfor det som kalles store samfunnsutfordringer. Det inkluderer klimaendringer, det grønne skifte, digitalisering, byutvikling, helse, en aldrende befolkning, og velferdsstatens framtid etc. Noen av disse samfunnsutfordringene har en særlig nordisk dimensjon og innenfor disse feltene har nordisk forskningssamarbeid en viktig rolle å fylle. Uten å være for konkret, så vil jeg forvente at vi får mere nordisk sam-

arbeid rundt forskning som bidrar til å fremme digitalisering og et grønt skifte.

Det ligger også godt til rette for videreutvikling av samarbeidet rundt velferdsforskning. Velferdsstaten er under utvikling i alle de nordiske land, og det vil være behov for ny kunnskap som grunnlag for politikk- og praksisutforming. Dette er viktige områder for nordisk forskningssamarbeid.

De nordiske lands helseregistre er unike i verdenssammenheng. I Norden finnes det detaljerte helseopplysninger om mer en 27 millioner innbyggere. Ved å koble disse dataene kan man gjøre banebrytende helseforskning og innovasjon som bringer våre land helt i teten internasjonalt. Likeledes har vi gode forutsetninger for å drive klinisk forskningssamarbeid. Det er derimot mange juridiske og praktiske barrierer som bidrar til å gjøre helseforskningssamarbeid på tvers av landegrensene vanskelig.

Norden ligger langt framme innen det som kalles «åpen forskning» (open science) og det finnes svært mye data innen en rekke områder som lett kan gjøres tilgjengelig for maskinlesing og bruk av kunstig intelligens (AI). Strengt personvern hensyn og krav til sikker behandling av data gjør at det både er tidkrevende og til dels vanskelig å få tilgang til data til forskningsformål. Det er betydelige juridiske, administrative og byråkratiske hindre på nasjonalt nivå som må bygges ned dersom man skal få full nytte av den teknologiske utviklingen og AI i nordisk forskningssamarbeid.

Banebrytende forskning er ofte avhengig av topp moderne og kostbar infrastruktur. I relativt små land som de nordiske, vil det være kostbart å etablere og drifte avansert forskningsinfrastruktur innen bredden av alle forskningsfelt. Det ligger godt til rette for bedre samordning av etablering av forskningsinfrastruktur og mer samarbeid om drift og bruk av forskningsinfrastruktur.

Det er vanskelig å forutsi omfanget av nordisk forskningssamarbeid i årene framover. Viljen til å bidra med midler til nordisk samarbeid generelt er ikke økende i de nordiske landene, og på forskningsfronten er det konkurranse om midlene mellom det som

skal utlyses nasjonalt og midlene som skal gå til EUs rammeprogram. Det nordiske forskningssamarbeidet kommer i en skvis mellom de store finansieringsarenaene. Skal man kunne videreføre dette spesielle samarbeidet må det utmerke seg ved å skape forskning av særlig høy kvalitet og relevans, og forskningen må ha en tydelig og identifiserbar merverdi som følge av at den utføres i nordiske samarbeidsprosjekter. I disse tilfellene kan de nordiske landene skape verdensledende forskning og det kan produseres resultater som bidrar til å realisere Nordisk ministerråds visjon om å gjøre Norden til den mest bærekraftige og integrerte regionen fram mot år 2030.¹¹ Dette krever at de nordiske forskningssystemene, fra politiske nivå via finansiører, forskningsutførende institusjoner og forskere, prioriterer det nordiske forskningssamarbeidet.

11 Vår visjon 2030 | Nordisk samarbeid (norden.org)

VIII

ULF BJERELD

Nordic Noir – dess uppgång och fall?

Är den nordiska kriminalgenren Nordic noirs litterära storhetstid över?

Den underliggande berättelsen i Nordic noir handlar om saknad och sorg över en tid som gått förlorad. Men den berättelsen får allt svårare att få fäste i dagens samhälle. David Lagercrantz av kritikerna lovordade kriminalroman ”Obscuritas” ger en indikation av vart Nordic noir och nordisk kriminallitteratur kan vara på väg.

Nordisk kriminallitteratur har under lång tid skördat internationella framgångar. Du kan gå in i vilken europeisk eller amerikansk bokhandel som helst och sannolikheten är stor att du hittar framskyltade böcker av författare som Henning Mankell, Stieg Larsson, Karin Fossum, Anne Holt eller Jo Nesbø. På bokhandeln FNAC i Paris har det funnits speciella hyllor med nordiska kriminalromaner (”*polars*”), där reklamskyltar lockat med ”Polars suédois”, ”Polars scandinaves” och ”Polars nordiques” (SvD 16/4 2008). Dessa böcker har inte bara blivit kommersiella succéer, de har också varit genrebildande.

Nordic noir har blivit ett vedertaget begrepp för att beskriva och analysera delar av den nordiska kriminallitteraturens riktning under de senaste decennierna. Ibland används uttrycket Scandinavian noir, men då utesluts på orättvisa grunder Finland och Island. Fenomenet är förstås en utveckling från det bredare

noir-konceptet, med rötter i hårdkokta amerikanska detektivromaner från 1920- och 30-talen samt mörka, stiliserade kriminalfilmer från 40- och 50-talen.

Visserligen är det svårt att utmejsla en precis och allmänt accepterad definition av Nordic noir. Men några viktiga beståndsdelar råder det trots allt enighet om. De enskilda verken är mer av spänningsroman och thriller, mindre av pusseldeckare. Läsaren förväntas vara mer intresserad av varför ett brott begåtts och vilka konsekvenser brottet får – mindre av vem som gjorde det eller exakt hur brottet gick till. Handlingen utspelar sig i något av de nordiska länderna. Platsen har betydelse – oavsett om det rör sig om Henning Mankells Ystad eller Håkan Nessers dimmiga, anonymiserade ingenmansland.

Naturen och särskilt skogen fyller ofta en stämningsbärande funktion i berättelsen. Så inleder till exempel Kati Hiekkapelto sin prisade debutroman "Kolibri" (2014) just med ordet skogen: "Skogen som började som ett videsnår längs motionsspåret var ljudlös." Yvonne Leffler, professor i litteraturvetenskap, har också betonat hur skogens funktion i Nordic noir-litteraturen liknar den funktion som det gotiska slottet eller det hemsökta huset fyller i gotisk litteratur – vilt, okontrollerbart, ödesmättat. Eller snön – den vita, rena snöns betydelse - i till exempel Peter Høegs "Fröken Smillas känsla för snö" (1992) eller i Jo Nesbøs "Snömannen" (2007).

Samhällsproblem synliggörs. I välfärdssamhällets sprickor tränger kriminalitet, segregation, rasism, kvinnohat och miljö- och klimathot igenom. Här finns stänk av folkhemsnostalgi och en dov, dyster ton som i sin framtidssyn och människosyn gärna tangerar gränsen till dystopin. Böckerna är skrivna på allvar. Här finns inget utrymme för ironi, men desto mer av nostalgi, utanförskap och melankoli.

Kriminalgenren Nordic noir manifesterar sig även i film och tv-serier. De filmatiserade verken av nordiska noir-författare relaterar ofta medvetet till 40- och 50-talens amerikanska och franska

noir-filmer – i sättet att arbeta med skuggor, ljus och kameravinklar, i karaktärernas känslomässiga melankoli och komplexitet och i de olyckliga sluten.

Särskilt de danska tv-serierna har fått starkt genomslag, till exempel "Brottet" ("Forbrydelsen", 2007) och den svensk-danska "Bron" ("Broen", 2011).

Det är aldrig självklart vilka verk som ska anses vara en del av Nordic noir och vilka verk som inte är det. Det är inte heller självklart vad som skiljer nordiska noir-inspirerade tv-serier från motsvarande brittiska tv-serier som "Unge kommissarie Morse" ("Endeavour", 2012), "Shetland" ("Shetland", 2013) eller "Saknad, aldrig glömd" ("Unforgotten", 2015). En viktig skillnad är att de brittiska tv-deckarna oftast saknar den längan efter en svunnen tid som präglar nordiska noir-serier. En annan skillnad är kontexten – Storbritannien har aldrig varit en statligt organiserad välfärdsstat på samma sätt som de nordiska staterna. Samhällskritiken i brittisk noir blir därför annorlunda och får en annan mening än den i Nordic noir.

Framväxten av Nordic noir hänger samman med de samhällsförändringar och auktoritetsuppror som vi förknippar med årtalet 1968. Det är ingen slump att Maj Sjöwall och Per Wahlöös tio polisromaner i serien "Roman om ett brott" publicerades under åren 1965–75. Stieg Larssons postumt utgivna "Millennium"-trilogi publicerades 2005–2007, och ytterligare tre böcker i samma serie med David Lagercrantz som författare publicerades under åren 2015–19.

Sjöwall-Wahlöös och Stieg Larssons romansviter kan läsas som två berättelser om en välfärdsstat i förfall, före och efter millennieskiftet. Även om deras verk inte är Nordic noir i begreppets klassiska betydelse blev de stilbildare och satte skarpa avtryck i den nordiska kriminallitteraturens utveckling.

Nu har David Lagercrantz lämnat uppdraget att föra "Millennium"-sviten vidare. I stället satsar han på en ny bokserie, där den första boken – "Obscuritas" – publicerades hösten 2021.

Boken fick ett positivt mottagande och rättigheterna till de tre första volymerna i serien är redan sålda till förlag i ett stort antal länder. Lagercrantz nya serie kommer otvivelaktigt att få betydande internationell uppmärksamhet och bidra till bilden av vart svensk/nordisk kriminallitteratur är på väg.

Hur förhåller sig då "Obscuritas" till kriminalromanens form och struktur i allmänhet och till Nordic noir-genren i synnerhet? Genom att läsa och analysera "Obscuritas" utifrån de kriterier som kännetecknar Nordic noir-genren blir det möjligt att lägga grunden till en diskussion om vart Nordic noir och nordisk kriminallitteratur är på väg.

På samma sätt som böckerna i "Roman om ett brott" och "Millennium" är "Obscuritas" mer av en spänningsroman och en thriller än en pusseldeckare. De läsare av kriminallitteratur som för den intellektuella utmaningens skull hoppas på pusseldeckarens återkomst får åtminstone givet "Obscuritas" vänta förgäves.

Det är noterbart vilken liten roll platsen spelar i "Obscuritas". Handlingen förs till stor del framåt genom dialog, en dialog som bär journalistprosans tecken. Naturen lyser med sin frånvaro. Men också staden blir oväntat anonym. Geografiskt kunde handlingen ha utspelat sig i kanske vilken annan europeisk huvudstad som helst. Vi befinner oss visserligen oftast i Stockholm, men som Stockholmsskildring är boken så långt från Stig Trenter som det går att komma.

Samhällskritiken kan vid en första anblick förefalla nedtonad. Visserligen har Sverige spelat med i ett smutsigt spel med CIA, och saker har hemlighållits på felaktiga grunder. Polischeferna tenderar (som alltför ofta i svensk kriminallitteratur...) att vara prestigefyllda, auktoritetsbundna och inte så skarpa i tanken. Men det svenska samhället fungerar i huvudsak ganska bra. I undertexten framställs segregationen visserligen som ett samhällsproblem och som kommer till uttryck i gängkriminalitet och hedersförtryck. Men framställningen av dessa samhällsproblem blir aldrig alarmistisk och ställs heller aldrig i kontrast mot någon nostalgisk längtan tillbaka till ett samhälle som aldrig existerat.

I handlingen finns spår av sexism. Den kvinnliga polisen Monica Vargas anklagas av sin chef för att ”spela kvinnokortet” när hon konstaterar att när hon petats ur gruppen som arbetar med det aktuella fallet är det bara äldre män som är kvar. En manlig kollega påpekar att hon ”sexat upp sig” när de ska besöka professor Hans Rekke. Samspelet mellan Hans Rekke och Micaela Vargas blir aldrig sexualiserat. I stället påminner deras relation starkt om samspelet mellan den tidigare polisen Sven Hjerson (Johan Rheborg) och tv-producenten Klara (Hanna Alström) i Agatha Christie-spinoffen ”Agatha Christies Hjerson” (2021).

Mångfald och migration är en del av det nya Sverige. Visst relateras mångfald och migration i boken ibland till problem. Men framför allt framställs mångfalden som en naturlig del av det Sverige som vi lever i nu. Den kvinnliga polisen Monica Vargas har sina rötter i Chile. Sverige är i vår globaliserade tid en del av världen. Världens problem blir Sveriges problem och Sveriges problem är en del av världens problem (förvisso på samma sätt som i ”Millennium”). Något folkhem existerar inte, och kommer heller aldrig att kunna existera igen (om det nu någonsin har existerat).

Kanske har Nordic noir kommit till vägs ände? Den underliggande berättelsen i Nordic noir handlar om en längtan till något som tidigare (kanske) funnits och en saknad och sorg över något som gått förlorat. En känsla av utanförskap utifrån vilken höger-radikala politiska krafter i Europa gärna mobiliserade. Det var en berättelse som hade lätt att få fäste i en tid när den gamla, på industrisamhället baserade ordningen, bröts ner och globaliseringen öppnade nationsgränser på ett sätt som främjade migration och etablerade kulturell mångfald som ett oåterkalleligt faktum.

Men idag håller denna nya värld på att normaliseras. Världen är så annorlunda än den var när Nordic noir en gång utvecklades och etablerades. Det som då var nytt och av en del uppfattades som hotande är idag vardag.

De nordiska länderna präglas och kommer även fortsättningsvis på ett helt annat sätt att präglas av mångfald och rörelse över

nationsgränserna. Det gamla folkhemmet fungerar inte längre ens som en myt om en svunnen tid. En kriminallitteratur på framkant måste formulera nya utgångspunkter för sina berättelser.

Hans Rekke skyr allt som är dunkelt – Obscuritas – och strävar i stället efter klarhet och sanning på samma sätt som Sherlock Holmes och Hercule Poirot en gång i tiden gjorde det. "Claritas, Claritas" upprepar Rekke gärna, som ett fältrop i kampen mot det dunkla och det oklara. I en tid där kunskap baserad på vetenskap avfärdas med formuleringar som "ja, men jag tror ändå att..." eller där forskare som presenterar resultat som inte uppskattas i debatten avfärdas som ideologiproducenter blir kampen om sanningen ett politiskt slagfält.

Kanske är det dit den svenska och nordiska kriminallitteraturen är på väg? Inte tillbaka till pusseldeckaren – men till en form där strävan efter klarhet och stringens och jakten efter sanning ställer dagens läsare inför nya utmaningar.

OLA KELLGREN

Kultursamarbetet – en nordisk paradgren

Nordisk kulturkontakt (NKK) är en officiell nordisk kulturinstitution under Nordiska ministerrådet (NMR) i Köpenhamn vars uppgift är att främja, förstärka och be-
rätta om nordiskt kultursamarbete. Institutionen är sekretariat för fem nordiska stödprogram, driver ett nordiskt kulturcentrum och specialbibliotek i centrala Helsingfors samt arrangerar ett stort antal kultur- och samhällsevenemang.

Verksamheten styrs av NMR:s vision *Norden skall vara världens mest hållbara och integrerade region år 2030*, ett antal styrdokument samt ett årligt mer detaljerat beviljningsbrev i enlighet med politikens krav.

Efter en reform som trädde i kraft 1 januari 2016 avskaffades de traditionella styrelserna. De är numera enbart ett rådgivande organ. Direktören är ytterst ansvarig för den samlade verksamheten inför NMR:s generalsekreterare som för närvarande är Paula Lehtomäki från Finland.

Genom reformen har ländernas direkta inflytande över verksamheten minskat. Det är heller ingen överdrift att påstå att styrelseledamöternas koppling till sina uppdragsgivare, det vill säga de nationella kulturministerierna, är svag eller åtminstone varierande. Länderna har också olika strategier för vilka de utser till de olika styrelserna.

I samband med fjolårets debatt kring NMR:s budgetförslag till förmån för den så kallade gröna omställningen, på bekostnad av bland annat budgeten för kultur och utbildning, blev det tydligt att styrelsen inte hade samma mandat och möjlighet att föra institutionens, eller för den delen, stödprogrammets talan.

Det nordiska kultursamarbetet är lika gammalt som det officiella nordiska samarbetet som går tillbaka till Nordiska rådets bildande 1952 – de första 70 åren firas under Finlands presidentskap 2022. Faktum är att redan efter kriget initierades från svenskt håll en diskussion om ett fristående institut, avsett att finansiera nordiskt kultursamarbete, som inte skulle kunna överprövas av de enskilda länderna. Initiativet ledde småningom till att Nordiska kulturfonden (NKF) i Köpenhamn etablerades 1966.

Kultursamarbetet är en av hörnpelarna i det nordiska samarbetet. Så betygas alltid i officiella sammanhang. Åtminstone fram till och med 2020 har ca 19 procent av den sammanlagda nordiska budgeten, som uppgår till drygt 134 milj euro, avsatts till kultur. Nordiska rådets (NR) och NMR:s budget utgörs av skattemedel från de nordiska länderna och regionerna. För kultursamarbetet betalar nordborna sålunda ca 1 euro per person och år, en ganska anspråkslös summa.

Det kanske mest kända och tydligaste uttrycket för det nordiska kultursamarbetet är Nordiska rådets priser som delas ut i samband med parlamentariskernas session under senhösten. Det prestigefyllda litteraturpriset började delas ut redan 1962. Sedan dess har det tillkommit priser i musik, film, miljö och barn- och ungdomslitteratur.

Annorlunda strukturer i kultursamarbetet

De flesta samarbetsområden under NMR gäller områden med starka nationella strukturer, till exempel inom lagberedning, arbetsliv, utbildning och forskning, fiskeri och lantbruk, hälsovård och så vidare. Samhälleliga områden där de nationella myndigheterna via sina representanter deltar i styrningen av det nordiska samarbetet.

Konst och kultur har mycket bräckligare nationella strukturer vilket också avspeglas i styrning och initiativ när det gäller kulturområdet. Även de nationella och regionala/lokala kulturinstitutionerna söker projektbidrag då de i sin verksamhet vill utveckla något som är utanför deras grunduppdrag. En övervägande del av kulturutövarna är hänvisade till att ansöka om bidrag, projekt- eller arbetsstipendier eller hoppas på att deras verk kan visas, uppföras eller säljas. Konstnärernas arbete och verk är ändå kärnan i all kulturverksamhet, som i sin tur medför en stor samhällelig och ekonomisk betydelse. Enligt uppgifter från den finska Statistikcentralens Satelliträkenskaper för kultur år 2017 var kulturverksamhetens andel 3,4 procent av Finlands BNP och andelen sysselsatta var 4 procent. Det är en högre andel än för hela skogsindustrin. I Sverige sysselsatte kulturen 5 procent av befolkningen. De andra nordiska länderna uppvisar liknande siffror. Konstnärligt och kulturellt arbete är en viktig faktor i hela samhällsutvecklingen som tål att jämföras med innovationer.

Nordiska ministerrådets stödprogram

NKK är sedan 2007 sekretariat för fyra olika stödprogram för kultursamarbete i Norden och från 2009 mellan Norden och Estland, Lettland och Litauen. Institutionens rådgivare vägleder de sökande,

ca 1 600 ansökningar inkommer per år. Nordiskt och nordiskt-baltiskt sammansatta sakkunniggrupper med tidsbegränsade mandat fattar självständiga beslut om vem som får eller inte får sin ansökan beviljad. Besluten motiveras inte och de kan inte överklagas. Detta enligt den i nordiska sammanhang väl omhuldade principen om armlängds avstånd.

Kultur- och konstprogrammet

Programmet syftar till att stötta nordiskt samarbete inom konst och kultur. Stöd beviljas till nyskapande projekt med konstnärlig och kulturell kvalitet som främjar ett mångsidigt och hållbart Norden. Programmet är öppet för alla slags sökande, både professionella och amatörer. Individer, grupper och organisationer kan få stöd för alla projektfaser som förarbete, produktion, framförande och spridning. Projektstöd på upp till 100 000 euro beviljas, men det förutsätter en hög grad av medfinansiering.

Programmet har global räckvidd. De sökande behöver varken vara bosatta eller arbeta i Norden, men projekten skall ha medverkande från minst tre olika länder, varav två nordiska och det är viktigt att de har en tydlig, nordisk dimension.

I fjol inkom 320 ansökningar till Kultur- och konstprogrammet. Stöd medgavs till 65 projekt. Totalt beviljades 2 278 433 euro, motsvarande drygt 20 procent av den sammanlagda ansökta summan på 10 836 151 euro. Antalet ansökningar och beviljade summor är ungefär i paritet med året innan men väsentligt lägre jämfört med 2019.

Nordisk-baltiska mobilitetsprogrammet för kultur

Syftet med programmet är att stötta professionellt konstnärligt och kulturellt samarbete i de nordiska och baltiska länderna. Programmet fokuserar på att utveckla och stötta mobilitet, nya nätverk samt nya kulturella impulser och initiativ bland lokala, regionala, nationella och internationella aktörer, organisationer och institutioner. Programmet innehåller tre moduler; individuellt mobilitetsstöd, kort- och långvarigt nätverksstöd samt stöd till residenscentra.

År 2021 beviljades ett sammanlagt stöd inom hela programmet på 1 835 274 euro. Sammanlagt 906 ansökningar inkom. Det är ca 100 fler än året innan även om antalet nätverksansökningar var väsentligt färre till följd av pandemin. Sammanlagt 432 ansökningar beviljades.

Volt – kultur- och språkprogram för barn och unga

Volt är ett stödprogram för barn och unga upp till 25 år. Programmet stöder projekt som väcker intresse för konst, kultur och språk i andra nordiska länder och områden.

Stöd kan sökas av såväl individer, grupper som organisationer. Projektet ska bidra till växelverkan mellan aktörer från minst tre nordiska länder och genomföras i något/några av de nordiska länderna, Färöarna, Grönland eller på Åland. Stöd beviljas till projekt med fokus på barns och ungas egna kulturella och konstnärliga skapande.

I fjol inkom 23 ansökningar. Sju projekt erhöll stöd. Totalt beviljades 310 836 euro, av den sammanlagda ansökta summan på

974 406 euro. De enskilda stöden var till sin storlek mellan i runda tal 28 000 och 65 000 euro.

Utöver dessa finns ett stödprogram för barn och unga upp till 30 år, Norden 0–30, som inte är specifikt för kultursektorn. Medel kan också sökas för projekt av social eller politisk karaktär.

Under 2022 lanseras också ett nyligen inrättat stödprogram som skall uppmuntra civilsamhällessamarbete, också det omfattande minst tre nordiska länder.

Kulturlivet hårt drabbat av pandemin

Pandemin har slagit hårt mot kulturlivet och kostsamma åtgärder på nationell nivå har vidtagits i de nordiska länderna för att motverka allvarliga effekter både på kort och på lång sikt. När det gäller det nordiska kultursamarbetet har däremot inget gemensamt åstadkommits, annat än en mer symbolisk och tillfällig förstärkning av kultur- och konstprogrammet. Kulturlivets svårigheter tycks märkligt nog ha betraktats som nationella angelägenheter. Det nordiska svaret mitt under pandemin blev i stället förslag på neddragningar på närmare 20 procent under en fyraårsperiod. Huruvida dessa kommer att genomföras på kulturens bekostnad är i skrivande stund oklart.

Pandemins påverkan är påtaglig också när det gäller stödprogrammen. Antalet ansökningar har stagnerat eller sjunkit om än inte så mycket som befarats. Ett stort antal projekt däremot har skjutits upp, eller modifierats efter nya förutsättningar. Glädjande nog noteras ett större antal ansökningar redan i 2022 års första ansökningsomgångar vilket tyder på optimism och framtidstro även inom kultursektorn.

Välfungerande stödprogram

Ministerrådets stödprogram fungerar utomordentligt bra, det visar såväl externa som interna evalueringar. Efterfrågan är förstås mycket större än tillgången, knappt 30 procent av alla ansökningar beviljas. Stödprogrammets ganska blygsamma ekonomiska tillskott till ett stort antal samnordiska/internationella konst- och kulturprojekt utgör oftast kronan på verket i ett mångfacetterat medfinansieringssystem. Det genererar i sin tur upphovsrättsliga intäkter, lokal attraktivitet, kulturella och kreativa näringar och innovationer – på lång sikt. Man ska också komma ihåg att det i alla ansökningar oavsett om de beviljas eller ej finns ett embryo till nordiskt samarbete – i många fall med tentakler ut över hela världen – och att många projekt realiseras trots utebliven nordisk finansiering.

Det är också så att dessa investeringar i nordiskt kultursamarbete ger pengar tillbaka. Som exempel kan nämnas att Sverige som projektägare under perioden 2008–2019 erhållit ca 11,8 milj euro, Finland ca 8,3. Ett exempel på projektägarskap utanför Norden är Djibouti som under samma period mottog 1 800 euro.

Stumma program

Kopplingen till de nationella stödordningarna är emellertid svag åt båda hållen och kunskapen om vilka möjligheter det nordiska samarbetet erbjuder är låg. En annan svaghet är att den kunskap och den överblick som de trettioåriga sakkunniga från hela det nordiska kulturspektret ackumulerar under sina treåriga mandat inte tas till vara fullt ut idag. Det kan handla om trender, tendenser, tysta signaler, vad som ligger i tiden, vad som kommer sedan. De sakkunniga har ingen egentlig roll i att på ett systematiskt sätt föra

fram sina observationer. De fattar självständigt beslut om beviljning/avslag, men de är inte med i den fortsatta processen annat än ytterst översiktligt i samband med årsrapporteringen. De vet inte om projektet ledde till det som angavs i ansökan eftersom det är rådgivarna som läser och godkänner slutrapporterna. Tillspetsat kan man säga att programmen är stumma, vilket delvis beror på principen om armslängds avstånd. Det är givetvis bra att sakkunniga kan fatta självständiga beslut, fritt från politikens inflytande, men det är bara en sida av saken. Den andra sidan är att NMR och systemet borde snappa upp allt det som de sakkunniga får veta om konst- och kulturfältets utveckling.

Hur sammankoppla nationella och nordiska stödordningar?

Frågan är om man på ett övergripande och konstpolitiskt relevant sätt kunde få in ländernas synpunkter på själva utvecklingen av programmen, till exempel genom att etablera en styrgrupp som representerar ländernas kulturråd. Kulturråden fungerar på uppdrag av sina regeringar/ministerier och kunde komma med initiativ till NMR om policyutveckling av programmen, föra programmens talan samt stärka Nordisk kulturkontakt i rollen som sekretariat. Syftet skulle vara att främja ett samarbete som strävar till att de nordiska programmen och de nationella programmen stöder varandra och att det uppstår en dialog såväl dem emellan som länderna emellan.

I sin nuvarande form är NKK utan egentligt mandat att föra stödprogrammets talan. Uppdraget är att administrera dem, det vill säga att på ett effektivt sätt sköta hela den elektroniska postgången enligt rutten utlysning – mottagning av ansökningar – vi-

darebefordring till sakkunniga – justering av de sakkunnigas beslut i relation till budget – meddelande till alla sökande – mottagning och godkännande av redovisning/slutrapport. Tillkommer gör att utarbeta och rapportera statistiskt material till NMRS. Statistik berättar om mängder, inte innehåll. Stödprogrammen i sin helhet inklusive vissa kvalitativa inslag rapporteras dock utförligt i Nordisk kulturkontakts årsberättelse.

Situationen är en annan för de nationella kulturråden, som bedriver kontinuerlig forskning kring och om kultur- och konstpolitikens och praktikens mål och medel. Allt detta är viktigt för en utveckling av programmen då den största delen – nästan alla – ansökningar har sin basfinansiering från länderna. Kanske inte från kulturråden men från övriga offentliga eller privata källor. Det nationella och det nordiska borde hänga ihop på ett sätt som är relevant för projekten. I anledning av det har tanken väckts att kulturråden borde ha en "Creative Nordic Desk" på samma sätt som de idag har en desk för europeiskt samarbete. Det skulle öka NKK:s möjligheter att mer effektivt nå ut med information om stödprogrammen.

Hur ser det ut framöver?

Förutom en extern, kvalitativ evaluering av ett antal projekt som blir klar senare i vår har NKK initierat en ny form av mobilitetstöd sedan det i evalueringar och diskussioner med sakkunniga framkommit önskemål om ökad flexibilitet. För att möta detta har villkoren för mobilitetsstödet ändrats. Det är nu möjligt att vara borta längre samt att kombinera olika resmål inom Norden och Baltikum. Ett pilotprojekt i form av ett mentorprogram, där yngre kulturutövare från de nordiska länderna och Estland, Lettland eller Litauen ges möjlighet att träffa en äldre mentor, sätter i gång senare

i år. Slår försöket väl ut är förhoppningen att det blir en permanent del av det Nordisk-baltiska mobilitetsprogrammet för kultur.

De sakkunnigas och rådgivarnas erfarenheter inarbetas kontinuerligt i stödprogrammets handböcker. Här finns en potential till förbättringar som NKK avser att utveckla de närmaste åren.

Genom fjolårets finska ordförandeskap i NMR har tanken väckts på ett arktiskt mobilitetsprogram för kultur för att underlätta kontakterna i det arktiska området. Intresset för Arktis är stort och högaktuellt ur många olika perspektiv. Även i ett nordiskt sammanhang genom kulturministrarnas satsning på ”Nordic Bridges”, ett samarbete med Kanada som pågår under hela 2022.

Offentlig finansiering utgör ett centralt inslag i kulturpolitiken i samtliga nordiska länder och pengarna används både för att främja konstnärers villkor och deltagande i kulturlivet. Konsten och kulturen känner inga nationsgränser i en alltmer globaliserad värld där yttrandefrihet, mänskliga rättigheter och ytterst demokratin är hotad. Det är min förhoppning att också det nordiska kultursamarbetet skall repa sig och finna kraft på det att nya och gamla nordbor ska få ta del av fler, större och mer långsiktiga satsningar framöver.

SABINA WESTERHOLM

Kulturen som utgångspunkt för nordiskt samarbete

När de nordiska länderna på 1960-talet bestämde att de som en gemensam satsning skulle bygga Nordens hus i Reykjavik var det för att man trodde på kulturens möjligheter att förena ett Island under starkt anglosaxiskt inflytande med det övriga Norden i en kulturbro.

Nordens hus i Reykjavik var den första av fem nordiska kulturinstitutioner. De övriga grundades under de kommande årtiondena: Nordiskt konstcentrum på Sveaborg i Helsingfors som så småningom har utvecklats till Nordisk kulturkontakt grundades år 1978, Nordens hus på Färöarna år 1983, Nordens institut på Åland år 1985 och Nordens institut på Grönland år 1987.

De är alla strategiskt placerade utanför det centrala Norden och har nordiskt kultursamarbete som sin primära uppgift. De har spelat en avgörande roll för det nordiska samarbetet på sina orter och det har i första hand skett med hjälp av levande konst och kultur i en naturlig symbios med lokalsamhället. Under en lång tidsperiod har man alltså skapat en infrastruktur av kultur och konst som har fört oss närmare varandra och ökat förståelsen för varandras samhällen och språk.

Då jag flyttade till Island år 2019 för att verka som direktör på Nordens hus hade jag aldrig tidigare besökt landet och inte förstått vidden av institutionens historiska och symboliska betydelse

bland den lokala befolkningen. Från allra första början fick jag ta del av personliga berättelser om huset. Någon hade varit engagerad i ett banbrytande projekt, en annan mindes hur fint det var att sitta i kanten och läsa nordiska tidningar och en tredje berättade om återkommande besök i huset med kära mor- och farföräldrar. Enbart varma känslor. Inte ens när huset byggdes verkar det ha stött på något motstånd såsom ofta sker när något nytt och modernt reser sig, utan alla verkar ha varit genuint stolta över det, stolta över att få en bit av Norden till Reykjavik.

Jag blev djupt berörd och lovade mig själv att nyttja den potential och det förtroende som fanns och se till att åstadkomma något som lämnar avtryck. Korta och explosiva satsningar har aldrig intresserat mig. Däremot vill jag undersöka de möjligheter en etablerad institution som Nordens hus har att genom långsiktiga satsningar och samarbeten skapa nya strukturer och åstadkomma förändring.

Nordens hus finansieras huvudsakligen av Nordiska ministerrådet och har sedan starten haft som uppgift att vara en plattform i Reykjavik för nordisk konst, kultur och samhällsdiskussion. Nordens hus följer Nordiska ministerrådets strategiska linjedragningar och som bas för verksamheten står Alvar Aaltos ikoniska byggnad med bibliotek, auditorium och utställningshall. När det kommer till programmets inriktning har varje direktör goda möjligheter att sätta sin prägel och just detta faktum gör det här jobbet så otroligt givande och intressant.

När jag började vid Nordens hus ville jag förenkla, fokusera och förtydliga verksamheten för att till fullo kunna nyttja organisationens potential och kommunicera våra syften. Jag och mina kollegor arbetar nu kring specifika teman ur flera olika perspektiv. För närvarande behandlar vi temat människan i förhållande till planeten och på vilket sätt konst och kultur kan delta i diskussionen om ekologiska frågor. Det har resulterat i brett och nyanserat program som inkluderar samtidskonstutställningar, seminarier, författarsamtal och ett pedagogiskt program bestående av verkstäder,

utställningar och skolprogram. Det holistiska förstärks ytterligare av vår nya restaurang Sónó som serverar delikat och nytänkande vegetarisk och närodlad mat.

Mycket av Nordens hus verksamhet bygger på samarbeten. Med över 50 år av professionellt kultursamarbete som grund och ca 100 000 besökare per år är det heller aldrig ett problem att hitta goda samarbetspartner och projekt. Nordens hus är verkligen den uppenbara samarbetsparten för nordiska och internationella kulturprojekt på Island. Vi kontaktas kontinuerligt av organisationer och konstnärer och kan forma vårt program utifrån egna produktioner och välvalda samarbetsprojekt i tematiska helheter.

Att byggnaden är i en konstant användning har satt sina spår. Huset är välplanerat och byggt av högklassiga material men på grund av att medlen för underhåll alltid varit begränsade står vi nu inför en omfattande renovering. Huset är skyddat av den isländska kulturarvsmyndigheten både till exteriör och till interiör sedan 2004 och är onekligen ett av de mest värdefulla exemplen på internationell modernistisk arkitektur på Island. Av den anledningen är det av allra högsta vikt att huset blir renoverat och står i ytterligare 50 år.

I de nordiska statsministrarnas vision 2030 stipulerar de att Norden ska vara världens mest hållbara och integrerade region. När den nya visionen presenterades hösten 2019 verkade den inte vara så framåtsträvande. Är vi inte redan världens mest hållbara och integrerade region, frågade vi oss. Nu vet vi att en världsomvälvande kris, såsom den pandemi vi fortfarande befinner oss i, ställer saker på sin spets. Det naturliga och oproblematiske förhållandet blir plötsligt ansträngt. Gränser stängs och nationalistiska tendenser får ta plats.

Liksom i kalla krigets värld står vi inför svåra tider. Förutom de spår pandemin lämnar efter sig ser vi förändringar i klimatet som är snabbare än någonsin tidigare, samhällen som är alltmer polariserade och unga som mår dåligt. Allt detta adresseras i någon mån i vision 2030, men i det fortsatta arbetet måste kulturen få en tydligare roll. Genom sin analytiska och förmedlande karaktär kan

kultur och konst erbjuda perspektiv och förtydligande. Skapa debatt och ställa frågor. Dessutom har det nordiska kultursamarbetet förmågan att nå och beröra nordborna på ett individplan och kan på så sätt bidra till att återuppbygga förtroendet mellan länderna och deras invånare. Detta betyder också att allt större vikt måste läggas vid inkludering.

Alla nordbor ska ha en möjlighet att delta i det nordiska samarbetet och vi behöver kritiskt granska hur vi arbetar, vad vi gör, med vem och för vem. Det är viktigt att civilsamhällets aktörer involveras och det är viktigt att vi har ett fokus på barn och unga, nationella minoriteter och nya nordbor. Dagens Norden ser annorlunda ut än på 1960-talet och fastän inkluderingsarbete är tidsdrygt, komplicerat och stundvis obekvämt går det inte att bortse från det.

För att Norden ska kunna vara världens mest hållbara och integrerade region måste vi få en ökad medvetenhet. Vi ska planera vårt program så att nationella minoriteter och nya nordbor är representerade, vi ska vara tillgängliga genom vår kommunikation och framför allt behöver vi radikalt omforma strukturerna i våra organisationer och se till att representationen i dem speglar den nordiska befolkningen. Arbetet innebär också att vi behöver ta smärtsamma beslut. Ett exempel är vilket språk som ska användas inom våra samnordiska institutioner. I många fall är engelska det mest tillgängliga alternativet.

Vi står alltså vid ett vägskil där vi måste kunna omdefiniera kompetens och kunnande och se vilka färdigheter som behövs i ett framtida samhälle. Vi inser att de unga har en annan förståelse för framtiden än vad vi har, vi inser också att ursprungsfolken i Norden besitter en mängd kunskap och erfarenhet om livet i norr och att leva med naturen på naturens villkor och att personer med annan etnisk bakgrund har kunskap och erfarenheter som vi omöjligtvis kan besitta. Det räcker inte med att dessa grupper konsulteras i processer som de direkt berörs av, de ska också få ta del av beslutsfattandet. Endast så kan Norden bli världens mest hållbara och integrerade region.

På Nordens hus i Reykjavik arbetar vi strategiskt med definierade innehåll och målgrupper och vill som en nordisk institution på Island höja oss över det lokala och det nationella och komma med ett bredare perspektiv. Barn och unga är en viktig målgrupp för oss. De oroar sig. De är inte oroliga över att det inte ska ha en strålande framtid. De är oroliga över att de inte har en framtid. Dagens unga är välinformerade och smarta. För första gången i historien nedärvs kunskap inte från äldre generation till yngre generation utan tvärtom.

Nordens hus har en fastanställd pedagog som utifrån vårt konstnärliga innehåll planerar ett program för barn och unga som svarar på målen i skolornas läroplaner. Ledordet för detta program har från start varit inkludering och det har under det första året resulterat bl.a. i ett långsiktigt samarbete med den baltiska diasporan på Island och ett vänskolesamarbete med en grundskola i ett område utanför det centrala Reykjavik. För oss är det centralt att möjliggöra barns egna initiativ och vi står bland annat värd för projektet Krakkaveldi, barnvöldet, där en grupp barn tar över Nordens hus en gång i veckan med olika program och upptåg.

Under min tid på Island har jag mött många kulturarbetare med annan etnisk bakgrund som berättat om hur hopplös deras situation är. I ett litet samhälle där alla känner alla, och strukturerna präglas av kontakter är det nästintill omöjligt att få några arbetstillfällen. Det har inte funnits någon medveten strategi på Island för att råda bot på detta missförhållande och Nordens hus vill genom ett nygrundat projekt vara en föregångare. Projektet ska kartlägga situationen för konstnärer och kulturarbetare med annan etnisk bakgrund i Norden och skapa en plattform för dem i Reykjavik. Vi hoppas att denna verksamhet ska föra med sig en ökad medvetenhet på konstscenen både på Island och i det övriga Norden.

De nordiska kulturinstitutionerna har alltså strålande möjligheter att ur sina positioner arbeta lokalt och nordiskt, konstnärligt och socialt. Under de första årtiondena av formellt nordiskt samarbete förlitade man sig på kulturens betydelse och kulturens

förenande förmåga. Idag tas det välfungerande kultursamarbetet för givet och det planeras omfattande nedskärningar i det nordiska samarbetets kulturbudget. Man verkar tro att det som en gång har etablerats lever vidare av sig själv, men på samma sätt som ett hus konstant ska underhållas och uppdateras för att möta de nutida behoven och reglementena måste en verksamhet också göra det.

Det är av allra högsta vikt att erkänna konstens och kulturens betydelse i samhället och att se till att det finns tillräckliga resurser för att den ska kunna fortsätta vara relevant. Det måste vara en utgångspunkt att konstnärer och konstutövare har goda arbetsvillkor och praktiska möjligheter att utföra sina arbeten. Detta innebär att institutionerna har förtroende och ekonomisk beredskap och att det finns fungerande stödformer för att konstnärerna ska kunna knyta kontakter, röra sig över gränser och oberoende av yttre faktorer göra sitt arbete. Bara så kan konst och kultur bidra till det nordiska samarbetet på det sätt de gjort från allra första början. Konst och kultur är nämligen livsviktiga för det nordiska samarbetet. Jag vågar påstå att de är grunden det nordiska samarbetet står på.

IX

CLAES ARVIDSSON

Norden – ett projekt i ständig förändring

Folk i allmänhet gillar både Norden som idé och sina nordiska grannar – och har dessutom ett egenintresse av att samarbeta. Turism och migration kommer efter pandemin att ta fart igen. Samma sak med ”harryhandeln” som ger norrmän möjlighet att köpa livsmedel, alkohol och tobak till mer konsumentvänliga svenska priser. Likväl vore det angeläget att från politiskt håll göra en drive för att riva praktiska hinder för människor som bor och arbetar vid gränserna. Det kan läka sår. Som grupp har gränsgångarna burit den tyngsta bördan av reserestriktionerna mellan de nordiska länderna.

Det är också viktigt att höja blicken över det politiska – med Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet i högsätet. Nordiskt samarbete är så mycket mer än politik. Inte minst samarbetas det inom näringslivet. Företagen har fått leva med restriktioner men fortsatt att vara företagsamma, och det kommer de att fortsätta med. Investeringar och handel lever sitt eget liv. Som när nya möjligheter öppnar sig för samarbete över riksgränserna i form av den batteriindustri som nu etableras i Finland, Norge och Sverige. Företagen kommer att konkurrera men kan tillsammans skapa ett högteknologiskt kluster i form av kunnande, infrastruktur och underleverantörer.

Ett annat skäl till att inte larma om det nordiska samarbetets framtid är att drivremmarna som håller i gång hjulen på politisk

nivå til syvende og sidst bottnar i nationella intressen i kombination med en gemensam lägesbild. Ett exempel är det nordiska försvarssamarbetet i NORDEFECO. Det inleddes i syfte att få mer ”pang för pengarna” genom samarbete i fråga om försvarsmateriel och fick en inriktning på operativ förmåga först när alla insåg att Norden-Baltikum var ett stridsområde. Det samarbetet togs vidare trots pandemin.

Det är också viktigt att komma ihåg att samarbetet hölls igång på myndighetsnivå. Trots olika nationella strategival och ett stundtals högt tonläge fortsatte de olika folkhälsomyndigheterna att tala med varandra. Vad skulle nu vara naturligare än att på sina ansvarsområden gemensamt försöka ta höjd för att vara bättre förberedda för nästa pandemi. För den lär komma.

Lika naturligt vore att myndigheterna för samhällsskydd och beredskap växlade upp farten i samarbetet kring förmåga att bistå över gränserna vid allvarliga incidenter.

Faktiskt kan pandemin också ses som ett exempel på styrkan i det nordiska samarbetet. Sverige spelade en helt central roll för att Norge skulle få del av EU:s vaccinprogram. Alla medlemsländerna avstod tre procent av sin nationella ranson till förmån för EES-länderna Island, Liechtenstein och Norge, dvs i praktiken Norge.

Till bilden hör ju att det väldigt mycket av det samarbete som en gång var nordiskt numera utspelas inom en EU-ram – med Danmark, Finland och Sverige som medlemmar. Norge stannade för sin del i det väntrum som stavas EES, men är också anknuten genom en rad andra bindande avtal. Som Schengen. Detta understryker vikten av att sträva efter nordisk samsyn för att därigenom öka möjligheterna för att få genomslag på den europeiska scenen. Inte minst gäller det områden där EU:s linje kan beskrivas som ”work in progress” som till exempel Arktis.

Den samlade tyngden kan komma att öka om den norska statsförvaltningen såsom aviserats verkligen börjar arbeta proaktivt in mot EU – i stället för att försöka hitta en nationell slingerman efter beslut i Bryssel.

Den politiska viljan att hålla liv i det nordiska samarbetet illustreras också av att i sökandet efter en ny uppgift har Nordiska rådet och Ministerrådet återuppfunnit sig själva genom att lyfta nya områden som klimat, multilateralism och hybrida hot. Utrikes- och säkerhetspolitiken som en gång var tabu har blivit central.

Det går dock att känna en viss trötthet över bristen på strategi i det nu aktuella paradnumret *Norden som världens mest hållbara och integrerade region 2030*. Det är oklart vad som konkret ska uppnås och med vilka medel. Mätbar aktivitet är inte detsamma som mätbar effekt.

***

I officiella sammanhang beskrivs Norden som en region men det säger inte mer än att det rör sig om ett geografiskt område. Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige är självständiga stater. Island dock först 1944. Färöarna och Grönland ingår i Konungariket Danmark men har visst självstyre. Åland har också självstyre. Inom sig innehåller Norden i sin tur ett antal regioner.

Befolkningsmässigt är spännvidden stor. Sverige med sina 10 miljoner invånare är klart störst.

Den ekonomiska strukturen med påföljande nationella intressen skiljer också länderna åt.

Geografin gör historien gemensam men den kan skrivas olika. Det gäller den långt bort liggande historien fylld av krig, men kan också hämtas från mer nära historia. Synen på Sveriges agerande under andra världskriget skiljer sig åt i Helsingfors (tack för hjälpen) och i Oslo (svenskarna svek).

Men så finns också det som binder samman och gör Norden till mer än ett geografiskt område.

Det finns en rättslig gemenskap som bäst kan förstås som ett slags nordisk föregångare till EU. Det så kallade Nordiska lagsam-

arbetet inleddes redan på 1870-talet och avsatte successivt en harmonisering av lagstiftningen inom allt fler rättsområden. Enskilt viktigast är införandet av passunionen och den gemensamma nordiska arbetsmarknaden 1954. Tanken blev efterhand att det skulle vara så lite skillnad som möjligt mellan medborgare i ett av de nordiska länderna och medborgare som var inflyttade från andra. Medborgarskapet blev så att säga dubbelt, nationellt och nordiskt. Länderna växte samman.

Numera är det EU som driver den rättsliga gemenskapen. I den meningen har Norden blivit del av en större gemenskap.

Den andra nordiska gemenskapen handlar om kulturella värderingar. I World Value Survey utmärks alla de nordiska länderna av sekulära-rationella värderingar (självförverkligande, tolerans och jämlikhet) och allt mindre av familjevärderingar och auktoritetstro. Faktiskt är Norden "extremt" i förhållande till de flesta andra stater.

Den tredje gemenskapen är politisk och byggd på värderingar som parlamentarism och starka fri- och rättigheter. Norden är också jämnt och jämförbart. Till politikens värld hör det som kallas den nordiska modellen med stor offentlig sektor, omfattande socialt säkerhetsnät och högt skattetryck i kombination med starka parter på arbetsmarknaden och en interventionistisk stat.

I internationella jämförelser av välstånd, konkurrenskraft mm ligger de nordiska länderna i topp, men frågan är om detta sammanhänger med den nordiska modellen i sig eller om det kanske snarare handlar om förmåga att vid kris reformera och göra bättre. Tillit och samförstånd räknas också som helt centrala när det gäller att hålla liv i den nordiska framgångssagan.

Det är dock "tillgångar" som devalveras i en tid av polarisering i dimensioner: stad-land, invandring och integration, folk och eliter.

Över tid är det därför inte alls säkert att den goda vilja som inledningsvis visats strömmen av ukrainska flyktingar, kommer att bestå. Missnöje med ökade priser i kölvattnet på kriget i Ukraina frestar redan på folkligt tålmod och mer missnöje riskerar att komma.

De stora förhoppningarnas tid under decennierna efter andra världskriget är förbi. Det blev varken något nordiskt försvarsförbund eller ett NORDEK. Men det har blivit så mycket annat i stället – och den nordisk gemenskapen kan bidra till att möta de krav på omställning som framtiden redan reser.

Det finns inte någon quick fix. Det som däremot finns är möjligheten att traggla på med vardagsfrågor som stärker konkurrenskraften, som till exempel bättre kommunikationer. På hälsoområdet finns det lindring att hämta i att gemensamt arbeta både med t ex regional sjukvård i gränsområdena och – på nationell nivå – inköp av dyra mediciner och specialistbehandlingar.

Kort sagt, det finns knappast anledning att känna oro över vilja till och intresse för nordiskt samarbete. Just do it.

Men det finns mycket annat att känna oro inför – och som påverkar det nordiska samarbetet. Rysslands nya invasion av Ukraina, Kremls krav på en intressesfär som omfattar Sverige och Finland och Putins hot om att använda kärnvapen, gör 2022 till en omslagspunkt i historien. Det har skakat om. Allt tycks nu vara i rörelse.

Finland är av allt att döma på väg in i Nato och det skall mycket till för att Sverige inte ska följa efter. Det skapar i sin tur möjligheter för ett fördjupat försvarssamarbete mellan Danmark, Finland, Norge och Sverige. Det kan inte heller uteslutas att frågan om ett norskt medlemskap i EU återkommer på den politiska agendan. Till saken hör ju att EU växlar upp inom allt från försvar till grön omställning – tar ett nytt utvecklingssteg som det därmed blir ännu viktigare att fullt ut kunna delta i.

Ännu ser vi bara konturerna av ett nytt ”politiskt landskap” i Europa som kommer att påverka samarbetet mellan de nordiska länderna med sin speciella mix av bilateralism, minilateralism och multilateralism.

***

Nordiskt samarbete kan vara så mycket men tanken går gärna till mervärde genom ”synergieffekter”. Så var det också när jag som kom in som ung i akademien. Då i slutet av 1970-talet var ”öststatsforskningen” i sin linda med enskilda forskare utspridda på olika universitetsinstitutioner runt om i Norden. Med stöd från Nordiska ministerrådet blev det möjligt att på nordisk grund skapa en bättre forskningsmiljö.

Nordiska kommittén för öststatsforskning bildades 1975 men fick först 1978 fart på verksamheten genom stöd från Nordiska ministerrådet. Några av de drivande bakom projektet var Bjarne Nørretranders, Thorolf Rafto, Ilmari Susiluoto och Andreas Ådahl. Tanken var att på öststatsforskningens område främja nordiskt samarbete och samordna forskningsaktiviteter i Norden. Kommittén var nordisk representant i det internationella forskningssamarbetet.

Kommittén var vetenskaplig och inte politisk, men det stadgades också att det senare varken hindrade eller fritog från personliga ställningstaganden. Ordinarie medlemmar utgjordes av forskare och lärare vid vetenskapliga institutioner i de nordiska länderna.

Stödet möjliggjorde mötesplatser i form av årliga symposier, liksom publiceringsmöjligheter i *Nordic Journal for Soviet and East European Studies* och *Nordisk Østforum*. *Nordisk Østforum* bildades på basis av fyra ”studenttidskrifter” – med en huvudredaktion i Oslo och tre nationella ”lokalredaktioner” – och blev en riktig populärvetenskaplig tidskrift.

Genom samarbetet skapades en ökad förståelse för de skeenden som sedan kom att stöpa om Europa. Nordiska kommittén själv dog dock med indragandet av det ekonomiska stödet från Ministerrådet. Det skedde samtidigt som omvälvningarna i Östeuropa tog fart och med hänvisning till att den inte gjorde tillräcklig ”nordisk nytta”. Som vi nu vet var detta korttänkt.

Nordiskt samarbete kan också beskrivas som möten människor emellan. För det mesta blir det inte mer än det saken gäller, men ibland kan de bli så mycket mer. För mig personligen blev arbetet i kommittén viktigare än så; det påverkade min syn på livet.

Nørretranders var en internationellt erkänd forskare och en tung inspelare i dansk utrikespolitik. I en tid när mycket handlade om systemlikhetsforskning stod han för en ögonöppnande realistisk syn på kommunismen. Men vi kom också att samtala om hans tid som aktiv i den danska motståndsrörelsen under andra världskriget och hur han då var med om att fatta beslut om andras död – och hur han hade levt med detta på samvetet allt sedan dess.

Rafto var kanske mer människorättsaktivist än forskare. Nørretranders hade på plats upplevt kuppen i Prag 1948. Rafto fängslades i Prag 1979 efter att ha hållit ett föredrag för studenter som hade blivit utestängda från universitetet av politiska skäl. Rafto misshandlades och fick men för livet. Kampen för frihet fortsatte han dock – och han påminde alltid om vikten av den enskilda människans värde. Just den strid som ett lidande Ukraina nu tar på sig för att försvara.

BERND HENNINGSSEN

I den hyperboreiska dimman. Norden ur ett sydligt perspektiv

Tysklands syn på Norden är sedd ur ett historiskt perspektiv mer eller mindre tudelad: Å ena sidan finns de oförskräckta beundrarna (Kaiser Wilhelm II var på 1800-talet en av dem), som i Norden ser ett mytiskt paradiset, en värld av social harmoni och trygghet, och så finns det belackarna som identifierar den ”skandinaviska välfärdsmodellen” och dess omfattande trygghetsgarantier med skandalöst höga skatter. Båda förhållningssätten har en sak gemensamt: stor okunskap om den sociala, kulturella och politiska verkligheten.

Det är häpnadsväckande med vilken envishet bilderna av norra Europa som en idyll sprids. Det är inte något som pågått ett år eller ett årtionde, inte ett århundrade – uppfattningen är lika gammal som antikens föreställning om det lyckliga Hyperborea. Detta land ”bortom nordanvinden” ses idag som en välfärdsutopi med Finlands dagis- och skolparadis, med en feministisk utrikes- och genuspolitik, med svenskarnas Bullerby och danskarnas hygge, för att inte tala om de rika normmännen. Den här synen på de nordiska länderna återspeglas sedan tillbaka på Norden, där de genererar en likadan självsyn, varför stereotypen ”den bästa av världar” blivit stadigt förankrat i varumärket Norden. Ja, Norden driver självt en väloljad propagandamaskin som hävdar att det levs ett gott liv i den nordiska dimman.

NORTOPIA är det vackra namnet på en av stereotyperna: Visionen av den nordiska ön mitt i ingenstans, där du är dig själv nog och inte beroende av andra. Denna inbillade *exceptionalism* har alltid gjort intryck på utomstående. *The Economist* publicerade år 2013 en artikel med rubriken *The Nordic countries. The next supermodel*, utan frågetecken. Artikeln illustrerades med en skäggig, långhårig bärsärk utklädd till viking, iförd hjälm med massiva horn. Underrubriken löd: *Politicians from both right and left could learn from the Nordic countries*. Denna uppfattning delas av många i Norden: Vi är självförsörjande och kommer även i framtiden att klara av våra problem på egen hand. Resten av världen måste bara lära sig av oss, då kommer allt att gå bra. Norge ser sig självt som ett fredsälskande land, Sverige som en moralisk stormakt.

Södra Europa och inte minst Tyskland, ser Norden som en homogen region. Det sägs sällan något om den kulturella och politiska mångfalden, än mindre ges det hänvisningar till en historia fylld av konflikter och ödeläggelse. Det händer också att man förväxlar de nordiska länderna med varandra. De befängda fantasi-produkterna visar sig vara desto yvigare ju längre tillbaka vi går i historien. Här uppstår idén om de ljushyade, blonda och blåögda skandinaverna, som behandlar varandra respektfullt och vänligt i sina välordnade samhällen. Våld, korruption och annan okultur förekommer sällan, och när det gör det, väcker det stor förvåning, inte bara i Tyskland.

Norden är en trygg region, trots att vi har att göra med drygt 27 miljoner invånare i tre monarkier, två republiker och tre autonoma regioner. Mer än nio språk talas; sedan andra hälften av 1900-talet måste man dessutom lägga till en lång lista med invandrarspråk. Om man inte vill räkna med dem så har vi att göra med minst nio nationella litteraturer, även om de ofta sammanförs under beteckningen nordisk eller skandinavisk litteratur – i singularis.

Flerfaldig mångfald, alltså, som egentligen borde göra det svårare att föreställa sig Norden som en enhet, där målinriktat arbete utförs för att forma en politisk, kulturell och ekonomisk framtid.

Det måste vara ännu svårare att föreställa sig ett enat Norden när man går igenom historien om hur nordiskt samförstånd uppnått. Det är en historia om misslyckanden och nederlag.

En blodig väg till samförstånd

Maktens konsolidering och processen att ena länderna under sen-medeltiden ledde inte till grundandet av en skandinavisk stormakt, utan till att olika lokala härskare tog makten. Det som skedde var att rivaliteten mellan regionala stormän tilltog, och deras domsrätt tog slut vid gränsen mot grannhövdingen. Även om de rättssystem som gått i arv sedan 1200-talet var mycket lika i sin tillämpning, syftade namnet på dem i de regioner eller landskap där de gällde, inte på Norden eller på något område som kunde tänkas vara ett statligt territorium, utan de hette Jyllandslagen (Jyske lov), Skånelagen (Skånske Lov), Västgöotalagen etc.. Den lagsamling som har de äldsta rötterna är den isländska ”grågåsen” (*grágás*). Den isländska fristaten (Þjóðveldið Ísland) som hyllats som demokratins vagga allt sedan upplysningstiden, upphörde år 1264 när normännen tog makten.

Kalmarunionen (1397–1523) med den danska drottning Margareta I (1387–1412) som samregent, enade de tre nordiska kungadömena (som även omfattade Finland som en del av Sverige). Den präglades av politisk rivalitet, blodiga strider och upphörde slutligen med ”Stockholms blodbad”; den händelse då den danske kungen Kristian II (1481–1559) lät avrätta ett antal svenska oppositionella adelsmän och riksråd samt samtliga borgmästare och rådmän i Stockholms stad. Kalmarunionen sägs ha lämnat en sådan bestående förbittring i skandinavernas politiska och kulturella minne att ordet ”union” än i dag är så infekterat att det framkallar pavlovska motreflexer varje gång ordet nämns. Att Europeiska uni-

onen ibland har dåligt rykte i de nordiska länderna tillskrivs bland annat historien om den brutala Kalmarunionen. Européerna hade gjort bättre om de behållit namnet Europeiska gemenskapen för de europeiska enhetssträvandena. ”Union” är ett dåligt varumärke i Norden, även om sydлінняarna inte tycks känna till det.

Stridigheterna fortsatte under de följande århundradena som en kamp om politisk och militär överhöghet i Östersjöområdet. Kungariket Danmark-Norge förde blodiga krig mot Sverige-Finland, tills drömmen om att bli en stormakt slutligen tog slut för dem båda i början av 1800-talet. En månghundraårig misslyckad maktkamp hade av självförvallade orsaker fört en epok till sitt slut.

Söker man en gemensam nordisk identitet i det förflutna, är det tveksamt om man kan hitta en sådan, eftersom starka känslomässiga band gjort sig gällande i respektive lands befolkning vad beträffar vad som är svenskt, danskt eller norskt, också innan dessa beteckningar existerade eller ens kunde existera i modern mening. En övernationell nordism fanns inte, eller kan endast med svårighet verifieras om man granskar rapporter som handlar om sociala konflikter i de svenska gränsregionerna under tidigmodern tid. Dessa visar att det förvisso fanns etniskt-emotionella band till det att vara svensk, men att den regionala och patriotiska anknytningen var starkare än den till kung och fosterland. Bortsett från katolicismens förenande band med dess universella anspråk på frälsning, fanns det ingen gemensam nordisk anda – rivaliteten mellan de två kungadömena var helt enkelt för stor. Försvenskningen av Sverige, d. v. s. spridningen av nationalistiska och fosterländska idéer, var en hårdande process som tog fart i slutet av 1700- och början av 1800-talet – och som stod i kontrast till den spirande skandinavismen/nordismen.

Historien ger bara ett positivt, men bestående motexempel på nordisk sammanhållning: reformationen. Med den, ”revolutionen från ovan”, blev protestantismen det religiösa och än mer det kulturella kittet som enade länderna. Om det finns ett något som bidragit till att skapa en nordisk identitet, så är det protestantismen.

De skandinaviska länderna blev fanbärare för den lutherska tron, som delvis har lyckats förbli så grundmurad därför att det praktiskt taget inte har förekommit någon opposition mot den. Den protestantiska prästgården blev en kulturell hård för filosofi, litteratur och musik, ibland också för politisk verksamhet. Den skandinaviska välfärdsstatens rötter finns alltså i den kristna (protestantiska) traditionen, i kärleken till nästan; under senare decennier med inslag av den demokratiska socialismens idéer. Den politiska kulturen i alla nordiska länder vilar alltså på religiösa avlagringar, inte minst efter det att förbindelsen mellan kyrka och stat enligt kyrkolagen (i Sverige år 1686) stadfäste att kyrkan skulle vara en statskyrka. Statskyrkan (kallad "folkkyrka" i Danmark från år 1849, i Finland från år 1870 och i Sverige från år 2000), som praktiskt taget alla medborgare tillhörde, blev den övergripande manifestationen på denna symboliska enhet. Det faktum att kopplingen mellan kyrka och stat upplöstes på 2000-talet (förutom i Danmark), illustrerar hur den nordiska enhetstanken försvagats även inom denna sektor.

Försök och misstag att ena Norden

I början på 1800-talet, nationsbyggandets århundrade, när Sverige och Danmark var tvungna att göra upp med förlusterna av Finland respektive Norge, blev behovet att uppnå en ny nordisk samhörighet uppenbart. Först uppstod en kulturell, sedan en politisk skandinavism. Det var framför allt studenter och författare som skrev upprop till förmån för den nordiska sammanhållningen. På 1840- och 50-talen fick den strategiska idén också politisk acceptans, som så att säga återförenade de förlorade delarna till en enhet som täckte det som gått förlorat. Sådan var också lösningen på Tysklands, Italiens och inte minst de slaviska nationernas nationella splittring. Italiens och Tysklands enande avslutades framgångsrikt, men inte

utan blodsutgjutelse. I Nordeuropa begravdes idén om ett enande i och med kaoset efter det dansk-tyska kriget år 1864. Med en inte så liten mängd generositet kan man dra slutsatsen att nordismen/skandinavismen saknade en solid och fungerande (utrikes)politisk grund, medan det däremot fanns övernog av nationalstatliga särintressen. Det var inte självklart var mervärdet av ett övernationellt samarbete värt namnet ”nordism” låg. Enandet av Skandinavien, som engagerat så många viljor, misslyckades. En skandinavisk stormakt, med en ledare, en huvudstad och en armé såg aldrig dagens ljus. Den etniska, språkliga och religiösa likformigheten var inte nog för att ge konkret form åt denna institutionella enhet. Sedan dess har inget försök att upprätta en ny nordisk union varit framgångsrikt. Den politisk-kulturella skandinavismen blev en ”punch-skandinavism”, och alla försök att återuppliva unionstanken under senare århundraden har belastats av det trauma som misslyckandet i slutet av 1800-talet gav upphov till.

Efter det första och andra världskrigets tragiska katastrofer, som Tyskland var ansvarig för, blev behovet att samla alla nordiska krafter uppenbart, men alla försök misslyckades. Det blev ingen nordisk försvarsunion år 1949, liksom inte heller någon nordisk tullunion år 1959, och slutligen bröt förhandlingarna om en Nordisk ekonomisk union (NORDEK) samman år 1971. Som betraktare utifrån kan man säkert sluta sig till att det är en skandinavisk tradition att vägra samarbeta med sina grannar; det ligger rentav i deras DNA. I början av rymdåldern misslyckades planerna på en gemensam nordisk satellitsändare, medan förhandlingarna att slå samman de statliga norska och svenska telefonbolagen (Telenor och Telia) avbröts utan resultat år 1999 eftersom ingen överenskommelse kunde nås om var kontoren för de olika affärsområdena skulle placeras och vem som skulle bli verkställande direktör för samföretaget. Nationella prestigefrågor stod i vägen.

Om man summerar de senaste tvåhundra årens politiska och kulturella erfarenheter av skandinavism, och samtidigt betraktar det nordiska samarbetets relativa framgångar efter andra världskri-

get (Nordiska rådet, nordiska passunionen, Nordiska Ministerrådet etc.), blir det tydligt varför alla andra försök att samarbeta misslyckats. Skandinaviska politiker agerar utifrån en nordisk identitet som inte är politisk, utan kulturell. Samarbetet har misslyckats därför att det endast väddat till en föreställd kulturell jämlikhet, vilket framgår av de projekt som senare förverkligats. Kultur kostar visserligen pengar, men kräver mindre politisk ansträngning och trampar inte på känsliga nationella tår. Kultur som minsta gemensamma nordiska nämnare. Detta skulle kunna kallas ”nordism i grodperspektiv”. Alla dessa historiska och aktuella subtiliteter känner tyskarna inte till, eftersom illusionen att Norden är en homogen helhet täcker över de faktiska slitningar som förekommer.

Kriser sätter grannsämjan på prov

De politiska förändringarna på 1970-talet, det sovjetiska imperiets sammanbrott och de därmed inträffade förändringarna även i norra Europa, de nu suveräna baltiska staternas integrationssträvanden, införandet av euron, EU:s utvidgning österut, de högerpopulistiska rörelsernas framgångar och slutligen den så kallade ”flyktingkrisen” år 2015 och pandemin 2020/21 med alla dess inrikespolitiska konsekvenser, har alla påverkat det nordiska samarbetet. Det knakar omisskännligen i fogarna. Det finns heller inga tecken på att Putins anfallskrig mot Ukraina och Europa – allt biståndsenagagemang till trots – skulle ha stärkt viljan att samarbeta. Hur som helst har det nuvarande hotet utifrån hittills inte bidragit till att närma de nordiska länderna till varandra.

De nordiska ländernas grundläggande värderingar sattes uttryckligen på prov i och med coronapandemin och de olika reaktionerna på den. Antagandet att det skulle finnas en gemensam nordisk strategi, en vilja till samförstånd, en förmåga att arbeta

tillsammans, och inte minst en tro på att länderna snabbt skulle klara av att implementera en effektiv försvarsstrategi vid en likadan allvarlig kris uppfylldes inte, varken i förhållande till det som hände under flyktingkrisen eller till pandemin. De skandinaviska ländernas åtgärder låg i linje med de länder som drabbats på ett liknande sätt, särskilt de europeiska. Med olika varaktighet och effektivitet stängdes gränser (Danmark införde de strängaste restriktionerna), den personliga rörelse- och resefriheten inskränktes, skolor, daghem och företag stängdes med mera.

Sverige gick till och med sin egen speciella väg. Butiker och skolor höll öppet, restriktionerna var i bästa fall utfärdade som rekommendationer, medan inga specifika motåtgärder vidtogs. I stort sett låg fokus på åtgärder som byggde på frivillighet och individens ansvar, på solidaritet, på befolkningens förståelse för och tillit till myndigheternas mått och steg, men i sista hand på förhoppningen att befolkningen skulle uppnå flockimmunitet. Konsekvenserna var förödande, både vad gäller antalet smittade och antal döda. I förhållande till invånarantalet var antalet döda i Sverige i oktober 2020 fem gånger högre än i Danmark och tio gånger högre än i Finland och Norge. I en internationell jämförelse skulle Sverige placera sig i närheten av Brasilien och USA – inte i samma grupp som sina skandinaviska grannar.

Indignationen över den svenska strategin nådde i de övriga nordiska länderna ända upp på ministernivå. Var fanns samsynen i förhållande till de försiktighets- och motåtgärder som måste vidtas? Den ”svenska exceptionalismen”, som ersatte den skandinaviska ”försiktighetsprincipen”, blev bokstavligen och påtagligen ifrågasatt. Öresund blev åter en inre nordisk gräns som bevakades av polis, Danmark och Norge införde inreseförbud för svenskarna, Norge stängde rentav sin gräns mot Sverige med hjälp av militär, vilket i sin tur väckte otrevliga motreaktioner. Media rapporterade om svenska byggnadsarbetare som mobbats i Norge, om danska chaufförer på väg till Bornholmsfärjan i Ystad som blivit utsatta för stenkastning m.m. Det nordiska samarbetet förklarades vara dött,

anklagelser och motanklagelser fyllde media, vilket även väckte internationell uppmärksamhet och kritik. Från politikerhåll kunde man höra att det nordiska samarbetet hade ”kollapsat”, trots att de nordiska utrikesministrarna på ett möte den 17 mars 2020 vädjat om solidaritet mellan länderna och efterlyst ett gemensamt handlingsprogram.

En brokig skara

Den som känner den historiska rivaliteten mellan de nordiska länderna skulle kunna hävda att nationalismens vålnad återuppstått. Nationalstaten borde kunna erbjuda trygghet – och mer så under en global kris av aldrig tidigare skådad omfattning. Men nu, inga spår av sammanhållning inom den nordiska familjen. Den ”nordiska modellen” ligger i ruiner, orsakad inte av utländskt inflytande, utan av inomnordisk, nationell själviskhet och bristande vilja att komma överens. Norden fick underkänt i den stresstest som pandemin förorsakade. Historikern Johan Strang, docent vid Centrum för Nordenstudier i Helsingfors och en som borde veta vad han talar om, har sagt: ”Man kunde kanske säga att Norden är en samling länder som har ett komplicerat förhållande till Sverige.”

Den skandinaviska självtillräckligheten (Peer Gynts å være seg selv nok), som inte alltid diagnostiseras med en ironisk blinkning, och som vuxit sig starkare under 2000-talet i och med nynationalismen och de (höger)populistiska rörelserna, är satt under press. Den skandinaviska exceptionismen och hänvisningarna till den som en ”beundransvärd” politisk, social och kulturell modell, har blivit sliten. Den yrvakna nynationalismen har inte stannat vid norra Europas gränser, tvärtom, populismen landsteg i Skandinavien före något annat land i Europa och har nu fördunklat traditionerna som byggde på tolerans, kompromiss- och konsensustänkande i politi-

ken och i samhället i övrigt. Social solidaritet blir allt mer knutet till att vara en del av en nation, en etnisk, kanske kulturellt definierad grupp, inte till ett medborgarskap. De politiska reaktionerna på högerpopulismen är också bevis på hur olika de nordiska länderna förhåller sig till fenomenet. I Danmark behövdes högerpopulister i årtal för att säkra majoritet för konservativliberala regeringar, i Norge accepterades de som regeringspartners, medan högerpopulisterna i Sverige konsekvent har hållits borta från maktens korridorer (en hållning som för närvarande har luckrats upp).

I det sammanhanget är det också intressant att observera att de skandinaviska socialdemokraterna uppenbarligen inte har hittat ett svar på hur nationen som idé skall förnyas, än mindre ett som skulle vara anknutet till socialdemokratins ideologiska arv. De danska socialdemokraterna ger till exempel ingen antydning om detta i sin migrationspolitik. Det finns ingen gemensam nordisk migrations- och flyktingpolitik, det finns ingen gemensam klimatpolitik, det finns ingen gemensam säkerhets- och försvarspolitik. Men det har inte fått tron på att det existerar en nordisk gemenskap att minska.

Europeiseringen, globaliseringen, digitaliseringen och de demografiska förändringarna har varit starka drivkrafter bakom de sociala och politiska förändringarna under en tid nu. Traditionsbrotten sker längs dessa linjer. I det avseendet är det berättigat att fråga sig huruvida den mycket uppmärksammade "nordiska humanismen" kommer att bestå. Den som var grunden för det norska "community of goodness", det svenska "folkhemmet" och den danska "happy Christianity". Ytterligare en fråga är vad som mot bakgrunden av de historiska misslyckandena inom en nära eller avlägsen framtid kan förväntas av de länder som engagerat sig i åternationaliseringen av sin förvaltning.

Nordismen är en ideologisk konstruktion, med inslag av ideologiskt tänkande. Nordismens ideologiska kärna, den som fanns där från början, kan teoretiskt beskrivas så här: den saknar objektiv verklighet (dvs. den är en "känsla"), den står sig inte vid en konfrontation med verkligheten, och den kan inte ifrågasättas: dröm är

verklighet, önskan är politik. Om man antar att detta slags politiska tänkande av tradition sträckt sig över flera århundraden, visade Nordiska ministerrådets generalsekreterare år 1996 prov på solid självförståelse när han i sitt svar på en europakritisk fråga tillade: ”Jag har alltid hyst sympati för en verklig nordisk visionär.”

Översatt från tyska av Fredrik Lång

THOMAS STEINFELD

Norden och Tyskland. En asymmetrisk berättelse

När min mor dog på hösten 2021 fick mina syskon och jag städa huset.

Mina föräldrar hade bott på samma ställe under nästan ett halvt sekel. Städningen var ett stort arbete, framför allt på grund av möblerna. Mina föräldrar hade börjat köpa sin inredning under sextiotalet, och nästan allt som inhandlades efteråt följde samma stil: Den var dansk, med svenska inslag, och för det mesta utförd i massiv teak. Hyllorna kom från String, fåtöljerna från Swedese, lamporna från Louis Poulsen, medan de flesta andra möbler, de tunga sakerna som bord, skåp och sängar, hade tillverkats i små fabriker på den danska landsbygden. Mina syskon och jag lyckades bli av också med dem, för en spottstyver. Intäkterna hade blivit betydligt större om mina föräldrar hade hållit sig till de stora märkena, till Hans Wegner, Bruno Matthsson eller Alvar och Aina Aalto. Men de föredrog det massiva framom den fina designen.

Förmodligen inreddes miljontals tyska hushåll under sjuttiotalet med möbler från Norden: När den före detta förbundskanslern Helmut Schmidts (1974 till 1982) radhus i Hamburg i föl öppnades som museum visade det sig vara inrett i samma stil som mina föräldrar hade valt. Min far hade arbetat som försäljningsansvarig i ett stort företag och suttit i kommunens styrelse, som ledamot för

socialdemokraterna. Min mor hade varit lärare i en grundskola. De hade lämnat sin småborgerliga härkomst och befann sig på en klassresa uppåt, ekonomiskt och kulturellt, i likhet med många andra av sina jämnåriga. När mina syskon och jag städade huset, fick vi ta itu med minnesobjekt i stora mängder, i form av konstverk, fotografier eller valaffischer. Vi hittade dock inget arvegods, ingenting som ledde tillbaka till mina föräldrars föräldrar eller ännu längre tillbaka i familjens historia. Kriget och nationalsocialismen, hela den tyska historien före år 1960 hade liksom aldrig hänt, åtminstone inte i mina föräldrars privata liv. Inredningen berättade om ett uppbrott som var så radikalt att det förflutna förvandlades till ett tomt rum. Den fylldes med Jazz, Günter Grass och en skandinavisk inredning.

Den kontinentaleuropeiska begeistringen för länderna bortom den tysk-danska gränsen eller bortom Östersjön går tillbaka till det sena 1800-talet. Då betraktades Norden ofta som ett kargt, kallt och framför allt bara glest befolkat landskap, där den enskilda människan, lika trött på civilisationen som på sig själv, fick möta naturen för att växa sig stor och heroisk. Men denna historia var förmodligen inte avgörande för många tyskers beslut att möblera om. De såg någonting annat i Norden: en enastående förbindelse mellan natur och modernitet. Å ena sidan hav, skog och tranor, å den andra en avancerad industri och en effektiv förvaltning. Och någonstans där emellan fanns människor som levde sina liv i frid och fred. Visserligen var det framför allt Sverige som stod för inspirationen, men den tyska bilden av Norden hade alltid gällt någonting större än Sverige. Den omfattar än i dag hela Skandinavien, inklusive en diffus del av Finland. Än i dag lever denna föreställning om Norden som en enastående symbios mellan natur och modernitet, en koppling som inte helt utesluter ett medvetande om historien, men som betraktar det förflutna framför allt som ett berikande av nuet, inte som någonting komplicerat eller till och med som en belastning.

Det är ingen överdrift att tala om en specifikt tysk och mer eller mindre fanatisk kärlek till framför allt Sverige. Den yttrar sig

på många områden, inom turismen och inom modet, inom designen och inom företagskulturen. Tyskland var det första landet när Ikea på allvar utvidgade sin verksamhet söderut, till elevernas beundran körde min latinlärare en orangefärgad Saab 99, och den verkställande direktören för Daimler AG, moderföretaget för allting som heter Mercedes-Benz eller Daimler, heter Ola Källenius och kommer från Västervik. Det är dock heller ingen överdrift att påstå att denna kärlek för det mesta har fått ett svalt mottagande. Tänk bara efter: Vilken gräns förlöper längs floden Elbe? Vad heter Tysklands största företag? Var ligger landets djupaste skogar? Jag lovar att träffkvoten blir betydligt högre om man frågar en valfri grupp tyskar vilken författare som föddes i Odense, eller namnen på den svenske kungens tre barn. Eller något om företaget Nokias senare öden.

Man kan förvåna sig över denna asymmetri. Tre fjärdedelar av Sveriges export går till Europa, mer än årtio procent av importen kommer därifrån. I både Danmark och Finland ligger exporten till Europa på runt sextio procent och importen kring sjuttio procent. De täta ekonomiska relationerna motsvaras dock inte av en växande närhet på andra håll, snarare tvärtom. Uppenbarligen har alla länder i Norden under de senaste decennierna genomgått en europeisering inom mat- och dryckeskulturen, innefattande också serveringar utomhus, ett friare förhållande till alkohol och senare stängningstider. Men ingen ledande svensk politiker, för att bara ta ett exempel, skulle för tillfället uttala sig till förmån för ett mera aktivt utbyte med länderna på kontinenten, inte ens eller framför allt inte kulturellt. Tvärtom. Ser man på de svenska politikerna eller på de danska socialdemokraterna, för att ta ett ännu tydligare exempel, får man snarare intrycket att länderna nog tar tillvara alla de ekonomiska fördelar som den Europeiska Unionen har att erbjuda för att sedan bedriva en allt mer nationalistisk politik. Även samarbetet de nordiska länderna emellan, en allians som mer eller mindre hade fungerat under hela efterkrigstiden fram till ungefär millennieskiftet, verkar ha fallit offer för dessa nationalismen.

För några år sedan satt jag efter en avslutad konferens tillsammans med några kollegor i ett café i Slottsträdgården i Stockholm. En kvinnlig journalist berättade om sin mans framgångar som musikproducent, framför allt i Förenta Staterna. ”Och skiten säljer vi till Tyskland“, förklarade hon sedan, oskuldsfullt. Det var tydligt vad hon menade. Publiken på kontinenten hänger inte med, den är estetiskt, kulturellt och förmodligen också socialt inte i stånd att röra sig i nutiden, den håller fast vid sina klumpiga riter och halvruttna sånger. Det vore förmodligen bättre om jag inte skulle tänka tanken lite längre, men ändå: Frankrike eller Italien var förmodligen inte ens värda att sälja skiten till. De skulle inte förstå - för att nu inte tala om Polen, Bulgarien eller Grekland. Jag kunde berätta om flera liknande upplevelser under de gångna åren. Men som sagt, det är bättre att låta bli, för att inte bli tvungen att tala om en chauvinism, som, så vitt jag vet, inte bara återfinns i Sverige, utan också i de andra nordiska länderna. En chauvinism som inte bara riktar sig mot folken på kontinenten, utan som också återfinns i relationen mellan de nordiska länderna.

I Nationalmuséet i Stockholm visades i höstas en utställning om ”Scandinavian Design & USA”. Den illustrerade, bortom alla mattor, fåtöljer och vaser, att de skandinaviska länderna, med Sverige i spetsen, behandlades som likar av amerikanerna. Jacqueline Kennedy bar kläder från Marimekko, SAS var ett företag lika modernt och vackert som PanAm, sessionssalarna i FN:s högkvarter i New York gestaltades av danska och svenska arkitekter, medan den förste officiella generalsekreteraren var en norrmän och den andre en svensk. Visserligen hade allt detta en ekonomisk grund, framför allt i Sverige, som inte hade tvingats att föra krig och där industrin och infrastrukturen hade förblivit intakta. Dessutom förfogade Sverige (och så är det fortfarande) över en sällsynt fördel bland industriländerna: Råvarorna, framför allt i form av järn och andra metaller, skog och energi, fanns i det egna landet. Men de nordiska ländernas betydelse för världen sträckte sig långt över deras ekonomiska potential, speciellt med hänsyn till kultur och moral.

För femtio eller sextio år sedan innebar kopplingen mellan nordisk modernitet och amerikanska värden en ömsesidig förstärkning. Jag tror inte att mina föräldrar hade sökt sig till en nordisk stil om den enbart hade varit så att säga nordisk. Men så släppte denna koppling, långsamt men säkert. Under åttio-talet blev det populärt med italiensk inredning, under nitti-talet regerade postmodernismen och när Ikea slog igenom på allvar hade föreställningen om att man i unga år skaffar sig (eller övertar) en inredning som man sedan behåller för resten av livet försvunnit. Till slut stod inte heller USA längre i världens centrum. Landet må fortfarande upprätthålla en massiv försvarsmakt, men USA:s andel av den globala BNP:n har halverats, från fyrtio procent år 1960 till runt en femtedel idag. En konsekvens av globaliseringen är att en koppling som den mellan de skandinaviska länderna och USA på sextio- och sjuttio-talet inte längre skulle fungera.

Den skandinaviska inredningen finns dock kvar. Eller snarare: Stilen har kommit tillbaka. Den kallas numera för "mid-century" och är populär som aldrig förr. Framgången beror dock inte på att möblerna står för en obruten modernitet. Tvärtom, den påminner oss om att det en gång fanns en tro på en ljus framtid för alla. Framgången är nostalgisk utan att visa det. Den står för enkelhet, ergonomi och allmännytta, något som hör det förflutna till. Dessutom inkluderar "mid-century" enbart en del av alla de möbler som för sextio år sedan förknippades med den skandinaviska stilen. De tunga föremålen är borta. Bara de lätta är kvar, och så behärskas stilen av enstaka och inte minst dyra märken – Wegner, Poulsen, Aalto. De tillverkar möblemang för globala nomader, de betraktas som bevis på köpkraft och smak, de tillverkar grundutrustning för lägenheter som man numera kan hyra för bara några dagar eller veckor i turiststäder över hela världen. Stilens framtid kommer förmodligen att bero på i vilken mån en global och västligt orienterad elit kan överleva de konflikter som stundar när den ekonomiska tillväxten avtar och vinster enbart kan göras på bekostnad av andra.

ANDERS BJÖRNSSON

Nordisk arena

Den svenska nationalsången nämner inte Sverige en enda gång. Den talar om Norden, ”vänaste land uppå jord”. Vilket landet är sägs inte rent ut, men det är ”fjällhögt”, det vill säga har berg ovan trädgränsen, vilket inte bara Sverige utan också Norge har. Dess ängder är gröna, det vill säga omfattar såväl skog som åker, och då kan även Finland och Danmark inkluderas. I vad då? kan man fråga.

Jag tror att det är med Norden som med Europa. Man vet vad det är, men man vet inte hur det ska definieras. Före 1700 fanns inte Europa. Då fanns kristenheten. Men den var sedan länge splittrad. Då fick man skapa nytt. När rikena i Norden hade krigat färdigt med varandra, fick man också lov att skapa någonting nytt. Det tog sin tid. Om det skulle ha betydelse, måste det bli ett fredsprojekt, var en ledande tanke. Studentskandinavism och myn-tunion pekade i denna riktning. Finland stod länge vid sidan om, utan att vara isolerat.

Det som hände under 1800-talet – det århundrade då fjället, enligt Rune Slagstad, skapades som ett ”upplevelserum” – var att det av två rikena, det dansk-norska och det svensk-finska, började skapas fyra nationalstater. Det var inte av ödet givet. Som Max Engman påvisat ökade antalet svenskspråkiga i det ryska storfurstendömet Finland fram till mitten av seklet, och så länge kunde också den svenska valutan användas som betalningsmedel i landet.

Den finske nationsbyggaren Johan Vilhelm Snellman (1806–1881) föddes i Stockholm och tillbringade sina första sex levnadsår i den svenska huvudstaden. Han återvände i trettioårsåldern dit för att försöka göra publicistisk karriär, sedan den akademiska i storfurstendömet havererat, och skulle eventuellt ha blivit kvar där, om han inte fått korgen av författarinnan Emelie Flygare. Istället gav han sig iväg på sin stora europeiska resa, fram till Köpenhamn i sällskap med August Blanche, en färd som skulle ge honom så viktiga impulser till det finska samhällets modernisering och ”nationalisering”. Sina flesta arbeten skrev denne fennoman på svenska; ibland gick han över till tyska och latin. Hans samtida Zachris Topelius var länge det rikssvenska bokförlaget Bonniers viktigaste kassako. Norges stora söner Ibsen och Bjørnson skrev båda på danska. Den förre tillbringade tjugotre av sina bästa år först i Dresden, varifrån Bonnierfamiljen härstammar, och sedan i München. Den senare förband sina sena mannaårs norska självständighetslidelse med stöd till andra europeiska småfolks frigörelsesträvanden; i centrala Bratislava finns en aveny uppkallad efter honom.

Detta tilldrar sig i det som ibland kallas ”nationernas århundrade”, till skillnad från dynastiernas. Dessa rämnade; det danska enväldet föll så sent som 1849. Det europeiska 1800-talet såg de borgerliga klasserna på ekonomisk frammarsch, men politiskt behöll aristokratin greppet fram till första världskriget i de flesta länderna. De nordiska följde här ett europeiskt mönster, med den skillnaden att en jordägande adel i Finland, Norge och Sverige aldrig hade varit så maktfullkomlig som i många av de stora staterna. Hos romantikern Carl Jonas Love Almqvist kunde frihet och fattigdom ses som två sidor av samma mynt: för att inte själv bli slav gällde det att göra ”penningens genius till sin slaf”. En sådan paroll pekar måhända framåt mot blandekonomi och kompromisskultur, som stundom av utomstående betraktare har ansetts vara nordiska – eller nordeuropeiska – egenskaper.

Nordismen som samlingsrörelse tog form efter första världskriget. Politiskt var det agrara partier som gick i bräsch. Partier av an-

nan bas och bekännelse kunde söka inspiration på kontinenten eller i österled. Samtidigt som de stora utvandringsvågorna över Atlanten upphörde, ersatte Amerika stegvis Tyskland som framstegets motor och blev en trendsättare inom naturvetenskap och medicinsk forskning, men också inom akademiska discipliner som sociologi och nationalekonomi. Svenska Amerika Linien, startad 1915, utvecklades 1975, med direktförbindelse Göteborg–New York blev en trad för lyxresenärer, sedan emigrantströmmen sinat. Invandrarna från Nordens länder skulle i hög grad sätta sin prägel på de amerikanska samhällena (dit måste förstås räknas Kanada), en process som i mikroformat skildrades först av Vilhelm Moberg, nu senast av Edvard Hoem i en oförglömlig litterär kvartett. Min farfars lillasyster, född 1899, var en av de sista som kom iväg, innan myndigheterna i USA tyckte att det var nog. Hon lämnade en fattig skogsbygd i nordöstra Skåne, nära den gamla dansk-svenska riksgränsen, och slog sig ned med sin man i San Diego, nära gränsen mot Mexiko. Deras bostad under fyrtioalet år kallades allmänt ”Svenska villan”. De återvände till Sverige sedan de hade varit med om att välja John F. Kennedy till landets trettiofemte president. Jag kom sedan att stå denna barnlösa kvinna mycket nära men vågade aldrig diskutera Vietnamkriget med henne. Amerikauret, som Ingrid Olsson fick med sig när hon utvandrade, hänger nu i min skrivarstuga, några kilometer bort från Biskopskulla i Sydvästuppland, varifrån de första svenska utvandrarna bröt upp år 1846 för att skapa sitt Bishop Hill i Illinois.

För mig var deltagandet i Nordiska Sommaruniversitetet (NSU) på åttio- och nittioalet danande. Jag kom att ingå i studiegrupper som tog upp det europeiska till granskning. Inledningsvis såg den politiska allmänheten i våra länder Europa som någonting högggradigt irrelevant – det talades om försuttna tillfällen och om ”eurosclerosis”. Sedan kom Michail Gorbatsjov till makten i Sovjetunionen, och han lanserade tanken på ett ”gemensamt europeiskt hus”. Det var länge sedan någon i ansvarig ställning hade sett på Ryssland som en europeisk makt – men själve Voltaire hade ju i en berömd bok karakteriserat Karl XII och Peter den store som nord-

iska (vi skulle säga nordeuropeiska) furstar. Efter Sovjetunionens sammanbrott föll en utvidgad europeisk gemenskap bort som ett alternativ, även om den västeuropeiska unionen av stater vidgades, med efter hand starka spänningar mellan nya och gamla stater och mellan regioner. I NSU följde vi skeendet. Det hölls en sommar- och en vintersession. I vår studiegrupp upptäckte vi, att så många medlemmar i början av nittioalet var verksamma på kontinenten, att det med hänsyn till resekostnader var förmånligast att förlägga två vintersessioner till Florens. Dantes stad och Boccaccios och Machiavellis – men också Hjalmar Bergmans.

Det är emellertid, enligt min mening, en myt att Norden har varit avskuret från det övriga Europa. Vi har ju krigat där; Lejonet från Norden föll där. Våra konstnärer åkte till Paris. Svenska kungar togs från Tyskland och Frankrike; en svensk arvfurste höll på att bli rysk tsar. Det finns sedan länge nordiska kulturinstitutioner i flera europeiska huvudstäder. Medeltidens studentperigrinationer, hantverkarnas gesällvandringar, våra handelsförbindelser med den nordtyska Hansan fick i sen tid en efterföljare i massturismen till Sydeuropa och de brittiska öarna. Medlemmarna i vår nordiska studiegrupp var alla på olika sätt besatta av Europa, och naturligtvis talade vi skandinaviska med varandra: Pertti Joenniemi, freds- och säkerhetspolitisk forskare från Tammerfors som hamnade i Köpenhamn och till slut på Åland; den encyklopediske Uffe Østergaard, som fick en Jean Monnet-professur i historia; Anne Knudsen, som skrev en doktorsavhandling om korsikansk separatism och blev mångårig chefredaktör för *Weekendavisen*; Iver B. Neumann, Oxfordutbildad Rysslandskännare, forskningschef på Norsk Utenrikspolitisk Institutt (Nupi); Øyvind Østerud, nationalism- och demokratiteoretiker, under en period preses för den norska vetenskapsakademien; Espen Bart Eide, sedermera norsk försvars- och utrikesminister; Ola Tunander, ett långlån från Sverige till det norska fredsforskningsinstitutet (Prio), med militära aktiviteter i Östersjön och Norra Ishavet som forskningsspecialitet; med flera. Här talar vi kanske inte om nordism som ideologi, snarare om nordiska arenor.

Det är också som arena och inte som aktör jag ser Nordens länder och deras politiska och civila miljöer framför mig. Det har sagts att covid-pandemin, liksom tidigare flyktingkrisen (2015), byggde murar i Norden. Jag ser det näppeligen så. Genom dessa handel-seutvecklingar fick vi, genom intensiv nyhetsrapportering, ögonen på sådant som vi tidigare inte kände till. Våra grannskapskunskaper ökade. Det blev tydligt vad som skiljer oss åt – men också att det inte är så rasande mycket. I bägge fallen kunde det svenska stå ut som någonting extremt, åtminstone tydligt avvikande. I det sista av dessa dagar blev Sverige det sista nordiska land som fick en kvinnlig statsminister. Det var avvikande. Men extremt? Ja kanske. I den norröna sagovärlden kryllar det av starka kvinnor. Tänk bara på Hallgerd i *Njáls saga*, hon som vägrade Gunnar på Lidarände av sitt hår till pilbågen. Eller den stolta Bergtora i samma epos, hon som låter sig innebrännas tillsammans med sitt barnbarn i en släktfejd. Är det inte också tänkvärt att institutionen Nordens hus ligger i Reykjavik, inte långt ifrån kontinentalsprickan mellan det geografiska Europa och det geografiska Amerika? Där kultur och natur fryser i världshavet men samtidigt brinner av hetta, av passioner. Och där går också olikheterna i dagen, som Bernd Henningsen så vist har påpekat. Som att danskarna anser sig vara världens lyckligaste folk, att det neutrala Sverige har varit och är en av världens största vapenexportörer, att Finland har flest handeldvapen per invånare efter USA, att över hälften av de välutbildade islänningarna tror på alfer, övernaturliga väsen i skog och mark. Man kan samtala med varandra trots det.

År 2019 upptäcktes på väggen i en oansenlig, övergiven fiskarstuga mellan Söderhamn och Hudiksvall längs den svenska Norrlandskusten en porslinstallrik med inskriften "Gud signe Sverige–Norge". Kring detta valspråk finns de två nationsflaggorna, rena från sin respektive tilläggsutsmyckning. Var detta före eller efter unionsupplösningen, 1905? Ovisst. Tallriken var alldeles uppenbart inte fabriktillverkad, där finns ingen märkesstämpel; den är målad och glaserad av amatörhand. En fanfar för men också en

bön om att striden inte skulle bli – eller ett tack för att den inte blev – av.

”Vårt land är fattigt, skall så bli/för den, som guld begär”, skaldade Runeberg i en sällan sjungen strof av Finlands nationalhymn, troligen som ett eko från Almqvist. Också finnen vet att hans älskade bygd ligger i nord. Bjørnson kunde i sitt opus inte undgå att ge en känga åt den svenske soldatkungen, även om skärmytslingar undgicks när brödrafolken skildes åt. Endast dansken vill kännas vid vad hans land heter, kanske därför att – som Uffe Østergaard har föreslagit – den danska nationalismen var en nederlagsnationalism, och i nederlaget måste man ha starka egon. Med obändig styrka, inte av kuvade folk, byggdes nordiska välfärdsstater. Dessa kan fortfarande försvaras och förbättras.

I denna antologi tecknar 30 skribenter sin syn på Norden i ett europeiskt landskap präglad av pandemihantering och krigföring.

Vart är Norden på väg under 2020-talet? Vad kan de nordiska länderna och det nordiska samarbetet ta med sig av det som varit? Och vad kan lämnas bort?

Texterna spänner över ett brett fält av teman och frågeställningar. Det handlar om politik och kultur, om jämlikhet och säkerhet, om smidigt samarbete och om skavande friktioner. Det handlar om Norden som arena och om de nordiska länderna som samarbetsparter och aktörer.

Texterna i denna antologi kan läsas som ett fördjupande komplement till det gemensamma nordiska scenariearbetet Nordic Market Scenarios. Det kan laddas ner och studeras på tankesmedjan Magmas hemsida, magma.fi

magma

ISBN: 978-952-7328-26-2

